

INTERNACIONALNI UNIVERZITET U NOVOM PAZARU
DEPARTMAN ZA PRAVNE NAUKE

Maida Bećirović-Alić

SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU

Doktorska disertacija

Novi Pazar, 2018.

INTERNATIONAL UNIVERSITY OF NOVI PAZAR

Maida Bećirović-Alić

TRIAL WITHIN A REASONABLE TIME

Doctoral Dissertation

Novi Pazar, 2018.

REZIME

Pravo na suđenje u razumnom roku je zasnovano na postulatu prema kome spora pravda predstavlja izgravanje pravde i samog prava na pravično suđenje, i ono je kao takvo uspostavljeno ne samo u interesu subjekata o čijem se pravu ili obavezi odlučuje nego i u interesu pravne sigurnosti i vladavine prava uopšte. Prekomerna dužina trajanja postupka ugrožava interese subjekata prava u tom postupku ali i javni interes nezavisno od ishoda postupka.

Svaki proces počinje sa ciljem da se okonča i to bez prekomernog odlaganja i odugovlačenja, s tim u vezi i težnja procesnih prava jeste težnja za peremptornošću. Pravo na suđenje u razumnom roku je garantovano kako univerzalnim tako i regionalnim međunarodnim aktima koje je Srbija ratifikovala, isto tako pravo na pravično suđenje ili pravo na rešavanje pravne stvari u razumnom roku je zajemčeno Ustavom Republike Srbije. U pravnoj literaturi postoje brojni pokušaji definisanja pojma prava na suđenje u razumnom roku. Po G. Stanković ovo pravo se definiše kao „pravo stranke da joj se pravna zaštita pruži efikasno tako što će se sprovesti postupak i doneti sudska odluka kojom će joj biti pružena pravna zaštita bez preteranog odlaganja i odugovlačenja.“¹ Iz ove definicije proizilazi da je svrha garancije ovog prava zaštita svih strana učesnica u postupku od prekomernog odugovlačenja postupka, čime se sprečava ugrožavanje delotvornosti i kredibiliteta pravde. To znači da je svrha postojanja ovog prava garancija da u relativno kratkom vremenskom periodu, putem sudske odluke bude okončana nesigurnost u kojoj se u pogledupravnog položaja, odnosno prava ili obaveze nalazi određeno lice.

Postoje pokušaji da se pravo na suđenje u razumnom roku odredi kroz pojam razumnog roka, na primer: “Pravda u kojoj postoji tačka gde se sjedinjuju pravična i efikasna pravda jeste od ogromne pravne i pravopolitičke vrednosti, ona potiče i doprinosi bržem i sigurnijem optičaju kapitala i stvara jak osećaj visoke pravne sigurnosti, pravna dilema međutim već može biti to, može li se vreme trajanja sudskog postupka tačno vremenski propisati ili je za to dovoljan samo određeni pravni standard(razuman rok, pravičan postupak).”² Svaka država ima suverenost u propisivanju rokova za pojedine vrste predmeta za koje smatra da je to neophodno kako bi se

¹ Stanković, G.(2013): *Postupak za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku*, Pravni informator, broj 10, str. 10.

² Radolović, A.(2008): *Zaštita prava na suđenje u razumnom roku-realna mogućnost, preskupa avantura ili utopija*, „Zbornik Pravnog fakulteta“, Univerzitet u Rijeci, broj 1 , str.282

postigla svrha zaštite prava, bilo da su oni zakonske ili intrukcione prirode. Određivanje razumnog roka se međutim ne može ocenjivati na osnovu odredaba domaćeg zakonodavstva jer bi tada došlo do neujednačenog pristupa prema državama članicama u pogledu opšteg i konačnog određenja razumnog roka. Pokušaj definisanja prava na suđenje u razumnom roku na ovaj način nije adekvatan jer razuman rok predstavlja pravni standard koji se utvrđuje na osnovu preciznih merila putem sudske prakse, dok je pojam suđenja u razumnom roku mnogo širi.

Pravo na suđenje u razumnom roku postoji u interesu lica o čijim se pravima i obavezama odlučuje ali i u interesu pravne sigurnosti i vladavine prava. S tim u vezi sporost u deljenju pravde može dovesti u pitanje poverenje u čitav pravni sistem i vladavinu prava kao jedan od tri stuba na kojima počiva sistem ustanvljen Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, dok su druga dva stuba demokratija i ljudska prava.³

Ključne reči: suđenje, razuman rok, efikasnost, pravosudni sistem, građanski postupak, građanska prava i obaveze, Evropski sud za ljudska prava, Evropska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, član 6, stav 1 EKLJP.

Naučna oblast: pravna

Uža naučna oblast: građanskopravna

³ Carić, S.(2015): *Pravo na suđenje u razumnom roku*, Službeni glasnik, Beograd, str.12.

ABSTRACT

The right to a trial within a reasonable time is based on a postulate according to which dispute justice constitutes an exclusion of justice and the right to a fair trial, and it is established as such not only in the interest of the subjects whose right or obligation is decided about, but also in the interests of legal security and the rule of law at all. The excessive duration of the proceedings endangers the interests of the subjects of law in that proceeding, but also the public interest, irrespective of the outcome of the proceedings.

Each process begins with the goal of ending without too much delay, and in this respect the tendency of procedural rights is the tendency for peremptoriness. The right to a trial within a reasonable time is guaranteed by universal and regional international instruments ratified by Serbia, as well as the right to a fair trial or the right to resolve a legal matter within a reasonable time is enshrined in the Constitution of the Republic of Serbia. In legal literature there are numerous attempts to define the notion of the right to a trial within a reasonable time. According to G. Stankovic, this right is defined as "the right of the party to provide legal protection efficiently by carrying out the procedure and passing a court decision that will be without excessive delay and prolongation." From this definition it follows that the purpose the guarantees of this right protect all parties involved in the procedure from excessive delays in the procedure, thus preventing the endangerment of the effectiveness and credibility of justice. This means that the purpose of this right is to guarantee that in a relatively short period of time, a court decision will end uncertainty in which a certain person is in a position of view, or rights or obligations.

There are attempts to determine the right to a trial within a reasonable time through the notion of a reasonable time, for example: "The justice whereas a point is in fair and effective justice is legal and legal-political valueable, it encourages and contributes to a faster and more secure capital circulation and creates a strong sense of high legal certainty, a legal dilemma, however, can be more, whether the duration of the court proceedings can be prescribed precisely or only a certain legal standard is sufficient (reasonable time, fair procedure). "Each state has the sovereignty in prescribing deadlines for certain types of cases it seems necessary in order to achieve the purpose of protecting rights, whether they are legal or intrusive. However, the

determination of a reasonable time can not be assessed on the basis of domestic legislation, as there would then be an uneven approach towards Member States with regard to the general and final determination of a reasonable time. Attempting to define the right to a trial within a reasonable time is not adequate in this way because a reasonable time is a legal standard that is determined on the basis of precise criteria through case-law, while the concept of trial within a reasonable time is much wider.

The right to a trial within a reasonable time is in the interest of the person whose rights and obligations are decided, but also in the interests of legal security and the rule of law. In this regard, the slowness in the division of justice may call into question the entire legal system and the rule of law as one of the three pillars on which the system established by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is based, while the other two pillars are democracy and human rights.

Key words: trial, reasonable time, efficiency, judicial system, civil proceedings, civil rights and obligations, European Court of Human Rights, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Article 6, Paragraph 1 ECHR.

Scientific field: law

Specific scientific field: civil law

ZAKASNELA PRAVDA, NIJE PRAVDA

SADRŽAJ

REZIME	3
ABSTRACT.....	5
PRVI DEO.....	11
1.Uvodna razmatranja.....	11
1.1. Predmet rada.....	11
1.2. Ciljevi rada	12
1.3. Hipoteze	12
1.4. Metode istraživanja i očekivani naučni doprinos	13
1.5. Struktura doktorske disertacije.....	14
DRUGI DEO.....	16
2. PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE KAO DEO OSNOVNIH PRAVA I SLOBODA ČOVEKA	16
2.1. Pojam i razvitak osnovnih prava i sloboda čoveka	16
2.2. Princip vladavine prava i efikasnosti	24
2.3. Pravo na suđenje u razumnom roku kao deo prava na pravično suđenje.....	32
TREĆI DEO	41
3. POJAM I BITNI ELEMENTI PRAVA NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU.....	41
3.1. Pojam suđenja (zaštita građanskih prava i obaveza)	41
3.2. Pojam suđenja u razumnom roku	46
3.3. Pojam “razumog roka”	53
3.4. Titulari prava na suđenje u razumnom roku	62
3.5. Nastanak i razvoj prava na suđenje u razumnom roku	62
ČETVRTI DEO.....	66
4. PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU U PRAVNOM SISTEMU REPUBLIKE	66
SRBIJE	66
4.1. Nastanak i razvoj prava na suđenje u razumnom roku u Republici Srbiji.....	66

4.3.	Zakonske osnove zaštite prava na suđenje u razumnom roku u građanskopravnim stvarima	74
4.3.1.	<i>Zakon o sudijama</i>	76
4.3.2.	<i>Zakon o parničnom postupku</i>	78
4.3.2.1.	<i>Načelo ekonomičnosti u Zakonu o parničnom postupku</i>	82
4.3.3.	<i>Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku.....</i>	84
4.4.	Problemi u ostvarivanju prava na suđenje u razumnom roku u Republici Srbiji.....	95
	PETI DEO.....	104
5.	PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU U UPOREDNOM PRAVU	104
5.1.	Sistem zaštite prava na suđenje u razumnom roku na međunarodnom nivou	104
5.1.1.	Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda	104
5.1.2.	Evropski sud za ljudska prava.....	108
5.2.	Pravo na suđenje u razumnom roku u ostalim relevantnim instrumentima	114
5.2.1.	Univerzalna deklaracija o pravima čoveka	115
5.2.2.	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima	115
5.2.3.	Američka konvencija o ljudskim pravima i dužnostima	116
5.2.4.	Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda	117
5.2.5.	Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji	118
5.3.	Nacionalni sistemi rešavanja problema suđenja u razumnom roku- uporedno pravo	119
5.4.	Pravo na suđenje u razumnom roku u zemljama anglosaksonskog pravnog sistema.....	126
5.4.1.	Pravo na suđenje u razumnom roku u Velikoj Britaniji.....	126
5.5.	Pravo na suđenje u razumnom roku u zemljama kontinentalnog pravnog sistema.....	128
5.5.1.	Pravo na suđenje u razumnom roku u Italiji	128
5.5.2.	Pravo na suđenje u razumnom roku u Poljskoj.....	130
5.5.3.	Pravo na suđenje u razumnom roku u Nemačkoj.....	132
5.5.4.	Pravo na suđenje u razumnom roku u Holandiji.....	136
5.5.5.	Pravo na suđenje u razumnom roku u Republici Češkoj.....	139
5.6.	Pravo na suđenje u razumnom roku u zemljama u neposrednom okruženju Republike Srbije 140	
5.6.1.	Pravo na suđenje u razumnom roku u Mađarskoj	140
5.6.2.	Pravo na suđenje u razumnom roku u Hrvatskoj.....	145
5.6.3.	Pravo na suđenje u razumnom roku u Crnoj Gori.....	150
5.6.4.	Pravo na suđenje u razumnom roku u Sloveniji	153
	ŠESTI DEO	156

6. PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU U SUDSKOJ PRAKSI	156
6.1. Praksa Evropskog suda za ljudska prava.....	156
6.1.1. Ocena ustavne žalbe od strane Evropskog suda za ljudska prava	158
6.1.2. Složenost slučaja kao kriterijum za ocenu poštovanja prava na suđenje u razumnom roku	161
6.1.3. Ponašanje podnosioca predstavke kao kriterijum za ocenu poštovanja prava na suđenje u razumnom roku	163
6.1.4. Ponašanje državnih organa kao kriterijum za ocenu poštovanja prava na suđenje u razumnom roku.....	166
6.1.5. Naknada nematerijalne štete zbog kršenja prava na suđenje u razumnom roku	169
6.1.6. Sporovi kod kojih se zahteva posebna ekspeditivnost vlasti	173
6.1.7. Računanje rokova u praksi ESLJP	177
6.1.8. Problem izvršenje domaćih presuda u razumnom roku	179
6.1.9. Neizvršenje presuda donetih u odnosu na preduzeća sa društvenim kapitalom.....	180
6.1.10. Koncept pilot-presude u slučajevima povrede prava na suđenje u razumnom roku	182
6.2. Sudska praksa sudova u Srbiji	184
SEDMI DEO.....	190
ISTRAŽIVANJE STAVA GRAĐANA O PRAVU NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU I FAKTORIMA KOJI UTIČU NA KRŠENJE OVOG PRAVA	190
7. Metodologija istraživanja.....	190
7.1. Problem istraživanja.....	190
7.2. Predmet istraživanja.....	190
7.3. Cilj istraživanja.....	191
7.4. Hipotetički okvir istraživanja	191
7.5. Karakter i uzorci istraživanja.....	191
7.6. Rezultati istraživanja.....	194
ZAKLJUČAK	217
LITERATURA	222
Prilog 1	237

PRVI DEO

1.Uvodna razmatranja

1.1.Predmet rada

Predmet istraživanja ovog rada jeste ljudsko pravo na suđenje u razumnom roku u sporovima o građanskim pravima i obavezama. Pravo na suđenje u razumnom roku je deo prava na pravično suđenje koje predstavlja temelj na kojem se mora zasnivati svaki pravosudni sistem. Posmatranje predmeta istraživanja je teklo u dva smera. Prvi smer predstavlja pravnoteorijsko gledište koje proističe iz teorije prirodnog prava i pozitivnopravnih dokumenata koji regulišu ljudska prava od njihovog nastanka do danas. Drugi smer odnosno praktično gledište predmeta istraživanja je utemeljeno na analizi savremenih pozitivnopravnih akata koji regulišu pitanje o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, pored toga u ovom smislu izvršena je i analiza presuda koje se odnose na primenu odredaba koje regulišu ovo pravo u praktičnom smislu gde se na taj način može izvršiti procena o delotvornosti postojećih pravnih lekova.

Ključni delovi predmeta istraživanja jesu na jednoj strani pravni sistem Republike Srbije i delotvornost postojećih pravnih lekova za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku, a na drugoj strani važnost člana 6. stava 1. Evropske konvencije, njegova primena u Republici Srbiji, ali i drugim državama, kao i praks Evropskog suda za ljudska prava u ovoj oblasti. Pravo na suđenje u razumnom roku se ne može posmatrati bez njegove prirodnopravne dimenzije jer je pravo ovo pravo jedno od vrlo važnih ljudskih prava koje štite svi važniji univerzalni, regionalni, ali i nacionalni pravni akti. Proces zaštite ovog prava ne sme biti isključivo vezan normativni deo, praktični deo je mnogo važniji segment, Evropski sud za ljudska prava u svojoj praksi priznaje samo ona pravna sredstva koja su delotvorna, što znači da slovo zakona ostaje samo to ukoliko ono ne zaživi u svakodnevnom životu kao mehanizam koji efikasno funkcioniše u onom svetlu u kojem je nastao.

1.2.Ciljevi rada

Zakasnela pravda, nije pravda. Ova konstatacija jeste osnov nastanka ovog rada ali i njegov cilj. Pravda, najčešće posmatrana u formi ideala čime se implicira njena nedostižnost. Ona je upravo pokretač mnogih procesa čiji je krajnji cilj upravo dostizanje te nedostižnosti.

Jedan od ciljeva rada jeste sveobuhvatna analiza prakse Evropskog suda za ljudska prava u vezi sa povredama prava na suđenje u razumnom roku koje se isključivo odnose na sporove o građanskim pravima i obavezama, izuzimajući pritom krivičnopravni aspekt ovog člana. Pored toga cilj je bio i analizom pravosudnog sistema Republike Srbije ukazati na eventualne nedostatke ali i istaći dobre strane pravne regulative ovog prava čime bi se u velikoj meri uticalo na unapređenje efikasnosti pravosudnog sistema u Srbiji i njegovog kvaliteta u pružanju pravne zaštite. Uspostavljanjem jednog od osnovnih elemenata vladavine prava i pravne države najveću korist bi imala država, međutim zaštita samog pojedinca koji stoji sam nasuprot sistemu jeste prioritet. Valjana primena zakonskih odredaba i efikasan mehanizam njihove zaštite doveli bi do vraćanja poverenja pojedinca u državu i njen pravosudni sistem, rasterećivanje državnog budžeta zbog uzgubljenih sporova pred Evropskim sudom za ljudska prava kao i mogućnost smanjivanja korupcije čijom pojavom se narušava jednakost građana u odnosu na pravni sistem.

Cilj rada je da dogmatsko-normativnim, komparativnim, logičkim, jezičkim i ciljnim metodama ukaže na konvencijeske garancije prava na suđenje u razumnom roku, ustavne garancije ali i zakonske garancije ovog prava pre svega u građanskim postupcima koje moraju biti ispunjene da bi se pravni sistem Srbije mogao unaprediti.

1.3.Hipoteze

Hipotetički okvir u ovoj doktorskoj disertaciji čini jedna generalna i četiri posebne hipoteze.

Opšta hipoteza u ovoj doktorskoj disertaciji glasi:“Što se poštovanje prava na suđenje u razumnom rokuviše razvija, pravni sistem je pravedniji i uređeniji“.

Prva posebna hipoteza (X-1) glasi: “Stepen poštovanja prava na suđenje u razumnom roku u Republici Srbiji nije na zadovoljavajućem nivou“.

Druga posebna hipoteza (X-2) glasi: “Na razvoj i primenu prava na suđenje u razumnom roku utiču vladajući ekonomski i politički odnosi.”

Treća posebna hipoteza (X-3) glasi: “Suzbijanjem korupcije u pravosudnom sistemu Republike Srbije građanski sudski postupci će se rešavati brže i efikasnije.”

Četvrta posebna hipoteza (X-4) glasi: “Poštovanje prava na suđenje u razumnom roku zavisi od unapređenja celokupnog pravnog i pravosudnog sistema u Republici Srbiji”.

1.4. Metode istraživanja i očekivani naučni doprinos

Postavljene hipoteze rada su odredile metode, tehnike, instrumente i postupke koji će biti primenjeni tokom istraživanja u ovoj doktorskoj disertaciji.

U doktorskoj disertaciji će se uglavnom primeniti osnovne metode, međutim akcenat će biti na analizi, sintezi, indukciji, dedukciji, klasifikaciji i generalizaciji.

Kada je reč o opštenaučnim metodama u disertaciji će se primeniti statistička, uporednopravna i hipotetičko-deduktivna metoda sa obzirom na interdisciplinarni pristup istraživanju.

Statistička metoda će se primeniti s obzirom da se pravo na suđenje u razumnom roku tretira direktno ili indirektno od strane više izvora i standarda, koji su sastavljeni od mnoštva iskaza i normi, formi i odnosa koje primenjuju veliki broj kompetentnih pravnih subjekata u procesu suđenja u razumnom roku.

Uporednopravna metoda će se primeniti prilikom istraživanja specifičnosti, sličnosti i različitosti u pravnim sistemima izabranih zemalja u definisanom vremenu i prostoru. Pored toga, neophodno je usaglastiti tehnike, instrumente i postupke uporednopravne analize sa zahtevima predmeta na osnovu čega će se izraditi strog sistem testiranja podataka i zaključaka, na koji način će se doći do suštinskih i formalnih, kvalitativnih i kvantitativnih sličnosti i razlika u pravni na suđenje u razumnom roku.

Hipotetičko-deduktivna metoda će se primeniti u toku definisanja određenih pojmova na osnovu široko prihvaćenih stavova kao i konstruisanih iskustvenih saznanja.

Indikatori istraživanja nameću primenu naučne metode analize sadržaja dokumenata koji imaju svojstva pravnih dokumenata o pravu na suđenje u razumnom roku. U disertaciji će biti primenjena kvantitativna ali i kvalitativna tehnika analize dokumenata. Obe metode će biti primenjene u cilju izrade kodeksa pojmova i šifara, kao i jasnog obrasca.

Naučna i društvena opravdanost ove doktorske disertacije ogleda se u činjenici da će se pribavljanjem novih naučnih saznanja obogatiti postojeće teorije prava ali i stvoriti nove naučne osnove za razvoj pravne prakse u oblasti prava na suđenje u razumnom roku u građanskim postupcima. Pored toga, predlaganje novih rešenja za zaštitu ovog prava mogu biti novi putokazi Zakonodavcu u kojem smeru mora usavršiti već postojeće zakonske odredbe.

1.5.Struktura doktorske disertacije

Sadržaj ovog rada podeljen je u sedam celina.

Prva celina odnosi se na metodološki okvir istraživanja gde se jasno definiše predmet istraživanja, ciljevi istraživanja, navode se hipoteze rada kao i struktura disertacije.

U drugom delu rada je predstavljen razvitak osnovnih prava i sloboda čoveka gde je obrađena kratka istorija nastanka i razvoja ljudskih prava kao i važniji dokumenti koji su doneti u cilju njihove zaštite. U ovom delu se obrađuje i princip efikasnosti i vladavina prava kao osnov za primenu odredaba koje regulišu pravo na suđenje u razumnom roku kao i pravo na pravično suđenje.

U trećoj celini autor nastoji definisati osnovni elementi suđenja u razumnog roka, njihovim razlaganjem a sve u cilju ispravnog razumevanja i određivanja značenja prava na suđenje u razumnom roku. Na kraju ovog dela se daje pregled nastanka i razvoja ovog prava kroz istoriju.

Četvrti deo rada obrađuje regulisanje prava na suđenje u razumnom roku u pravnom sistemu Republike Srbije od nastanka pravne regulative po ovom pitanju do trenutnog stanja. Ustavne

osnove zaštite ovog prava su jasni pokazatelji kolika je njegova važnost kada najvišiti pravni akt u državi se bavi ovim pitanjem. Predstavljene su i zakonske osnove gde se navodi analiza svih zakoni koji se bave ovim problemom u građanskim postupcima i to Zakon o sudijama, Zakon o parničnom postupku, Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku. Pored toga navedeni su i problemu u ostvarivanju prava na suđenje u razumnom roku koji se odnose na veliki broj predmeta, nedostatak sudija i drugih faktora koji utiču na kršenje razumnosti trajanja postupka.

Peti deo rada se bavi obradom načina regulisanja prava na suđenje u razumnom roku u međunarodnim dokumentima, i to Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kao najvažnijem pravnom aktu koji pored normativne regulative ima i efikasan mehanizam zaštite ovog prava kroz Evropski sud za ljudska prava. Ostali dokumenti koji su spomenuti u ovom delu rada su Univerzalna deklaracija o pravima čoveka, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Američk konvencija o ljudskim pravima i pravima naroda, Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda, kao i Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji. U ovom delu su obrađeni i nacionalni sistemi rešavanja problema suđenja u razumnom roku sledećih država: Mađarska, Italija, Poljska, Holandija, Republika Češka, Hrvatska, Crna Gora, Slovenija, Velika Britanija i Nemačka.

U šestom delu rada je izvršena analiza presuda Evropskog suda za ljudska prava koje se tiču povrede prava na suđenje u razumnom roku po određenim kriterijumima. Navodi se praksa Suda u oceni delotvornosti ustavne žalbe, kod kršenja prava na suđenje u razumom roku zbog složenosti konkretnog slučaja, zbog ponašanja podnosioca predstavke i zbog ponašanja državnog organa. Takođe se navode određene presude u kojima je dosuđivana naknada nematerijalne štete zbog kršenja ovog prava kao i presude koje su zbog specifičnosti predmeta spora zahtevale ekspeditivnost vlasti u postupanju. U ovom delu rada su je obrađena i sudska praksa pred sudovima u Republici Srbiji u sporovima za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku.

U poslednjoj celini, sedmom delu je predstavljeno istraživanje koje je predviđeno ovom disertacijom. Cilj istraživanja je bio utvrditi stav ispitanika o pravu na suđenje u razumnom roku i faktorima koji utiču na njegovo kršenje. Pored toga istraživanje će koristiti u cilju dokazivanja postavljenih hipoteza rada.

DRUGI DEO

2. PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE KAO DEO OSNOVNIH PRAVA I SLOBODA ČOVEKA

2.1. Pojam i razvitak osnovnih prava i sloboda čoveka

Ljudska prava kao osnovna prava i slobode čoveka su pojava dugog procesa razvitka i materijalizacije velikih misli i ideja koje su legitimirale putem nepravničkih pravila i prava. Dostojanstvo čoveka je nepovredljivo, zadatak svake države je da ovo osnovno pravo poštuje i štiti. Kamen temeljac ljudske zajednice, mira, i dostojanstvenog rada i življenja su demokratska, nenasilna i neutuđiva prava čoveka koja se realizuju neposredno u skladu sa ustavom. Način te realizacije se reguliše zakonom. Danas se smatra da je najbolja, a ne idealna, vladavina prava kao neka vrsta Aristotelove politike, koja obezbeđuje poštovanje ljudskih sloboda i prava. Zahvaljujući tome, "Slobodan čovek sluša a ne služi. On ima šefove, ali nema gospodara. On sluša samo zakone. Zahvaljujući zakonima, on se pokorava ljudima."⁴

Kada je reč o temelju nastanka osnovnih ljudskih prava postoje dva mišljenja koja se odnose na dve teorije - pozitivnopravnu i prirodopravnu teoriju. Razlikovanje ove dve vrste prava potiče još od sofistika kao i prirodopravne misli Grčke i Rima, koji su u osnovi podelili pravo na ono koje stvara čovek i na ono koje je stvorio Bog. U prvom pozitivnopravnom ostvarenju, Justinijanovoj kodifikaciji nalazimo karakteristike prirodnog prava, kod Platona je ono okarakterisano kao nepromenjivo pravo, kod Aristotela pravo koje ima istu silu i uticaj u svim vremenima, a kod Cicerona, prirodno pravo jeste jedinstveno, nepromenljivo i večno, a važi za sve narode. Cilj iznošenja ovih činjenica jeste ukazati na vezu između prirodnog prava i pravde, imajući u vidu da je prirodno pravo nastalo u cilju dostizanja pravde, odnosno isticanje činjenice da je pozitivno pravo ljudskih prava nastalo iz teorije o prirodnom pravu.

Nastanak prvih klica koje proklamuju ljudska prava se vežu za nekoliko perioda, neki teoretičari smatraju da se XVIII vek može smatrati momentom proklamovanja ovih prava, međutim ima i

⁴Ruso, Ž.Ž.(2011): *Društveni ugovor*, Filip Višnjić, Beograd, str.9.

onih sa daleko ranijim periodom. Argumentacija govori u interesu onih koji smatraju da se početak nastanka ljudskih prava veže za XVIII vek, jer su tek u tom periodu ljudska prava proklamovana u pravom značenju.

Već u VII veku u Medinskoj povelji se javljaju dokumenti koji govore o ljudskim pravima i njihovoj zaštiti. Medinska povelja je nastala u prvoj organizovanoj muslimanskoj zajednici u Medini (grad-država) i smatra se prvim pisanim državnim ustavom u istoriji čovečanstva. Kasnije se 1215. u Engleskoj prvi put proglašavaju određena prava na slobodu građana u odnosu na kralja u Velikoj povelji o slobodama. Sledeći dokument koji reguliše ovu oblast je takođe nastao u Engleskoj i to 1668.godine pod nazivom Bill of Rights koji proglašava nova prava i to: pravo na podnošenje peticije kralju i pravo protiv preteranih kazni i dažbina. Ovi dokumenti iako se smatraju pretečom prvih ustava oni ne štite prava svih pojedinca već samo potvrđuju privilegije određenih grupa podanika. Buržoaske revolucije (Francuske i SAD) rezultirale su u obogaćivanju sadržaja osnovnih ljudskih prava i sloboda. U Francuskoj je 1789. donesena Deklaracija o pravima čoveka i građanina koja je deo ustava Francuske i danas. U Americi je 1776. proglašeno deset amandmana koji se odnose na onovna prava i slobode čoveka. Slični dokumenti su se počeli pojavljivati u Poljskoj, Mađarskoj, Švedskoj, Nemačkoj, Portugaliji ali i u Dušanovom zakoniku u Srbiji. Treba opet naglasiti da se ove povelje nisu odnosile na sve ljude, jer nisu bile zasnovane na ljudskoj prirodi i u suštini ovo nisu dokumenta koja proklamuju prirodna prava čoveka u pravom smislu.

U XVII i XIX veku razvila se bogata misao i praksa o osnovnim pravima i slobodama, a donose se i prvi pisani ustavi, u Francuskoj 1791.godine i u Americi 1776.godine. Ovi prvi pisani dokumenti su pravna osnova i orijentir kretanja ka obogaćivanju suštine osnovnih prava a u tom kontekstu i vladavine prava. Kant navodi da je pravna država garant osnovnih prava i neograničene slobode čoveka, dok je prema njemu sloboda integrativni pojam koji uključuje celinu prorodnih prava čoveka.⁵ Kao posledica teorije i prakse Francuske revoucije i Francuske deklaracije, u periodu između XVII i XX veka se smanjuje značaj prirodnog prava. ideja o jednakosti svih ljudi bila je u to vreme revolucionarna, međutim nakon terora koji se desio sa Revolucijom imala je sklonost da bude diskreditovana. U to vreme mnogi teoretičatri i filozofi, poput Hjuma i Bentama, su ideju o jednakosti nazivali “fikcijom i besmislicom”. U literaturi

⁵Ferović, A.(2008):*Ustavno pravo*, Plav, str. 172.

postoji stav da će određena prava biti normativno delotvorna ili nedelotvorna u zavisnosti od toga da li je društvo stvorilo prava ili su ona nastala nezavisno od njega. Jedan od uslova za postojanje ljudskih prava jeste njihovo moralno opravdanje, međutim to je samo preduslov za njihovo postojanje, funkcionalnost se ogleda u činjenici da li su ona politički priznata i ostvarena. Da ne postoje ovi uslovi ljudi nebi bili u obavezi da mu se povinuju niti bi znali opseg ovih prava.⁶

Prema Grinu, ljudska prava doprinose zajedničkom dobru za celokupno čovečanstvo, sadašnje i buduće, ona se moraju prepoznati i pravdati ne kao proizvod zakonodavstva već kao temelj na kojem se mora graditi život zajednice. Međutim, osnovni uslov za primenu određenih prava jeste njihovo priznanje.⁷ Ljudska prava ne trebaju imati neki važeći izvor prava jer je njihov izvor dublji i etički, izvori trebaju služiti samo da ta prava opišu i sistematizuju na pravi način. To govori i činjenica da jedinstveni koncept ljudskih prava ne bi postojao bez teorijske osnove jer ona određuje suštinu i normativne elemente međutim teorijska osnov bi izgubila svrhu bez pozitivnogpravnog otelovljavala. Upravo je to smisao moralnih načela, primena u svakodnevnom životu, a ljudska prava su “posebna moralna kategorija u domenu morala”, koja nisu vezana sa određen državni sistem, već se odnose na spoj vrednosti na kojima se moraju zasnivati i institucionalne i društvene strukture, koje ih sprovode.⁸

Ljudska prava posmatrana kao ideja nemaju nikakvu pravnu vrednost dok se ne priznaju od strane države koja će kontrolisati i štititi njihovu doslednu realizaciju. Putem garantovanih i zaštićenih prava se legitimiraju i vezuju sa modernom državom. S druge strane ljudska prava mogu biti ograničena putem nevaljalog vršenja vlasti, ometanja slobode ličnog razvoja svakog pojedinca. Nakon nastanka prvih dokumenata koja su regulisala ljudska prava došlo je do potrebe da se ona ubace u državne pravne sisteme gde će imati neophodan mehanizam zaštite, tako nastaje teorija društvenog ugovora kao metoda kojom su teoretičari XVIII veka uspeali da inkorporišu prirodno pravo u državni okvir. Za Hobsa, Loka i Rusoa društveni ugovor je

⁶ R. Martin: Rights and Human Rights, videti u *Multiculturalism, identity, and rights*, Routledge: London, 2003, str. 176-192.

⁷ D.Boučer, “Prelaz od prirodnih prava do kulture ljudskih prava”, *Ljudska prava – preispitivanje ideje*, Beograd 2011., str. 151-152.

⁸ J. Tasioulas: On the nature of human rights, videti u *G. Ernst and J-C. Heilinger (eds), The Philosophy of Human Rights: Contemporary Controversies (Walter de Gruyter)*, Gottingen, 2012, str. 57., iz J. Milenković, *Pravo na pravično suđenje u građanskim sporovima*, str.28

condicio sine qua non za postojanje pravne i političke obaveze, oni teže pomeranju fokusa sa objektivnog na subjektivno značenje prirodnog prava. Ističući činjenicu da prirodno pravo obavezuje ljude da poštuju osnovna ljudska prava, Lok navodi načine njihove zaštite. Pored mogućnosti da se udružuju u zajednice i na taj način određenom političkom telu delegiraju svoja prirodna prava radi efikasnije zaštite, postoji i mogućnost da se njihovo kršenje samostalno sankcioniše.⁹

Kada je reč o prirodi ljudskih prava ne može se dati jedinstveno objašnjenje jer ljudska prava su višedimenzionalna pa se mogu posmatrati iz pravnog, filozofskog, ideološkog, političkog, ekonomskog, socijalnog i drugih aspekata. Međutim mogu se istaći osnovne karakteristike savremenog shvatanja koncepta ljudskih prava:

- Ljudska prava su zajamčena najvišim pravnim aktom svake države.
- Ljudska prava nisu samo stvar u unutrašnjoj nadležnosti država.
- Osnovna ljudska prava su zajamčena međunarodnim pravom tako da važe i kada nisu izričito utvrđena domaćim zakonodavstvom.
- Ljudska prava su izvorna, sveopšta, neotuđiva i različita.¹⁰

Ustav kao najviši pravni akt svake države reguliše odredbe koje se tiču ljudskih prava, dok ih zakon i drugi propisi bliže preciziraju. Zbog svog značaja, ljudska prava su stvar od međunarodnog interesa, stoga međunarodne organizacije i države imaju pravo da se interesuju u smislu ostvarivanja ljudskih prava u određenoj zemlji. S obzirom da su ljudska prava regulisana na univerzalnom nivou, ona su obavezna za sve države što znači ukoliko dođe do njihovog kršenja onda će se posledice ogledati u snažnim međunarodnim sankcijama pa čak i do potpune izolacije države u kojoj se konstatuju gruba kršenja ljudskih prava. Najveći broj ljudskih prava se realizuje upravo posredstvom države, jer je ona ta koja ima obaveze i na kojoj leži odgovornost da titularima zajamčenih ljudskih prava obezbedi obezbeđenje i zaštitu od njihovog kršenja. kada je reč o tome da su ljudska prava *izvorna* to znači da ona pripadaju svakom ljudskom biću.¹¹ Pored toga ona su *sveopšta* jer pripadaju svima bez obzira na pol, rasu, religiju, etičku

⁹ Lok, Dž.(2002): *Dve rasprave o vladi*, Glava II, O prirodnom stanju, Utopija, Beograd, str. 4-6.

¹⁰Krivokapić, B.(2016): *Priroda ljudskih prava*, Megatrend revija, Vol. 13, broj 2, str. 59-70

¹¹ Videti: Ratner S.R.(2001): *Corporations and Human Rights: A Theory of Legal Responsibility*, Yale Law Journal 3, str. 443-545

pripadnost, imovinsko stanje itd. Ljudska prava su i *neotuđiva* jer se ne može odreći ili na drugog preneti svoja osnovna ljudska prava.

Svaki teoretičar, bez obzira koju pravnu školu zastupao, smatra prirodna prava sastavnim delom svakog čoveka, što je negde i osnov principa jednakosti. Pod osnovnim ljudskim pravima smatraju se prava koja su zagarantovana i zaštićena međunarodnim aktima, ustavom i zakonom. Spomenuti mehanizmi pravnog regulisanja ove oblasti omogućavaju stabilnost državnog sistema i predviđaju garancije korišćenja ljudskih prava koja prethode državi. Savremeno značenje osnovnih prava unosi ideju slobode, princip jednakosti i dostojanstva, kao unutrašnji deo, suštine osnovnih prava, što je posebno razradila teorija i praksa socijalne države. Osnovna prava i slobode su jedna od ključnih karakteristika pravne države. U demokratskoj pravnoj državi došlo je do simbioze ljudskih prava, pa se smatra da su ona legitimni osnov savremene, pravne i uspešne države. Ljudske slobode su velike tekovine, međutim one nisu apsolutno neograničene, one su danas obuhvaćene i utvrđene osnovnim pravima koja se izvode iz ustavnih propisa. Država garantuje pravo na život kao najveću vrednost, međutim zakonska regulativa mora na efikasn način urediti i ostala ljudska prava kao što su dostojanstvo i prava pojedinaca, čime će se stvoriti uslovi za slobodan i zdrav život i rad, nužne za razvitak čoveka.

Prema učenju nemačke pravne teorije, osnovna prava u prvom redu su subjektivna prava pojedinca. U Francuskom pravu nije prihvaćen naziv osnovna prava nego javne slobode- *libertes publique*.¹² Ove slobode nisu definisane ustavom, nisu taksativno navedena i garantovana prava koja imaju zaštitu. Vladajuće shvatanje da su ustavom poznate javne slobode prvenstveno pravne norme objektivnog prava ili objektivna pravna načela koja se oblikuju zakonom.

U cilju zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda mora postojati efikasno nacionalno uređenje ove oblasti koje se zasniva na međunarodnom mehanizmu zaštite. Nacionalno pravo svake savremene države uređuje prava i slobode čoveka, ustav kao najviši pravni akt sadrži okvirne odredbe koje se bliže uređuju zakonima. Ovim aktima se obezbeđuje najviši rang nacionalnog zaštitnog mehanizma. Prema funkcionalnoj teoriji garantovanje osnovnih prava omogućuje se i obezbeđuje putem demokratskih, pravnih i političkih procesa. S tim u vezi osnovna prava se ne garantuju pojedincu kao takvom već njegovom svojstvu kao člana zajednice i glavnom subjektu

¹²Videti: Scott, J.(2009):*Business and Human Rights at the UN: What Might Happen Next?*, Human Rights Quarterly 2, str.299-320

sistemu, što je na kraju i javni interes države kao celine. Tradicionalno liberalno shvatanje o pravima i slobodama je povezano sa modernom teorijom pravne države, a ugrađeno je i u teoriji i praksi Evropskog prava. prema shvatanjima savremenih teoretičara evropske države su stvarane na različite načine a razvijale su se u smeru zaštite ekonomskih interesa i prava buržoazije, ili u cilju zaštite monarhije, krupne aristokratije i upravne elite. U ovim situacijama, realno slobodne građana su bile pod dominacijom privilegovanih klasa i slojeva. Osim toga te slobode su bile garantovane i zaštićene “monopolom zakonite primene fizičke sile” od strane države.¹³ Pojam nacionalnog ustavno-pravnog uređenja osnovnih ljudskih prava i sloboda u današnjem vremenu je efikasan i ostvarljiv samo ako su garancija i zaštita globalnog karaktera.

Najveći deo osnovnih prava i sloboda se smatraju sastavnim delom međunarodnog prava gde postoji mnoštvo pravnih dokumenata koji regulišu ovu oblast. Saglasno brojim međunarodnim aktima pri Ujedinjenim Nacijama je formirana komisija za ljudska prava koja ima pravo da razmatra gruba kršenja ljudskih prava, 1977. je konstituisan Komitet za ljudska prava koji je imao pravo da razmatra žalbe fizičkih lica u slučajevima kada se radilo o povredi građanskih i političkih prava. Najvažniji međunarodni sporazumi koji predviđaju mehanizme za razmatranje po žalbi pojedinaca su Evropska konvencija o ljudskim pravima koja se odnosi na evropske zemlje i Međunarodna konvencija o ljudskim pravima koja se odnosi na zemlje Latinske Amerike.

U savremenoj nauci se pravni sistem ne može zamisliti bez pravičnosti, tendencija da se ljudska prava regulišu na univerzalnom nivou se manifestovala kroz donošenje Opšte deklaracije o ljudskim pravima 1948. godine koja proklamuje neprikosnovenost individualiteta, ekonomska, politička, socijalna i kulturna prava čoveka. Cilj donošenja deklaracije je ukazivanje na prava koja moraju biti zaštićena međunarodnim pravom, važn je spomenuti da ona nije imala pravno obavezujući karakter. Brojni ustavi koji su doneti posle Drugog svetskog rata su normirani po idejno vrednosnim standardima ove Deklaracije, njome su uspostavljeni osnovi univerzalnog sistema slobode, njihova garancija i zaštita. Na nivou Evrope, Evropski savet donosi Konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (u daljem tekstu: Konvencija) 4. novembra 1950. godine. Članom 25. Konvencija je samim činom ratifikacije od strane nacionalnih država postala deo unutrašnjeg prava koja obavezuje sve njene organe vlasti. Sličan status na prostoru

¹³ Videti: Weber, M.(1946): *Essays in Sociology*-Newyork:Oxford Un.Press

Sjedinjenih Američkih Država ima Američka deklaracija o pravima čoveka i naroda. Iz niza međunarodnih akata od veće važnosti treba spomenuti: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Konvencija o pravima deteta (1980), Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (1987), Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika-emigranata i članova njihovih porodica (1999), Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957), Okvirna Konvencija o zaštiti manjina (1994).

Evropska unija sa formalno pravnog aspekta nema svoj katalog osnovnih prava koja bi se primenjivala na nivou evropskih država, politika Evropske unije po pitanju građanskih prava i sloboda kao i unutrašnje sigurnosti obuhvate četiri sfere velikih sloboda:

Slobodno kretanje ljudi u skladu sa politikom otvorenih granica. Ovo pravo nalazi osnov u Rimskom dogovoru, Šengenskom sporazumu, Amsterdamskom dogovoru. Njima se definišu prava građana EU, počev od prava na rad i boravište do uklanjanja graničnih barijera i kontrole između država članica.

Državljanima svake članice EU imaju jednaka politička i građanska prava na dav nivou: u svojoj državi i u Evropskoj uniji. Dopunom Rimskog ugovora o slobodnom kretanju, utvrđuju se i druga ekonomska prava građana država EU. Ugovorom se zabranjuje ekonomska diskriminacija po osnovu nacionalnosti i pola. Kanije primenom jednog jedinstvenog akta početkom 1948.godine javlja se ideja o “Evropskom narodu”, koja je uključivala kulturnu i obrazovnu politiku kao i politiku identičnosti. Krajem 1990. Godine opunom Rimskog dogovora, EU suštine “državljanstvo unije” definišu se na sledeći način:

- građani EU imaju pravo da žive svuda slobodno u EU;
- građani imaju pravo da glasaju ili da budu kandidati na lokalnim izborima i na izborima za Evropski parlament nezavisno od mesta prebivališta u EU;
- građani EU u trećim državama imaju pravo na konzularnu zaštitu ambasada država članica EU;
- građani EU imaju pravo da podnose peticije Evropskom parlamentu i da podnose žalbe ombudsmanu EU, kao i da komuniciraju u EU na službenim jezicima.
- Evropska unija vodi emigracionu politiku ublažavanjem politike izbeglica i azila i opšte politike u odnosu na “građane trećih država”.

Evropska unija se stara o saradnji između policije i pravosuđa. Evropsko pravo raspolaže nizom osnovnih prava prihvaćenih u okviru veća Evrope, a koja su sa sličnim formulacijama, zaštićena ustavima brojnih evropskih država. U prvom planu treba navesti Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Građani svih zemalja potpisnica ove konvencije stekli su pravo da se neposredno pozivaju na ovu konvenciju kao i pravo, da kad iscrpe sva pravna sredstva u svojoj državi da se mogu neposredno obratiti evropskim institucijama za zaštitu ljudskih prava- Evropskoj komisiji i Evropskom sudu pravde u Strazburu za ljudska prava.

Ovim pravom, čovek kao pojedinac postaje subjekt međunarodnog prava. ovom konvencije države potpisnice su se obavezale da svojim unutrašnjim pravnim aktima sankcionišu norme konvencije, kao i da omoguće svojim građanima da se obrate evropskim institucijama za zaštitu osnovnih prava, i da obezbede sprovođenje njihovih odluka. Konvencija zabranjuje u članu 14. svaki vid diskriminacije. Ni država, ni grupa, niti pojedinac ne smeju ništa uraditi što bi bilo usmereno na ograničavanje ili ugrožavanje prava i sloboda garantovana konvencijom. Ona garantuju najstarije pravo- pravo na život, zabranjuje svaki oblik torture ili ponižavajućeg postupka i kažnjavanja, zabranjuje svaki oblik ropstva, garantuje svakome pravo na slobodu i sigurnost, *garantuje pravo na pravično suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom*, svakome zajamčuje pravo na privatnost, poštovanje porodičnog života i prepiske, pravo na slobodu misli, savesti i vere, javnog mnjenja i mirnog okupljanja itd.¹⁴

Evropska konvencija o pravima čoveka primarno predstavlja sastavni deo međunarodnih ugovora. Primat Evropskog prava vodio je ka brisanju razlike između građana država članica Evropske Unije, u smislu da oni ne smeju biti diskrimisani na osnovu državljanstva. Ljudska prava podrazumevaju osnovna prava koja se odnose na sva fizička lica bez obzira na njihovo državljanstvo. Međutim postoje određena prava koja vrede samo za državljane određene članice EU. U Republici Srbiji primarni izvor ljudskih i osnovnih prava je Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koja je implementirana u ustav koji određuje da osnovna prava obavezuju zakonodavstvo, administraciju i sudstvo.

Poštovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda jeste izraz demokratije koja vlada u određenom društvu. Primena minimalnog standarda zaštite ljudskih prava koja su regulisana mnogobrojnim

¹⁴ Ferović, A.(2008): 181.

međunarodnim aktima unapređuju nacionalnu sigurnost, ekonomski interes ali i obezbeđuju prevenciju kriminalnih, građanskih kao i političkih delikata.

2.2.Princip vladavine prava i efikasnosti

Jedna od najbitnijih komponenti demokratskog društva jeste vladavina prava koja kao instrument ima ulogu da omogući zaštitu svakog lica koje smatra da mu je određeno građansko subjektivno pravo osporeno, ugroženo ili povređeno. “Država bezakonja (*No-Law State*) postoji tamo gde su autokratija, jedinstvo vlasti oličeno u ličnosti vladara i svemoćna država sa neodgovornom birokratijom; zakonska država (*Lawful State*) tamo gde je vlast podeljena a uprava podređena iako ne potpuno obavezana zakonima; a pravna država (*Rechtsstaat*) odnosno država vladavine prava (*Rule of Law*) tamo gde su demokratija, podela vlasti i racionalna država sa funkcionalnom birokratijom i političkom odgovornošću nosilaca javne vlasti.”¹⁵ Kao proizvod liberalne ideologije nastaje ideja o pravnoj državi, međutim ovaj pojam je definisan tek u 19.veku. Postoji i mišljenje da začeci učenja o pravnoj državi potiču iz pravne doktrine starog veka, a kao argument za ovu konstataciju se navode elementi antičkog atinskog državnog uređenja i to: načelo podele vlasti, nezavisnost sudstva, načelo zakonitosti kao i garantovanje određenih prava i sloboda građana u izvesnoj meri. Ideja o nužnosti ograničenja državne vlasti se javlja još u Platonovom Zakonu, što kasnije postaje suština formalnog pojma pravne države.¹⁶ Kao i Platon, Aristotel je smatrao da državom moraju vladati zakoni, ali je bio svestan da zbog svoje opštosti ne može isključiti vladavinu ljudi u potpunosti.¹⁷ U srednjem veku su istorijske okolnosti nametale drugačije stavove o ovoj temi jer je politička i pravna misao bila utemeljena na osnovama hrišćanskih dogmi. Misli Aristotela i Platona su ostale privlačne i u ovom periodu samo sa drugačijom interpretacijom. Teorija o pravnoj državi se u literaturi najčešće vezuje za Nemačku 19. veka, ona se sastojala iz liberalnih zahteva kao što su sloboda, sigurnost, ograničenje državne vlasti, a sve u nastojanju nemačke teorije da državnu vlast učini racionalnom, predvidljivom i što je najvažnije zakonitom. Postoji i mišljenje da su temelji pravne

¹⁵ Videti: Allott, A.(1980): *The limits of law*, London, str. 237-259.

¹⁶ Platon (2006): *Zakoni*, prevod dr Albin Vilhar, Beograd, str. 275-281.

¹⁷ Aristotel (2003): *Politika*, prevod Ljiljana Crepajac, Beograd, str. 1286a.

države nastali 1789.godine sa donošenjem *Deklaracije o pravima čoveka i građanina* jer je njena osnovna ideja volja naroda koja se izražava kroz pravnu državu koja je istovremeno i demokratska država.¹⁸ Može se zaključiti da se već u periodu nastanka ideje o pravnoj državi javlja nekoliko različitih koncepcija u formalnom i materijalnom smislu. Stupanjem na snagu Ustava Nemačke 1949.godine, u centar interesovanja nemačkog društva dolaze ljudska prava, u tom periodu se insistiralo na jedinstvu materijalnih i formalnih elemenata pravne države, dok anglosaksonski mislioci su posebno razmatrali formalni a posebno materijalni pojam pravne države. Pored ovih liberalno-demokratskih shvatanja pojma pravne države, na drugoj strani sveta je došlo do pokušaja stvaranja državno-socijalističke pravne države. Naime, pokušaj da se na prostoru Sovjetskog Saveza uspostavi državni sistem koji se iz korena razlikuje od prethodnog bio je jedan od najvažnijih koraka ka demokratizaciji i ostvarivanja principa vladavine prava na ovim prostorima.¹⁹ G.H. Manov u pokušaji da definiše pojam pravne države navodi:”Svaka od varijanti pravne države mora u krajnjoj liniji ispuniti tri osnovna kriterijuma:

- Vrhovništvo zakona;
- Razgraničenje zakonodavnih, upravnih funkcija i funkcija zaštite prava (sudskih funkcija);
- Vežanost države i građana uzajamnim pravima i obavezama.²⁰

U poslednja dva veka pravna država je doživela velike promene jer se stalno suočavala sa novim izazovima, međutim osnova ove ideja se nije promenila, u savremenom pravu pravna država se definiše kao pravni i politički sistem u kome su državni službenici i građani ograničeni zakonom i ponašaju se u skladu sa zakonom.²¹ Kada je reč o državnim službenicima može se reći da su oni ograničeni u dva smera. Obaveza ponašanja u skladu sa pozitivnim pravom je nezaobilazan element koji je zaštićen sankcijom za nepoštovanje, što govori da lica koja su u državnoj službi nisu iznad zakona. Kada je reč o drugom elementu, to je mogućnost državnih službenika da

¹⁸Videti: Lukić, R.(1989): *Francuska revolucija i pravna država*, Arhiv za pravne i društvene nauke, broj 3, str. 237-241.

¹⁹Vukadinović, G.(2016): *Pravna država i vladavina prava od začetaka do savremenih izazova*, Zbornik radova pravnog fakulteta u Novom Sadu, broj 3, str.775.

²⁰Manov, G.N.(1989): *Socijalističeskoe pravovoe gosudarstvo: problemi i perspektivi*, Savjetskoje gosudarstvo i pravo, broj 6, 3, citirano prema Prodanović, D.(1994): *Ideja o socijalističkoj pravnoj državi u okviru perestrojke*, Arhiv za pravne i društvene nauke, broj 3, str. 407.

²¹Vuković, D.(2011): *Društvene osnove pravne države:Primer Srbije*, Sociološki pregled, vol. XLV, broj 3, str. 422.

menjaju zakone samo na način propisan zakonom, ne proizvoljno. U modernim društvima široko prihvaćena lista ljudskih prava predstavlja ključno ograničenje zakonodavne vlasti. Ono što je važno spomenuti jeste da je za uspostavljanje pravne države potrebno ispunjenje određenih institucioalnih, društvenih i kulturnih preduslova. Nezavisno sudstvo je najvažniji institucionalni preduslov na koji ćemo se posebno osvrnuti zbog njegovog značaja za temu rada. Spisak faktora koji doprinose ispunjenju ovog preduslova jesu:

- izbor sudija prema njihovim kvalifikacijama;
- imenovanje sudija na dug rok;
- proceduralne i suštinske prepreke za smenjivanje sudija;
- razumno visoke plate i dovoljna sredstva za funkcionisanje celokupnog sudskog sistema.²²

Pored nezavisnog sudstva tu su i zakoni koji garantuju svojinska prava i slobodu ugovaranja kao najvažniji institucionalni mehanizmi. Iz toga se može zaključiti da se pravna država treba posmatrati kao ideja o samoregulaciji i samoograničavanju državne vlasti na način pružanja pravne i imovinske sigurnosti pojedincima i grupama koje nisu na vlasti tako što pojedincima i grupama koje su na vlasti ograničavaju sadržaj i moć upotrebe resursa koji proističu iz položaja na vlasti.²³

U savremenoj nauci postoje dva osnovna učenja o vladavini prava. Prvo učenje je nastalo u evropskom kontinentalnom sistemu i poznato je kao pravna država (*Rechtsstaat*), a drugo učenje vuče korone iz anglosaksonskog sistema i poznato je kao vladavina prava (*Rule of Law*). Temelji *evropskog kontinentalnog učenja* su zasnovani na radovima najvećih predstavnika rimske jurisprudencije, a glavne ideje su sistematski izložene u Justinijanom zakoniku, u njemu se ujedno i prvi put ističe ideja pravne države na pozitivnopravni način. Vladavina prava je od tada pa sve do najnovijih normativnih teorija dovođena u vezu sa starom idejom da se zakoni menjaju dok je zakonitost postojana, s tim u vezi brojni autori smatraju načelo zakonitosti osnovnim načelom iz kojeg je izvedeno načelo pravne države.²⁴ *Anglosaksonsko učenje* zastupa mišljenje

²² Tamanaha, Brian Z. (2004): *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, str.124

²³ Vuković, D.(2011):.427.

²⁴ Mitrović, D.M.(1996): *Načelo zakonitosti-pojam, sadržina, oblici*, Beograd, str.20-24.

da jedino vladavina prava izražava pravo značenje zakonitosti, dok je zakonitost u formalnom smislu koji joj pridaju pravnici na Kontinentu “suviše usko shvaćena” i opterećena “pozitivizmom”, “formalizmom” i “dogmatizmom”.²⁵ Za postojanje vladavine prava, važno je da budu ispunjeni odgovarajući *društveni* (stabilnost, homogenost, red i mir, razvijena pravna svest i ideologija, aktivno javno mnjenje i različite interesne grupe), *državno-organizacioni* (demokratija i podela vlasti), i *pravnotehnički* uslovi (zakonitost rada uprave i sudska kontrola upravnih akata, ustavnost rada zakonodavstva, ustavno sudstvo i druga sredstva institucionalno-pravne i vanpravne kontrole, dobra tehnika stvaranja i primene prava).²⁶

Iz principa vladavine prava proizilazi pravo na efikasnu pravnu zaštitu koja se odnosi na sud a koja se ostvaruje u svakoj pojedinačnoj grani sudskog građanskog postupka. Normativno uređenje ove oblasti zahteva i nužnu praktičnu primenu, koja u mnogim pravnim sistemima predstavlja jedan od velikih problema pravosuđa koji pravi štetu na dva nivoa, i to pravosudnom sistemu a onda i svakom pojedincu koji traži zaštitu određenih prava i obaveza. Da bi došlo do ostvarivanja vladavine prava i do zaštite određenih pravnih interesa sud u svakoj konkretnoj pravnoj stvari mora postupati zakonito, pravično i pravedno. Pravna država se zasniva na ovom principu pa su obavezni elementi koji moraju karakterisati ovakve procesno pravne sisteme zakonitost, pravičnost, ekonomičnost i efikasnost. “U sintagmi vladavina prava sadržan je i ustavni²⁷ i konvencijski²⁸ princip pravičnog suđenja po kome svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama. U ljudska prava čoveka kao individualna dobra koja uživaju poštovanje i zaštitu spadaju: život, sloboda, zdravlje i svojina.

„Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ustanovljeno je i garantovano pravo na pravično suđenje, kao posebno ljudsko pravo, bazirano na idejama prirodne (fundamentalne) pravde, čije je ostvarenje od suštinske važnosti za razvoj demokratije i principa vladavine prava. Pravo na pravično suđenje predstavlja posebno i autonomno ljudsko

²⁵ Videti: Quolloquium on The Rule of Law asa Understood in The West, Chicago, 1957.

²⁶ Lukić, R.(1966): *Ustavnost i zakonitost*, Savez udruženja pravnika Jugoslavije, str. 56-77.

²⁷ Čl. 32. st. 1. Ustava Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 98/2006

²⁸ Čl. 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EK)

pravo, ali ono se istovremeno manifestuje i kao medijum zaštite svih ostalih individualnih prava i sloboda.²⁹

Praksa Evropskog suda za ljudska prava, u kojoj se posebno apostrofira pravo na suđenje u razumnom roku kao jedno od fundamentalnih funkcionalnih ljudskih prava, promovisala je efikasnost u sudskim postupcima kao jedan od preduslova za ostvarivanje principa vladavine prava, i potencirala da jednakost pred zakonom i sudom, dostupnost i delotvornost pravne zaštite, pravičnost, pravna izvesnost i pravna sigurnost zavise od efikasnosti sudstva.³⁰ Pravno-politički cilj svake reforme jeste efikasan, ekonomičan i jednostavan pravni sistem koji će pružiti pravnu zaštitu svakom subjektu koji ima potrebu za njom. Da bi se ovaj cilj postigao potrebno je pre svega da postoje normativni uslovi koje bi ostvarila pravna zaštita. Najteži deo posla prilikom ovakvih reformi jeste pronalazak balansa između zakonitosti i efikasnosti kao osnovnih principa kvaliteta pravne zaštite. Predugo trajanje sudskog postupka Evropski sud za ljudska prava izjednačava sa lošim i nefunkcionalnim sudskim sistemom u određenoj zemlji, pa je primarni cilj postupka koji bi omogućio ostvarivanje prava suđenja u razumnom roku efikasnost u postupanju procesnih subjekata. Nastojanje pronalaska rešenja koje će omogućiti smanjenje broja obraćanja Ustavnom sudu Srbije i Evropskom sudu za ljudska prava imao je za cilj Zakon o parničnom postupku³¹ koji bi ubrzanjem postupka i ostvarivanjem principa efikasnosti rešio ovaj problem.³² Međutim situacija se nije mnogo promenila ni nakon 2011. godine kada je ovaj zakon stupio na snagu, postupci su i dalje predugo trajali a novi sudski predmeti su se nagomilavali što je dovelo do ozbiljne krize u pravosudnom sistemu pa su prvorazredni pravno-politički ciljevi postali efikasnost postupka i suđenje u razumnom roku koji su imali prioritet čak i u odnosu na pravilnost odluke. Ono na čemu se mora poraditi u narednom periodu jeste delotvornija zakonska regulativa koja će preciznim rokovima ograničiti preduzimanje parničnih radnji procesnih subjekata, ali isto tako se mora sankcionisati svaki slučaj gde je krivac za dugo trajanje postupka

²⁹Petrušić, N.(2005): *Jurisprudencija Evropskog suda za ljudska prava u zaštitu prava na rešavanje građanskopravne stvari u razumnom roku*, u : Evropski sistem zaštite ljudskih prava- iskustva i novi izazovi, Niš, str. 199-200

³⁰Stanković, G., Dukić Mijatović, M.(2014): *Princip efikasnosti u građanskom sudskom postupku i vladavina prava, Naučni skup sa međunarodnim učešćem "Pravo i društvena stvarnost"*,Pravni fakultet Priština – Kosovska Mitrovica, str.32.

³¹ Zakon o parničnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 49/ 2013 - odluka US 74/2013 - odluka US , u daljem tekstu: ZPP (2011).

³² Stanković, G.(2011): *Zakon o parničnom postupku*, Predgovor, Službeni glasnik, Beograd, str. 8.

sudija. Predsednik suda ima pored toga bitnu ulogu u organizaciji suda gde mora na efikasan način rukovoditi sa ljudskim resursima. U slučajevima gde sudi veće sudija, mnogi pravni sistemi različitih država su veće zamenili sudijom pojedincom pa su se na taj način u određenoj meri rasteretili sudovi.

Zakonodavac je svoje nastojanje da na normativnom planu maksimalno ubrza postupak konkretizovao tako što je, pre svega, reformisao fundamentalna procesna načela i njihov domet.³³ Spomenute reforme su dovele sa sobom uvođenje dominacije raspravnog principa, isticanje načela za omogućavanje koncentracije postupka, suženje primene principa obostranog saslušanja stranaka, uvođenje sistem prekluzija, ograničavanje principa slobodnog zaustupanja. Novine koje je Zakonodavac uveo jesu i ustoličenje advokatskog monopola, predviđanje fiktivnog dostavljanje ali i uvođenje velikog broja strogih zakonskih rokova za sudske radnje. Sva ova zakonska rešenja nemaju za cilj utvrđivanje stvarnog stanja u sporu već rešavanje spora u što kraćem vremenskom periodu što može dovesti do novog problema koji se odnosi na pravednost samog postupka ukoliko mu se pristupa na ovaj način, da li se zbog nastojanja ubrzanja postupaka gubi na kvalitetu i pravednosti sudske odluke?

Zakonske odredbe koje obavezuju sud da što pre reši spor donošenjem sudske odluke nastoje pre svega da smanje broj obraćanja Ustavnom sudu i broj podnesaka pred Evropskim sudom za ljudska prava, ali i da smanje broj isplata na ime naknade štete zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku. Sprovedenjem novih reformi u pravosudnom sistemu Republike Srbije načelo efikasnosti je dobilo na značaju ali je i formulisano na novi način, pa pored proklamacije da sud sprovede postupak efikasno navode se i odredbe o zakonskim rokovima koji su predviđene za preduzimanje praničnih radnji, što znači da je ovo načelo dobilo preciznu konotaciju.

Primena ovog načela na svaku konkretnu parnicu je u interesu i stranaka i suda, a pre svega njegova primena konkretno utiče na poštovanje prava na suđenje u razumnom roku jer predviđanjem plana razvoja same parnice i određivanje rokova u kojima se preduzima posebno svaka pranična radnja ne daje se prostora nepotrebnom odlaganju sudskog postupka. Vremenski rokovi se posebno uređuju u svakoj parnici, a preciznost rokova se utvrđuje na predlog stranaka, pa je i eventualna odgovornost povrede principa efikasnosti podeljena između stranaka i suda.

³³Stanković, G.(2013): *Gradansko procesno pravo*, prva sveska, Parnično procesno pravo, Beograd, str.221.

Efikasnost sudova zavisi od mnogo različitih činilaca, jedan od njih je i brojnost sudija koja mora biti u skladu sa brojem predmeta da bi došlo do poštovanja prava na pravičnost suđenja a samim time i donošenje odluka u razumnom roku. Prema podacima Visokog saveta sudstva na dan 31. 12. 2017. Godine, odlukom VCC u sudovima u Republici Srbiji je bilo određeno 2.990 sudijskih mesta, od kog broja je bilo popunjeno 2.626 a efektivno je postupalo 2.586 sudija.

Tabela 1. Broj sudija po sudovima

Sud	Broj sudija po odluci Visokog saveta sudstva	Broj popunjenih mesta	Broj sudija iz izveštaja o radu suda za period 01.01.-31.12.2017.
Vrhovni kasacioni sud	41	39	35
Upravni sud	51	40	39
Privredni apelacioni sud	41	40	34
Prekršajni apelacioni sud	65	58	58
Apelacioni sudovi	237	228	203
Viši sudovi	368	328	317
Osnovni sudovi	1.473	1.267	1.260
Privredni sudovi	178	147	154
Prekršajni sudovi	536	479	486
UKUPNO:	2.990	2.626	2.586

Izveštaj pokazuje da je od 2.990 određenih sudijskih mesta popunjeno 2.626, dok je broj sudija čiji je rad ocenjen kao efikasan 2.586, što znači da već iz statistike možemo zaključiti da čak 404 određenih sudijska mesta ne funkcionišu, što zbog nepopunjenosti što zbog neefikasnog delovanja. Predlog za rešenje ovog problema bi mogao biti godišnja komparativna analiza broja sudija i broja predmeta, gde će se opsežnim istraživanjem odrediti realan broj predmeta koji za

svaki radni dan sudija može obraditi. Posebno treba voditi računa o trendu povećanja broja predmeta u određenim sudskim jedinicama, gde može čak doći i do prebačaja u vidu “pozajmice sudija” tamo gde je očigledno da je broj predmeta nesrazmerno viši i da je nemoguće da broj postojećih sudija reši te slučajeve u razumnom roku. Na taj način se može napraviti dobra organizacija ljudskih resursa u pravosuđu gde će krajnji cilj biti efikasan pravosudni sistem koji funkcioniše po odredbama Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Reforma izvršne procedure je izvršena donošenjem Zakona o izvršenju i obezbeđenju³⁴. Neefikasan izvršni postupak predstavlja prepreku u ostvarivanju prava fizičkih i pravnih lica pa je Zakonodavac na ovaj način pokušao obezbediti funkcionisanje pravne države. “Prema odredbama ZIO (2011), načelo hitnosti je jedno od dominantnih načela izvršne procedure jer od brzine u sprovođenju izvršenja i ostvarivanja pravne zaštite zavisi ne samo definitivno namirenje poverioca, već i zaštita poretka i autoritet sudova kao organa vlasti.”³⁵

Pored značaja primene načela efikasnosti na parnični i izvršni postupak, priroda i okolnosti vanparničnog postupka upravo nalažu da ovo načelo bude osnova zasnivanja ove vrste građanskog postupka. U Zakonu o vanparničnom postupku³⁶ nije precizno formulisano načelo efikasnosti ali se na hitnost postupka ukazuje drugim odredbama kao što su predviđanje da u vanparničnom postupku postupa sudija pojedinac, da nema mirovanja postupka, da razvijanje postupka ne može sprečiti izostanak učesnika sa ročišta itd, što jasno ukazuje da princip efikasnosti predstavlja osnovni procesni princip i da je vanparnični sud dužan da postupa efikasno i u razumnom roku.

Stav Evropskog suda za ljudska prava jeste da države u kojima postoji kršenje prava na suđenje u razumnom roku moraju obezbediti pravna sredstva za sprečavanje i zaustavljanje predugog trajanja sudskih postupaka, ali i predviđanje prava na naknadu štete koja je nastala povredom ovog prava. Zadatak nacionalnih pravnih sistema jeste obezbeđivanje delotvornih pravnih lekova pred nacionalnim sudovima koji će imati za cilj da se još u toku trajanja postupka ukoliko dođe do nepotrebnog odlaganja stranka može pozvati na povredu prava na suđenje u razumnom roku.

³⁴ *Zakon o izvršenju i obezbeđenju*, Službeni glasnik RS, br. 31/2011.

³⁵ Stanković, G., Boranijašević, V.(2012): *Izvršno procesno pravo*, Kosovska Mitrovica, str.23

³⁶ *Zakon o vanparničnom postupku*, Službeni glasnik SRS, br. 25/82 i 48/88 i Službeni glasnik RS, br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon i 85/2012.

Da bi došlo do ostvarenja principa vladavine prava kao i zakonite i delotvorne sudske zaštite potrebno je efikasno odvijanje i razumno trajanje građanskih sudskih postupaka. Pored efikasnih i preciznih pravnih normi, uloga suda je od presudnog značaja za sprovođenje ovih principa. Pružanjem zakonite, pravilne i pravedne sudske zaštite sud na direktan način utiče na odvijanje sudskih postupaka u skladu sa međunarodnim aktima o zaštiti ljudskih prava. Iako je zakonodavac donošenjem novih zakona ali i izmenama i dopunama postojećih nastojao primeniti princip efikasnosti na osnovu prakse Evropskog suda za ljudska prava, ali i prakse Ustavnog suda može se zaključiti da ove odredbe jesu pokrenule talas pozitivnih promena ali problem i dalje postoji. Pretrpanost sudova, postupci koji traju nerazumno dugo jesu i dalje realnost sa kojom se vlast mora suočiti i delovati po tom pitanju. Princip koji se nikako ne sme zanemariti jeste bacanje pravde u drugi plan na putu rešavanja ovih problema. Balans koji mora postojati između pravičnosti i efikasnosti je vrlo teško uspostaviti, međutim svaki konkretan slučaj zavređuje posebnu pažnju, a detaljna analiza problema koji se javljaju mogu dovesti i do rešenja ukoliko se pažljivo pristupi sa svih aspekata ovom problemu. Zaštita pojedinca mora biti u prvom planu, s tim da se pored analize ponašanja stranaka u postupku mora izvršiti i analiza ponašanja državnih organa i na taj način otkriti uzrok nedostataka u pravosudnom sistemu.

2.3.Pravo na suđenje u razumnom roku kao deo prava na pravično suđenje

Pravo na suđenje u razumnom roku jeste pravni standard, kao deo prava na pravično suđenje garantovano članom 6 Stav 1 Evropske konvencije. Pravo na pravično suđenje bi izgubilo svoj smisao ukoliko bi procedura bila manjkava ukoliko se odluka nebi donela u razumnom roku. Ceo koncept pravičnog suđenja će se urušiti ukoliko jedna garancija prava na pravično suđenje nije ispunjena.

Pravda i pravičnost jesu bliski i srodni pojmovi, pa je pitanje odnosa ova dva pojma izuzetno značajno jer u suštini oni imaju isto značenje ali postoji shvatanje da se pravda prvenstveno upotrebljava da izrazi apstraktnu i objektivnu ideju pravde kao filozofske kategorije a da se pravičnost uglavnom koristi kada je reč o ostvarivanju pravde u praksi i u konkretnim

slučajevima.³⁷ Odnos pravde i pravičnosti je potrebno objasniti jer su u pitanju bliski i srodni pojmovi. U suštini ove reči imaju isto značenje međutim termin pravda se prvenstveno upotrebljava kod izražavanja apstraktne i objektivne ideje pravde kao filozofske kategorije, a pravičnost se uglavnom koristi kada je reč o otvarivanju pravde u praksi i konkretnim slučajevima. Ideja pravde se izvodi iz prirodnog zakona, iz logičkog i matematičkog principa identiteta. Taj identitet predstavlja kategorički i imperativ po kome se, bez obzira na raznolike situacije rešava određena stvar po principu formalne pravde. Međutim formalna pravda ne daje odgovor na suštinsko pitanje pravde, šta je jednako, kada treba da je jednako, a kada treba različito postupati. Aristotel je govorio da nejednako treba nejednako tretirati, srazmerno toj nejednakosti. Pravičnost jeste princip materijalne pravde koji određuje društvena shvatanja određenog društva u određenom vremenu i prostoru.³⁸

Ideja pravičnosti se javlja uporedno u tri značenja: ideja jednakosti, društveno merilo vrednosti i kao deo svakog pravnog sistema. Na osnovu toga se može zaključiti da je pravičnost višestrana i složena pojava, a predstavlja predmet istraživanja pravne nauke, ali i filozofije i sociologije. Kada se pravičnost posmatra sa stanovišta filozofije ona je već objašnjena kroz pomenute principe identiteta i formalne jednakosti, gde se kao takva pravičnost smatra jednim od najvažnijih načela za ostvarivanje formalne pravde. Posmatrano sa sociološke strane, pravičnost predstavlja slobodni kriterijum materijalne pravde, društveno ocenjivanje vrednosti. Međutim za nas najbitnije tumačenje pravičnosti iz ugla prava predstavljeno je kroz pravni poredak, gde se pravičnost definiše kao sintetičko otvarivanje formalne i materijalne pravičnosti.³⁹

Sudska odluka kojom se okončava neki postupak treba da bude pravilna, u skladu sa normama procesnog i materijalnog prava. Jedino u tom slučaju će biti i zakonita jer je saobrazna sa pravilima formulisanim u zakonima. Zakonodavac je propisao opšta pravna pravila da bi obezbedio ostvarivanje pravne sigurnosti, vladavine prava i društvenog poretka, koja su primenljiva na veliki broj približno sličnih slučajeva, međutim jedno opšte pravilo, bilo ono procesnopravo ili materijalnopravno, u praktičnoj primeni može postati nepravedno upravo zbog opšte definisanosti, gde kao takvo ne može tretirati sve osobenosti konkretnog slučaja. Princip

³⁷Marković, B.(1996): *Suđenje po pravičnosti u opštem arbitražnom pravu*, Anali pravnog fakulteta u Beogradu, br. 2-3, str.100-106

³⁸ Stojanović, D. D.(1995): *Opšta pitanja pravde i pravičnosti*, „Pravni život“, broj 1-2

³⁹ Marković, S. B.(2005): *Pravičnost kao izvor prava*, „Izbor sudske prakse“, broj 7-8, str 10-13

pravičnosti ima ulogu da unapredi i dopuni pozitivnopravna pravila. Odredbe kojima se propisuje postupanje suda u postupku vršenja sudske funkcije mogu biti formulisane na dva načina: striktno i/ili elastično.⁴⁰ Potrebno je naglasiti da pravičnost nije nikakav poseban metod suđenja, jer u okviru jednog pravnog poretka ne mogu postojati istovremeno dva uporedna metoda suđenja, od kojih bi jedan bio “po pravu” a drugi “po pravičnosti”. Pravičnost se ne može primenjivati nasuprot zakonu, kao i slobodnoj i jasnoj izraženoj volji stranaka, već joj je uloga supsidijarna. Postoji mnogo kritika upućene na račun primene pravičnosti, jedan deo pravnih znalaca zastupa mišljenje da pravičnost omogućava proizvoljnost sudiji u postupanju, subjektivnost, kao i suđenje koje se vodi instinktom a ne razumom. Procena stepena pravičnosti u svakom konkretnom slučaju se mora izvoditi po izvesnim merilima koje sudija uzima iz opšte svesti pravne zajednice, po izvesnim objektivnim, racionalnim društvenim kriterijumima kao što su ideja jednakosti i jednakog postupanja, a ne proizvoljno, na osnovu svojih ličnih shvatanja vrednosti.

Princip pravičnog suđenja treba predstaviti kao zaštitu potrage za istinom, iako ne postoji precizna definicija pravičnog suđenja, Nigerijski sud je oformio konstataciju koja predstavlja suštinu ovog principa u presudi *Okoroike v. Igbokwe*, (2000) 14 NWLR Pt. 688, 498, 500: „Pravično suđenje nije samo ustavno pitanje već je princip i engleskog, i i običajnog prava. Pravično suđenje je od suštinskog značaja za bilo koju vrstu odlučivanja i prema engleskom, i prema običajnom pravu. Pravično saslušanje znači saslušanje u sudu gde su prisutni svi ljudi, a oni koji su van sudskih jedinica, koji posmatraju ili slušaju postupak pred sudom, mogu dapotvrde da su obema strankama dozvoljeni agitacija i predstavljanje predmeta, a da su njihovi predmeti uzeti u obzir u jednakoj meri, kao i da je sud imao koristi od argumenata obeju strana koje su u sporu pred njim.”⁴¹ Važost ove definicije se ogleda u univerzalnosti, gde bez obzira na različitost pravno-teorijskih pristupa, na različitost pravnih sistema, sud daje argument protiv relativizma ili kulturno utančanog pojma. Ovakav stav suda u Nigeriji nalazi pravni osnov u Afričkoj *Povelji o ljudskim i narodnim slobodama* koja daje svakoj osobi “pravo da se njen razlog sasluša”.⁴²

⁴⁰ Stanković, G.(1994): *Princip pravičnosti i rešavanja sporova*, „Pravni život“, broj 11-12, str. 1683-1695.

⁴¹ Stanković, G.(1994): 29.

⁴² *Afrička povelja o ljudskim i narodnim slobodama*, član 7, stav 1.

Pravičnost se po Božidaru Markoviću mora shvatiti kao višestruka mreža kroz koju mora proći pravno pravilo pre nego što se primeni, stoga je bitno spomenuti tri njena svojstva:

- Ideja koja inspiriše zakonodavca i pravo uopšte;
- Od poretka priznat element koji dela *secundum lege*;
- Pravni izvor koji radi *praeter legem*.⁴³

Na osnovu ovog shvatanja B. Markovića mogu se podvući četiri osnovne uloge principa pravičnosti kao izvora prava:

1. Najvažnija uloga pravičnosti kao izvora prava jeste tehničkopravna uloga, u tom svojstvu pravičnost služi kao instrument u rukama sudije za ispravljanje tehničkih nedostataka pravnih normi. Na taj način zakonodavac teži ostvarenju formalne pravde, međutim u stvarnosti postoji neophodnost za konkretnom pravdom. S tim u vezi postupajući sudija u konkretnom slučaju mora proširivati faktičko pitanje na račun pravnog pitanja, gde će na taj način uzeti u obzir sve okolnosti koje je zakonodavac zanemario propisujući opštu odredbu.
2. Druga uloga pravičnosti se odnosi na segment moralizacije prava, jer sam pojam pravo predstavlja jednu moralnu vrednost jer se kao načelo zasniva na principu formalne jednakosti. Na osnovu toga sadržina pravnih propisa ne može odstupati od moralnih principa, jer kroz primenu prava pravosudni sistem dobija mogućnost da stroga i opšta pravna pravila moralizuje i konkretizuje moralnim sadržajem.
3. Treća uloga ovog fenomena se ogleda u ekonomskoj stvarnosti, jer je ekonomija jedna od osnovnih komponenti pojma pravičnosti. Pri formiranju materijalne pravde ekonomija je jedan od presudnih kriterijuma, što naročito dolazi do izražaja kod primene instituta odgovornosti za naknadu štete.
4. Poslednja ali ne i najmanje važna uloga pravičnosti jeste njen uticaj na sadržinu prava, gde ovaj pojam predstavlja jedan formalni i metodološki element u pravnom procesu. Evolucija prava se postiže upravo ovim principom, jer kada norme jednog pravnog

⁴³ Marković, S. B.(2005): 10-13.

sistema postanu anahrone i neskladne sa ekonomskom stvarnošću i moralnim vrednostima, pravičnost postaje nosilac novog pravnog sistema.⁴⁴

Uloga prava na pravično suđenje je velika pokazuje i mnoštvo međunarodnih dokumenata koji regulišu ovo pravo. Evropska Konvencija o ljudskim pravima je svoj osnov našla u Povelji o ljudskim pravima kao i 6. amandmanu na Ustav SAD iz XVIII veka⁴⁵. Odredbe kojima se štiti pravo na pravično u 6. amandmanu američkog ustava jesu pravo na suđenje u razumnom roku, javnost suđenja, nezavisnot nadležnog tela, pravo na branioca. Ovaj član se konkretno odnosi na krivični postupak, međutim garancije kojima se štiti pravičnost su iste.

Pravo na pravično suđenje po pravi put je garantovano Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima iz 1948. godine, u članu 10 na sledeći način: “svako ima jednako pravo na pravično i javno suđenje od strane nezavisnog i nepristrasnog suda, u odlučivanju o njegovim pravima i obavezama i o svakom krivičnom postupku protiv njega.”⁴⁶ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima takođe u svom tekstu navodi da će svaka osoba biti jednaka pred sudovima i tribunalima, i da svako ima pravo na pravično i javno suđenje od strane stručnog, nezavisnog i nepristrasnog suda osnovanog na zakonit način.⁴⁷ Američka konvencija o ljudskim pravima⁴⁸ i Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda na sličan način regulišu pravo na pravično suđenje, međutim ova dva dokumenta pored nezavisnog i nepristrasnog suđenja navode i poštovanje razumnog roka, prava na besplatnu pravnu pomoć, dvostepenost postupka, ali i naglašavaju da se ove odredbe odnose kako na građanske tako i na krivične postupke.

Zajednički elemenat svih ovih međunarodnih dokumenata jeste priznavanje univerzalnosti prava na pravično suđenje, odnosno formulisanje ovog prava tako što se svima omogućava pravično odlučivanje o njegovim pravima i obavezama. Razlike u terminologiji u ovim dokumentima su minimalne, s tim što na primer Univerzalna deklaracija predviđa izričito pravo na pravično

⁴⁴ Radičević, J.(2012): *Pravo na suđenje u razumnom roku u okviru prava na pravično suđenje*, master rad, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, str.9.

⁴⁵ *Američka Povelja o pravima* (U.S. Bill of rights), amandman 6, videti na sajtu <https://www.constitutionfacts.com/us-constitution-amendments/bill-of-rights/>, od dana 28.05.2018.

⁴⁶ Čl. 10, Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima

⁴⁷ Čl. 14, st. 1, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, usvojen i otvoren za potpisivanje i ratifikovanje ili pristupanje rezolucijom Generalne skupštine UN 2200 A (XXI) od 16. decembra 1966. godine, videti u Prava čoveka, zbornik dokumenata,

⁴⁸ Čl. 8, Američke konvencije o ljudskim pravima

suđenje u krivičnom postupcima, međutim ovde se takođe spomeniju prava i obaveze o kojim je potrebno pravično odlučivati, stoga se pretpostavlja da se u toj konstataciji misli na građanska prava i obaveze, na sličan način su odredbe definisane i u Afričkoj povelji koja se takođe fokusira na krivične postupke. Američka konvencija međutim šire postavlja garancije pravičnog suđenja u građanskim sporovima utvrđujući prava i obaveze građanskopravne, radnopravne, fiskalne i druge vrste. Pravo na suđenje u razumnom roku je sastavni deo prava na pravično suđenje, proklamovano članom 6 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Najveći broj postupaka koji je vođen pred Evropskim sudom za ljudska prava je imao za svoj predmet upravo naknadu štete zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku.⁴⁹

Nepriistrasnost suda, dvostepenost postupka i suđenje u razumnom roku jesu tri segmenta prava na pravično suđenje koja regulišu svi važniji međunarodni dokumenti. Uslov da bilo koji međunarodni dokument uđe u nacionalni pravni sistem jeste ratifikacija. Ustav Republike Srbije iz 2006. godine reguliše korpus ljudskih prava, ratifikacijom EKLJP ona je odmah ispod Ustava a iznad zakona na hijerarhijskoj lestvici. S obzirom na to da je ovo pravo priznato univerzalnim i regionalnim međunarodnim ugovorima, ono pretenduje da dobije status apsolutnog prava. Osnov za primenu ovog prava u svim postupcima jeste shvatanje da je pravo na pravično suđenje deo opšteg procesnog prava što je mnogo širi pravac od shvatanja da je pravo na pravično suđenje deo građanskog ili krivičnog procesnog prava.

Pravo na pravičnu raspravu predstavlja suštinu koncepta pravičnog suđenja, ovo pravo regulišu međunarodni standardi za vođenje postupka, koji ujedno predstavljaju minimum garancija koje je svaka strana ugovornica dužna da obezbedi pojedincu o čijim se pravima ili obavezama odlučuje pred sudom.⁵⁰ Pravična rasprava obuhvata mnoge aspekte postupka kao što su: pravo na pristup sudu, jednakost “oružja”, pravo na kontradiktornost rasprave, pravo obrazloženu presudu, pravo lica da prisustvuje postupku.

Pravo na pristup sudu predstavlja pravo *sine qua non* za ostvarivanje pravične rasprave, ono nije izričito predviđeno članom 6. EKLJP ali predstavlja aspekt prava na sud. Da bi se ostvarilo ovo pravo nije dovoljno samo proklamovati pravo pristupa sudu, neophodno je stvoriti realne

⁴⁹Mirić, F.(2017): *Povreda prava na suđenje u razumnom roku(Slučaj Ristić protiv Srbije)*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, broj75, str.255.

⁵⁰Videti: Milojević, D.(2008): *Pravo na pravično suđenje*, „Bilten Vrhovnog suda Srbije“, Beograd, str.5-19.

možnosti za svakog pojedinca da to pravo zaista može iskoristiti. Činjenice koje otežavaju ostvarivanje ovog prava jesu mnogobrojne, pojedincu je nekad potrebna stručna pravna pomoć, gde ukoliko nije u mogućnosti obaveza prelazi na državu koja je dužna obezbediti takvu pomoć, to je posebno bitno u građanskim stvarima gde u najvećem broju slučajeva domaće zakonodavstvo država u svetu ne predviđa obavezu za državu u ovom pravcu, što u naredno periodu mora biti regulisano. Otežavajuće činjenice kod ostvarivanja ovog prava su često i visoke takse koje pojedinac nije u ekonomskom stanju izvršiti. Pored ovih slučajeva, pravo na pristup sudu može biti povređeno i u slučaju imunitet nekog lica ali i kod arbitrnosti sudova i sudija u pogledu određivanja prekida postupka.

Pravo na pristup sudu nije apsolutno pravo, ali država nema apsolutnu slobodu da uredi ovu oblast već se mora voditi kriterijumima koje predviđa EKLJP. Ovo pravo može biti uskraćeno licu zbog određenog svojstva ako bi se radilo o maloletniku, mentalno obolelom licu ili u slučaju imuniteta.

Princip jednakosti stranaka u postupku jeste jedan od osnovnih kriterijuma za obezbeđivanje pravičnog suđenja. Jednak položaj stranaka kao i davanje jednakih mogućnosti iznošenja stavova i predstavljanje slučaja u odgovarajućim uslovima jesu dve najbitnije ideje koje je potrebno ostvariti da bi se moglo reći da je ovaj princip u određenoj meri ispoštovan.

Pravo na kontradiktorsnost rasprave je jedna od vrlo važnih garancija za ostvarivanje principa pravičnog suđenja koje predstavlja pravo stranke da se upozna sa svim dokazima koji su priloženi u predmetu i pravo stranke da te dokaze komentariše. U građanskim postupcima je to pravo stranke da se izjasni o svim zahtevima i navodima suprotne strane, mogućnost unakrsnog ispitivanja svedoka ali i postoje neki zakonom predviđeni izuzeci od ovog principa.

Prisustvo strana u građanskim postupcima nije apsolutno pravo, ono bi postalo obavezno u slučaju u kojem bi se cenilo neko njeno ponašanje ili lično svojstvo. Ispunjene ovog prava nije neophodno ako se raspravlja samo o pravnim pitanjima, međutim ukoliko se raspravlja o činjenicama prisustvo se pretpostavlja.

Pravo na obrazloženje presude spada u apsolutna prava jer sud ima obavezu da za svaku presudu obrazloži svoju odluku i nevede dokaze na kojima je ta odluka zasnovana bez obzira u kojem je postupku doneta. Pravična rasprava garantuje obrazloženje presude učesnicima u postupku.

Pored svih navedenih segmenata čije je ispunjenje jedan od preduslova za poštovanje prava na pravično suđenje, veoma je važno spomenuti i pravo na javnu raspravu koje garantuje svakom licu da će odluka o njegovim građanskim pravim i obavezama biti doneta posle javno sprovedenog postupka. Kao takvo, pravo na javnu raspravu predstavlja suštinsku karakteristiku pravičnog suđenja i obezbeđuje zaštitu stranaka u sporu od deljenja pravde u tajnosti. Ovo pravo obično podrazumeva usmenu raspravu, međutim od ovog pravila postoji izuzetak u nekim postupcima pred prvostepenim sudom, ali i to je moguće ispraviti u postupku po žalbi. Naše zakonodavstvo predviđa norme po kojima je glavni pretres uvek javan i na njemu mogu prisustvovati punoletna lica, ali ni ovo pravilo nije apsolutno jer postoje slučajevi kada dolazi do odstupanja pa tako “štampa i javnost mogu biti isključeni u toku čitavog ili dela postupka koji se vodi pred sudom ako je to u interesu nacionalne bezbednosti, morala ili javnog reda u demokratskom društvu, ili kad to zahtevaju interesi maloleta da nasilnika ili privatnog života stranaka u postupku ili meri koja je po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde.”⁵¹ Pravo na javnu raspravu se sastoji od tri kumulativno povezana prava i to:

1. pravo stranke da prisustvuje u postupku;
2. pravo stranke da aktivno sudeluje u postupku;
3. pravo stranke da javnosti bude dopušteno da prisustvuje u postupku.

Pravo na suđenje u razumnom roku predstavlja deo prava na pravično suđenje, iz ove čijene se može izvesti zaključak o osnovnoj razlici između ova dva prava. Naime pravo na pravično suđenje je mnogo šire pravo koje obuhvata mnogo različitih segmenata, odnosno elemenata koji se moraju poštovati da bi se moglo reći da je suđenje bilo pravično. Upravo jedan od segmenata ovog prava je i pravo da se suđenje završi u razumnom roku, odnosno da odluka o građanskim pravima i obavezama bude doneta u što kraćem vremenskom periodu čime će se ispuniti principi pravde i pravičnosti. Cilj oba prava je isti, a to je zaštita svakog pojedinca u sudskom postupku mehanizmima nacionalnog kao i međunarodnog karaktera.

Možemo zaključiti da pravo na pravično suđenje, i u okviru njega pravo na suđenje u razumnom roku predstavljaju deo jednog sveukupnog kodeksa ljudskih prava utemeljenih međunarodnim

⁵¹ EKLJP, član 6. stav 1.

deklaracijama i konvencijama, te ih treba posmatrati kao zakonom priznata osnovna ljudska prava gde između ostalih spadaju i pravo na život, slobodu kretanja i druga. S obzirom na način određenosti i definisanja ovog prava kako u međunarodnim aktima tako i u domaćim pravnim dokumentima možemo konstatovati da pravo na pravično suđenje ne sadrži nikakvo supstancijalno pravo, već samo normira proceduru bilo koje vrste u kojoj se odlučuje o subjektivnim pravima i obavezama na primer. Ovo pravo je nastalo iz načela vladavine prava jer se osnovna prava čoveka uvek smatraju najvažnijim elementom principa vladavine prava i pravne države, kojim se dalekosežno oblikuje demokratski poredak.

TREĆI DEO

3. POJAM I BITNI ELEMENTI PRAVA NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU

3.1. Pojam suđenja (zaštita građanskih prava i obaveza)

Istorijski gledano pojam *suđenje* je star koliko i sam ljudski rod, jer se prvi oblici javljaju već u kamenom dobu tzv. laičko suđenje gde se o krivici nekog člana odlučivalo većinom članova zajednice. Razvijanjem društva, nastankom države i prava razvijaju se i sudovi i suđenja, već u Atini i Rimu nastaju prvi začeci državnog i birokratskog prava. Za srednji vek su karakteristični laičko suđenje, inkvizicija i razvoj germanskog prava pod čijem uticajem se u Engleskoj razvija porota, a od XIX i u Francuskoj. Porotni sistem suđenja ostaje karakterističan za zemlje anglosaksonskog prava (SAD, Australija, Engleska, Kanada), dok se u zemljama Evrope razvija skabinski model suđenja⁵². Razvoj pravosudnih sistema kao i samog procesa suđenja zavisi u velikoj meri od društvenih činilaca ali i od političkih uslova u određenom društvu.

Definisanje pojma *suđenje* predstavlja složen proces s obzirom na to da ovoj pojavi prethodi nekoliko faza, od kojih je najbitnija pojava spora. Naime pojavom spora dolazi do pokretanja postupka za njegovim rešavanjem, pa spor u tom smislu predstavlja faktičko pitanje bez kojeg sa stanovišta pravnih nauka nije moguće odrediti pojam *suđenje*. Ovaj termin je neraskidivo povezano sa terminom *pravično*. Kombinacija ova dva termina se javlja prvi put u XVII veku, do početka XIX veka je ova fraza označavala suđenje bez mane da bi već u XX veku bila zamenjena novim terminom *proceduralna pravičnost*. Savremeno značenje i upotreba ovog termina označava regularnu proceduru koja je zasnovana na principu ispunjavanja tačno definisanih standarda stranaka u postupku.

Spor kao opšti pojam predstavlja suprostavljanje različitih stavova, interesa ili radnji, kao jedan od bitnih društvenih odnosa spor je karakterističan za ljudsku zajednicu. Za razliku od ovog šireg

⁵² Skabinski model suđenja predstavlja praksu u kojoj sudije profesionalci sude zajedno s običnim građanima u istom veću.

shvatanja, postoji i uže shvatanje ovog pojma koji se definiše kao *pravni spor*. Spor između dva ili više fizička ili pravna lica u nekoj pravnoj stvari po utvrđenoj proceduri pred sudom jeste pravni spor. Pravo na pokretanje pravnog spora ima svako lice koje smatra da mu je povređeno određeno pravo čija je zaštita zagantovana zakonom. Uslov postojanja spora jeste postojanje dve strane koje iznose suprotne pretenzije između kojih posreduje sud. „Da bi pravni odnosi mogli nesmetano da se odvijaju, spornu situaciju treba definitivno ukloniti iz pravnog poretka. Rešavanje spora poverava se nezainteresovanom i nezavisnom trećem subjektu, arbitru (objektivni ocenjivač) koji odlučuje u skladu sa zakonom. Spor, po pravilu, definitivno rešavaju posebni organi u okviru kontrolnog podsistema države. Odluke ovih organa (po pravilu sudova) predstavljaju pravno rešenje spora.“⁵³ Termin građansko-pravni spor jeste spor koji nastaje prilikom zasnivanja, u toku trajanja ili prilikom prestanka građanskopravnog odnosa o postojanju jedne faktičke činjenice ili o pravnom dejstvu ili pravnim posledicama jedne faktičke činjenice.

Politička enciklopedija definiše sud kao “društveno-politička ustanova koja ima dvostruku ulogu. Da svojim odlukama pruža zaštitu osnovnim pravima i zakonitim interesima građana, ustanova i organizacija i da kao organ političke vlasti štiti društveni i pravni poredak koji postoji u određenoj državi. Ukoliko je politička vlast u jednoj zemlji više demokratska i ukoliko u takvoj vlasti preovlađuju interesi celog naroda, utoliko je sud više društveni organ a pravo suda je manje političko i voljno.”⁵⁴ Sudska vlast je kroz istoriju bila deo izvršne vlasti, međutim neophodnost nezavisnosti sudstva je dovela do njenog osamostaljenja, pa danas u modernim pravnim sistemima postoji trojaka podela vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Nezavisnost i samostalnost sudske vlasti su najvažniji činioci u procesu ostvarivanja principa pravde i pravičnosti..., sud, sudski procesi i sudski sistemi su istinsko ogledalo svake države.”⁵⁵ U pravnoj teoriji neki autori poistovećuju sudsku vlast sa posebnom političkom institucijom koja izražava interese politike a pravdu smatraju političkom kategorijom. Način organizovanja i rada sudova je specifičan za svaku državu, međutim postoje određeni zajednički elementi kao što je na primer ovlašćenje sudova da rešava sporove u vezi ostvarivanja određenih interesa i prava između fizičkih i pravnih lica.

⁵³ Dimitrijević, P.(1963): *Pravosnažnost upravnih akata*, Beograd, str. 267.

⁵⁴ *Politička enciklopedija* (1975): Savremena administracija, Beograd, str.1040.

⁵⁵ Tadić, Lj.(1993): *Odnos naše države prema pravu*, Pravni život, broj 7-8, str.812.

Tumačenjem odredbe 6 stava 1, pojam suda je postao autonomni koncept, ustanovljeni su određeni kvaliteti koje telo koje odlučuje o “građanskim pravima i obavezama” mora da poseduje da bi se smatralo sudom. F. Mačer, dugogodišnji austrijski sudija Evropskog suda definisao je autonomni koncept suda na sledeći način: “Telo, zasnovano na zakonu, nezavisno i nepristrasno, koje je, u postupku koji ima karakter sudskog, ovlašćeno i obavezno da donese obavezujuću odluku o sporu ili slučaju koji je iznesen ispred njega.”⁵⁶ Prvi kriterijum prilikom određivanja da li određeno telo predstavlja sud jeste kvalifikacija tela u nacionalnom sistemu, odnosno da li telo po nacionalnoj podeli vlasti spada u sudsku vlast. Podnosilac u predstavi može da navede činjenicu da nacionalni sud za koji tvrdi da je povredio pravo na pravično suđenje, nema kvalitete koje predstavlja autonomni koncept suda. Nasuprot tome može se desiti obrnuta situacija, i to da podnosilac u predstavi tvrdi da određeno telo poseduje kvalitete koje podrazumeva autonomni koncept suda ali mu nacionalni sistem ne priznaje taj status. U tom slučaju Tužena država može istaći prigovor *rationae materiae* odnosno da se član 6 ne primenjuje u postupku pred telom koje nacionalnim propisi ne kvalifikuju kao sud.⁵⁷

Ukoliko se vratimo na definiciju suda F. Mačera, prvi deo “telo, zasnovano na zakonu” ukazuje na pretpostavku da je sud obrazovan na osnovu zakona što je eksplicitno navedeno u članu 6 Evropske konvencije. Važnost isticanja prava na sud osnovan zakonom leži u osiguranju da organizacija i rad suda ne zavise od volje izvršne vlasti već isključivo od propisa parlamenta. Odredba “obrazovan na osnovu zakona” određuje da mora postojati pravni osnov za postojanje suda, kao i na način postavljanja veća u svakom slučaju, drugim rečima osnivanje, sastav i nadležnost suda ne mogu biti proizvoljni.

Član 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, određuje da svako ima pravo da se o njegovim građanskim pravima i obavezama odluči na raspravi koja ima specifično predviđene karakteristike, jedino je u ovom međunarodnom dokumentu izričito predviđena zaštita građanskih prava i obaveza. Ovaj član se odnosi na suđenje, odnosno spor o građanskim pravima i obavezama. Od samog uključivanja termina “građanska prava i obaveze” u odredbi člana 6 usledile su mnoge debate po pitanju jasnog preciziranja šta taj *definiendum* znači. Osnov

⁵⁶ *Belilos v. Switzerland*, predstavka broj 10328/83, presuda od 29. aprila 1988. godine

⁵⁷ Videti: Golubović, K. (2015): *Evropski standardi pravičnosti u upravnom zakonodavstvu i praksi*, doktorska disertacija, Beograd, str. 61

neslaganja u pogledu značenja ovog pojma jeste njegovo različito definisanje u kontinentalnom i anglosaksonskom pravnom sistemu.

Anglosaksonski pravni sistem termin “građanska prava” (*civil rights and obligations*) povezuje sa boljim položajem Afrikanaca u SAD, pa se u tom smislu “prava ličnosti” i “ljudska prava” usko povezuju sa “građanskim slobodama”, dok su u francuskom pravnom sistemu ova prava jednaka sa “političkim pravima”. Vodeći se istorijskopравnim metodom može se zaključiti da prvobitno značenje reči “građanski” se odnosilo na postupke koji nisu krivični.⁵⁸ Činjenica je da od svih dokumenata koji uređuju oblast ljudskih prava jedino Konvencija sadrži ograničenje primene standarda pravičnosti na postupke u kojima se određuju “građanska prava i obaveze”, značenje ovog izraza nije precizirano Evropski sud za ljudska prava. Vodeći se Konvencijom u određivanju građanskih prava i obaveza može se reći da ona nisu samo materijalna već i lična prava⁵⁹ kojima se obezbeđuje zaštita ličnih dobara u koja spadaju život, psihički i fizički integritet, čast i ugled, privatnost, lični zapis, lik, glas, lični podaci, identitet, ime i slično.

Građanski sudski postupci u Republici Srbiji su regulisani Zakonom o parničnom postupku, Zakonu o vanparničnom postupku kao i Zakonu o izvršenju i obezbeđenju. Sudovi su dužni da svoje odluke donose na osnovu zakona ali imaju pravo na slobodno sudijsko uverenje, za razliku od zemalja anglosaksonskog pravnog sistema gde sudovi zasnivaju svoje odluke na precedentima tj. Sudskim odlukama koje su ranije donete i služe kao izvor prava (sistem *common law*). Pored razlika u organizaciji postoje određene sličnosti za sve sudove a to je podela na prvostepene i drugostepene, a u nekim državama i na trećestepene.⁶⁰ Osnovna podela sudova u Srbije jeste na sudove opšte i posebne nadležnosti, u sudove opše nadležnosti spadaju osnovni sudovi, viši sudovi, apelacioni sudovi i Vrhovni kasacioni sud, dok su sudovi posebne nadležnosti privredni sudovi, Privredni apelacioni sud, prekršajni sudovi, Prekršajni apelacioni sud i Upravni sud. U Republici Srbiji od 1. januara 2014. godine postoji ukupno 159 sudova, od kojih kao prvostepeni postupaju 66 osnovnih sudova, 25 viših, 16 privrednih, 44 prekršajna suda i

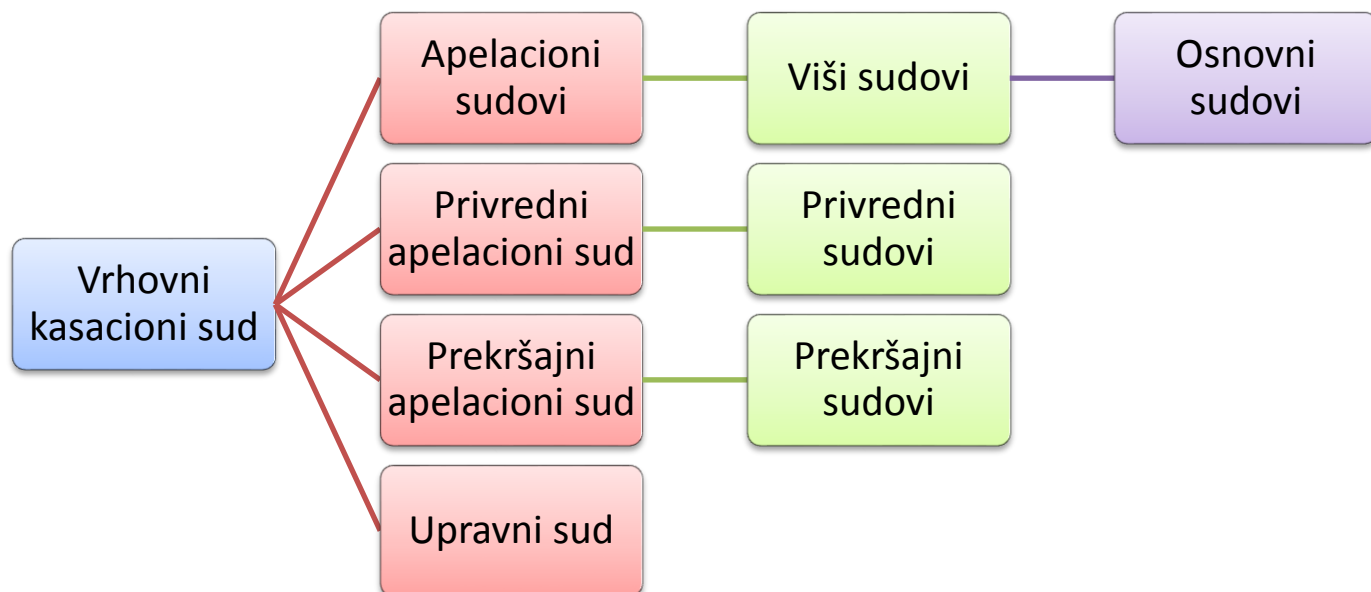
⁵⁸ Više o: Dijk, P. van (1988): *The interpretation of „civil rights and obligations” by the European Court of Human Rights – one more step to take*, in: F. Matscher & H. Petzold (eds.), *Protecting Human Rights: The European Dimension – Essays in honour of G. Wiarda*, Carl Heymanns Verlag, Köln, str 131–143.

⁵⁹ Vodinelić, V.(1976): *Lično pravo kao subjektivno pravo i kao grana prava*, Arhiv za pravne i društvene nauke, broj 3, citirano iz: Gajin, S.(2012): *Ljudska prava: Pravnosistemski okvir*, drugo izdanje, Beograd

⁶⁰Petrović, B.(2016): *Pravo na pravično suđenje u Republici Srbiji*, doktorska disertacija, Beograd, str.20

Upravni sud. Viši sudovi postupaju i kao drugostepeni, a pored njih ima i četiri apelaciona suda, Privredni apelacioni i Prekršajni apelacioni sud, kao sudovi drugog stepena.⁶¹

Šema 1. Organizacija sudova u Republici Srbiji

Cilj sudskog postupka jeste pružanje garancije i sigurnosti svakom licu u ostvarivanju prava zaštićena nacionalnim propisima kao i međunarodnim aktima, uspeh postizanja ovog cilja zavisi od položaja suda u određenoj državi kao i od organizacije sudskih postupaka. Samim tim što sudije donose odluke na osnovu slobodnog sudijskog uverenja oni su nosioci velike odgovornosti u procesu tumačenja i primene zakona.

⁶¹ Godišnji izveštaj o radu sudova u Republici Srbiji za 2017.godinu, op.cit. str.2

3.2. Pojam suđenja u razumnom roku

Pravo na suđenje u razumnom roku jeste jedno od osnovnih ljudskih prava i pripada svim ljudima bez razlike. Ovo pravo je moralnog porekla, političkog karaktera a potiče iz normativnog poretka jer je iznad države koja je obavezna osigurati efikasne mehanizme zaštite.

„Osnovna premisa od koje se pošlo prilikom ustanovljenja prava na suđenje u razumnom roku jeste ideja prema kojoj spora pravda predstavlja izigravanje pravde i samog prava na pravično suđenje. Zbog toga pravo na suđenje u razumnom roku ustanovljeno je kako u interesu lica o čijim se pravima i obavezama odlučuje ili protiv koga se vodi određeni postupak (subjektivna komponenta), tako i u interesu pravne sigurnosti i vladavine prava uopšte (objektivna komponenta). Samim tim, sporost u deljenju pravde može dovesti u pitanje poverenje u čitav pravni sistem i vladavinu prava koja je jedna od tri stuba (demokratija i ljudska prava su preostala dva stuba) na kojima počiva sistem ustanovljen Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i koja je kao princip sadržana u Preambuli i članu 3. Statuta Saveta Evrope.“⁶²

Pojam “suđenje u razumnom roku” se ne može precizno definisati jer on nije konkretno definisan ni jednim pravnim aktom, međutim njegovo značenje se najbolje može shvatiti kroz sudsku praksu. Član 6. Stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda garantuje pravo na suđenje u razumnom roku: „Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona. Presuda se izriče javno, ali se štampa i javnost mogu isključiti s celog ili s dela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranke, ili u meri koja je, po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde.“⁶³ Problem okončanja sudskog postupka u “razumnom roku” jeste globalni problem sa kojim se susreću zemlje širom sveta, među njima je svakako i Republika Srbija.

⁶² Carić, S. (2008): 3.

⁶³ Član 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Pravo na suđenje u razumnom roku je pravni standard, sve odredbe koje uređuju ovu oblast međunarodnog ili nacionalnog tipa gube svoj smisao ukoliko dođe do manjkavosti i nedostataka u proceduri, jer prava moraju biti pre svega delotvorna a ne samo mrtvo slovo na papiru. Samim tim ukoliko se sudski postupak ne završi u razumnom roku uzroci tog problema su manje bitni od štetnih posledica koje su nastupile zbo ovog nedostatka, jer je činjenica da stranka u tom slučaju nije uspeła da zaštiti svoja prava i interese. Pored donošenja odluke u odgovarajućem vremenskom periodu, sud mora voditi računa da odluka koja je donesena u *razumnom roku* bude pravedna i pravična jer se ovi principi sudskog postupka ne smeju zanemariti zbog pokušaja da se postupak završi u što kraćem vremenskom periodu. Pravo na suđenje u razumnom roku predstavlja pravo stranke na „efikasan i brz postupak, isključujući nepotrebno odugovlačenje, uz poštovanje rokova određenih nacionalnim procesnim zakonima⁶⁴.

Trajanje sudskog postupka ima velikog uticaja na stranke u postupku, povreda prava na suđenje u razumnom roku i neopravdano odugovlačenje postupka mogu uskratiti strankama osnovna ljudska prava, a gubljenjem povrenja u pravosuđe dovodi do razaranja principa vladavine prava. Obezbeđivanje efikasnog sprovođenja sudskih postupaka se ne štiti samo pojedinac o čijim se pravima i obavezama odlučuje u postupku, već se štiti celokupan pravni poredak.

Pravo na suđenje u razumnom roku je regulisano međunarodnim, regionalnim i nacionalnim dokumentima. Najvažniji međunarodni akt koji štiti ovo pravo jeste Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda⁶⁵, istovremeno najvažniji mehanizam zaštite ovog prava jeste Evropski sud za ljudska prava čija sudska praksa direktno upućuje i daje smernice određenim državama o stepenu poštovanja prava na suđenje u razumnom roku ali i o efikasnosti pravnih sredstava koja postoje na nacionalnom nivou.

Konstatacija koja je navedena u rezoluciji Komiteta ministara Veća Evrope govori o značaju razumnog roka: „*preterano kašnjenje u sprovođenju pravde predstavlja značajnu opasnost, posebno u pogledu poštovanja vladavine zakona*”.

⁶⁴Palačković, D.(2009): *Zaštita prava na suđenje u razumnom roku*, Pravna riječ god. 6, br. 20 str. 682.

⁶⁵ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) od 4. septembra 1950, uvedena u naš pravni poredak Zakonom o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa dodatnim protokolima, uz kasnije izmene i dopune („Službeni list SCG – Međunarodni ugovori“ br. 9/03, 5/05 i 7/05-ispavka i „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, broj 12/10).

Kada se postupak neopravdano odugovlači uvek postoji rizik da će pravda biti uskraćena, jer protekom vremena određeni interesi mogu biti izloženi negativnim efektima, bitni dokazi vezani za postupak mogu nestati, svedoci se rasipaju i gube kredibilitet, a sve ove činjenice nesumnjivo stvaraju nove troškove. Razuman rok je osetljivo pitanje jer je teško uspostaviti balans između efikasnosti i pravde, sa druge strane vreme je neophodno za razjašnjenje svih pravnih i činjeničnih pitanja, za pronalazak rešenja odnosa stranaka te donošenja utemeljenog zaključka od strane suda.

Analizom pravnih sistema različitih država kreirane su konkretne mere koje se mogu uticati na skraćivanje sudskih postupaka. Centralnu ulogu u sprovođenju mera za skraćivanje postupka ima predsednik suda, koji je dužan napraviti plan rada suda na osnovu kojeg će se sprečiti kašnjenja u odlučivanju a istovremeno vršiti nadzor nad tokom svakog pojedinačnog postupka. Plan se pre svega mora odnositi na određivanje preciznih vremenskih okvira trajanja postupaka, i to analizom svakog slučaja gde će se rokovi određivati na osnovu složenosti predmeta. Neophodna je i kategorizacija slučajeva na proste i složene, gde će za svaku kategoriju biti određen vremenski rok preduzimanja parničnih radnji. Jedna od dužnosti predsednika suda jeste efikasna organizacija sudskog osoblja, gde će se na najbolji način rasporediti predmeti sudijama, gde će se odgovornost za postupak preneti na postupajuće sudije. Poslednja dužnost predsednika suda jeste sprovođenje edukacije i treninga za sudije i sudsko osoblje za konkretne oblasti, čime bi se uz pomoć stečenih znanja i veština brže odlučivalo o postupcima i donosile sudske odluke.⁶⁶

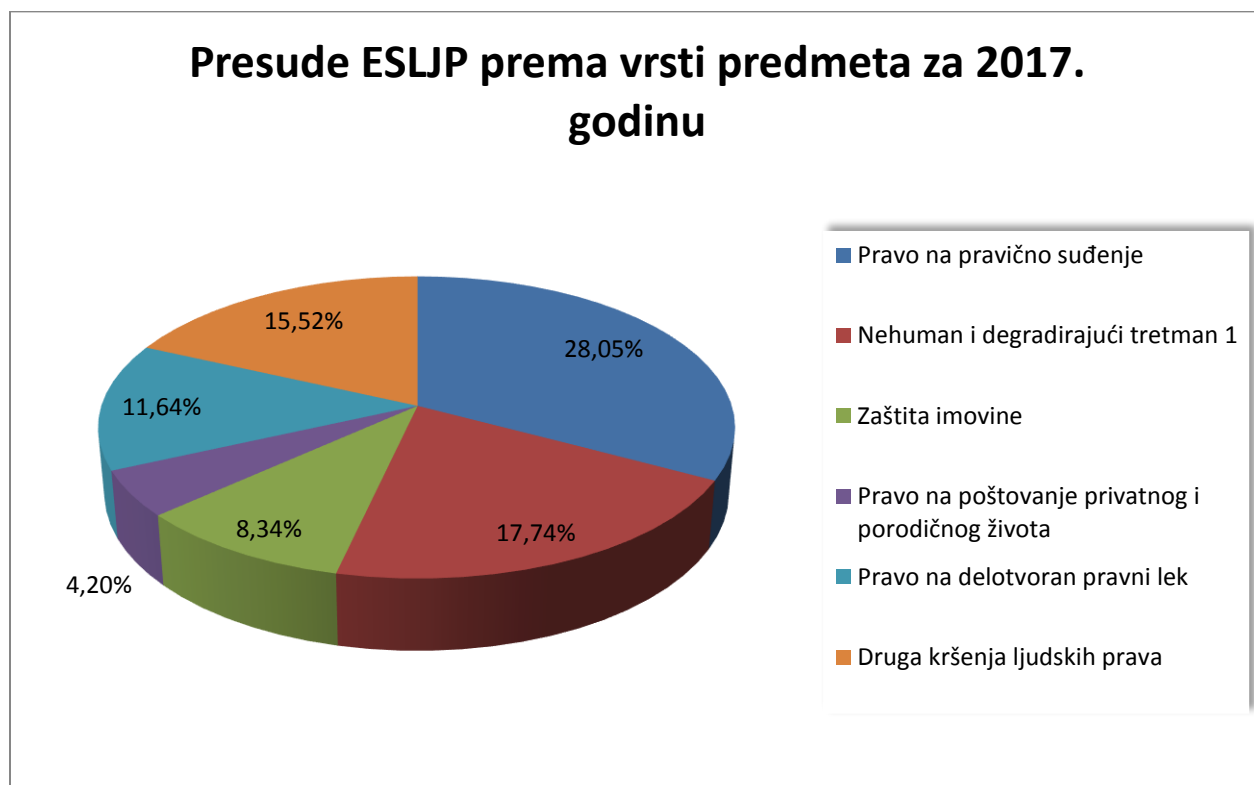
Poštovanje utvrđenih vremenskih okvira za preduzimanje parničnih radnji kako od strane suda tako i od stranaka u postupku jeste jedan od najvažnijih elemenata koji će doprineti poštovanju prva na suđenje u razumnom roku. Za delotvorno sprovođenje ove mere je neophodan nadzor koji se može sastojati u povremenoj poseti sudija višeg suda sudijama niže instance u cilju provere slučajeva koji nisu rešeni i predviđenom vremenskom okviru kao što je praksa u Nemačkoj ili primenom modela podnošenja izveštaja nižih sudova višim kao što je praksa u Mađarskoj. U Litvaniji se jednom mesečno održavaju sastanci na kojim prisustvuju sudije jednog

⁶⁶Fabri, M.,Langbroek, P.(2003): *Delay in judicial proceedings : a preliminary inquiry into the relation between the demands of the reasonable time requirements of article 6, 1 ECHR*, CEPEJ 20 rev.

suda gde se raspravlja o ovom problemu, a u Norveškoj predsednik suda ima ovlašćenje da skloni sudiju sa slučaja koji predugo traje i dodeli ga drugom sudiji.⁶⁷

Problem kršenja prava na suđenje u razumnom roku ima veliki broj država koje ne uspevaju da ga reše i primene standarde EK u potpunosti. Najveći broj predstavlki pred Evropskim sudom se odnose na povredu prava na suđenje u razumnom roku. Skoro trećina povreda ili tačnije 28.05% se odnosi na pravo na suđenje u razumnom roku koje je deo prava na pravično suđenje.⁶⁸

Grafikon 1. Presude ESLJP prema vrsti predmeta za 2017.godinu

Na osnovu navedenih podataka problem kršenja prava na suđenje u razumnom roku jeste jedan od najvećih problema prvosudnih sistema mnogih država, opasnost leži u činjenici da ukoliko se situacija ne popravi u narednom periodu uloga Suda u zaštiti ljudskih prava može biti otežana. Analizom razvoja ovog problema duži vremenski period ukazuje da se on ne rešava ili su pokušaji da se reši bezuspešni. U pravnoj teoriji postoji mišljenje da je kršenje prava na suđenje

⁶⁷ *Compendium of best practices on time management of judicial proceedings*, CM/Del/Dec(2007)989/10.1, CEPEJ (2006), str. 13., videti na zvaničnom sajtu Saveta Evrope <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1091057&Site=COE>,

⁶⁸ *The ECHR in facts and figures*, European Court of Human Rights, 2017, str.5.

u razumnom roku izraženiji u zemljama kontinentalnog prava nego u *common law* sistemu, pa i sama praksa pokazuje da u državama poput Grčke, Italije, Mađarske ovaj problem je postao sistemski, sok u zemljama među kojima je Velika Britanija, Holandiji i zemlje Skandinavije ovaj problem postoji ali nije sistemskog karaktera.⁶⁹

Svakom pojedincu je garantovano pravo na suđenje u razumnom roku, ukoliko dođe do povrede ovog prava od strane države, postoji mogućnost obraćanja Evropskom sudu predstavkom, koja se može podneti nakon iscrpljivanja domaćih pravnih sredstava za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku. Pored stranaka koje su u većini slučajeva oštećene strane zbog predugog trajanja postupka, dešavaju se situacije i da štetu trpi sam sud jer strankama odgovara odugovlačenje postupka. Analizom sudskih presuda pred ESLJP se mogu utvrditi pojedini uzroci kašnjenja koja se odnose na stranke u postupku ali i sam sud, „kašnjenja koja se mogu pripisati lokalnim i drugim vlastima, inertnosti suda u vođenju postupka, uključivanja svedoka eksperata, čestih odlaganja rasprava, preteranih vremenskih intervala između rasprava, kao i preteranih kašnjenja pre same rasprave. Kada se govori o periodu koji dolazi po zatvaranju rasprave, tu je posebno problematičan preterani protok vremena između donošenja sudske odluke i obaveštavanja sudskih registara i stranaka.”⁷⁰

Kriterijumi koji se uzimaju za trenutak završetka postupka i donošenje presude su različiti u svim državama koje su potpisale Evropsku konvenciju, neki od njih su:

- datum donošenja odluke;
- datum dostavljanja odluke;
- datum odbijanja žalbe;
- datum odricanja od žalbe;
- datum sporazumnog rešavanja spora.

⁶⁹Carić, S.(2008): 32.

⁷⁰ Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights, izveštaj usvojen od strane CEPEJ na osmom plenarnom sastanku, Strasbourg, 6-8 December 2006., videti na zvaničnom sajtu Saveta Evrope <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1073329&Site=DG1-CEPEJ>,

Pored svega navedenog važno je navesti da je najvažniji elemenat koji je zajednički za sve kriterijume u svim državama kod određivanja momenta završetka postupka “okončanje neizvesnosti prvnog položaja osobe.”⁷¹

Da bi Evropski sud za ljudska prava razmotrio i odlučio o predstavi ne mora uvek postupak pred domaćim sudom biti završen⁷². Cilj postojanja prava na suđenje u razumnom roku bi bio besmislen ukoliko pojedinac nebi imao mogućnost da traži zaštitu prava koja su garantovana EK dok njegov postupak pred domaćim sudom traje toliko dugo da nije poznato kada će se završiti odnosno kad će se doneti odluka. Činjenica koja je od presudnog značaja za uvođenje mehanizma u nacionalnim zakonodavstvima koji imaju za cilj ubrzanje postupaka ali i za određivanje visine novčanog obeštećenja za povredu prava na suđenje u razumnom roku jeste pitanje kako da se odredi rok čijim istekom počinje povreda prava na suđenje u razumnom roku. U građanskim sudskim postupcima rok počinje da teče od trenutka početka sudskog postupka a završava se izricanjem pravosnažne odluke suda poslednjeg stepena. U građanskim postupcima se uvažavai trajanje izvršnog postupka. Sud u Strazburu će određeno pravno sredstvo matirati delotvornim ako je u dostupnom stranci, odnosno može sprečiti nastupanje povrede prava ili može obezbediti pravično obeštećenje za povredu prava koja je već nastupila. Najvažniji kriterijum kod ocene delotvornosti pravnog sredstva za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku jeste delotvornost u praksi, isto tako postojanje samo jednog pravnog sredstva najčešće nije dovoljno, stavovi Evropskog suda pokazuju da je bolje rešenje postojanje više pravnih sredstava koja se međusobno kombinuju. Svaka država mora napraviti analizu da li se pojava povrede prava na suđenje u razumnom roku javlja u pojedinačnim slučajevima ili je to sistemski problem koji je posledica slabe zakonske regulative i nedelotvornosti sudova. Na osnovu rezultata do kojih se došlo opsežnim istraživanjem mora se obrazovati poseban mehanizam zaštite ovo prava koji će moći da bude upotrebljen u svakoj fazi sudskog postupka i koje će omogućiti korekciju postupka izričitim ili prećutnim priznanjem države da je došlo do povrede prava stranke. U svetu su poznate dve vrste pravnih sredstava koje štite pravo na suđenje u razumnom roku i to preventivna pravna sredstva kojima se ubrza postupak i sprečavaju da uopšte dođe do povrede ovog prava, koje se ujedno smatra i najdelotvornijim pravnim sredstvom koje uživa prednost nad obeštećenjem. Druga vrsta pravnih sredstava jesu kompenzatorna pravna sredstva koja garantuju

⁷¹ Dijk, van P., Hoof, van G.J.H.(1998): 445.

⁷² Edel, F.(2007): 25

pravo na obeštećenje ukoliko dođe do povrede ovog prava. Najbolje rešenje u cilju rešenja ovog problema jeste uvođenje obe vrste pravnih sredstava, a takvi sistemi su poznati kao kombinovani sistemi regulisanja prava na suđenje u razumnom roku.

Ukoliko dođe do kršenja čl.6 st.1 Evropske konvencije zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda stranka u postupku kojoj je povređeno pravo odnosno pričinjena šteta može zahtevati obeštećenje od organa koji rešava o ubrzanju postupka, ali može pokrenuti i poseban postupak, najčešće vanparnični ili parnični postupak. Oblici obeštećenja mogu biti:

- novčano obeštećenje;
- donošenje posebne odluke u korist stranke;
- praštanje sudskih troškova.

Kada je reč o iznosu obeštećenja on mora biti razuman i usklađen sa praksom Evropskog suda za ljudska prava. Nadležni organ će prilikom određivanja visine naknade štete uvek uzimati u obzir posebne okolnosti slučaja kao i ekonomsko stanje u zemlji iz koje stranka dolazi, iznos može biti i niži od onog koje dodeljuje Evropski sud za ljudska prava ako je država uvela i pravna sredstva za ubrzanje postupka. Suviše dug postupak, pored materijalne štete može izazvati i nematerijalnu štetu. Postupak za ubrzanje postupak je hitan i o njemu se mora odlučiti u razumnom roku. Kod svakog posebnog slučaja pred Evropskim sudom za ljudska prava će se analizirati delotvornost pravnog leka koji postoji u državi protiv koje se vodi postupak, a kao što je već navedeno pravni lek mora biti delotvoran i u normativnom smislu, teret dokazivanja ove činjenice pred Sudom pada na zakonodavca ali se mora delotvorno primenjivati u praksi što je odgovornost sudova i javnih tužilaštava.

Pravo na suđenje u razumnom roku ne ulazi u kategoriju prava od kojih država ne može tražiti izuzeće, čak ni u vanrednim okolnostima, što potvrđuje i Član 15 Evropske konvencije, koji daje državama pravo na derogaciju određenih odredaba Konvencije i to:” u vreme rata ili druge javne opasnosti koja pretili životu nacije”, sa izuzecima na član 2.(pravo na život), član 3.(zabrana mučenja, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja) i člana 7.(nema kazne bez zakona).

Pored navedene situacija kada država ne mora poštovati pravo na suđenje u razumnom roku, i sama stranka se može odreći svojih prava, eksplicitno ili prećutno, međutim odricanje od ovog

prava mora biti jasno i učinjeno slobodnom voljom, a stranka mora biti obavještena o važnosti i obimu prava kojih se odriče.

3.3.Pojam “razumog roka”

Problem sa kojim se veliki broj država susreće jeste suđenje u “razumnom roku”, međutim postavlja važno pitanje šta se to podrazumeva pod pojmom “razumni rok”. Član 6. Konvencije garantuje pravo na pravično suđenje, pod tim se podrazumeva pristup sudu, vođenje postupka pred nezavisnim sudom, kao i donošenje odluke u razumnom roku.⁷³ Pojam “razuman rok” se ne može podvesti pod stroge kriterijume jer Sud nije formulisao pravilo o dužini trajanja postupka, stoga sa tog gledišta se može reći da se ovaj pojam može konkretnije odrediti samo kroz praksu Suda, u predmetu *Zimmermann i Steiner protiv Švajcarske*⁷⁴, stanovište Suda je da se razumnost trajanja sudkog postupka mora procenjivati u svakom pojedinačnom slučaju uzimajući u obzir složenost materijalnih i pravnih pitanja svakog slučaja, kao i druge činjenice kao što su radnje predlagača, gde Sud posebno navodi da se odlaganje postupka može pripisati samo državi.

Ne postoji tačno utvrđena definicija “razumnog roka”, već treba imati u vidu da je u pitanju pravni standard koji ima različit sadržaj u svakoj konkretnoj parnici. Značenje ovog pravnog standarda se određuje na osnovu opšteprihvaćenih kriterijumima Evropske unije kao i na osnovu prakse Evropskog suda za ljudska prava po ovom pitanju. Radovanov definiše razuman rok kao „vreme u kom je sud dužan da meritorno okonča postupak uzimajući u obzir okolnosti konkretnog slučaja, njegovu procesnu pa i meritornu složenost, ponašanje tužioca i tuženog tokom postupka, važnost predmeta spora za stranku i postupanje suda pred kojim se postupak vodi“⁷⁵ U trenutku pokretanja postupka počinje da teče rok u jednoj parnici a prestaje rešavanjem spora pred najvišom sudskom instancom, odnosno u trenutku kada odluka postane pravosnažna. Prilikom procene razumnog roka uzima se u obzir i dužina izvršnog postupka ukoliko se

⁷³ Milošević, M.(2009): *Suđenje u razumnom roku-član 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, Institut za uporedno pravo u Beogradu, str.311-320

⁷⁴ *Zimmermann and Steiner v. Switzerland*, predstavka broj 8737/79, presuda od 13. jula 1983. godine

⁷⁵ Radovanov, A.(2012): *Građansko procesno pravo*, Novi Sad, str. 42.

definitivno rešavanje spora odvija upravo u toj fazi. Pored toga i postupak pred Ustavnim sudom se takođe računa u vreme potrebno za procenu razumnosti dužine suđenja.

„Kao deo prava na pravično suđenje, pravo na suđenje u razumnom roku ima uticaj i na ostale komponente koje utiču na to da suđenje bude fer. Ipak, garancija efikasne sudske pravde može biti i u koliziji sa pojedinim garancijama fer postupka, pošto više prava u postupku, po pravilu dovodi do produženja postupka“.⁷⁶

Za definisanje pojma razumnog roka Sud uopšteno koristi sledeću formulaciju: „Razumnost dužine postupka mora se ocenjivati na osnovu okolnosti predmeta i uzimajući u obzir kriterijume koje ustanovljava sudska praksa suda, a naročito složenost slučaja, ponašanje podnosioca i ponašanje nadležnih vlasti.“ Od presude Neumeister od 27. juna 1968., Sud ove kriterijume konzistentno primenjuje i u krivičnim i u građanskim predmetima. Presuda Konig od 28. juna 1978. dodaje još jedan kriterijum, a to je šta je u pitanju za podnosioca. Ovi kriterijumi razmatraju se za svaku predstavku i Sud daje sveukupnu ocenu.⁷⁷

Mol i Harbi navode četiri kriterijuma o kojima Sud treba voditi računa kod utvrđivanja “razumnog roka”:

- složenost slučaja;
- ponašanje podnosioca predstavke;
- ponašanje stranaka u postupku;
- ponašanje državnih organa.⁷⁸

Kriterijumi na osnovu kojih se procenjuje dužina trajanja postupaka se definišu u praksi Suda. Glavna pretpostavka za utvrđivanje razumne dužine trajanja postupaka jesu okolnosti svakog pojedinačnog slučaja. Nakon utvrđivanja postojanja povrede prava na suđenje u razumnom roku, Sud utvrđuje da li se odgovornost za povredu ovog prava može pripisati državi ili podnosiocu predstavke. Navedenih kriterijumi se dele na dve kategorije, prva koja se tiče prirode spora i

⁷⁶Grabenwarter, C.(2003): *Europäische Menschenrechtskonvention*, Verlag C. H. Beck, München, Manz'sche Verlagsund Universitätsbuchhandlung, Wien, str. 359

⁷⁷Evropska komisija za efikasnost pravosuđa, Dužina sudskog postupka u Evropi, Strazbur 8. decembar 2006. godine, str. 13

⁷⁸Mol, N., Harbi, K.(2007): *Pravo na pravično suđenje, Vodič za primenu člana 6Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Priručnik o ljudskim pravima, br. 6 Saveta Evrope, Beograd, str. 47.

druge koja se odnosi na ponašanje učesnika u postupku. Sud ne procenjuje ove kriterijume pojedinačno već u međusobnoj korelaciji gde se pravi sveobuhvatna procena.⁷⁹ Da bi se odredio „razuman rok“ u svakom konkretnom slučaju Sud mora detaljno razmotriti ova četiri pitanja i na taj način utvrditi da li je bilo prekomernih odlaganja.

Složenost slučaja jeste segmenat koji se sastoji iz činjenica i pravnih pitanja, svi aspekti se moraju uzeti u obzir kod analize ovog dela predmeta. Složenost je određena velikim brojem učesnika u postupku, ili velikim brojem svedoka, međunarodnim elementima koji se javljaju u slučaju itd. Kada je reč o ovom kriterijumu Sud će izvršiti procenu za svaki slučaj pojedinačno, analizirajući pre svega stepen složenost ali i značaj slučaja za podnosioca predstavke. Jasno je da je predmetima koji su složeni potrebno više vremena da budu okončani, međutim u nekim slučajevima ovaj kriterijum ne može biti opravdanje za prekomernu dužinu postupka. Ono što se očekuje kada je reč o ovom kriterijumu jeste upravo to da složenost predmeta oprava dugo trajanje postupka, međutim kod analize svakog pojedinačnog slučaja ne uzima se samo jedan kriterijum za ocenu postojanja povrede prava na suđenje u razumnom roku, već sva četiri kriterijuma zajedno. Teret dokazivanja stepena složenosti predmeta je na državi koja tom činjenicom može opravdati kašnjenje.

Elementi iz kojih proizilazi složenost jesu pravne i činjenične pretpostavke. Promena zakonskih odredaba ili spajanje više postupaka mogu se podvesti pod pravne elemente. Prevođenje dokumentacije, prikupljanje i izlaganje velikog broja dokaznih sredstava u postupku mogu biti činjenični elementi. Pored ovih elemenata, kod utvrđivanja složenosti predmeta uzimala se u obzir „priroda činjenica koje se utvrđuju, inostrani element, združivanje drugih predmeta uz predmet o kome se odlučuje (pri čemu se za konstatovanje složenosti predmeta neće uzeti u razmatranje podnošenje tri identična tužbena zahteva u okviru jednog predmeta), slučajevi intervencije u predmetu, kao i smrt jednog od tuženih u toku postupka i pitanje naslednika u parnici.⁸⁰

Inostrani element jeste još jedan segmenat koji doprinosi složenosti postupka, na primer kada složenost proističe iz okolnosti pribavljanja dela sudskih spisa iz druge države. Složenost same

⁷⁹Carić, S.(2008): *Pravo na suđenje u razumnom roku u postupcima pred Evropskim sudom za ljudska prava*, Beograd, str. 74-75.

⁸⁰ Carić, S.(2008): 83-84.

procedure takođe utiče na složenost predmeta, jer zbog obimnih veštačenja ili postojanja velikog broja svedoka, građanski postupci mogu biti izuzetno složeni. Na osnovu svih ovih elemenata sud može dozvoliti duži period za donošenje sudske odluke.⁸¹ U slučaju *Katte Klitsche protiv Italije* Sud je ustanovio da u postupku koji je trajao osam godina pred četiri instance ne postoji kršenje prava na suđenje u razumnom roku. Zanimljivo je navesti predmet *Steel i Moris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁸², koji je Sud ocenio kao složen slučaj u kojem je saslušano 130 svedoka sa oko 40 hiljada stranica dokumentacija. Ovaj slučaj je poznat po najdužem suđenju u istoriji engleskog pravosuđa, a trajao je 313 dana pred prvostepenim sudom i 23 dana pred drugostepenim sudom, sa 28 procesnih odluka.

Primer složenog slučaja može biti i predmet koji je istovremeno uključivao razvod braka, vršenje roditeljskog prava i izdržavanje deteta, i činjenicu da je podnositeljka predstavke obolela od HIV-a. Ovaj parnični postupak je pokrenut pred domaćim sudom, a trajao je osam godina u prvom stepenu. Sud je utvrdio da je ovaj slučaj bio od izuzetnog značaja za podnositeljku predstavke jer dete nije videla punih osam godina, postupajući organ nije dao posebnu pažnju na bolest podnositeljke koja je ulagala izuzetan napor da se postupak ubrza. Krivica u ovom slučaju je pala na sud koji je neažurno postupio u ovom slučaju, pa je Sud ustanovio postojanje sistemskog problema u pravnom sistemu Republike Srbije.⁸³ Kriterijumi za utvrđivanje povrede prava na suđenje u razumnom roku se razlikuju u zavisnosti od suda pred kojim se pokreće postupak. Ustavni sud kao zaštitnik ustava uzima za kriterijume prirodu predmeta kao i politički i društveni značaj, tako da predmeti od javnog interesa jesu prioritetni. Kada se radi o složenim slučajevima koji imaju duži vremenski rok u kojem odluka mora biti donesena sud posebno treba obratiti pažnju na period neaktivnosti.

Prosti ili jednostavni slučajevi, poput usvajanja dece i sticanje roditeljskog prava, kompenzacije zbog saobraćajne nesreće i dr. dobijaju kraće rokove, pa je recimo period od 3 godine i 9 meseci u jednoj instanci nerazumno dug što je utvrđeno u slučaju *Guincho v. Portugal*,⁸⁴ za razliku od

⁸¹ *Ringeisen v. Austria*, predstavka broj 2614/65, presuda od 16.07.1971. godine.

⁸² *Steel and Morris v. The United Kingdom*, predstavka broj 68416/01, presuda od 15.02.2005. godine

⁸³ *V.A.M. protiv Srbije*, predstavka broj 39177/05, presuda od 13.03.2007. godine.

⁸⁴ *Guincho v. Portugal*, predstavka broj 8990/80, presuda od 10.07.1984. godine

prostih predmeta, preiod od 8 godina u složenim građanskim postupcima će biti dovoljan za utvrđivanje povrede.⁸⁵

Formula za instanciono suđenje 3+2+1 jeste formula koja se koristi za procenu razumnosti roka pred nacionalnim sudovima. Na osnovu ove formule smatra se da prvostepeni sud mora doneti odluku najkasnije u roku od tri godine od početka suđenja, drugostepeni dve godine od dostavljanja predmeta a sud trećeg stepena bi trebalo da donese odluku najkasnije u roku od jedne godine od dana prijema predmeta. Pored ove formule postoji još nekoliko kriterijuma za određivanja razumnosti roka i to *optimistična formula* 1+0,5+0,25+0,25 gde je rok predviđen za postupanje prvostepenog suda jedna godina, rok za žalbeni postupak šest meseci a za reviziju odnosno ustavnu žalbu i izvršenje po tri meseca.⁸⁶ Pored ove dve formule postoji i *realistična formula* u zavisnosti od vrste postupka:

Za jednostavne građanske postupke -5 godina;

Za hitne građanske postupke- najduže 2 godine;

Za složene građanske postupke –najduže 8 godina.⁸⁷

Ponašanje podnosioca predstavke se razmatra u dva slučaja, prvi kada podnosioc odlaže postupak svojim postupcima ili propustima i drugi kada podnosioc doprinosi što bržem okončanju postupka. Ponašanje podnosioca može biti razlog nepotrebnog odlaganja sudskog postupka samo u slučajevima kada je lice svojim postupcima izazvalo kašnjenje. Međutim, ukoliko je ponosilac koristio proceduralne mogućnosti koje je imao na raspolaganju, u tom slučaju se ne uzima u obzir njegovo ponašanje kao razlog nepotrebnog odlaganja postupka. Ovaj kriterijum ima za cilj analizu interesa podnosioca predstavke, precizirajući šta ovo lice dobija ili gubi u konkretnom slučaju. Sudska praksa Evropskog suda je utvrdila u mnogim presudama obavezu nadležnih državnih organa da revnosno ispituju konkretni postupak sa dužnom pažnjom.

⁸⁵ Length of court proceedings in Europe, study of case law of the European court of human rights, izveštaj usvojen od strane CEPEJ na osmom plenarnom sastanku u Strazburu 6-8 decembra 2006. godine, videti na zvaničnom sajtu Saveta Evrope <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1073329&Site=DG1-CEPEJ>,

⁸⁶Radolović, A.(2008):*Zaštita prava na suđenje u razumnom roku*,Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci,,str.54

⁸⁷ Gorjanc-Prelević T.(2009): *Pravo na suđenje u razumnom roku*, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str 54-55

U građanskim sporovima *razuman rok* posmatra u skladu sa vrstom spora. Pa možemo napraviti podelu na:

“sporove od velike važnosti za podnosioca predstavke, kao i one sporove zbog čijeg odugovlačenja može nastati nenadoknativa šteta, gde spadaju i sporovi čija je priroda takva da se zahteva postupanje brže od uobičajenog.⁸⁸ U grupu prioritetnih građanskih sudskih postupaka spadaju:

- radni sporovi
- postupci po dozvoli za obavljanje profesionalne delatnosti
- sporovi za naknadu štete zbog povreda na radu
- sporovi za naknadu štete iz saobraćajnih nezgoda
- sporovi za naknadu štete zbog smrti
- sporovi iz porodičnih odnosa
- statusni sporovi
- sporovi u kojima je zdravlje podnosioca predstavke ozbiljno ugroženo.⁸⁹

Ponašanje stranaka u postupku kao kriterijum za utvrđivanje *razumnog roka* je utvrđen sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava. Na osnovu principa dispozicije koje vlada u građanskim postupcima, stranka pokreće postupak na sopstvenu inicijativu pa se i dužina takvog postupka mora utvrditi na osnovu revnosti i discipline zainteresovane stranke. Efikasnost stranaka u postupku može ubrzati postupak ali isto tako njihovo ponašanje može prouzrokovati nerazumno dug period trajanje postupka.⁹⁰

Sud će smatrati stranku odgovornom za odugovlačenje ukoliko svojim ponašanjem vrši opstrukciju postupka na način da ne prisustvuje ročištima, neodgovornošću dovede do mirovanja postupka, neopravdano zahteva odlaganje ročišta, ne dostavi sudu tačnu adresu kao i

⁸⁸ Gorjanc-Prelević T.(2009):str. 96.

⁸⁹ *Pravo na suđenje u razumnom roku*, zbirka izabranih presuda Evropskog suda za ljudska prava u slučajevima protiv Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2009, str. 43-45.

⁹⁰ *Wiesinger v. Austria*, predstavka broj 11796/85, presuda od 30.10.1991. godine

dokumentaciju potrebnu za razvoj postupka, ali i ako iznosi činjenice koje se pokažu kao netačne.⁹¹

„Podnosilac predstavke je dužan da pokaže revnost u poštovanju i izvršavanju proceduralnih koraka koji su za njega bitni, da se uzdrži od korišćenja bilo kakvih taktika odlaganja, kao i da iskoristi mogućnosti koje su mu pružene domaćim pravom za skraćivanje postupka.⁹² Situacija koja može dovesti do odbijanja zahteva podnosioca predstavke jeste dopinos u dužem trajanju sudskog postupka sopstvenim ponašanjem, gde stranka slabi svoj položaj ored sudom. U presudi *Ciricosta and Viola v. Italy*⁹³ vreme trajanja postupka od petnaest godina je opravdano isključivo iz razloga što podnosioci predstavke snose odgovornost za veliki broj odlaganja koja su sami tražili, kao i neažurnost u smislu doprinosa bržeg završetka sudskog postupka. Odgovornost stranaka za odugovlačenje postupka može biti i „neopravdanim traženjem izuzeća sudija, zahtevima za produžavanje sudskih rokova, traženjem dodatnog veštačenja ili isticanjem prigovora na nalaz i mišljenje veštaka, čak i pokretanje disciplinskog postupka protiv veštaka u slučaju nezadovoljstva njegovim veštačenjem.”⁹⁴

Sve mogućnosti koje su pružene u nacionalnom zakonodavstvu stranka može iskoristiti u cilju zaštite svojih prava i interesa. Česta prenačenja tužbe ili korišćenje pravnih sredstava neće se smatrati činjenicama koje su dovele do preterene dužine trajanja postupka.

Prema četvrtom kriterijumu, *ponašanje državnih organa*- zauzet je načelan stav da je za sva odlaganja koja su prouzrokovale upravne ili sudske vlasti odgovorna država.⁹⁵ Vremenski okvir za postupak ne postoji, jer Sud razmatra posebno okolnosti predmeta. Pojedini slučajevi zbog svojih specifičnosti se brže rešavaju, pa se očekuje da se krivični postupci završavaju brže od građanskih, slučajevi koji se takođe zbog same prirode moraju završavati u što kraćem roku jesu i postupci o starateljstvu zbog ishoda na ključno pitanja samog postupka, u ovom slučaju interesa deteta. Postoji još izvestan broj predmeta gde je Sud usvojio struktno tumačenje razumnog roka jer je brzina u njima od krucijalnog značaja. Obaveza države jeste uspostavljanje pravnog

⁹¹ *Pravo na suđenje u razumnom roku, zbirka izabranih presuda Evropskog suda za ljudska prava u slučajevima protiv Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije*, op.cit: str. 32.

⁹² Mol, N., Harbi, K.(2007): str. 51.

⁹³ *Ciricosta and Viola v. Italy*, predstavka broj 19753/92, presuda od 04.12.1995. godine.

⁹⁴ Carić, S.(2012): *Komentar Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, Beograd: Paragraf Co i Paragraf Lex, str.86.i 87.

⁹⁵ Milutinović, Lj.(2009): *Suđenje u razumnom roku*, Pravni informator, on line izdanje časopisa, Intermex, str. 1

sistema koji će garantovati pravo na suđenje u razumnom roku. Na osnovu ove obaveze koja je sadržana i u Evropskoj konvenciji, država ima odgovornost za postupanje svojih organa, u ovom slučaju sudova, ali i organa izvršne kao i zakonodavne vlasti pod određenim uslovima. Kada dođe do povrede prava na suđenje u razumnom roku, sud pored ponašanja stranaka u postupku mora ispitati i ponašanje državnih organa. U presudi *H. v. The United Kingdom*,⁹⁶ Sud je utvrdio odgovornost države za kašnjenje od osam meseci sa podnošenjem dokaza u slučaju usvajanja deteta, koji je bio prioritetan slučaj, zbog čega su oba stepena postupka trajala dve godine i sedam meseci, što je dovelo do kršenja prava na suđenje u razumnom roku.

Generalno je posebna obaveza suda da se pobrine da sva lica budu preduzimljiva da ne dođe do nepotrebnog kašnjenja, među koja spadaju i veštaci. U domaćem postupku, koji je trajao šest godina, u kome veštaci nisu na vreme davali svoje mišljenje, država je bila odgovorna za povredu Konvencije, pošto je bila obaveza na domaćem sudu da se pripremi mišljenje veštaka.⁹⁷ Uzroci kršenja prava na suđenje u razumnom roku po ovom kriterijumu može biti neaktivnost sudova ali i problematična aktivnost sudova. Carić navodi da se država neće smatrati odgovornom za predugo trajanje postupka u sledećim situacijama: „nepojavljivanjem svedoka, zatim, usled hospitalizacije podnosioca predstavke, potom, usled bezuspešnog pokušaja da se spor reši vansudskim putem, kao i zbog teškoća u vođenju postupka prouzrokovanih štrajkom advokatske komore.”⁹⁸

Obaveza svake države je da uspostave sistem pravnih normi na način da omoguće poštovanje garancija iz Evropske konvencije. Neophodno je da Sud definiše pojam privremenog zastoja i perioda koji se može torelisati, i postavi jasne zahteve svakoj državi u kojoj je utvrđeno kršenje prava na suđenje u razumnom roku. Ukoliko se desi slučaj da se pred Sudom nađe veliki broj predavki koje se odnose na isti problem u jednoj državi, Sud ima mogućnost donošenja pilot-presude u kojoj će uputiti državu na izmenu postojećih pravnih sredstava ili pak donošenje novih koji će na efikasan način urediti zaštitu prava na suđenje u razumnom roku.

⁹⁶ *H. v. The United Kingdom*, predstavka broj 9580/81, presuda od 08.07.1987. godine.

⁹⁷ Dijk, van P., Hoof, van G.J.H.(1989): *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Köln., str. 447

⁹⁸ Carić, S.(2012): str. 64.

Kada se procenjuje *razuman rok* trajanja procedure, u svakom pojedinačnom slučaju se vrši detaljna analiza svih posebnih okolnosti koje ga karakterišu i na taj način se određuju vremenski okviri. Sudska praksa takođe pokazuje da se u složenim slučajevima uglavnom ustanovljava gornja granica kada je reč o vremenskom okviru trajanja predmeta, a kod prostih i hitnih postupaka se okvirno određuje donja vremenska granica. Određivanjem vremenskih rokova sud lako može utvrditi da li je došlo do njihovog kršenja i na taj način ustanoviti povredu prava na suđenje u razumnom roku, međutim da bi se na pravilan način ustanovila ova povreda važno je definisati koji se trenutak uzima za početak i kraj sudskog postupka, jer se ovi momenti razliku u zavisnosti od vrste spora.

Vreme koje se uzima u obzir kada se odlučuje od dužini postupka u građanskim sudskim postupcima počinje da teče od trenutka podnošenja tužbe sudu. Dužina postupka se određuje protekom vremena od trenutka kada je tužba podneta pa do trenutka donošenja konačne presude, ovom periodu se dodaje i dužina trajanja apelacionog postupka ili postupka po ustavnoj žalbi ukoliko je ona predviđena kao pravno sredstvo. Pored toga u razmatranje razumnog roka će se uključiti i postupak po vanrednim pravnim sredstvima. Izuzetak koji se javlja u ovim pravilima odnosi se na mogućnost računanja dužine postupka i pre nego što postupak započne. Postupak može početi da teče i podnošenjem zahteva za određivanje privremene mere, zahteva da se omogući svojstvo umešača u parnici, podnošenjem prigovora u izvršnom postupku.⁹⁹ Kako se troškovi postupka ne mogu odvojiti od rešavanja o meritumu, jer su nastali povodom tog postupka, u računanje trajanja celokupnog postupka će ulaziti i period odlučivanja o troškovima, iako odlučivanje može biti odvojeno od odlučivanja o građanskim pravima i obavezama.¹⁰⁰

Vreme koje se smatra razumnim predstavlja vreme u kome treba, putem sudske odluke, da bude okončana nesigurnost u kojoj se građanin nalazi u pogledu svog građanskopravnog položaja ili zbog krivičnopravne optužbe protiv njega.¹⁰¹

⁹⁹Edel, F.(2007): *The length of the civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights*, Council of Europe Publishing, str. 19.

¹⁰⁰Mowbray, A.R.(2007): *Cases and Materials on the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, str. 426.

¹⁰¹ Carić, S. (2008): 11.

3.4. Titulari prava na suđenje u razumnom roku

Propisujući odredbe kojima štiti pravo na suđenje u razumnom roku prilikom odlučivanja o krivičnoj optužbi ili građanskim pravima i obavezama, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda se koristi terminom “svako”. Pod ovim terminom se podrazumevaju: fizička i pravna lica, grupe lica, domaći državljani, stranci i apatridi. Pored njih titulari ovog prava mogu da budu i države i javna tela, premda su učesnici u postupku u kome se rešava o građanskim pravima i obavezama.¹⁰²

Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku u članu 2.ovo pravo daje strankama u građanskim postupcima i učesnicima u vanparničnom postupku.

3.5.Nastanak i razvoj prava na suđenje u razumnom roku

Pravo na suđenje u razumnom roku kao deo prava na pravično suđenje u pravnoj istoriji postoji dugo. Koreni prava na suđenje u razumnom roku datiraju iz *Magna Carta Libertatum*¹⁰³ koja je doneta 1215. godine, međutim razvoj ovog prava se vezuje za razvoj prava na pravično suđenje.

Princip *due process of law* je prvi put definisan kroz *Magna Carta Libertatum*, koji se odnosio najpre na jednakosti oružja(*equality of arms*) u razumnom trajanju postupka, u jedan od elementarnih pravnih standarda na kojima su zasnovani temelji savremenih postupaka.

Kasnije u 14.veku u kanonskom pravu je uvedena pojednostavljena procedura tako da su se neke kategorije predmeta mogle brže rešavati.¹⁰⁴ U delu „*Pickwick Papers*”, Čarlsa Dikensa, autor na nekoliko mesta upućuje kritike na račun dužine nekih postupaka u Engleskoj.

¹⁰²Kolaković Bojović, M.(2016): *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, str.41

¹⁰³ *Magna Carta Libertatum* <http://www.constitution.org/eng/magnacar.htm>, pristupljeno 5.maja 2018. godine

¹⁰⁴ Više o: Rhee, C.H.(2004): *The Law's Delay*, Cambridge, Cambridge University Press

Proces evolucije prava na suđenje u razumnom roku kao neraskidivog dela principa pravičnog suđenja se vremenom menjao. Član 10. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima predviđa da svako ima potpuno jednako pravo na pravično suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji će odlučiti o njegovim pravima i obavezama, sadrži većinu principa pravičnog suđenja međutim izostavlja garanciju razumnog roka koja je kasnija postala neizostavni deo pravičnog suđenja. Ova informacija je izuzetno velikog značaja ukoliko se posmatra istorija nastanka prava na suđenje u razumnom roku, iz čega se može zaključiti da jedan od najvažnijih pravnih akata koji grantuje osnovna ljudska prava izostavlja regulisanja pravo na suđenje u razumnom roku jer očigledno u vreme njegovog donošenja problem predugog trajanja sudskih postupaka nije bio prepoznat u svetu.

Vremenom se situacija promenila pa je suđenje u razumnom roku ubrzo regulisano čitavim nizom najznačajnijih međunarodnih dokumenata. Evropska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. i dodatnog protokola uz konvenciju zaključenog 1952. godine, eksplicitno garantuje pravo na suđenje u razumnom roku članom 6. “radi utvrđivanja svojih prava i obaveza građanske prirode ili u slučaju podizanja optužnice za krivično delo protiv njega, svako ima pravo da zakonom ustanovljeni, nezavisni i nepristrasni sud pravično, javno i u razumnom roku ispita njegov slučaj.”¹⁰⁵ Jedna od novina koja je prepoznata u Konvenciji jeste povezivanje vremena i pravde u normativnom smislu što je još jedan bitan faktor koji čini ovaj dokument od velikog značaja za razvoj pravnog koncepta zaštite prava na suđenje u razumnom roku. Nakon donošenja Konvencije sledilo je uvođenje njenih odredaba u domaća zakonodavstva, pa je uvođenje prava na suđenje u razumnom roku u ustvne dokumente poteklo iz ovog međunarodnog dokumenta. Glavnu ulogu u sprečavanju da član 6, stav 1 EK ostane na nivou obične preporuke imao je Evropski sud za ljudska prava koji je putem sudske prakse omogućio razvoj ovog principa.

U presudi *Kremzow protiv Republike Austrije*¹⁰⁶ Sud pravde Evropskih zajednica jasno definiše svoj stav po ovom pitanju: „Prvo treba reći da, kako Sud konzistentno smatra (vidi naročito Mišljenje br. 2/94 [1996] ECR I-1759, stav 33), temeljna prava predstavljaju sastavni dio opštih principa prava Zajednice, čije poštivanje osigurava Sud. U tom smislu, Sud posebnu inspiraciju

¹⁰⁵ Jakšić, A. (2006): *Evropska konvencija o ljudskim pravima-komentar*, Beograd, str. 160

¹⁰⁶ *Kremzow v. Austria*, broj predstave 12350/86, presuda od 21. septembra 1993. godine

nalazi u ustavnim tradicijama koje su zajedničke državama članicama i u smernicama koje daju međunarodni ugovori o zaštiti ljudskih prava, na kojima su države članice saradivale ili čije su potpisnice. U tome Konvencija ima poseban značaj. Kako Sud smatra, iz toga proizilazi da u Zejednici nisu prihvatljive mere koje su nekompatibilne sa na ovaj način priznatim i garantovanim ljudskim pravima (vidi naročito predmet C-260/89 ERT [1991] ECR I-2925, stav 41)”.

Pitanje suđenja u razumnom roku se dalje spominje i u Uredbi Veća(EC) br. 1348/2000 od 29. Maja 2000., gde se kod uručivanje sudskih i nasudskih dokumenata u parničnim i komercijalnim stvarima reguliše novi sistem koji se zasniva na principu razumnog roka.

Garancije na suđenje u razumnom roku se nalaze i u članu 14. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966¹⁰⁷ ali govoreći izričito o pravu na suđenje u razumnom roku u krivičnim postupcima, kod građanskih postupaka se uređuje pravo na pravično suđenje i sve njegove komponente osim suđenja u razumnom roku.

Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ) sadrži odredbe o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku u Okvirnom programu formulisanom u Strazburu 2004.godine¹⁰⁸, koja objavljuje izveštaje o proceni pravosudnih sistema u 47 država na svake dve godine. Na osnovu ovih izveštaja najefikasniji pravosudni sistemi što se tiče brzine rešavanja parničnih postupaka jesu sistemi Azerbejdžana, Danske, Austrije, Estonije, dok su na samom dnu liste kao države koje imaju najgori prosek u vremenu trajanja građanskih postupaka Grčka i Poljska. Cilj formiranja i postojanja ove Komisije jeste upućivanje konkretnih rešenja za unapređivanje efikasnosti pravosudnih sistema državama koje su u obavezi da ta rešenja i primene.¹⁰⁹

Međutim jedan od najznačajnijih metoda za precizno određenja pojma i sadržine prava na suđenje u razumnom roku jeste praksa Evropskog suda za ljudska prava i Komiteta za ljudska

¹⁰⁷ *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*, usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine UN, 16. decembra 1966. godine, ("Službeni list SFRJ", broj 7/71)

¹⁰⁸ *Evropska komisija za efikasnost pravnih sistema*- Commission européenne pour l'efficacité de la justice (CEPEJ) Novi zadatak za pravosudne sisteme: rešavanje predmeta u optimalnom i planiranom vremenskom okviru- Okvirni program, CEPEJ (2004) 19 REV 2

¹⁰⁹ CEPEJ Report on "European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice", str. 481, videti na zvaničnom sajtu Saveta Evrope http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Rapport_2014_en.pdf

prava Ujedinjenih nacija. Upravo je Evropski sud za ljudska prava najvažniji mehanizam za primenu odredaba Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, gde su na taj način ljudska prava postala oblast pozitivnog prava koja je moguće primeniti na nacionalnom planu jer njene odredbe imaju prednost nad odredbama unutrašnjeg prava. Prilikom tumačenja odredaba EKLJP Sud nastoji da to čini u „svetlu preovladavajućih savremenih shvatanja u demokratskim državama“, što se u doktrini označava kao „sporazumno“ tumačenje.¹¹⁰

Pravo na suđenje u razumnom roku je prema tome regulisano isistem međunarodnog prava što predstavlja najvažniju osnovu efikasne primene ovog prava u domaće pravo država ugovornica.

¹¹⁰ Ilić, P. G. (2012): *Oštećeni i standardi ljudskih prava u krivičnom postupku*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, vol. XV, br. 2, str. 136.

ČETVRTI DEO

4. PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU U PRAVNOM SISTEMU REPUBLIKE SRBIJE

4.1. Nastanak i razvoj prava na suđenje u razumnom roku u Republici Srbiji

Pravo na pravično suđenje u našem pravu prvi put je proklamovano Poveljom o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama koja predstavlja sastavni deo ustavne Povelje državne zajednice SCG. Povelja je u članu 17. stav 2. Predviđala da: "Svako ima pravo da o njegovim pravima i obavezama, kao i optužbama protiv njega, **bez odlaganja**, odlučuje nezavistan, nepristrasan u zakonom ustanovljen sud. Činjenica da je državna zajednice Srbije i Crne Gore trajala veoma kratko, ova odredba nije imala veći značaj, a organ koji je bio zadužen za zaštitu prava predviđenih poveljom, Sud Srbije i Crne Gore nije ostvario posebnu praksu. U presudi *Matijašević v. Serbia*¹¹¹, ovu konstataciju potvrđuje i Evropski sud za zaštitu ljudskih prava koji je ustanovio da je pravno sredstvo, koje je postojalo u tom trenutku kao mehanizam zaštite prava na suđenje u razumnom roku pred Sudom Srbije i Crne Gore, bilo je nedostupno do 15. jula 2005. godine, a ostalo je nedolotvorno do raspada Državne zajednice Srbije i Crne Gore.

Nakon što je Srbija ratifikovala Evropsku Konvenciju 3. marta 2004. Godine sudovi su imali mogućnost i bili su dužni da primenjuju član 6 Konvencije, a samim tim spreče eventualne povrede prava na suđenje u razumnom roku, što je bilo izuzetno redak slučaj. Pored ovih odredbi, postojale su još neke odredbe procesnih i materijalnih zakona koje su predviđale zaštitu prava na suđenje u razumnom roku ali su one bile deklarativnog karaktera i nisu predviđale pravna sredstva kojim bi se suštinski ubrzao postupak.¹¹²

Da Srbija do donošenja novog Ustava 2006. nije imala delotvorni pravni mehanizam za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku potvrđuje Evropski sud za ljudska prava presudom u

¹¹¹ *Matijašević v. Serbia*, predstavka broj 23037/04, presuda od 19. Septembar 2006. godine

¹¹² Ramusović, M.(2015): *Zaštita prava na suđenje u razumnom roku*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, master rad, Beograd, str.8.

predmetu *V.A.M v. Serbia*¹¹³ gde je Sud jasno istakao sa u Srbiji ne postoji delotvoran pravni lek za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku, Srbija je izgubila više sporova pred Evropskim sudom, jer se i u drugim predmetima¹¹⁴ Sud pozivao na ono što je utvrdio u predmetu *V.A.M*, tako da se nešto moralo preduzeti na zakonodavnom nivou jer su se i preporuke Suda odnosile na uvođenje novog pravnog leka čiji je cilj ubrzanje postupka.

Ustav Srbije pravu na pravično suđenje posvetio je član 32.¹¹⁵

Pravo na suđenje u razumnom roku nije bilo štićeno u Srbiji do 2013. godine, izuzev ustavne žalbe. Zakon o uređenju sudova¹¹⁶ i Zakon o sudijama¹¹⁷ su skromno pominjale ovo pravo. Pravna sredstva koja su mogla preduzeti lica kojim je ovo pravo povređeno do 2013. godine su bila ustavna žalba i podnošenje pritužbe, međutim ovi postupci su gotovo neuređeni. Nakon što je pred Evropskim sudom za ljudska prava izgubila brojne sporove, Srbija odlučuje da sprovede određene reforme u pravosuđu u cilju rešavanja problema predugog trajanja sudskih postupaka. Pored izmene i dopune postojećih zakona, Srbija je načinila najvažniji korak u oblasti zaštite prava na suđenje u razumnom roku donoseći Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku koji pored već postojećih kompenzatornih pravnih lekova predviđa preventivna pravna sredstva koja imaju za cilj da ubrzaju postupak koji je u toku. Na taj način se zaokružuje i upotpunjava mehanizam zaštite ovog prava.

*Šema 2. Zaštita prava na suđenje u razumnom roku*¹¹⁸

¹¹³ *V.A.M v Serbia*, predstavka broj 39177/05, presuda od 28.10.2005.

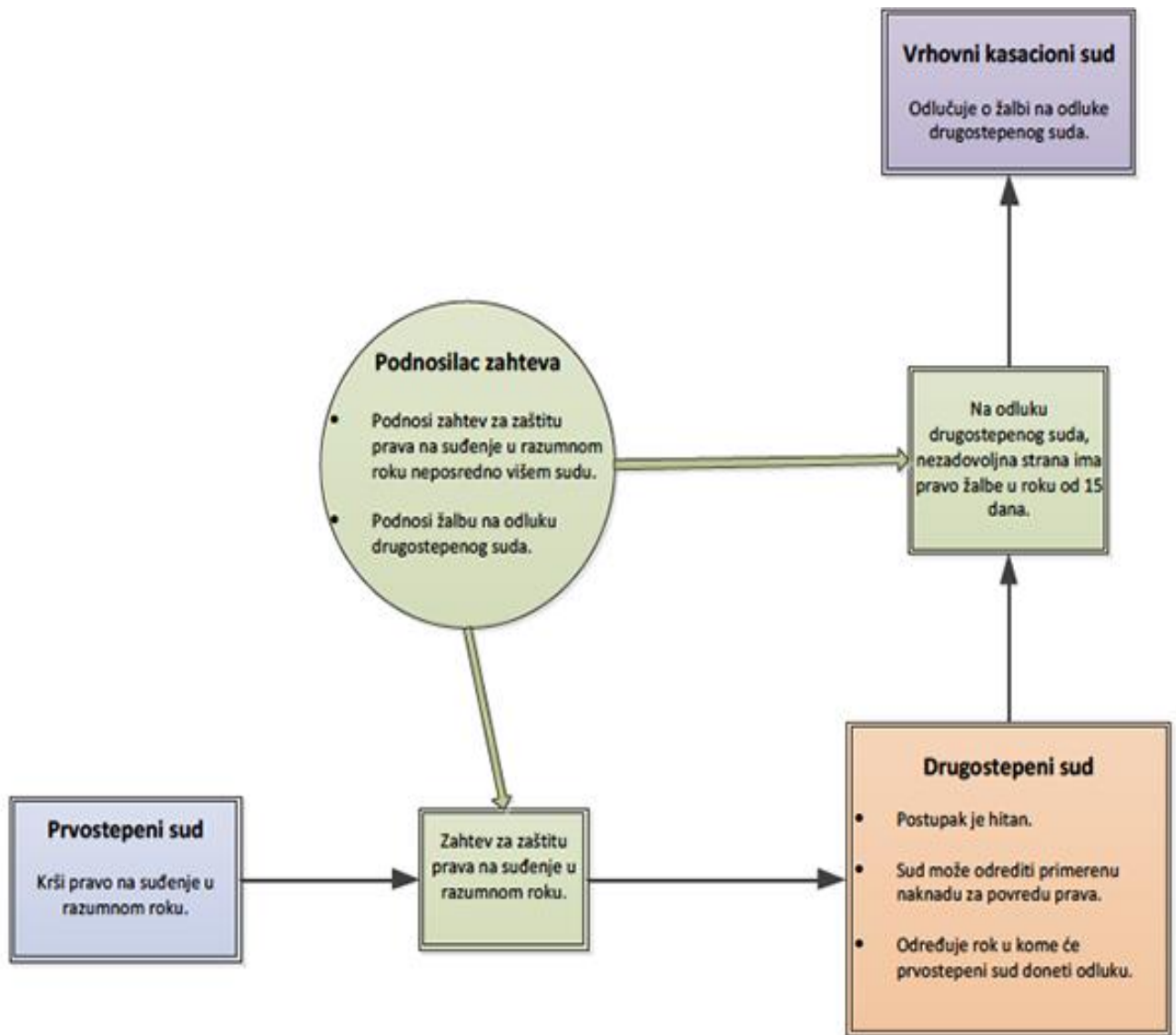
¹¹⁴ Videti predstavku Evropskog suda u predmetu *Tomić v. Serbia*, predstavka br. 37343/05, presuda od 27. novembra 2007. godine

¹¹⁵ Obradović, G.(2007): *Pravo na suđenje u razumnom roku u radnim sporovima*, Pristup pravosuđu ,Instrumenti za implementaciju Evropskih standarda u pravni sistem RS, Niš, str. 101

¹¹⁶ ("Sl. glasnik RS", br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 - dr. zakon, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011, 101/2013, 106/2015, 40/2015 - dr. zakon, 13/2016, 108/2016 i 113/2017)

¹¹⁷ ("Sl. glasnik RS", br. 116/2008, 58/2009 - odluka US, 104/2009, 101/2010, 8/2012 - odluka US, 121/2012, 124/2012 - odluka US, 101/2013, 111/2014 - odluka US, 117/2014, 40/2015, 63/2015 - odluka US, 106/2015, 63/2016 - odluka US i 47/2017)

¹¹⁸ <http://mdtfjss.org.rs/sjfr/sr/preocena-spoljasnjeg-ucinka/3-3e-kvalitet-donosjenja-odluka-u-predmetima>

4.2. Ustavne osnove prava na suđenje u razumnom roku

Ustav Republike Srbije kao najviši pravni akt uređuje pravo na suđenje u razumnom roku, što znači da je ovo pravo pod ustavnom garancijom, pa tako član 32. Ustava Republike Srbije predviđa da “Svako ima pravo na nezavistan, nepristrasan i zakonom već uspostavljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama.”¹¹⁹ Ova formulacija je gotovo u celosti preuzeta iz Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda¹²⁰. Ustav dakle propisuje: “Svako ima pravo na sudsku zaštitu ako mu je povređeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo zajemčeno Ustavom, kao i pravo na uklanjanje posledica koje su povredom nastale“ (član 22. stav 1. Ustava). Ovim članom se garantuje sudska zaštita prava na suđenje u razumnom roku. Pravni poredak Republike Srbije je uskladio svoje odredbe sa Konvencijom, koji pored direktne zaštite ovog prava propisuje i delotvoran pravni lek onim licima kojima je povređeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo pred nacionalnim vlastima, što znači da Konvencija koja je deo pravnog poretka Republike Srbije garantuje i pravni lek za povredu prava na suđenje u razumnom roku koje se smatra osnovnim ljudskim pravom. „Ustavom se jemče, i kao takva, neposredno se primenjuju ljudska i manjinska prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima. Zakonom se može propisati način ostvarivanja ovih prava samo ako je to Ustavom izričito predviđeno ili ako je to neophodno za ostvarenje pojedinog prava zbog njegove prirode, pri čemu zakon ni u kom slučaju ne sme da utiče na suštinu zajemčenog prava“ (član 18. stav 2. Ustava).

Ustav samo načelno uređuje opštim normama određene oblasti, međutim njihova zaštita se ostvaruje tek donošenjem zakona gde se konkretno propisuju načini te zaštite. Pravo na suđenje u razumnom roku se ne može ostvariti samo na osnovu ove ustavne norme već se zakonom moraju konkretizovati mehanizmi zaštite ovog prava. Ustav predviđa pravo na *žalbu* ili drugo pravno sredstvo protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu, obavezi ili na zakonu zasnovanom interesu.¹²¹ Žalba je vrlo važna novina Ustava, koja pruža svakom licu pravno sredstvo za zaštitu

¹¹⁹ Ustav Republike Srbije („Službeni Glasnik RS”, broj 98/06)

¹²⁰ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava, Službeni list SCG, Međunarodni ugovori, br. 9/2003.

¹²¹ Čl.36, st.2 Ustava RS.

ljudskih prava i sloboda, a samim tim i zaštitu prava na suđenje u razumnom roku. Ustav u članu 170 propisuje: “Ustavna žalba se može izjaviti protiv pojedinačnih akata ili radnji državnih organa ili organizacija kojima su povrene javna ovlašćenja, a kojima se povređuju ili uskraćuju ljudsk ili manjinska prava i slobode zajemčene Ustavom, ako su iscrpljena ili nisu predviđen druga pravna sredstva za njihovu zaštitu.” Navedena odredba označava da se ustavna žalba zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku može uložiti jedino ako su iscrpljena sva pravna sredstva ili ako nema drugih pravnih sredstava za njegovu zaštitu.

Svako fizičko ili pravno lice koje smatra da je pojedinačnom radnjom sudova ili drugih državnih organa u kom se odlučuje o njegovim pravima i obavezama povređeno pravo na suđenje u razumnom roku može izjaviti žalbu. U ime lica kojem je povređeno pravo na suđenje u razumnom roku na osnovu posebnog ovlašćenja ustavnu žalbu može izjaviti i drugi fizičko lice, država ili drugi organ koji je nadležan za praćenje i ostvarivanje ljudskih i manjinskih prava i sloboda.¹²² Ustavna žalba mora sadržati sledeće elemente:

- osnovni podaci o podnosiocu ustavne žalbe (pomoćniku);
- oznaka pojedinačne radnje koja je predmet ustavne žalbe i naziv organa koji je izvršio radnju ili propustio da izvrši;
- naznaka ljudskog ili manjinskog prava ili slobode za koju se tvrdi da je povređeno;
- konkretni ustavnopravni razlozi žalbe i navodi u čemu se sastoji povreda;
- opredeljen zahtev u kome Ustavni sud treba odlučiti, visina i osnov naknade materijalne ili nematerijalne štete kada se naknada zahteva;
- potpis podnosioca ustavne žalbe (punomoćnika).¹²³

Žalba se može podneti u dva slučaja i to kada je postupak čija se dužina osporava još uvek u toku i kada je postupak završen. Kada je postupak za koji se tvrdi da je prekršeno pravo na suđenje u razumnom roku završen onda je rok za ponošenje žalbe 30 dana od dostavljanja odluke kojom se postupak okončava, drugi slučaj kada je sporni postupak još uvek u toku žalba ima za cilj ubrzanje postupka.

¹²² Čl.83 Zakona o ustavnom sudu („ Sl. glasnik RS “ broj 109/2007, 99/2011, 18/2013- odluka US u 40/2015-dr.zak.)

¹²³ Čl. 85. Zakona o ustavnom sudu

“Kada je reč o uslovima za izjavljivanje ustavne žalbe zbog povrede prava na suđenju u razumnom roku oni su, u izvesnom smislu, specifični u odnosu na ostala zajemčena prava i slobode. Te specifičnosti proizlaze kako iz samog predmeta ustavne žalbe, tako i iz svrhe garancije prava na suđenje u razumnom roku. Naime, predmet ustavne žalbe zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku je radnja, tačnije(ne) postupanje sudova i drugih državnih organa u postupcima u kojima se odlučuje o pravima i obavezama stranaka, dok je svrha ovog prava da se „zaštite stranke u postupku od neprimerenih odlaganja”, kao i da se „istakne” značaj dobijanja pravde bez kašnjenja koja mogu ugroziti efikasnost i kredibilitet.”¹²⁴ Ukoliko Ustavni sud utvrdi da je postupak predugo trajao usvojiće žalbu i potvrdiće povredu prava na suđenje u razumnom roku, ako je postupak o kojem se odlučivalo još uvek u toku onda će se odrediti način uklanjanja štetnih posledica i postupajućem sudu će se izdati nalog za preduzimanje mera za ubrzanje postupka. Druga odluka koju Ustavni sud može doneti ukoliko utvrdi da u određenom slučaju ne postoji kršenje prava na suđenje u razumnom roku jeste odbijanje ustavne žalbe. Ukoliko je u žalbi naveden zahtev za naknadu štete, pri odlučivanju o tom pitanju Ustavni sud Srbije mora uzeti u obzir praksu Evropskog suda za ljudska prava u sličnim slučajevima kao i ekonomske i socijalne prilike u zemlji.¹²⁵ Usvojena ustavna žalba od strane suda je pravni osnov za podnošenje zahteva za naknadu štete Komisiji za naknadu štete radi postizanja sporazuma o visini naknade, u slučaju da Komisija ne donese odluku u roku od 30 dana od dana podnošenja zahteva, podnosilac žalbe može kod nadležnog suda podneti tužnu za naknadu štete.¹²⁶ Ovakvo rešenje je loše jer se posle već vođenog i okončanog postupka pred Ustavnim sudom mora pokretati novi postupak, prvo pred Komisijom a onda u pred redovnim sudom ako Komisija ne odluči o zahtevu u roku od 30 dana od dana podnošenja zahteva. Ustavni sud može proceniti da je donošenje odluke u kojoj je utvrđena povreda prava na suđenje u razumnom roku, sama po sebi dovoljna da se postigne adekvatna pravična satisfakcija podnosioca ustavne žalbe, te da mu ne pripada pravo na naknadu neimovinske štete.¹²⁷

¹²⁴ Plavšić, N.(2013): *Zaštita prava na suđenje u razumnom roku pred Ustavnim sudom sa posebnim osvrtom na radne sporove*, Izbor sudske prakse 10, str. 6

¹²⁵ Plavšić, N.(2013): 8.

¹²⁶ Zakon o ustavnom sudu član 89. i 90.

¹²⁷ Pterušić, N.(2009): *Pristup pravosuđu-instrumenti za implementaciju evropskih standarda u pravni sistem Republike Srbije*, Pravni fakultet u Nišu-Centar za publikacije, str. 114

Evropski sud je u predmetu *Vinčić and others v. Serbia*¹²⁸ naveo stav da ustavnu žalbu za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku “treba, u načelu smatrati delotvornim pravnim sredstvom u smislu značenja čl. 35 st.1 Konvencije u vezi sa svim predstavkama podnetim posle 7. avgusta 2008. godine, kao datuma kada su prve meritorne odluke Ustavnog suda o osnovanosti navedenih žalbi objavljene u “Službenom listu” tužene države.” U predmetu *Vidaković v. Serbia*, Sud je potvrdio isti stav.

Prva odluka kojom je usvojena ustavna žalba i kojom je utvrđeno da je povređeno pravo na suđenje u razumnom roku, ustavni sud je doneo 16. oktobra 2008. godine, gde je takođe utvrđeno pravo na naknadu štete koju je podnosilac žalbe mogao ostvariti. Analizom ove odluke Už-372/2008 može se zaključiti da je Ustavni sud zasnovao svoju praksu na praksi i kriterijumima Evropskog suda za ljudska prava. Prvo je utvrđen period koji je relevantan za odlučivanje, a onda je ustanovljeno kada je postupak počeo kao i trenutak kada se smatra završenim. Na osnovu svega toga, sud je utvrdio osnovne činioce koji utiču na dužinu postupka i određuju da li je on okončan u razumnom roku ili ne: složenost pravnih i faktičkih pitanja u konkretnom predmetu, ponašanje stranaka, značaj predmeta postupka za podnosioca ustavne žalbe i ponašanje suda koji vodi postupak.¹²⁹ Nakon toga, samo do kraja 2008. Godine donete su još tri odluke kojima su usvojene ustavne žalbe i kojima je utvrđena povreda prava na suđenje u razumnom roku, kao i pravo podnosioca na naknadu štete, pritom su sve odluke objavljene u “Službenom glasniku RS”. Već sledeće, 2009. godine, sud je usvojio čak 68 žalbi, od kojih je u najvećem broju, čak u 56 utvrđena povreda prava na suđenje u razumnom roku u parničnim postupcima. Ustavni sud je, utvrđujući povredu prava na suđenje u razumnom roku u ovim odlukama utvrdio i pravo podnosioca ustavnih žalbi na naknadu nematerijalne štete, saglasno odredbi člana 90. Zakona o ustavnom sudu. Mere koje je sud još preduzimao bile su nalog nadležnom sudu pred kojim se postupak vodio da bez odlaganja preduzme sve neophodne mere da se postupak bez odlaganja okonča ako je postupak u toku ili ako je postupak pravosnažno okončan, objavljivanje odluke u “Službenom glasniku RS”, radi otklanjanja štetnih posledica u

¹²⁸ Predstavke br. 44698/06, 44700/06, 44722/06, 44725/06, 49388/06, 50034/06, 694/07, 757/07, 758/07, 3326/07, 3330/07, 5062/07, 8130/07, 9143/07, 9262/07, 9986/07, 1197/07, 11711/07, 13995/07, 14022/07, 20378/07, 20379/07, 20380/07, 23971/07, 50608/07, 50617/07, 4022/08, 4021/08, 29758/07 i 45249/07, 1. decembar 2009. godine, M. Ramusević, op.cit. str.11.

¹²⁹ Carić, S.(2015): *Pravo na suđenje u razumnom roku*, Beograd, Službeni glasnik, str. 73.

slučajevima kada podnosilac žalbe nije tražio naknadu štete. Praksa Ustavnog suda u slučaju nedosuđivanja naknade štete se razlikuje od prakse Evropskog suda za ljudska prava.

Nakon što je 2012. Godine stupio na snagu Zakon o izmenama i dopunama Zakona o ustavnom sudu, izbrisan je član 90, koji je predviđao Komisiju za naknadu štete zbog povređenog ljudskog ili manjinskog prava, a ubačena je odredba koja predviđa obaveznost navođenja opredeljenog zahteva u ustavnoj žalbi kao i zahteva za naknadu materijalne ili nematerijalne štete.

Kriterijumi po kojima se Ustavni sud vodi prilikom utvrđivanja da li je poštovano pravo na suđenje u razumnom roku su sledeći:

- postojeća praksa Ustavnog suda;
- praksa Evropskog suda za ljudska prava u sličnim slučajevima;
- ekonomske i socijalne prilike u Republici Srbiji;
- sama suština naknade nematerijalne štete kojom se oštećenom pruža odgovarajuće zadovoljenje.¹³⁰

Ovo pravno sredstvo je bio jedini način zaštite prava na suđenje u razumnom roku do 2013.godine. Nakon donošenja prvih odluka o ustavnim žalbama bilo je jasno da se ovaj mehanizam pravne zaštite ne može održati iako se ov pravno sredstvo smatralo delotvornim, to govori podatak da je za samo tri godine nakon uvođenja ustavne žalbe u Ustavni sud stiglo 7.150 žalbi.¹³¹ Statistika govori da je od 2010.godine naglo počeo da raste broj žalbi upućenih Ustavnom sudu, pa je tako 2010.godine od ukupno 249 odluka o usvajanju ustavnih žalbi, u čak 126 utvrđena povreda prava na suđenje u razumnom roku, u 2011. Godini, od ukupno 489 odluka o usvajanju ustavnih žalbi u 340 utvrđena povreda prava na suđenje u razumnom roku, a 2012. Godine, od ukupno 2.119 odluka o usvajanju ustavnih žalbi u 574 je utvrđena povreda prava na suđenje u razumnom roku. U 2013. Godini, od ukupno 2.262 odluke o usvajanju ustavne žalbe, u 848 je utvrđena povreda ovog prava, a 2014.godine od ukupno 1500 odluka, u

¹³⁰Popović, M.(2014): *Pravna priroda naknade zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku i kriterijumi za određivanje njene visine.*, Pravni instruktor, Paragraf, br. 71/72, str.23.

¹³¹ Preuzeto sa zvanične stranice Ustavnog suda Srbije, http://www.ustavni.sud.rs/page/view/0-101278/najvise-zalbi-na-duga-suenja?_qs=%D0%B4%D1%83%D0%B3%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D1%92%D0%B5

454 je utvrđena povreda prava na suđenje u razumnom roku. Na ime naknade štete je dosuđeno 453.700 evra.¹³²

Veliki broj predmeta je opteretilo rad suda naročito kod ostvarivanja drugih nadležnosti, a čak i da se Ustavni sud posvetio isključivo razmatranju ustavnih žalbi on nebi bio u stanju da razmotri sve žalbe u razumnom roku. Posledica novonastale situacije je bila ta da su postupci za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku trajali nerazumno dugo zbog preoptrećenosti suda što je dovelo do rizika da Evropski sud za ljudska prava promeni svoj stav o delotvornosti pravnog sredstva zauzet u već pomenutim predmetima i da ustavnu žalbu proglasi za nedelotvoran pravni lek. S tim u vezi Srbija je imala zadatak da pored ustavne žalbe nadogradi svoj sistem za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku, čime bi rasteretila rad Ustavnog suda ali istovremeno pružila svojim građanima delotvoran pravni lek za zaštitu ovog prava.

4.3.Zakonske osnove zaštite prava na suđenje u razumnom roku u građanskopravnim stvarima

Pristupom u Savet Evrope, Republika Srbija je potpisala Konvenciju o ljudskim pravima 23. aprila 2003. godine, a iste godine u decembru je i ratifikovala. Ratifikovanjem međunarodnih dokumenta država preuzima obavezu da uskladi domaće zakonodavstvo sa praksom međunarodnih dokumenata koje je usvojila, samim tim, međunarodne odredbe imaju primat nad odredbama nacionalnog zakonodavstva. U procesu ratifikacije se moraju sagledati svi aspekti posledica koje nastaju primenom međunarodnih odredbi, načelo jedinstvenog pravnog poretka mora biti ispoštovano da nebi došlo do kolizije zakona. Postoje posebni slučajevi koji se javljaju u onim predmetima čiji su postupci počeli pre ratifikacije a traju posle ratifikacije, to su tzv. tranzicioni predmeti. U tim predmetima država bi trebalo da bude odgovorna za dužinu trajanja postupka posle ratifikacije i u tom smislu ima obavezu da preduzme sve potrebne i delotvorne mere da se ti postupci okončaju u razumnom roku predviđenom Konvencijom. Ipak, Evropski sud za ljudska prava će pri proceni da li je trajanje sudskog postupka u ovim

¹³² S. Carić, Op.cit., str.74

predmetima bilo “razumno”, tj. da li je kršen zahtev razumnog roka, uzeti u obzir i dužinu i prirodu trajanja postupka pre ratifikacije.¹³³

U Srbiji je pravo na suđenje u razumnom roku u parničnom postupku uvedeno Zakonom o parničnom postupku od 2004. godine.¹³⁴ Stanje u pravosuđu se u tom periodu neprestano pogoršavalo a razlog je bila prenatrpanost sudova, neefikasan rad sudija a samim tim sve duže trajanje postupka, pored toga broj predavki Evropskom sudu u vezi sa pravom na zaštitu prava na suđenje u razumnom roku se povećao, 2011. Godine je donet novi Zakon o parničnom postupku čiji je jedan od glavnih ciljeva bio “zaštita prava na suđenje u razumnom roku kao način eliminisanja dugotrajnih i skupih parnica”¹³⁵. Ovaj zakon po prvi put uvodi i odredbe o vremenskom okviru tako da se zaštita prava na suđenje u razumnom roku više ne završava na puko proklamovanje da postupci moraju biti okončani u razumnom roku. Vremenski okvir je unapred planirano vreme predviđeno kao nužno potrebno za aktivnost suda, stranak ai ostalih učesnika u postupku kome treba da bude okončan odgovarajući stadijum u razvoju parnice.¹³⁶

Najvažniji korak Srbije u borbi protiv kršenja prava na suđenje u razumnom roku jeste bio donošenje *Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku*¹³⁷ koji je stupio na snagu 1. januara 2016. godine. Zbog velikog broja nagomilanih predmeta¹³⁸ ali i sve češćeg gubljenja sporova pred Evropskim sudom za ljudska prava, reforma pravosudnog sistema je bila neophodna. Regulisanje prava na suđenje u razumnom roku je garantovano članom 10. Zakona o parničnom postupku¹³⁹ kao i *Zakonom o izmenama i dopunama zakona o uređenju sudova*¹⁴⁰. Unošenjem novih članova 8a, 8b, 8v uredilo se pitanje *delotvornih pravnih lekova* za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku. Izmene su počele da se primenjuju od 21. maja 2014.

¹³³ Milutinović, Lj.(2009): 1.

¹³⁴ *Službeni glasnik RS*, br. 125/2004, br 98/2006.

¹³⁵ Živković, B.(2012): *Parnični postupak – suđenje u razumnom roku*, Pravni informator, Intermex, Beograd br. 5, str.25.

¹³⁶ Živković, B.(2012): 25.

¹³⁷ Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku ,Sl. glasnik RS, br. 40/2015.

¹³⁸ Ministar pravde je u raspravi o predlogu Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku naveo da je broj predmeta starih od 5-10 godina 713.521, a da je broj predmeta koji su stariji od 10 godina veći od 239 hiljada, odnosno tačnije 239.944. Izvor: <http://www.blic.rs/vesti/politika/556982/>

¹³⁹ Član 10. Zakona o parničnom postupku („Službeni glasnik RS“, broj 125/2004):„Stranka ima pravo da sud odluči o njenim zahtevima i predlozima u razumnom roku. Sud je dužan da nastoji da se postupak sprovede bez odugovlačenja i sa što manje troškova.“

¹⁴⁰ Zakon o izmenama i dopunama Zakona o uređenju sudova-ZUS, SlužbeniGlasnik RS br. 101/2013

g. Prema navedenim članovima stranka u sudskom postupku koja smatra da joj je povređeno pravo na suđenje u razumnom roku može neposredno višem sudu podneti zahtev za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku. Ovim zahtevom stranka može tražiti i naknadu za povredu prava na suđenje u razumnom roku. Ako se zahtev odnosi na postupak koji je u toku pred Privrednim Apelacionim sudom, prekršajnim Apelacionim sudem ili Upravnim sudom o zahtevu odlučuje Vrhovni kasacioni sud. Postupak odlučivanja je hitan. Ako neposredno viši sud utvrdi da je zahtev podnosioca osnovan, može odrediti privremenu naknadu za povredu prava na suđenje u razumnom roku i odrediti rok u kome će niži sud okončati postupak u kome je učinjena povreda prava na suđenje u razumnom roku. Naknada će se isplatiti iz budžetskih sredstava RS određenih za rad sudova u roku od tri meseca od dana podnošenja zahteva stranke za isplatu. Protiv rešenja o zahtevu za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku može se podneti žalba Vrhovnom kasacionom sudu u roku od 15 dana. Na postupak za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku i naknade za povredu prava na suđenje u razumnom roku, shodno se primenjuju odredbe Zakona kojim se uređuje vanparnični postupak.¹⁴¹

4.3.1. Zakon o sudijama

Reforme pravosudnog sistema u cilju uređenja i postovanja prava na suđenje u razumnom roku primećene su već u *Zakonu o sudijama*¹⁴² kao ideja o vremenskom ograničavanju postupka. Odredbe ovog zakona navode nekoliko rešenja u cilju ograničenja trajanja postupka. Član 28. navodi postojanje obaveze postupajućeg sudije da obavesti predsednika suda o razlozima trajanja prvostepenog postupka više od jedne godine. Za razliku od prvostepenog postupka gde je rok okončanja jedna godina a predsednik suda se mora na svaka tri meseca obaveštavati o daljem razvoju postupka, rok za postupak po pravnim lekovima iznosi dva meseca s tim što se moraju slati obaveštenja o trajanju postupka na svakih 30 dana. Nakon što predsednik suda uoči postupak prvostepenog suda koji nije okončan u roku od dve godine, on je dužan obavestiti predsednika neposredno višeg suda o toj pojavi kao i razlozima dužine trajanja postupka, za

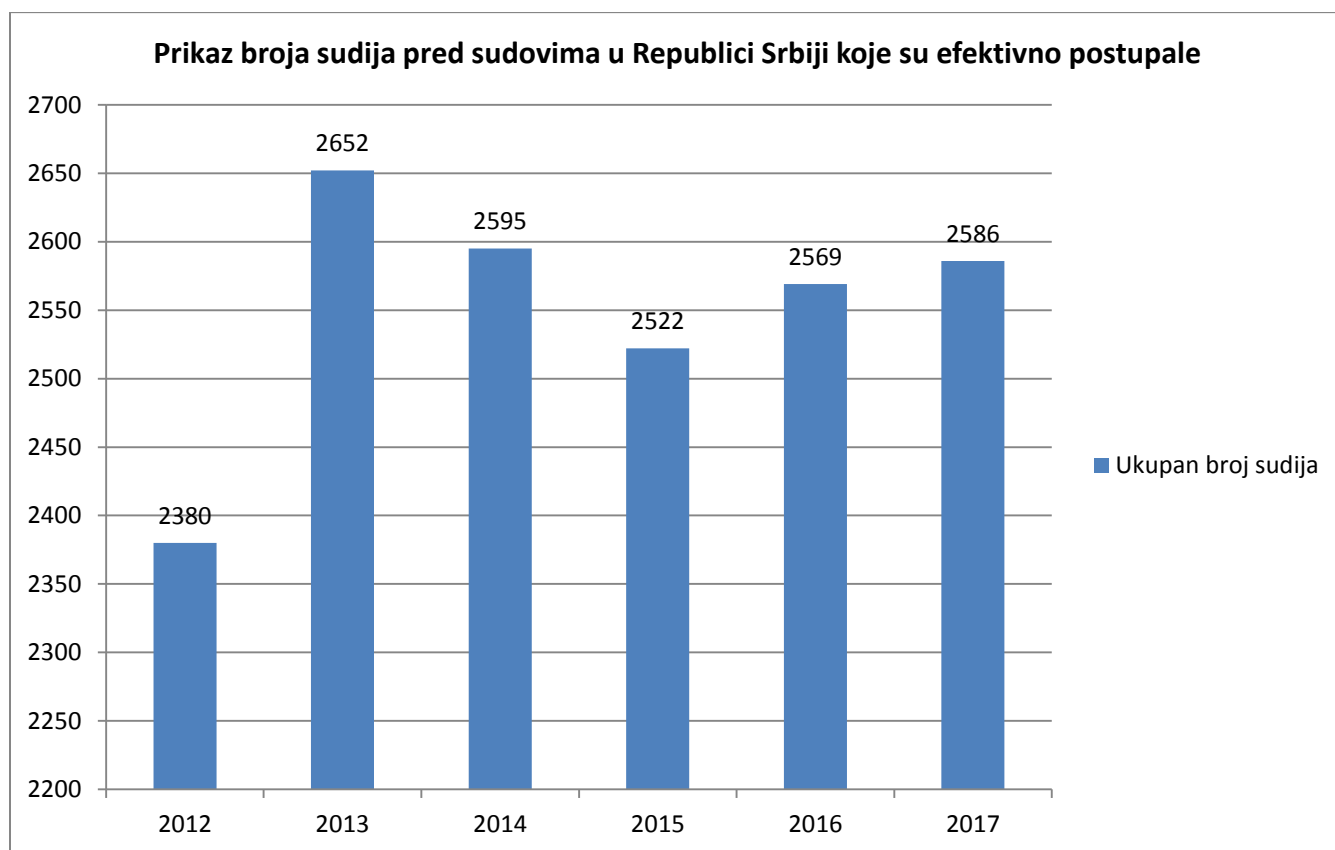
¹⁴¹ Salma, M.S.(2015): *Suđenje u razumnom roku*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, broj 3, str.1006.

¹⁴² Službeni glasnik RS, br. 116/08.

postupak po određenom pravnom leku ovaj rok iznosi godinu dana, a obaveštenje mora biti upućeno predsedniku Vrhovnog kasacionog suda.¹⁴³

Navedenim zakonskim odredbama se na indirektan način određuje vremenski okvir okončanja postupka, dve godine za okončanje prvostepenog parničnog postupka i jedna godina za okončanje postupka po pravnim lekovima. Glavni nedostatak ovog zakona jeste nepostojanje mehanizma zaštite, nepoštovanje navedenih vremenskih ograničenja ne može biti procesno sankcionisano jer nije dobilo značaj bitne povrede odredaba postupka. Stranka može izjaviti pravni lek ukazujući na neopravdano dugo trajanje postupka, međutim usvajanjem ovog zahteva postupak bi se još više odužio, što znači da je ovaj vid zaštite prava na suđenje u razumnom roku neefikasan mehanizam zaštite.

Grafikon 2. Prikaz broja sudija pred sudovima u Republici Srbiji koje su efektivno postupale¹⁴⁴

¹⁴³ Član 28. stav 4. Zakona o sudijama.

¹⁴⁴ Godišnji izveštaj o radu sudova za 2017. godinu, Vrhovni kasacioni sud, Beograd, mart. 2018.

4.3.2. *Zakon o parničnom postupku*

Jedan od osnovnih razloga vrlo česte promene parnične regulative jeste efikasnost pravne zaštite u parničnom postupku. Težnja ograničavanja trajanja postupka je jasno vidljiva u sadašnjem Zakonu o parničnom postupku¹⁴⁵. Obaveza određivanja vremenskog okvira za sprovođenje postupka je zakonski regulisana ovim zakonom međutim nepoštovanje tih rokova ostaje procesno nesankcionisano. Od jugoslovenskog parničnog procesnog prava postala je težnja ka bržem, efikasnijem a samim tim i jeftinijem pružanju pravne zaštite. To potvrđuje sam naziv prvog zakonskog teksta posle Drugog svetskog rata koji je regulisao parnično procesno pravo, *Zakon o ubrzanju parničnog postupka pred redovnim sudovima*¹⁴⁶. Problem se javlja ukoliko se ne uskladi princip brzine i pravičnosti, a posebno naglašavanje jedne vrednosti u odnosu na drugu može da obesmisli pravnu zaštitu. “Insistiranje na postupku u kojem se želi isključiti svaka mogućnost donošenja nezakonite i nepravične presude bez obzira na trajanje postupka i njegove troškove obesmišljava pravnu zaštitu. Ako efikasnost postane osnovni cilj postupka to može imati isto tako lošu posledicu - umesto zakonite i pravične pravne zaštite rezultat je njen surogat i simulacija.”¹⁴⁷

Efikasna pravna zaštita je bila cilj skoro svih promena procesne regulative, međutim pokazalo se da ta rešenja nisu bila uspešna pa se tim povodom i menjao zakon koji je uređivao ovu materiju. Izmene i dopune Zakona o parničnom postupku iz 2004.godine koje su izvršene 2009.godine su imale za cilj otklanjanje posledica neuspešne reforme sudskog sistema. Prema sudu je pre svega usmereno načelo ekonomičnosti koje je artikulisano i kao pravo stranke na suđenje u razumnom toku. Osnov ove odredbe leži u Konvenciji, koja je formulisana kao posebno procesno načelo. “Nedostatak u vezi sa regulisanjem prava na suđenje u razumnom roku jeste taj što Zakon o parničnom postupku ne određuje precizno termin “razuman rok” nego ga određuje kao pravni standard koji u svakoj konkretnoj parnici može imati različit sadržaj, jer i parnice mogu biti

¹⁴⁵ Službeni glasnik RS, br. 72/11.

¹⁴⁶ Službeni list FNRJ br. 19/55.

¹⁴⁷Keča, R.(2013): *O oročavanju radnji suda u parničnom postupku*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, broj 1 str.10

veoma različite, što zavisi od niza procesnih okolnosti uključujući i one koje zavise od samih parničnih stranaka.”¹⁴⁸

U cilju kraćeg trajanja postupka ZPP daje mogućnost strankama u postupku da samo u fazi pripremog ročišta ili na prvom ročištu glavne rasprave ukoliko se pripremno ročište ne održava iznesu sav raspoloživi činjenični i dokazni materijal, osim ukoliko je stranka bez krivice bila sprečena u tome. Ovim ograničenjem se pomera težište procesnih aktivnosti na pripremni postupak. Kreća navodi da iako je ova odredba implementirana u ZPP u cilju efikasnijeg i ekonomičnijeg vođenja postupka, ona može da se pretvori u suprotnost jer gomilanje celokupne činjenične i dokazne građe na početak može učiniti kasniji razvoj postupka znatno složenijim od onog u kojem ovog ograničenja nije bilo. Sa razlogom se stiče utisak da je uvođenje ove maksime vezane za isticanje činjenične i dokazne građe samo prividno u korist načela efikasnosti. Nepotrebno gomilanje činjenica koje se potkrepljuju dokazima može dovesti i do kršenje prava na suđenje u razumnom roku, treba navesti i da je ovaj način regulative bio prisutan u ranijim procesnim sistemima ali je odbačen kao neefikasan.¹⁴⁹

Zakonske odredbe aktuelnog ZPP-a su nastojale urediti efikasno sve činjenice koje mogu uticati na nepotrebno odugovlačenje postupka, jedna od njih je svakako materija dostavljanja. Procesne zloupotrebe u vidu izbegavanja prijema pismena su predstavljale veliki problem pa se u pojedinim slučajevima povreda pravila o dostavljanju mogu kvalifikovati kao akt nepoštovanja procesne discipline koji se sankcioniše novčanom kaznom uz mogućnost zahteva za naknadu štete. Odredbe ove problematike idu u dva smera, prvi je sankcija za njihovu povredu a drugi smer ide u pravcu osavremenjivanja dostavljanja upotrebom novih sredstava komunikacije. Da bi regulisao trajanje postupka koje ranije nije bilo unapred vremenski ograničeno niti je bio određivan mogući broj ročita glavne rasprave, Zakonodavac u aktuelnom ZPP-u izričito propisuje da sud po pravilu zakazuje jedno ročište za glavnu raspravu radi izvođenja svih dokaza.¹⁵⁰ Izuzetak od ovog pravilanstva je moguć uslovljenim zahtevom da se učini u najkraćem vremenskom razmaku.¹⁵¹ Sud je obavezan da na pripremnom ročištu ili pravom ročištu glavne

¹⁴⁸Keća, R.(2003): *O promenama Zakona o parničnom postupku*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, br. 3, str. 241 - 254.

¹⁴⁹Marković, M.(1948): *Teorija građanskog sudskog postupka*, Beograd, str. 106

¹⁵⁰Član 309. stav 2. ZPP.

¹⁵¹Član 309. stav 3. ZPP.

rasprave odredi vremeski okvir za sprovođenje postupka. Sadržaj rešenja o određivanju vremenskog okvira za sprovođenje postupka sadrži:

- broj ročišta;
- vreme održavanja ročišta;
- raspored izvođenja dokaza na ročištima;
- preduzimanje drugih procesnih radnji;
- sudske rokove;
- ukupno vreme trajanja glavne rasprave.¹⁵²

Obaveza za određivanje vremenskog okvira je određena u članu 10. ZPP-a: “Stranka ima pravo da sud odluči o njenim zahtevima i predlozima u razumnom roku. Sud je dužan da postupak sprovede bez odugovlačenja, u skladu sa prethodno određenim vremenskim okvirom za preduzimanje parničnih radnji (u daljem tekstu: vremenski okvir) i sa što manje troškova. Nepostupanje sudije u vremenskom okviru je osnov za pokretanje disciplinskog postupka u skladu sa odredbama Zakona o sudijama.” Važno je navesti da vremenski okvir koji se odredi rešenjem nije apsolutan, postoji mogućnost određivanja novog roka u slučaju odlaganja ročišta, međutim novi rok ne može biti duži od jedne trećine prvobitno određenog okvira.¹⁵³ Ova odredba se odnosi na prvostepeni postupak, međutim ukoliko u drugostepenom postupku bude otvorena rasprava, onda će se i u tom slučaju odrediti vremenski okvir za sprovođenje postupka. Sa razlogom se smatra da povod za određivanje novog vremenskog okvira, odnosno njegovu korekciju, predstavlja i slučaj kada je sud dopustio da se u nastavku postupka iznesu nove činjenice i predlože novi dokazi koje stranke bez svoje krivice nisu iznele na pripremnom ročištu, odnosno prvom ročištu za glavnu raspravu.¹⁵⁴ Nepostupanje sudije po ovim odredbama i kršenje vremenskog okvira koji je određen rešenjem povlači za sobom pokretanje disciplinskog postupka, međutim ovo kršenje rešenja ne utiče na parnični postupak i ostaje procesno nesankcionisano.

Postavljanje jasnih rokova za preduzimanje parničnih radnji jeste jedno od osnovnih obeležja ZPP-a ograničavajući na taj način slobodu suda u širokom krugu radnji. Zbog postojanja

¹⁵² Član 309. stav 4. ZPP.

¹⁵³ Član 108. stav 2. ZPP

¹⁵⁴ Jakšić, A.(2012): *Građansko procesno pravo*, Beograd, str. 271.

isključive mesne nadležnosti nekog drugog suda, sud kojem je podneta tužba treba se oglasiti mesno nenadležnim najkasnije u roku od osam dana od dana prijema odgovora na tužbu.¹⁵⁵ Ako se tužba ne do stavlja na odgovor može se oglasiti mesno nenadležnim u roku od osam dana od prijema tužbe.¹⁵⁶ Po prigovoru tuženog sud se može oglasiti mesno nenadležnim u roku od osam dana od prijema odgovora na tužbu.¹⁵⁷ Ako se tužba ne dostavlja na odgovor, tuženi prigovor mesne nadležnosti može da istakne najkasnije na pripremnom ročištu ili prvom ročištu glavne rasprave ako se pripremno ročište ne održava, a sud je o navedenom prigovoru dužan odlučiti u roku od osam dana od izjavljivanja prigovora.¹⁵⁸ Ako se sud kojem je predmet ustupljen kao nadležnom smatra nenadležnim, mora u roku od osam dana od dana prijema predmeta dostaviti taj predmet sudu koji je nadležan da rešava o sukobu nadležnosti.¹⁵⁹

Inicijativu za delegaciju nadležnosti mogu dati i stranke ali pod određenim ograničenjima i uslovom da ga prihvati prvostepeni sud pred kojim je pokrenut postupak.¹⁶⁰ Određivanje vremenskog okvira za preduzimanje procesnih radnji suda predstavlja bitan pomak u zaštiti prava na suđenje u razumnom roku. Ovi rokovi imaju instruktivni karakter i njihov glavni cilj jeste ostvarivanje efikasne pravne zaštite, nemaju prekluzivni karakter kao što imaju rokovi koji se odnose na preduzimanje procesnih radnji stranaka jer bi na taj način došlo do uskraćivanja pravne zaštite u situacijama kada dođe do njihovog prekoračenja.

U postupku po pravnim lekovima je takođe vidljiva tendencija ubrzanja postupka. Ukoliko je prvostepena presuda ukinuta po žalbi i predmet vraćen prvostepenom sudu na ponovno suđenje, isključena je mogućnost isticanja bilo kakvih materijalnih prigovora, a stranka u ponovljenom postupku nema prava da na glavnoj raspravi preinači tužbu.¹⁶¹ Ono što je bitno spomenuti jeste u postavljanje donje granice za izjavljivanje revizije u imovinskopравnim stvarima na iznos od 100.000 evra, a u privrednim sporovima na 300.000 eura, čime se marginalizuje izjavljivanje revizije čime se nesumnjivo može doći do efikasnije pravne zaštite, međutim ova odredba se ozbilje može kostiti sa principima pravičnosti.

¹⁵⁵ Član 19. stav 1. ZPP.

¹⁵⁶ Član 19. stav 2. ZPP.

¹⁵⁷ Član 19. stav 3. ZPP.

¹⁵⁸ Član 19. stav 4. ZPP.

¹⁵⁹ Član 21. stav 1. ZPP.

¹⁶⁰ Keča, R.(2013): 18.

¹⁶¹ Član 398, st.3 i 4.

Načelo koncentracije postupka predstavlja značajan element parničnog postupka koje pored toga što doprinosi efikasnom rešavanju spora isto tako mora omogućiti donošenje zakonite i pravilne odluke. Deljenjem postupka na stadijume, zakonodavac je želeo postići koncentraciju određenih radnji koje se moraju preduzeti u određenom delu postupka i time ostvariti procesni cilj, s tim u vezi u savremenom pravu je predviđen princip arbitrenosti ili svrsishodnog reda¹⁶² koji predviđa ovakav način organizacije. U Zakonu o parničnom postupku je predviđen metod zakonskog reda. Ono što se još navodi jeste podela koncentracije postupka na vremensku i sadržinsku. Vremenska koncentracija se odnosi na radnje a ogleda se u propisima o rokovima i ročištima, dok se sadržinska odnosi na procesni materijal a ogleda se u podeli parnice na pojedine odseke u kojima se vrši koncentracija procesnog materijala.¹⁶³ Aktuelni zakon o parničnom postupku reguliše ovu problematiku nizom procesnih instituta, pa je težište raspravljanja sada na pripremnom ročištu za glavnu raspravu, sa mogućnošću okončanja parnice većna pripremnom ročištu, pre glavne rasprave, ukoliko se steknu Zakonom propisano uslovi. Pored toga se navodi i obaveza da se sud mora starati da se postupak sprovede bez odugovlačenja i da pravna stvar bude raspravljena svestrano, takođe ukoliko ne postoji mogućnost da se glavna rasprava okonča na jednom ročištu, glavna rasprava predstavlja jednu procesnu celinu bez obzora na broj održanih ročišta.

Nova rešenja koja su predviđena Zakonom o parničnom postupku jesu doprinela izvesnom pomaku u smislu zaštite prava na suđenje u razumnom roku ali objektivno gledano, Srbija je samo delimično odgovorila zahtevima iz člana 6 EKLJP. Glavna manjkavost ovog zakona jeste nedostatak posebnog pravnog sredstva za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku. Prema ovim odredama ukoliko spor ne bude blagovremeno rešen stranka nema pravo žalbe.

4.3.2.1. Načelo ekonomičnosti u Zakonu o parničnom postupku

Jedno od osnovnih procesnih načela jeste i načelo ekonomičnosti, u skladu sa tim na ovom načelu se mora zasnivati celokupan postupak. Zbog važnosti ovog načela i njegove efikasne primene ono je konkretizovano pojedinačnim pravilima. Ovo načelo obavezuje sve procesne subjekte na sprovođenje postupka sa što manje utrošenog vremena i rada, kao i što nižim

¹⁶² Stanković, G.(2011): 237.

¹⁶³ Marić, D.(2015): *Načelo ekonomičnosti i pravo na suđenje u razumnom roku*, Zbornik radova „Odnos prava u regionu i prava Evropske unije“, Istočno Sarajevo, str. 261.

materijalnim troškovima. Ovo načelo se još naziva i načelo procesne ekonomije čija je suština da spreči da troškovi parnice nadmaše vrednost pravnog interesa zbog kojeg je spor i pokrenut, ili drugim rečima dolazak do tačne i zakonite odluke na najracionalniji način.¹⁶⁴ Jedan od osnovnih preduslova brzine okončanja postupka jeste učinkovitost koja se ogleda kroz ekonomčnost postupka i efikasnošću pružanja pravne zaštite. Načelo ekonomičnosti predstavlja mnogo širi pojam od okončanja građanskog postupka u najkraćem roku, jer ovo načelo se ne može svesti na puko snižavanje materijalnih troškova, ono ima mnogo širi domen je obuhvata sve institute i radnje procesnog prava kojim se može uticati na brzinu odvijanja zaštite sa što manje materijalnih izdataka, utrošenog vremena i truda.¹⁶⁵

Član 10, st.2 Zakona o parničnom postupku izričito propisuje načelo ekonomičnosti koje mora biti prisutno tokom celog postupka. Postoje brojna pojedinačna pravila, naređujuća ali i instruktivna, međutim ona su prevashodno usmerena prema sudu: "Sudstvo i sudovanje je javna služba i kao druge takve službe povinovano je u svom delovanju pravilima ekonomičnosti. To je opšti interes nacionalne privrede, u čemu se odražavaju i interesi pojedinaca kao neposrednih korisnika ove službe i stvaralaca sredstava kojim se obezbeđuje njeno nesmetano funkcionisanje."¹⁶⁶ Ono što je bitno spomenuti jeste da se ovo načelo nikako sme primenjivati na uštrb zaštite prava, niti sud sme postupiti na štetu pravilnog i zakonitog suđenja. Rešenja koja su postojala u cilju sprovođenja efikasnijeg suđenja u našem zakonodavstva su povećan broj stvari u kojima postupa sudija pojedinac umesto veća, zadržavanje nadležnosti od strane višeg suda u slučajevima kada je nadležan sud nižeg ranga, kao i podela prvostepenog postupka na dva podstadijuma, pored toga istu svrhu imaju i spajanje parničnih postupaka, kumulacija tužbenih zahteva kao i suparničarstvo.

Unapređenje efikasnosti i delotvornosti parničnog postupka su bili glavni temelji na kojima se zasnivao Zakon o parničnom postupku iz 2011. godine, pored toga ovaj zakon je morao biti usklađen sa propisima Evropske konvencije za ljudska prava kao i sa praksom Evropskog suda za ljudska prava.

¹⁶⁴Radovanov, A.(2012): 40.

¹⁶⁵ Rajović, V.(2012): *Građansko procesno pravo*, Beograd, str.75

¹⁶⁶ Keča, R.,Starović, B.(2004): *Građansko procesno pravo*, Novi Sad, str. 137.

4.3.3. Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku

Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku¹⁶⁷ je stupio na snagu 1. januara 2016. godine. Donošenje ovog zakona je imalo nekoliko ciljeva, pored pružanja sudske zaštite prava na suđenje u razumnom roku i predupređivanje nastajanje povreda prava na suđenje u razumnom roku, kao i stimulisanje samih stranaka da aktivno učestvuju u zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, cilj je još i bio rasterećivanje Ustavnog suda koji je bio preopterećen žalbama koje su se odnosile na povredu prava na suđenje u razumnom roku. Ovaj zakon daje strankama pravo na nova pravna sredstva, pa pored *prigovora* i *žalbe*, stranka još može i podneti tužbu za naknadu neimovinske štete. Na osnovu toga se pravna sredstva mogu i podeliti na pravna sredstva za ubrzavanje postupka i pravna sredstva koja služe za obezbeđivanje pravičnog obeštećenja.¹⁶⁸ Prigovor i žalba spadaju u pravna sredstva za ubrzavanje postupka koja se mogu podneti do okončanja postupka. Podnošenjem *prigovora* počinje postupak za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku.

“Prigovor sadrži sledeće obavezne elemente:

- 1) lično ili poslovno ime stranke i njeno prebivalište, boravište ili sedište;
- 2) lično ili poslovno ime zastupnika ili punomoćnika stranke i njegovo prebivalište, boravište ili sedište;
- 3) naziv suda koji vodi postupak ili pred kojim se vodi postupak, kao i naziv javnog tužilaštva koje sprovodi istragu;
- 4) poslovni broj sudskog predmeta ili predmeta javnog tužilaštva;
- 5) vreme trajanja postupka, uključujući i vreme trajanja istrage koju sprovodi javni tužilac;
- 6) podatke o predmetu suđenja koji ukazuju na to da sud nepotrebno kasni s odlučivanjem;
- 7) podatke o predmetu istrage koji ukazuju na to da javni tužilac odugovlači sprovođenje istrage;

¹⁶⁷ Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, Sl. glasnik RS, br. 40/2015.

¹⁶⁸ Vid. čl. 3 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku RS.

8) svojeručni potpis stranke ili zastupnika ili punomoćnika stranke.”¹⁶⁹

Sud koji vodi postupak je nadležan ukoliko stranka želi da podnese prigovor, a predsednik suda koji vodi postupak po prigovoru je dužan da u roku od dva meseca odluči rešenjem kojim odbacuje ili odbija prigovor bez ispitnog postupka ili vodi ispitni postupak. Ukoliko je prigovor preuranjen, podnelo ga je neovlašćeno lice ili u njemu ne postoji neki obavezni element biće odbačen i protiv tog rešenja nije dozvoljena žalba, dok će prigovor biti odbijen ukoliko je očigledno neosnovan.¹⁷⁰ U situacijama kada predsednik suda smatra da predmet treba proučiti on može zahtevati dostavljanje spisa predmeta gde će primeniti merila za ocenu trajanja suđenja u razumnom roku. Odluke koje sudija može doneti nakon ispitnog postupka jesu *rešenje o odbijanju prigovora* i *rešenje o usvajanju prigovora* kojim se utvrđuje povreda prava na suđenje u razumnom roku. Rešenje o usvajanju prigovora se odnosi na sudiju ili javnog tužioca kojima se ukazuje na razloge koji su doveli do povrede prava stranke i nalaže im procesne radnje koje će delotvorno ubrzati postupak, pored toga se određuje i rok¹⁷¹ u kome se moraju preduzeti procesne radnje, a u krajnjem slučaju predsednik suda može i oduzeti predmet sudiji i dodeliti ga drugom ako je uzrok povrede prava na suđenje u razumnom roku bilo ponašanje sudije. Pored ponašanja sudije, uzrok povrede prava na suđenje u razumnom roku može biti i ponašanje javnog tužioca, u tom slučaju predsednik suda dostavlja izveštaj neposredno višem javnom tužiocu koji je dužan da donese obavezno upustvo u roku od osam dana kojim se nalaže javnom tužiocu preduzimanje procesnih radnji i određuje rok od 15 dana do četiri meseca u kojima se te radnje moraju preduzeti.¹⁷² Ovaj Zakon daje mogućnost strankama čiji je prigovor odbijen da podnesu novi prigovor ukoliko žalba nije podnesena a prošlo je četiri meseca od prijema rešenja o odbijanju prigovora, a ako je žalba podnesena i odbijena je onda se novi prigovor može podneti četiri meseca od prijema rešenja o odbijanju žalbe. U postuocima gde je strankama određen pritvor ili privremena mera, kao i u postupcima protiv maloletnika ova pravila za podnošenje novog prigovora ne važe. Zakon je u ovim slučajevima napravio kategorizaciju slučajeva za koje je od izuzetne važnosti rok u kojem će se slučaj završiti gde se na taj način želi sprečiti povreda prava na suđenje u razumnom roku.

¹⁶⁹ Čl. 6 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku RS.

¹⁷⁰ Vid. čl. 8 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku RS.

¹⁷¹ Rok ne može biti kraći od 15 dana, niti duži od četiri meseca, i primeren rok u kome ga sudija izveštava o preduzetim radnjama.

¹⁷² Vid. čl. 12 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku RS.

Šema 3. Proces podnošenja prigovora i postupanje po njemu

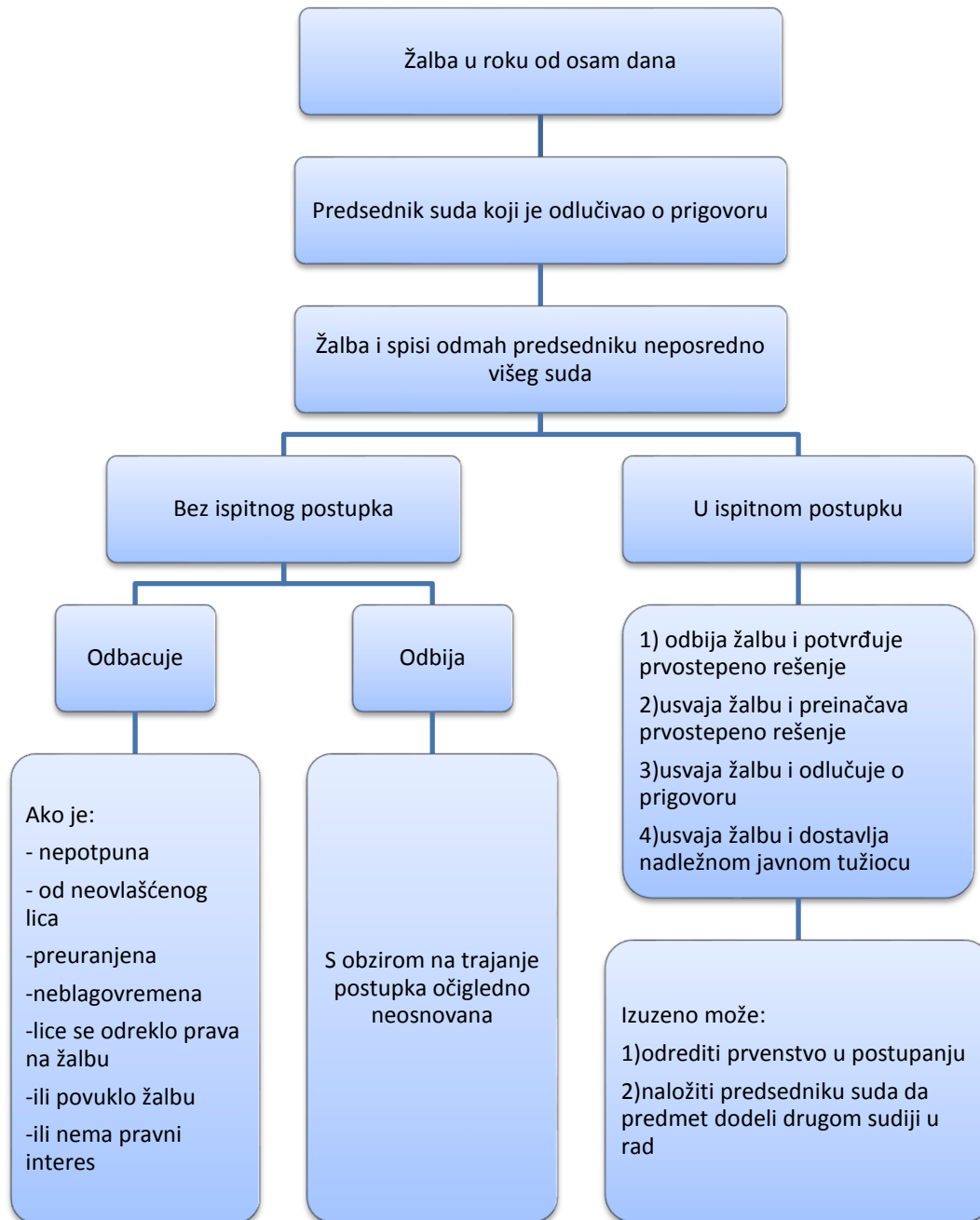
Ukoliko prigovor bude odbijen ili ne bude donesena odluka o njemu u roku od dva meseca, Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, predviđa i **žalbu** kao pravno sredstvo za zaštitu ovog prava. Ovo pravno sredstvo se može iskoristiti i ako je prigovor usvojen, međutim odluka od strane višeg javnog tužioca nije donesena u roku od osam dana. Žalba i prigovor

sadrže iste elemente.¹⁷³ Predsedniku suda koji je odlučivo o prigovoru se ponosi i žalba, a o njoj odlučuje predsednik neposredno višeg suda, osim u slučaju da postupak vodi Vrhovni kasacioni sud, tada o žalbi odlučuje veće od tri sudije Vrhovnog kasacionog suda. Postoji pravilo da godišnjim rasporedom poslova, predsednik neposredno višeg suda može odrediti da pored njega još jedan sudija vodi postupak i odlučuje o žalbama. Odluke koje predsednik neposredno višeg suda može doneti jesu rešenje o odbacivanju ili odbijanju žalbe. Razlozi za odbacivanje žalbe jesu slični kao i razlozi za odbacivanje prigovora, a to su neblagovremena, nepotpuna ili preuranjena žalba, nepostojanje pravnog interesa za žalbu, odricanje prava na žalbu, povlačenje žalbe, kao i žalba podneta od strane neovlašćenog lica. Žalba protiv rešenje o odbacivanju žalbe nije dozvoljena. Član 20 ZZPNSRR navodi pravila o postupku po žalbi i određuje rok za odlučivanje po žalbi, jedno od pravila jeste da se žalba ne dostavlja na odgovor i da se u postupku po žalbi ne održava usmena rasprava. Rok za odluku o žalbi je 30 dana od dana prijema žalbe, a rok za donošenje obaveznog uputstva 8 dana od dostavljanja rešenja kojim se usvaja žalba.¹⁷⁴ Iz navedenih zakonskih odredbi se mogu uočiti sličnosti između prigovora i žalbe koje po mišljenju autora nisu slučajne već namerne a imaju za cilj unapređenje zaštiti prava na suđenje u razumnom roku. Osnovna razlika između prigovora i žalbe jeste ta što je prigovor inicijalna radnja za razliku od žalbe koja predstavlja pravni lek protiv rešenja nadležnog suda o osnovanosti zahteva za konstatovanje povrede prava na suđenje u razumnom roku. Ova pravna sredstva su važna sa sprečavanje predugog trajanja postupaka posebno ako je uzrok tome ponašanje sudije ili javnog tužioca, tačnije njihovo ćutanje i ne preduzimanje parničnih radnji u rokovima koji su određeni zakonom.

Šema 4. Proces podnošenja žalbe i postupanje po njoj

¹⁷³ Vid. čl. 14 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku RS.

¹⁷⁴ Vid. čl. 20 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku RS.

Naknadu materijalne i nematerijalne štete uzrokovane povredom prava na suđenje u razumnom roku ovaj zakon posebno uređuje u delu o pravičnom zadovoljenju. Ukoliko dođe do usvajanja prigovora ili žalbe, stranke imaju pravo na *pravično zadovoljenje* i to nakon isteka roka u kome su sudija ili javni tužilac bili obavezni na preduzimanje određene radnje, ili nakon primanja

rešenje o usvajanju žalbe. Član 23 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku navodi tri vrste pravičnog zadovoljenja:

- 1) pravo na isplatu novčanog obeštećenja za neimovinsku štetu koja je stranci izazvana povredom prava na suđenje u razumnom roku (u daljem tekstu: novčano obeštećenje);
- 2) pravo na objavljivanje pismene izjave Državnog pravobranilaštva (u daljem tekstu: Pravobranilaštvo) kojom se utvrđuje da je stranci bilo povređeno pravo na suđenje u razumnom roku;
- 3) pravo na objavljivanje presude kojom se utvrđuje da je stranci bilo povređeno pravo na suđenje u razumnom roku.¹⁷⁵

Rok za podnošenje predloga za poravnanje jeste šest meseci od dana kada je stečeno pravo na pravično zadovoljenje. Predlog mora sadržati navod o zahtevu za isplatu novčane naknade ili zahtev za objavljivanje pismene izjave o povredi prava na suđenje u razumnom roku, ali se može tražiti i jedno i drugo. Rok Pravobranilaštva za postizanje sporazuma o poravnanju je dva meseca, gde ukoliko se strane dogovore dolazi do zaključivanja vansudskog poravnanja, međutim u svakom trenutku stranka ima pravo da odustane davanjem pismene izjave.¹⁷⁶ Postoji mogućnost i da Pravobranilaštvo u slučaju lakše povrede prava na suđenje u razumnom roku predloži stranci da izda i objavi izjavu o povredi prava umesto isplate novčanog obeštećenja, dok u slučajevima teže povrede ovog prava može priznati pravo na naknadu kako materijalne tako i nematerijalne štete time što će pored objavljivanja pismene izjave stranci isplatiti novčanu naknadu. Pismena izjava se obavljuje u "Službenom glasniku Republike Srbije" i ima oblik vansudskog poravnanja. Zakon izričito navodi da stranka ima pravo da podnese tužbu protiv Republike Srbije za novčano obeštećenje nakon što se pokušaj poravnanja sa Pravobranilaštvom završio neuspešno, po odredbama parničnog postupka o sporovima male vrednosti, rok za ovo pravo sredstvo je jedna godina a revizija nije dozvoljena.

Visina novčanog obeštećenja koja se može dodeliti stranci se priznaje u visini od 300 evra do 3000 evra u dinarskoj protivvrednosti, a iznos koji će se dodeliti u konkretnom slučaju zavisi od stepena povrede prava na suđenje u razumnom roku. Pored tužbe za novčano obeštećenje stranka

¹⁷⁵ Vid. čl. 23 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku RS.

¹⁷⁶ Vid. čl. 24 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku RS.

može podneti i tužbu protiv RS za naknadu imovinske štete koja je nastala povredom ovog prava, i za podnošenje ove tužbe rok je jedna godina, naknadu ove vrste štete isplaćuje sud ili javno tužilaštvo koji su povredili pravo na suđenje u razumnom roku a sredstva se obezbeđuju iz budžeta Republike Srbije namenjena za pokriće ove vrste rashoda.¹⁷⁷ Način određivanja nadoknade je sledeći: Visina obeštećenja određena je prema praksi Ustavnog suda koji je u postupku po ustavnim žalbama dosuđivao novčanu naknadu nematerijalne štete. Posredi je iznos koji se, u pogledu minimuma i maksimuma, kreće u granicama proseka prakse Ustavnog suda. Osim toga, vođeno je računa i u ekonomskim prilikama u Srbiji. Prosečna neto mesečna zarada 2014. u - 21 - Republici Srbiji iznosila je: u januaru – 37.966,00 dinara, u februaru 44.057,00 dinara, u martu 43.452,00 dinara, u aprilu 45.847,00 dinara, u maju 44.184,00 dinara, u junu 44.883,00 dinara, u julu 45.216,00 dinara, u avgustu 45.610,00 dinara, u septembru 43.975,00 dinara, u oktobru 44.938,00 dinara, u novembru 44.206,00 dinara i u decembru 49.970,00 dinara. Prosečna neto zarada za 2014. bila je 44.608,00 dinara što, prema kursu od 119,00 dinara za evro, iznosi prosečno 374,85 evra. Proizlazi da maksimum naknade od 3.000,00 evra na dan 1. januara 2015. predstavlja neznatno više od osam prosečnih mesečnih neto zarada u Republici Srbiji za 2014. godinu.¹⁷⁸

Završne odredbe Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku uređuju i materiju vezanu za lica koja su podnela predstavku pred Evropskim sudom za ljudska prava, dajući im mogućnost da ukoliko su u vreme stupanja na snagu ovog zakona podneli predstavku o kojoj nije odlučeno, onda mogu podneti predlog o novčanom obeštećenju Pravobranilaštvu u roku od šest meseci od dana stupanja na snagu ovog zakona, pored predloga stranka može podneti i tužbu za novčano obeštećenje protiv RS u roku od jedne godine od dana stupanja na snagu ovog zakona.¹⁷⁹

Odgovornost Republike Srbije za imovinsku štetu koja je nastala povredom prava na suđenje u razumnom roku je objektivna.¹⁸⁰ Odnos poverioca i dužnika je na osnovu ovog zakona lako određiv, dužnik je nadležni sud koji snosi krivicu za povredu prava, u krajnjoj instanci Republika Srbija, dok sva finansijska opterećenja padaju na budžet Republike Srbije koji ima poseban deo sredstava namenjen za pokrivanje sudskih troškova. Poverilac je stranka kojoj je povređeno

¹⁷⁷ Vid. čl. 30 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku RS.

¹⁷⁸ Vidi: Predlog ZZPSRR, obrazloženje, str.21.

¹⁷⁹ Vid. čl. 35 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku RS.

¹⁸⁰ Vid. čl. 31 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku RS.

pravo, a koja je pored zahtevane materijalne odštete na osnovu odredbi ovog zakona imala pravo i na nematerijalnu naknade štete koja je nastala ovim povodom a odnosi se na objavljivanje presude i pravo na objavljivanje pismene izjave Pravobranilaštva o povredi ovog prava. Statistike pokazuju da u Srbiji ima na stotine hiljada sudskih postupaka koji traju više o deset godina, s tim u vezi Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku pored mnogobrojnih mogućnosti za zaštitu ovog prava ima ogroman nedostatak a to su preniske naknade koje vrlo teško mogu doprineti postizanju nameravanog cilja. Pored izlaganja nepotrebnim troškovima, stranke zbog sporog pravosuđa trpe ponajviše u blagovremenom ostvarivanju prava što može dovesti do nastanka kako stvarne štete tako i izmakle dobiti koja se nikako ne može nadoknaditi niskim naknadama koje su predviđene ovim zakonom. Razlog neopravdanog odugovlačenja postupaka ne mora biti samo ponašanje suda, vrlo često je taj razlog i jedna od stranaka u postupku, što je regulisano Zakonom o parničnom postupku i to odredbama o zabrani zloupotrebe procesnih ovlašćenja.” Objektivni razlozi koji mogu uticati na trajanje postupka se odnose i na složenost predmeta spora. Svakako, postoje postupci koji su po prirodi hitni, tj. gde su radnje suda rokom limitirane, kao što je npr. postupak zbog smetanje državine, gde ne bi trebalo da dođe do odugovlačenja, pogotovu što su „jednostavni“, mada i kod njih, zapaža se u sudskoj praksi, dolazi do nepotrebnog odugovlačenja postupka. Po svojoj prirodi, zahtev za konstataciju povrede prava na suđenje u razumnom roku, je deklaratoran zahtev, a zahtev za naknadu štete je kondemnatoran.”¹⁸¹

Postupak za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku je jednostranački, ukoliko zahtev ističe stranka za postupak koji nije pravosnažno okončan postoje dve mogućnosti i to zahtev za ubrzanje postupka i zahtev za primerenu naknadu. U prvostepenom postupku zaštite prava na suđenje u razumnom roku sudi sudija pojedinac a ročište se ne održava, odluka koja se donosi u obliku rešenja mora biti obrazložena. Stranka ima pravo na naknadu troškova u slučaju uspeha u postupku. Sud može dosuditi isplati novčane naknade ali može umesto toga i utvrditi da je došlo do povrede prava na suđenje u razumnom roku i objaviti odluku na sajtu Vrhovnog kasacionog suda.

Donošenjem Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku postavljeni su mnogi ciljevi, jedan od njih je smanjenje izgubljenih sporova Srbije pred Evropskim sudom za ljudska prava.

¹⁸¹ Salma, M.S.(2015): 1014.

Evropska Konvencija predviđa da se tek nakon iscrpljivanja svih domaćih pravnih sredstava može podneti podnesak Sudu, međutim u praksi se pod domaćim pravnim sredstvima računaju samo ona koja su delotvorna a tu činjenicu ceni Sud. Ukoliko u jednoj državi, po oceni Suda ne postoje delotvorna pravna sredstva za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku onda stranka nije u obavezi da se služi postojećim nacionalnim pravnim sredstvima i može se direktno obratiti Evropskom sudu za ljudska prava. Nesumnjivo je da su se donošenjem ovog Zakona dodatno opteretili sudovi, ali u procesu širenja liste prava koja se štite pred sudovima ovakve posledice su neminovne, pa u tom smislu član 35. kojim se licima koja su podnela predstavku pred Sudom zbog toga što smatraju da im je povređeno pravo na suđenje u razumnom roku daje mogućnost da Pravobranilaštvu podnesu predlog za poravnanjem o novčanom obeštećenju koje bi predstavljalo izvršnu ispravu ima za cilj da rastereti sudove u pogledu pružanja pravičnog zadovoljenja, jer tek ako se Pravobranilaštvo i stranka ne poravnaju, može se posegnuti za tužbom kojom se od suda zahteva pravično zadovoljenje. Odsustvo pokušaja poravnanja sa Pravobranilaštvom vodi odbacivanju tužbe za pravičnim zadovoljenjem Zakon takođe propisuje ista merila za procenu eventualne povrede prava na suđenje u razumnom roku koje koristi Evropski sud, što je opet jedan od koraka koji ima cilj približavanje prakse naših sudova praksi Evropskog suda. Pored toga je bilo bitno predvideti svojevrsnu “reparaciju” koja se sastoji od kombinacije dve vrste pravnih sredstava i to sa jedne strane prigovora i žalbe a potom i pravičnog zadovoljenja, prigovor i žalba služe kao preventivna pravna sredstva koja na određen način mogu da ubrzaju postupak i tako spreče povredu pravna suđenje u razumnom roku, dok pravičnim zadovoljenjem kao kompezatornim pravnim sredstvom se stranci pruža satisfakcija kada je do povrede već došlo. Na osnovu ovog načina regulisanja mehanizama za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku može se reći da Republika Srbija spada u red zemalja sa kombinovanim sistemom zaštite ovog prava, koji po mnogim jeste najefikasniji način uređivanja ove problematike. Pozitivna kritika upućena na Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku jeste što sudovima daje određenu fleksibilnost na osnovu čega im se omogućava da problem rešavaju od slučaja do slučaja, gde sve zavisi od okolnosti pravne stvari, bez zakonom predviđenog šablona. Odredbe ovog Zakona sadrže smernica prema kojima se sudovi upravljaju, kao i merila koja sudovi moraju da uzmu u obzir pri odlučivanju, međutim ne postoji nastojanje da se uspostavi relevantna sudska praksa koja ujednačava postupanje sudova.

Jedan od ciljeva ovog zakona je i stimulisanje stranaka da učestvuju u sprečavanju povrede prava na suđenje u razumnom roku. Da bi stranka mogla tražiti pravično zadovoljenje mora prvo iskoristiti prigovor i žalbu, što znači da su to procesne pretpostavke za primenu sredstava pravičnog zadovoljenja. Ovim odredbama se ujedno sprečavaju različite zloupotrebe, ali i naglašava primarni cilj, a to je ubrzanje postupka, dok naknada štete dolazi u drugi plan.

Detaljnijom analizom odredbi Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku mogu se uočiti mnoge prednosti ali i određene manjkavosti. Omogućavanje dvojake zaštite prava na suđenje u razumnom roku je zasigurno najbolji deo ovog zakona, jer samim tim kombinovanim sistemom zaštite se postiže najbolji efekat u ovoj problematike. Pojedine odredbe ovog Zakona se nisu pokazale efikasnim u određenim delovima postupka. Na primer uključivanje javnog pravobranioca u ovaj postupak stvara mogućnost prolongiranja sudskog postupka zbog postojanja opcije izjavljivanja žalbe, tu je takođe i kombinacija nekoliko vrsta pravnih sredstava koja mogu dodatno produžiti trajanje postupka. U osnovi ovaj zakon predviđa dobra rešenja međutim na njemu se mora još poraditi u cilju uklanjanja nedostataka koji su prepoznati.

Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku je zasnovan na praksi Evropskog suda za ljudska prava ali i na iskustvima jednog broja država Evropske unije, u najvećoj meri Slovenije a delimično i Poljske. Nakon što je Italija donela *Pinto zakon*, ubrzo su sličnim sistemom rešavanja problema predugog trajanja građanskih postupaka pribegle i Poljska a nakon nje i Slovenija. Ove države su uvele kombinovani sistem zaštite prava na suđenje u razumnom roku, koji predviđa mogućnost podnošenja žalbe za ubrzanje postupka ali i podnošenje zahteva za naknadu štete ukoliko je utvrđena povreda ovog prava. U tom smislu je i Republika Srbija nastojala da donošenjem novog zakona uskladi nacionalne propise sa odredbama Evropske Konvencije, što je u određenoj meri i uspela.

Pored ovih izvora, korišćeno je i Saopštenje REC 3 Odbora ministara država članica Saveta Evrope o delotvornim pravnim sredstvima za predugo trajanje postupaka, ovo Saopštenje nije pravno obavezujuće ali njime se olakšava primena Konvencije postavljanjem merila za bolje ostvarivanje prava na suđenje u razumnom roku jer u sebi sadrži sintetizovanu ustaljenu praksu Evropskog suda za ljudska prava.

Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku sa svim svojim prednostima i manama predstavlja veliki korak Republike Srbije na putu ka boljoj i efikasnijoj zaštiti ljudskih prava što potvrđuje i Evropski sud za ljudska prava u mnogim presudama, međutim to ne znači da je poštovanje prava na pravično suđenje, odnosno poštovanje prava na suđenje u razumnom roku na visokom nivou. Veliki broj nerešenih predmeta kao posledica predugog trajanja postupaka I dalje je jedan od najvećih problema srpskog pravosuđa. Činjenica je da se zakonske odredbe moraju još mnogo unapređivati jer se postojeće nisu pokazale kao efikasne u rešavanju navedenih problema.

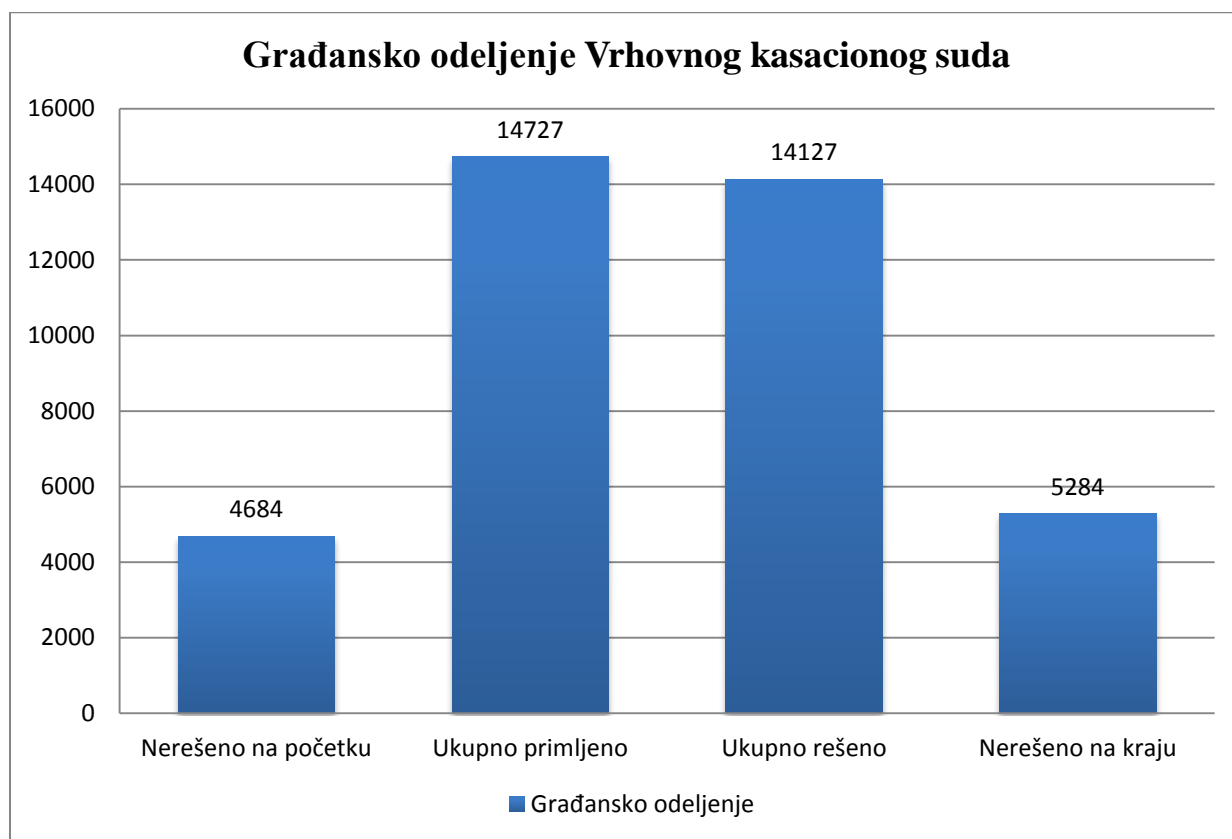
4.4.Problemi u ostvarivanju prava na suđenje u razumnom roku u Republici Srbiji

Problemi u ostvarivanju prava na suđenje u razumnom roku u Republici Srbiji se mogu tumačiti sa nekoliko aspekata. Jedan od najvažnijih činioca koji se mora uzeti u obzir pri analizi ove problematike jeste organizacija pravosuđa. Efikasno funkcionisanje sudova zavisi u velikoj meri od rasporeda ljudskih resursa koji će efikasno obavljati svoju dužnost. Broj sudija mora biti u skladu sa predmetima kojima su optrećeni sudovi da bi došlo do donošenja odluka u razumnom roku. Rešenje koje su mnoge države uvele u svoj pravosudni sistem u cilju efikasnijeg funkcionisanja pravosuđa jeste raspoređivanje ljudskih resursa tamo gde je to potrebno, drugim rečima u sudovima gde je došlo do pretrpanosti predmeta sudije iz sudova u kojima nije takvo stanje će raditi određeno vreme čime se postiže princip efikasnosti prostom organizacijom već postojećeg kadra.

Vrhovni kasacioni sud je najviši sud u Republici i on odlučuje o vanrednim pravnim sredstvima izjavljenim protiv odluka sudova, kao takav on mora obezbediti jedinstvenu sudsku primenu prava i jednakost stranaka u sudskim postupcima. U periodu od 2012. Do 2017. Godine ovaj sud je primio dvostruko više predmeta od očekivanog što je posledica izmena propisa o nadležnosti Vrhovnog kasacionog suda. Kada je reč o građanskom odeljenju u Vrhovnom kasacionom sudu ono je definitivno najopterećenije pa je u njemu i najveće povećanje priliva novih predmeta. Iz

izveštaja o radu sudova može se zaključiti da sa postojećim brojem sudija i sudijskih pomoćnika koje su raspoređeni u ovo odeljenje nije moguće apsorbovati priliv predmeta koji je zabeležen u poslednje tri godine, što je rezultat smanjenje revizijskog cenzusa, novih osnova za izjavljivanje revizije i novih pravnih lekova o kojima Vrhovni kasacioni sud odlučuje u ovoj materiji. Neophodno je da se sačini uporedna analiza dozvoljenosti pravnih sredstava o kojima odlučuje ovaj sud, i da se preispitaju pravila kojima se o njima odlučuje da bi se novelirala a sve u cilju izmene organizacije poslova u Vrhovnom kasacionom sudu.¹⁸² Iz navedenog izveštaja dolazi se do zaključka da je uzrok povrede prava na suđenje u razumnom roku pred najvišim sudom u državi nedostatak osoblja kao i loša organizacija samog suda.

Grafikon 3. Prikaz rada građanskog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda za 2017. Godinu

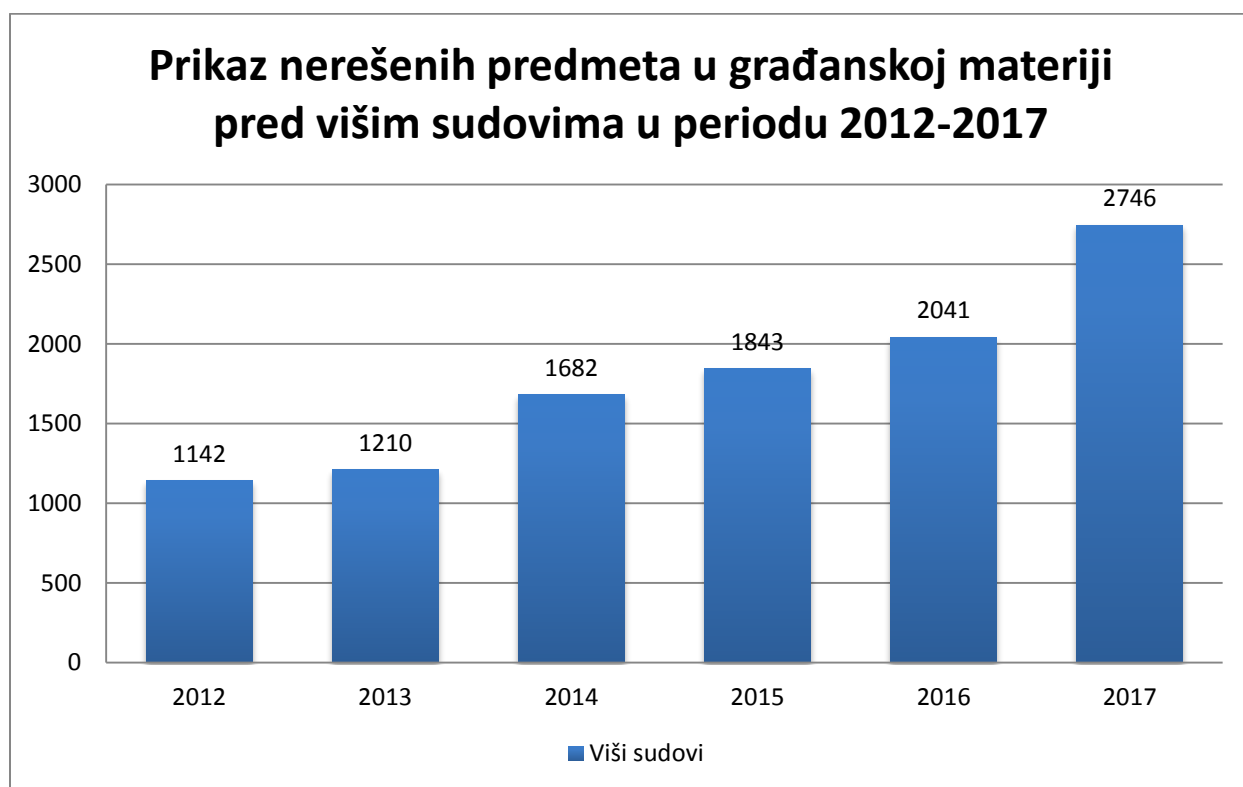

Kada je reč o situaciji u višim sudovima, u građanskoj materiji broj starih predmeta u višim sudovima se povećava što je posledica izmene propisa o stvarnoj nadležnosti viših sudovia i smanjenja revizijskog cenzusa koji je u korelaciji sa vrednošću predmeta sporova koji sude višu

¹⁸²Salma, M.S.(2015): 1020.

sudovi od 40.000 eura u dinarskoj protivvrednosti. Kao rešenje ovom problemu i izveštaju u radu sudova se predlaže formiranje analize svih pokazatelja i povećanje broja sudija u višim sudovima za građansku materiju, sa obzirom na enorman priliv novih predmeta i veliki broj predmeta koji zbog cenzusa prelazi iz osnovnih sudova u više sudove, u kojima postupak traje preko dve godine računajući od dana podnošenja inicijalnog akta. Kao posledica svih ovih problema produžava se postupanje u ostalim predmetima koji prelaze u kategoriju starih predmeta čime se očigledno krši pravo na suđenje u razumnom roku.

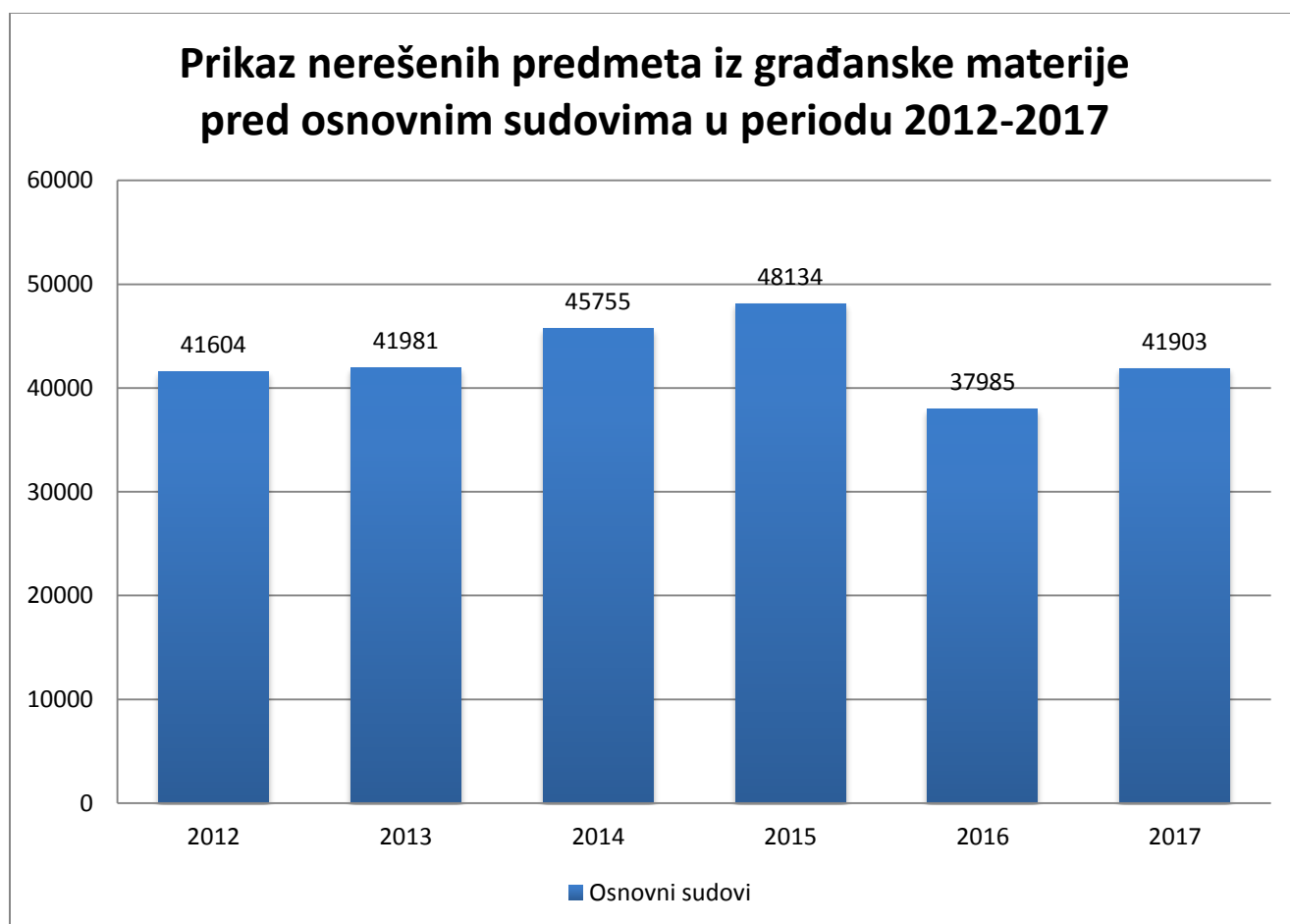
Grafikon 4. Prikaz starih nerešenih predmeta u građanskoj materiji-prvi stepen od 2012. do 2017.

Iz navedene tabele se može videti rastući trend pojave nerešenih predmeta pred višim sudovima, gde je u 2012. godini broj starih predmeta bio 1142 da bi se za 6 godina povećao na dupli broj predmeta i to 2746 što je jasan pokazatelj da ipred višim sudovima dolazi do kršenja prava na suđenja u razumnom roku u građanskim predmetima.

Kada je reč o osnovnim sudovima i predmetima iz građanske materije može se primetiti da je i na ovoj instanci povećan broj predmeta zbog izuzetnog opterećenja osnovnih sudova i enormnog povećanja priliva hitnih, odnosno prioriternih predmeta, gde je broj predmeta u 2017.godini povećan u odnosu na 2016., pa je sada na nivou 2012.godine, međutim zaustavljen je trogodišnji rast broja nerešenih predmeta koji je u ovoj materiji 2015.godine bio čak 48134.

Grafikon 5. Prikaz nerešenih predmeta iz građanske materije pred osnovnim sudovima u periodu 2012-2017

Kada je reč o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku kao posebne vrste spora, prelaskom nadležnosti za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku sa Ustavnog suda na sudove opšte i posebne nadležnosti na osnovu Zakona i izmenama i dopunama Zakona o uređenju sudova i

donošenjem novog Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku došlo je do velikog broja zahteva za zaštitu ovog prava odnosno prigovora za ubrzanje postupaka i tužbi za pravično zadovoljenje dosuđivanjem neimovinske štete kao i tužbi za naknadu imovinske štete pred sudovima u Republici Srbiji. Broj novih predmeta iz 2015. Godine je nastavio da raste u 2016. I 2017. Godini tako da je u svim sudovima u Srbiji 2017.godine bilo u radu 39.941 predmeta, rešeno 31 208 predmeta a broj nerešenih predmeta se sa 4849 na početku povećao na 8733.

Tabela 2. Prikaz predmeta po vrsti suda i broja sudija za period 01.01. 2015. - 31.12.2016.

		PERIOD: 01.01. - 31.12.2015.					PERIOD: 01.01. - 31.12.2016.				
Redni broj	Sud	Broj sudija u materiji	Nerešeno na početku	Ukupno primljeno	Ukupno rešeno	Nerešeno na kraju	Broj sudija u materiji	Nerešeno na početku	Ukupno primljeno	Ukupno rešeno	Nerešeno na kraju
1	Vrhovni kasacioni sud	24	583	4114	3400	1297	30	1297	3465	3991	771
2	Apelacioni sudovi	72	886	2800	2432	254	121	1254	934	1837	351
3	Viši sudovi	84	1056	10186	6610	4632	123	4632	3198	6972	858
4	Osnovni sudovi	390					236	1	12364	9811	2554

Ukupno	405	2525	17100	12442	7183	510	7184	19961	22611	4534
---------------	-----	------	-------	-------	------	-----	------	-------	-------	------

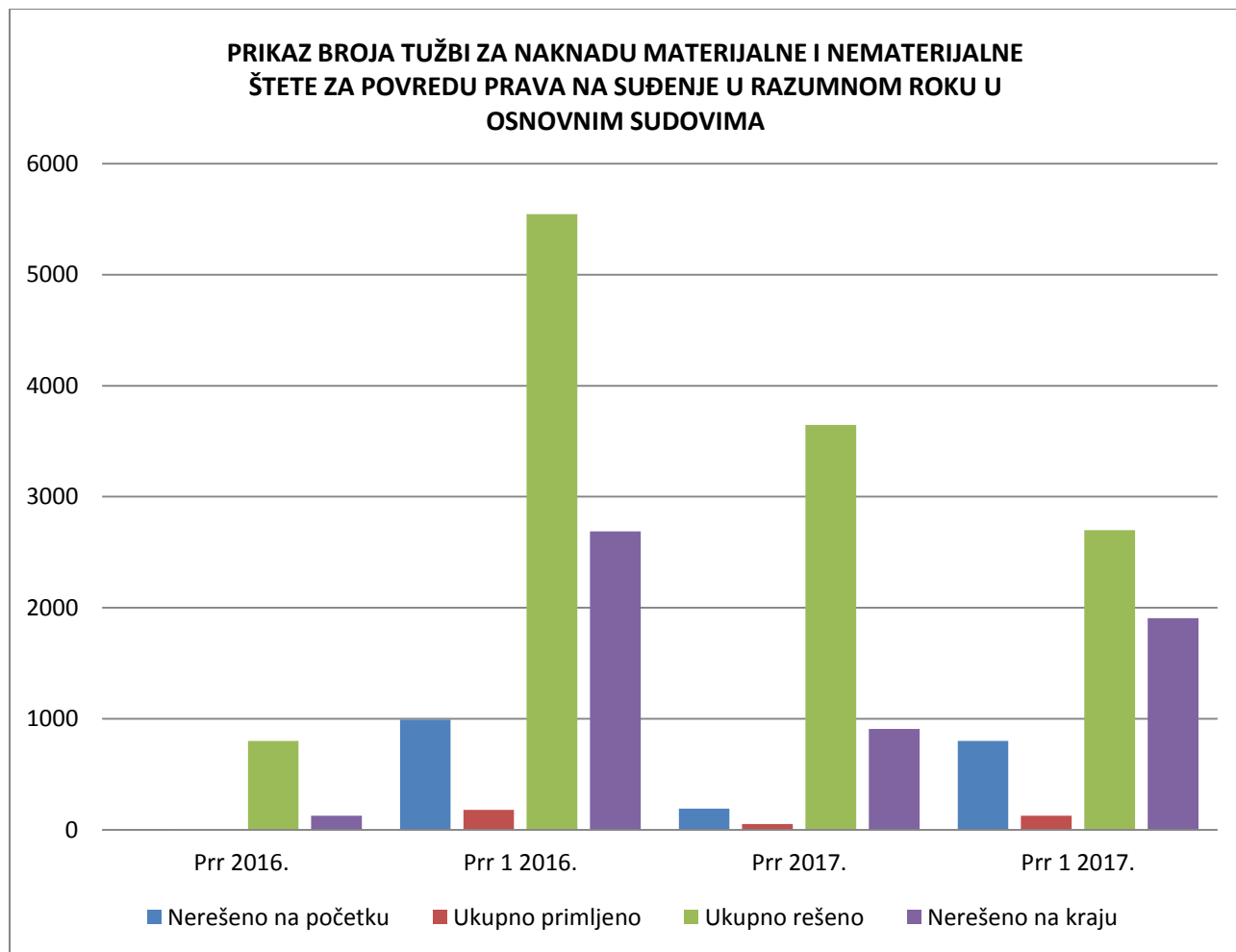
Tabela 3. Prikaz predmeta po sudovima i broju sudija za period 01.01. - 31.12.2017.

PERIOD: 01.01. - 31.12.2017.							
Redni broj	Sud	Broj sudija u materiji	Nerešeno na početku	Ukupno primljeno	Ukupno u radu	Ukupno rešeno	Nerešeno na kraju
1	Vrhovni kasacioni sud	24	771	498	1269	1190	79
2	Apelacioni sudovi	72	351	356	707	633	74
3	Viši sudovi	84	858	4377	5235	4646	589
4	Osnovni sud	390	2554	19049	21603	15398	6205
Ukupno		570	4534	24280	28814	21867	6947

Na osnovu odluka predsednika sudova kojima su usvojeni prigovori za ubrzanje postupaka i utvrđena povreda prava na suđenje u razumnom roku pred osnovnim sudovima u Republici primljeno je 5.543 predmeta u kojima stranke zahtevaju pravično zadovoljenje za nematerijalnu štetu od 300 do 3.000 €. Kako se radi o hitnim predmetima, a imajući u vidu opterećenost osnovnih sudova, neophodno je preduzeti pojedinačne mere i dodatno godišnjim rasporedima

poslova odrediti veći broj sudija koji u osnovnim sudovima postupaju u ovim predmetima, jer je dosadašnji broj – nedovoljan.¹⁸³

Grafikon 6. Prikaz broja tužbi za naknadu materijalne i nematerijalne štete za povredu prava na suđenje u razumnom roku pred osnovnim sudovima

Ono što je još bitno spomenuti jeste dužina trajanja građanskih postupaka u sudskoj praksi. Na osnovu podataka u tabelama je predstavljena dužina trajanja parnica pred osnovnim i višim sudovima gde se jasno vidi trend smanjenja nerešenih slučajeva u 2017.godini u odnosu na 2016. godinu. Ovaj podatak govori o pozitivnom pomaku u smislu efikasnijeg postupanja sudova. Ne sme se nikako zanemariti broj predmeta koji pristignu u sud u toku jedne godine, ta činjenica je

¹⁸³ Godišnji izveštaj o radu sudova u Republici Srbiji za 2017.godinu, op.cit. str.35

neizvesna, međutim zakonodavac mora naći rešenje kojim će precizirati rokove za preduzimanje svake parnične radnje kao i sankcije u vezi sa kršenjem tih rokova.

Tabela 4. Trajanje građanskih postupaka pred osnovnim sudovima u 2017.godini

Redni broj	Vrsta materije	Ukupan broj rešenih predmeta	TRAJANJE POSTUPKA				
			Do 1 godine	Od 1 do 2 godine	Od 2 do 5 godina	Od 5 do 10 godina	Preko 10 godina
1.	P	163.876	108.413	39.576	15.848	29	10
2.	P1	35.014	23.295	6.624	5.093	2	
3.	P2	39.836	36.549	2.613	673	1	
Ukupno		238.726	168.257	48.813	21.614	32	10

Tabela 5. Trajanje građanskih postupaka pred višim sudovima u 2017.godini

Redni broj	Vrsta materije	Ukupan broj rešenih predmeta	TRAJANJE POSTUPKA				
			Do 1 godine	Od 1 do 2 godine	Od 2 do 5 godina	Od 5 do 10 godina	Preko 10 godina
1.	P	27.975	26.174	1.286	421	91	3
2.	P1	4.536	4.223	181	132		
3.	P2	593	504	73	15	1	
Ukupno		33.104	30.901	1540	568	92	3

Statistika pokazuje da najviše građanskih postupaka pred prvostepenim sudovima traje do 1 godine, što je pozitivna činjenica, međutim ne sme se zanemariti ni broj slučajeva koji traju od

jedne do 5 godina s tim što se tokom analize dužine trajanja ovih postupaka moraju uzeti sve okolnosti slučaja da bi se došlo do zaključka da li se u građanskim predmetima sudi u razumnom roku. Broj slučajeva koji traju od 5 do 10 godina i preko 10 godina je u poređenju sa prethodnim postupcima mali.

Kada je reč o trajanju građanskih postupaka pred višim sudovima najveći broj slučajeva se okončava do jedne godine, dok brojke koje govore o predmetima koje traju od 5 do 10 godina pokazuju da ima više slučajeva pred višim sudom koji nisu rešeni u tom vremenskom periodu nego što je to slučaj pred osnovnim sudovima.

Objektivno gledano statistika iz 2017.godine nije zabrinjavajuća jer se i u građanskim postupcima pred prvostepenim ali i u postupcima pred drugostepenim sudovima najveći broj predmeta okončava u toku jedne godine ili do 3 godine u zavisnosti od vrste postupka. Broj slučajeva koji traju od pet do deset godina je znatno manji, a brojka koja govori o slučajevima koji traju preko deset godina iako nesrazmerno manja ne može biti zanemarena.

PETI DEO

5. PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU U UPOREDNOM PRAVU

5.1. Sistem zaštite prava na suđenje u razumnom roku na međunarodnom nivou

5.1.1. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda doneta je 1950. godine u Rimu a stupila je na snagu 3 septembra 1953. godine. Ona uspada među instrumente koji stvaraju i obeležavaju evropski pravni prostor.¹⁸⁴ Kasnije 1959. godine osniva se Evropski sud za ljudska prava radi zaštite prava iz Konvencije, pa se unifikacija evropskog prava vrši kroz odluke suda. Konvencija sadrži listu prava i garancija koja primenjuje svaka zemlja članica Saveta Evrope ratifikacijom u domaće zakonodavstvo. Mehanizmi zaštite Konvencije u domaćim zakonodavstvima jesu nacionalne vlasti, pre svega nacionalni sudovi. Ukoliko se prava iz Konvencije ne zaštite efikasno ovim putem, Evropski sud za ljudska prava osigurava da države ugovornice poštuju svoje obaveze preuzete Konvencijom. Predstavkama se pokreće postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava, čije se prihvatanje predviđa članom 35. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. Da bi predstavka mogla biti prihvaćena potrebno je da ona bude potpisana, što znači da će anonimne predstavke biti odbijene. Drugi bitan uslov koje se tiče predstavke jeste istovetnost, to znači da ukoliko je Sud razmatrao ranije određenu predstavku ne postoji mogućnost da ona bude razmatrana po drugi put. Istovetnost se odnosi i na slučaj podnošenja iste predstavke nekoj drugoj međunarodnoj istanci. Iz navedenog se može zaključiti da predstavka nikad ne sme biti istovetna sa nekom drugom predstavkom, jer u tom slučaju Sud je neće razmatrati.¹⁸⁵

Donošenje ovakve Konvencije je usloвила potreba da se izvrši klasifikacija osnovnih ljudskih prava gde će se na jednom mestu taksativno navesti osnovne garancije za pojedinca u modernim

¹⁸⁴Varady, T.(2004): *Međunarodna trgovinska arbitraža na evropskom prostoru*, referat izložen na okruglom stolu na temu: „Evropski sudski prostor“, Pravni fakultet Univerziteta u Mariboru

¹⁸⁵Popović, D.(2008):*Evropski sud za ljudska prava (između 11. i 14. dodatnog protokola uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda)*, Beograd, str. 61-63.

demokratskim društvima, istovremeno je bio potreban mehanizam zaštite u slučaju kršenja tih osnovnih prava od strane država što je Konvencija objedinila zbog čega se ovaj dokument smatra jednim od najvažnijih multilateralnih ugovora međunarodnog prava čiji su beneficijari pojedinci. U preambuli ovog akta se navodi da temelji mira i pravde u svetu najbolje se štite političkom demokratijom sa jedne strane, a sa druge zajedničnim prihvatanjem i poštovanjem ljudskih prava od kojih zavise.¹⁸⁶ Pored svih navedenih obaveza koje ovaj dokument navodi za zemlje koje su ga ratifikovale, on predviđa i mogućnost da države članice pod određenim uslovima mogu staviti rezerve na pojedine odredbe. Osnovni cilj Konvencije jeste očuvanje i dalji razvoj ljudskih prava i osnovnih sloboda na međunarodnom nivou.

Odredbe Konvencije se prvenstveno odnose na građanska i politička prava, na osnovu dosadašnje primene ovog akta pred Evropskim sudom za ljudska prava istakli su se sledeći principi tumačenja njenih odredaba:

- 1) Konvencija se tumači u okolnostima koje postoje u trenutku njene primene bez obaveze da se uzima u obzir primarna ideja njenih originalnih sastavljača, zbog čega se ona može nazvati “živim instrumentom”;
- 2) pri donošenju odluke Sud nije vezan ranijim presudama što znači da se vodi principom “odsustva doktrine precedenta”;
- 3) pojmovi sadržani u Konvenciji se tumače autonomo po principu “autonomnog tumačenja” bez obzira na njihovo određenje u unutrašnjem pravu;
- 4) Konvencija se tumači:
 - u skladu sa Bečkom konvencijom o ugovornom pravu iz 1969.godine,
 - u skladu sa pravilima međunarodnog prava,
 - u skladu sa pripremnim dokumentima u vezi sa izradom Konvencije.
- 5) iz principa *iura novit curia* proizilazi princip “nevezanosti suda navodima i dokaznim materijalom koji su ponudile stranke”;
- 6) princip “irelevantnosti socijalnoekonomskih momenata i pozivanje države na nedostatak sredstava kao opravdanje za nepoštovanje obaveza po Konvenciji”.¹⁸⁷

¹⁸⁶Gomien, D.(2005): Short guide to the European Convention of Human Rights, 3rd edition, p.11-12, Council of Europe Publishing

¹⁸⁷Paunović, M., Carić, S.(2007): *Evropski sud za ljudska prava-nadležnost i postupak*, Beograd, str.21-29.

Trenutno se u Evropskom sudu za ljudska prava nalazi preko 11.800 predstavki podnesenih iz Srbije. Strategije reforme pravosuđa 2006. i 2013. godine, identifikovale su glavne slabosti u radu sudstva, među kojima se posebno ističu prevelika odlaganja, dugo trajanje sudskih postupaka i neujednačena sudska praksa, što upućuje na nedostatak efikasnog sprovođenja Evropske konvencije o ljudskim pravima na nacionalnom nivou. Stručna obuka o Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima je od suštinskog značaja za uklanjanje navedenih slabosti, kako bi sudije bile u mogućnosti da na pravilan način uzmu u obzir odluke Evropskog suda za ljudska prava, kao i da se na iste pozovu u svojim odlukama i raspravama u sporovima pred nacionalnim sudovima.¹⁸⁸

Konvencija garantuje sledeća osnovna prava i slobode:

- Pravo na život čl.2
- Zabrana mučenja čl.3
- Zabrana ropstva i prinudnog rada čl.4
- Pravo na slobodu i bezbednost čl.5
- **Pravo na pravično suđenje čl.6**
- Kažnjavanje samo na osnovu zakona čl. 7
- Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života čl.8
- Sloboda misli, savesti i veroispovesti čl.9
- Sloboda izražavanja čl.10
- Sloboda okupljanja i udruživanja čl.11
- Pravo na sklapanje braka čl.12
- Pravo na delotvorni pravni lek čl.13
- Zabrana diskriminacije čl.14

Evropska konvencija je jedini međunarodni dokument koji u svojim odredbama izričito štiti građanska prava i obaveze. Garancije iz člana 6. Konvencije se odnose na spor odnosno raspravu o građanskim pravima i obavezama. Prema definiciji koju navodi Rakić-Vodinešić spor

¹⁸⁸ Bećirović-Alić, M.(2017): *Politika i mehanizmi zaštite ljudskih prava Evropske Unije*, Pravne teme, Časopis Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru, godina 5, broj 9, str.245

predstavlja nesaglasnost stranaka o subjektima, obavezama i ovlašćenjima međusobnog pravnog odnosa, kao i u slučaju kada takav odnos ne postoji, ali postoji međusobna stranačka obaveza da se ponašaju na određen način, a pitanje se rešava i parničnom sudskom postupku.¹⁸⁹ Spor povodom građanskih prava i obaveza se u pravnom sistemu Republike Srbije rešava u parničnom postupku pred sudom, sa izvršnim postupkom kao funkcionalnom celinom. Ukoliko se utvrđuju u postupku lični ili imovinski interesi, bez postojanja suprotstavljenih interesa onda se o ovim stvarima raspravlja u vanparničnom postupku, još jednim delom građanskog sudskog postupka gde se specifičnost ovog postupka ogleda u „naredbi zakonodavca, koji izričito propisuje o kojim stvarima će odlučivati vanparnični sud”.¹⁹⁰ Prema čl. 6 st.1 Konvencije, pravo na suđenje u razumnom roku se primenjuje “tokom odlučivanja u građanskim pravima i obavezama”. Konvencija ne određuje domen zaštite prema vrsti postupka, već prema presmetu odlučivanja. Pojam “građanska prava i obaveze” u svojoj dugogodišnjoj praksi izgradio je Evropski sud za ljudska prava, pa tako primenljivost čl.6 podrazumeva prisutvo sledećih elemenata:

- mora postojati “spor” oko “prava” ili “obaveze”(*Bentham v. Netherlands*)¹⁹¹
- to pravo ili obaveza moraju imati osnov u unutrašnjem pravu (*Roche v. United Kingdom*)¹⁹²
- pravo ili obaveza mora biti “građansko” po svojoj prirodi (*Ringeisen v. Austria*)¹⁹³

Kao jedno od fundamentalnih prava svakog lica pred sudom, kada se odlučuje o njegovim građanskim pravima ili obavezama, propisujući pravo na pravično suđenje, Evropska konvencija o ljudskim pravima i obavezama proklamuje pravo na suđenje u razumnom roku, odredba iz člana 6. Stav 1., propisuje suštinska pravila za obezbeđivanje pravičnosti u postupku donošenja sudskih odluka, gde se između ostalog propisuje da odluka bude doneta u razumnom roku. Iz ovog člana Konvencije jasno se vidi opredeljenost Konvencije da zaštiti pojedinca od preterano dugih postupaka i neažurnosti državnih organa u svim vrstama i fazama postupka. Pored propisivanja i garancije ovog prava, Konvencija predviđa i obavezu za Visoke strane ugovornice

¹⁸⁹Rakić-Vodinić, V.(2010): *Građansko procesno pravo*, Službeni glasnik, Beograd, str. 6 -7.

¹⁹⁰Jakšić, A.(2012): 78.

¹⁹¹ Videti presudu Evropskog suda br. 8848/80, 32. oktobar 1985.godine

¹⁹² Videti presudu Evropskog suda br. 32555/96, 19 . oktobar 2005.

¹⁹³ Videti presudu Evropskog suda br. 2614/64, 16. Jul, 1971.

da stvore pravne mehanizme za zaštitu propisanih prava. U članu 13. se predviđa pravo na delotvorni pravni lek:

“Svako kome su povređena prava i slobode predviđene u ovoj Konvenciji ima pravo na delotvoran pravni lek pred nacionalnim vlastima, bez obzira jesu li povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu”¹⁹⁴

Ova odredba reguliše pravni lek pred nacionalnim sudovima, međutima nekada ni to nije dovoljno, pa u članu 19. Konvencija predviđa Evropski sud za ljudska prava gde će Sud postupati u predmetima koji se tiču tumačenja i primene Konvencije u međudržavnim sporovima, kao i po predstavkama koje podnose lica, nevladine organizacije ili grupa lica koja tvrde da im je povređeno neko pravo iz Konvencije ili protokola uz nju.

Shodno svemu navedenom može se reći da je Konvencija jedan od najvažnijih međunarodnih akata iz oblasti ljudskih prava koja ne samo da predviđa pravo na suđenje u razumnom roku kao jedno od fundamentalnih prava svakog lica u savremenim demokratskim društvima već stvara i obaveze i realne mehanizme ucilju stvarnog ostvarivanja i uživanja prava na suđenje u razumnom roku.

5.1.2. Evropski sud za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava je osnovan 1959. godine sa odredištem u Strazburu, s mogućnošću obavljanja svoje delatnosti i na teritoriji bilo koje države članice Saveta Evrope ukoliko to iziskuju potrebe postupka, osnovan u cilju primene i poštovanja Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Sud je stalni organ, nezavistan u radu, sa sedištem u Francuskoj u gradu Strazburu. Države članice Saveta Evrope i potpisnice Konvencije ne mogu odbiti njegovu nadležnost, jer je ona postavljena kao obavezna i безусловna a vezana je isključivo za članstvo u Savetu Evrope. Sporovi koji su nastali u vezi sa primenom u tumačenjem Konvencije spadaju u nadležnost Suda. Sva fizička i pravna lica iz zemalja članica SE mogu pokrenuti postupak pred ovim sudom ukoliko smatraju da je odluka koju je doneo neki sud iz nacionalnog sistema povredila pravo koje je zagarantovano Konvencijom.

¹⁹⁴ EKLJP, videti član 13.

Sud je organizovan na specifičan način, čini ga 46 sudija, svaka od članica SE daje po jednog sudiju, što znači da je broj sudija jednak broju zemalja koje su članice SE. Njih bira parlamentarna skupština Saveta Evrope većinom glasova, postupak i način kandidovanja je prepušten samoj državi. Da bi neko lice moglo da bude izabrano za sudiju Evropskog suda za ljudska prava mora da zadovolji određene subjektivne kriterijume, ne mora da bude državljanin zemlje koja ga predlaže. Ono što mora karakterisati osobu koja se predlaže jesu visoki moralni nazori, posedovanje stručnih kvaliteta za obavljanje visokih sudskih funkcij, iskustvo, poznavanje službenih jezika sud, a pored toga mora biti i stručnjak u oblasti međunarodnog prava. To mogu biti: profesori, sudije, advokati, političari ali i osobe drugih profesija koje ispunjavaju pomenute kriterijume.¹⁹⁵

Predsedništvo čini posebno mesto u okviru Suda, ovaj organ čini predsednik, dva potpredsednika i predsednici odeljenja koji se biraju a opštoj sednici suda na period od tri godine sa mogućnošću ponovnog izbora. Za funkcionisanje Suda je odgovoran predsednik koji rukovodi njime i predstavlja ga, pored toga on predsedava Opštom sednicom suda, sastancima Velikog veća, kao i kolegijumom od pet sudija. Pored predsedništva važnu ulogu ima i Sekretarijat pod vođstvom sekretara koji je zadužen za administrativne poslove a biva izabran na period od pet godina.

Sud obavlja poslove iz svoje nadležnosti u Većima. Svako Veće se sastoji od sedam članova, predsednika odeljenja kao i sudija predstavnik zainteresovane strane ugovornice. Veliko veće čini 17 sudija i troje sudija zamenika. Pored stalnih sudija, Evropski sud za ljudska prava ima i ad hoc sudije čija je uloga supsidijarne prirode, a to je izjednačavanje stranaka u sporu.

U zavisnosti od toga ko inicira postupak, Konvencijom su ustanovljena dva mehanizma za zaštitu ljudskih prava:

- 1) Međudržavni sporovi – država članica Saveta Evrope može pokrenuti spor protiv druge države članice ukoliko smatra da je ista odgovorna za povredu Konvencije na osnovu člana 53. Elementi koje mora sadržati predstavka da bi bila prihvatljiva jesu: označenje države protiv koje se podnosi, zahtevi i činjenice na kojima se zasniva, taksativno navedene odredbe Konvencije i protokola za koje se tvrdi da su prekršene, dokaze kojima

¹⁹⁵ Poslovnik Evropskog suda za ljudska prava, videti pravilo broj 5.

se tvrdi da su iscrpljena sva unutrašnja pravna sredstva i da nije protekao rok od šest meseci od kada je doneta konačna odluka. U prvoj fazi postupka predsednik sudskog odeljenja poziva tuženu stranu da odgovori na navode iz predstavke. Predmet se dodeljuje sudiji izvestiocu a predstavka se dodeljuje u rad veću u čiji sastav ulaze sudije predstavnici zainteresovanih strana.

- 2) Individualni spor – sporovi koji pokreću fizička ili pravna lica podnošenjem predstavke u kojoj tvrde da su žrtve povrede nekog prava iz Konvencije ili dodatnih protokola od strane neke države ugovornice. Sporovi pred Sudom se pokreću podnošenjem predstavke. Predstavka mora sadržati određene elemente da bi se po njoj postupalo. Pre svega ona mora biti na specijalnom formularu u pismenoj formi, podnosi se Sekretarijatu Suda u roku od šest meseci od donošenja konačne unutrašnje odluke. Predstavka mora biti kompaktilna sa Konvencijom u tri pravca:
- *ratione personae* (mora biti podneta od strane lica koje potpada pod jurisdikciju države protiv koje je podneta);
 - *ratione materiae* (mora se odnositi na pravo predviđeno Konvencijom);
 - *ratione temporisi* (mora se odnositi na vremen i situacije posle ratifikacije Konvencije od strane određene države).¹⁹⁶ Predstavke koje neće biti razmatrane jesu one koje su podnete nekom drugom međunarodnom organu za nadzor nad poštovanjem ljudskih prava, predstavke koje su očigledno neosnovane, predstavka kojom se zloupotrebljava pravo na njeno podnošenje. Nakon što predsednik suda dodeli predstavku nekom od odeljenja, potom se ona prosledi odboru ili veću, odlučiće se o prihvatljivosti predstavke u prethodnom postupku. Na osnovu pravila sadržanim u Konvenciji, predstavka se može odmah odbaciti bez prava na žalbu. U drugom slučaju, Sud može pozvati stranke da dostave sve navode o činjenicama, kao i ostala dokumenta koja se smatraju ključnim za ishod slučaja, pored toga Veće može zakazati i ročište gde će pozvati stranke da se izjasne ili istaknu prigovor na prihvatljivost predstavke pre nego što donese odluku o prihvatljivosti predstavke. Ova odluka mora biti jednoglasna, mora biti obrazložena, a njen pisani otporak se dostavlja podnosiocu i suprotnoj strani. Kada predstavka bude prihvaćena Sud predočava strankama mogućnost prijateljskog poravnanja, na taj način

¹⁹⁶Popović, V., Topić, B. (2008): *Mogućnost ostvarivanja zaštite ljudskih prava pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu*, „Pravni život“, br. 3-4, str.25-40.

spor može biti okončan, ova faza postupka je tajna a ukoliko se stranke dogovore doći će do brisanje predstavke sa liste predmeta Suda. Ukoliko ne dođe do dogovora između stranaka, Sud nastavlja sa postupkom tako što vodi pisanu raspravu ili zakazuje ročište o suštini stvari. Nakon okončanja rasprave pred sudom, većinom glasova se donosi presuda čime meritorno se okončava postupak za rešavanje sporova pred Evropskim sudom za ljudska prava po pojedinačnim presudama. Presuda je deklaratornog karaktera nakon što se sastavi na jednom od službenih jezika, objavljuje se u zvaničnim izdanjima Suda. Pravosnažna presuda je odmah nakon proglašenja podobna za izvršenje a pravosnažnost nastupa po proteku roka od tri meseca od donošenja. Država je obavezna da podnosiocu dodeli pravičnu naknadu ukoliko je presudom Veće ujedno odlučilo o iznosu naknade i obavezalo državu da naknadu dodeli u određenom roku. Pored isplate novčane naknade, Sud nameće državi i izbor posebne mere koje će usvojiti u svom pravnom sistem kako bi ispravila povredu prava utvrđenu pred Sudom i njene posledice. Ukoliko se predmet slučaja odnosio na povredu prava na suđenje u razumnom roku onda se određuju i individualne mere kao što su u ovom slučaju ubrzanje postupka i njegovo dovođenje do kraja. Kada je reč o opštim merama one se preduzimaju u cilju sprečavanja novih sličnih povreda kada su one posledice nedostataka u samom zakonodavstvu, pogrešnog tumačenja zakona ili Konvencije ili loše sudske prakse.¹⁹⁷

- 3) *Postupak za davanje savetodavnih mišljenja* – Evropski sud za ljudska prava nadležan je da daje savetodavna mišljenja o pravnim pitanjima koja se tiču tumačenja Konvencije na zahtev Komiteta ministara. Podnošenjem pisanog zahteva u kome se presizno postavlja pitanje o kome se traži mišljenje se pokreće postupak. Kao i u prethodnim vrstama postupaka, i u ovom slučaju predsednik suda određuje rokove za podnošenje pisanih komentara. Nakon što se savetodavna mišljenja usvoje većinom glasova Velikog veća ona se izlažu na ročištu za javnost, a njihovi prepisi se dostavljaju ugovornim stranama, Komitetu ministara, Generalnom sekretaru Saveta Evrope. Do sada Sud nije usvojio ni jedno savetodavno mišljenje.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Carić, S.(2015): 103-108.

¹⁹⁸ Petrović, V.(2001): *Međunarodni postupci za zaštitu ljudskih prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, str.167

Da bi Evropski sud za ljudska prava u konkretnom slučaju konstatovao povredu prava na suđenje u razumnom roku od strane suda neke od država potpisnica EKLJP predmet sudskog ili upravnog postupka mora biti neko građansko pravo ili obaveza. Pojmovi građanskih prava i obaveza u EKLJP imaju autonomno značenje u odnosu na značenje koje isti termini imaju na nacionalnom nivou. U procesu ovih kategorija u konkretnom slučaju nacionalna prava imaju značajnu ulogu. Praksa Evropskog suda za ljudska prava jeste da ne daje definiciju ovih pojmova samostalno već da taj deo prepusti jurisprudenciji koja će odrediti konkretno značenje u zavisnosti od slučaja. Osnovni princip kojim će se voditi sud u ovim slučajevima jeste odgovor na pitanje: “ Da li rezultat postupka ima odlučujući uticaj na privatna prava i obaveze?”¹⁹⁹

Proces zaključivanja da li se u konkretnom slučaju radi o građanskom pravu ili obavezi prolazi kroz nekoliko stadijuma. Da bi se mogao primeniti član 6. EKLJP na nacionalnom nivou mora postojati neko pravo koje bi Sud mogao okarakterisati kao građansko pravo. U slučaju da sudovi na nacionalnom nivou utvrde da po unutrašnjim propisima ne postoji nijedno pravo, član 6. EKLJP neće biti primenjen čak i kad bi se neki tužbeni zahtev po Evropskom sudu za ljudska prava mogao okarakterisati kao građansko pravo. Odlučujući prema konkretnim okolnostima, postoji ustaljena praksa da su prava i obaveze koje su nastale između fizičkih i pravnih lica uvek građanska prava i obaveze.²⁰⁰

Shodno odredbi člana 41 EKLJP, kada dođe do prekršaja Konvencije, Sud može doneti odluku o naknadi štete ukoliko je zahtev za isplatu pravičnog zadovoljenja postavljen, ako u podnesku nije naveden ovaj zahtev onda Sud prema poslovniku može obavestiti stranku da se izjasni o zahtevu za naknadu. Zahtev za naknadu se dostavlja sa svom potrebnom dokumentacijom, a u slučaju propusta veće može odbiti taj zahtev, u celini ili delimično. Praksa Suda je da određuje pravičnu naknadu samo ako je došlo do kršenja Konvencije, tačnije ukoliko je utvrđeno da je razumni rok prekšen, novčana naknada bi predstavljala satisfakciju zbog stanja nesigurnosti u kojem se lice nalazilo u vezi sa svojim građanskopravnim položajem.

Postoji nekoliko teorija kojima se objašnjava priroda ove naknade. Stav zastupnika teorije privatne kazne jeste da novčana naknada nematerijalne štete iako se ostvaruje preko suda ima za cilj kažnjavanje štetnika i ostaje privatna kazna. Osnovna ideja teorije reparacije jesu pozitivne

¹⁹⁹ *Pafitis and Others v. Greece*, predstavka broj 20323/92, presuda od 26. Februara 1998.godine

²⁰⁰ Mol, N.,Harbi, K.(2007): *The right to a fair trial*, Beograd, str. 22-32.

vrednosti koje oštećeni ostvaruje kroz novčanu naknadu.²⁰¹ Praksa Evropskog suda za ljudska prava usvojila je teoriju satisfkacije. Prema ovoj teoriji cilj novčane naknade je da se oštećenom obezbedi neko zadovoljstvo koje će ublažiti pretrpljenu patnju, odnosno patnju koja tek predstoji. Povreda prava na suđenje u razumnom roku predstavlja povredu prava ličnosti kao ljudskog prava koje je zagantovano Konvencijom. Manifestacija povrede ovog prava ogeda se kroz uznemirenost, stres, čekanje, nelagodnost i druga neprijatna osećanja koja izazivaju duševni nemir kod lica koja su pretrpela ovaj vid štete. Ukoliko Sud utvrdi postajanje povrede prava na suđenje u razumnom roku, u istoj presudi se može usvojiti i odluka o pravičnoj naknadi. Veće može u istoj presudi dodeliti naknadu nematerijalne štete kao i kamatu na određeni iznos, međutim. Jedan od glavnih ciljeva dosuđivanja nematerijalne štete jeste satisfakcija zbog stanja nesigurnosti u kojem se građanin nalazio u vezi sa svojim građanskopravnim položajem. To je upravo i jedan od razloga zbog čega Sud vrlo retko usvaja zahtev podnosioca predstavke za naknadu materijalne štete.

Odluke Evropskog suda za ljudska prava su deklaratorne prirode, što znači da se njima ne mogu ukinuti ili preinačiti domaće konačne odluke niti staviti van snage domaći zakon. Sud može samo konstatovati povredu Konvencije i dusuditi naknadu i troškova postupka. Ukoliko se desi slučaj da država članic ne preduzme adekvatnu meru u cilju unapređenja i izmene zakonodavstva koje je Sud predložio i određenoj presudi, u nekoj od narednih presuda u vezi sa sličnim slučajevima Sud će to prokomentarisati. Komitet ministara ima nadležnost nadzora nad izvršenjem presuda Evropskog suda za ljudska prava, ovaj organ je ovlašćen da preduzima mere, donosi rezolucije, izdaje deklaracije ili preporuke kojima bi trebalo da utiče na države kako bi pristupile njihovom izvršenju. Pomoćni organ Komiteta ministara u obavljanju ovih poslova jeste Odeljenje za izvršavanje presuda Evropskog suda za ljudska prava. Pored ova dva organa, Parlamentarna Skupština Saveta Evrope ima takođe značajnu ulogu u nadzoru nad izvršavanjem odluka Suda. Na kraju je potrebno pomenuti i državnog zastupnika pred Evropskim sudom za ljudska prava kao i njegov uticaj na usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa preuzetim pravima i obavezama iz Konvencije, kao i podizanje svesti o ljudskim pravima i dužnosti njihovog poštovanja.

²⁰¹ Popović, M.(2014): *Pravna priroda naknade zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku i kriterijumi za određivanje njene visine*, Pravni instruktor, Paragraf br. 71/72, str.22-23.

U ovom delu rada je bitno spomenuti jedan institut koji je proizvod prakse Suda i odnosi se na slučajeve u kojima Sud ocenjuje saglasnost odredaba unutrašnjeg prava sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, a to su “pilot-presude”²⁰². Pojam ovog instituta nije određen ni jednim dokumentom relevantnim za rad Evropskog suda pravde. Postupak u vezi sa donošenjem pilot-presude ima za cilj efikasno i efektivno okončanje određene situacije koja ima karakter sistematskog problema a koja uzrokuje nastanak velikog broja slučajeva koji predstavljaju povredu Konvencije a ponavljaju se i u isto vreme prete da ugroze rad samog Evropskog suda.

Pilot-presuda ima sledeće karakteristike:

- utvrđuje postojanje sistematskog problema u unutrašnjem pravu jedne države;
- sadrži mere opšte prirode za rešavanje problema;
- dovodi do zaustavljanja postupka u repetativnim slučajevima;
- donosi ih samo Veliko veće Evropskog suda za ljudska prava.²⁰³

Na osnovu činjenice da ovaj institut nije posebno regulisan otvara mogućnost njegove široke primene, što znači da se ovaj vidi rešenja određenog predmeta pred Sudom može odnositi i na predstavke u vezi sa pravom na suđenje u razumnom roku. Ako se uzme u obzir to da je pitanje povrede prava na suđenje u razumnom roku jedno od najčešće postavljanih pred Sudom, onda se može zaključiti da je ovaj problem okarakterisan kao sistemski problem u unutrašnjem pravu što istovremeno predstavlja prvi uslov za donošenje “pilot-presude” u postupku rešavanja povreda Konvencije ove vrste.

5.2.Pravo na suđenje u razumnom roku u ostalim relevantnim instrumentima

Pravo pojedinca da se njegova građanska prava i obaveze reše pred sudom u razumnom roku proglašeno je univerzalnim ljudskim pravom, a potvrđeno je i mnogobrojnim regionalnim konvencijama o ljudskim pravima. Sama sadržina ovog prava nije na isti način regulisana u različitim međunarodnim aktima. Bez obzira na različit način regulisanja ovog prava, sama činjenica da postoji pristanak suverenih država da se elementi prava na suđenje u razumnom roku ujednače na međunarodnom nivou i da se podvrgnu međunarodnoj kontroli svedoči o

²⁰² Videti presudu *Broniowski v. Poland*, 22.april 2004.

²⁰³ Popović, D.(2007): *Pilot-presude Evropskog suda za ljudska prava*, Beograd, citirano iz Carić, S.(2015): 108-110.

velikoj važnosti koje se pridaje ovom pravu ne samo za odnose unutar neke države, već i za odnose između samih država.²⁰⁴

5.2.1. Univerzalna deklaracija o pravima čoveka

Univerzalna deklaracija o pravima čoveka je usvojena od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija Rezolucijom 217A(III) od 10. decembra 1948. Ovaj akt predstavlja jedan od najvažnijih međunarodnih dokumenata iz oblasti ljudskih prava i osnova je mnogih drugih dokumenata koji se bave ovom materijom a nastali su u XX veku, posebno Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Datum usvajanja ove Deklaracije jeste 10. decembar koji je proglašen i za Međunarodni dan ljudskih prava.

Univerzalna deklaracija ne predviđa precizno pravo na suđenje u razumnom roku međutim u članu 10. reguliše pravo na pravično suđenje čiji je jedan od segmenata i pravo na suđenje u razumnom roku.

Univerzalna deklaracija je donešena sa ciljevima koji su zasnovani na tradiciji civilnog prava, ona je takođe značajno oruđe u primeni diplomatskih i moralnih pritisaka na vlade zemalja koje krše odredbe deklaracije, između ostalog države članice OUN moraju obezbediti licima pod svojom nadležnošću i uživanje prava na suđenje u razumnom roku kao delu prava na pravično suđenje

5.2.2. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Međunarodni pakt je usvojen i otvoren za ratifikovanje rezolucijom skupštine Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2200A(XXI) od 16. decembra 1966., a stupio je na snagu 23. marta 1976., kada je 35 država ratifikovalo odnosno pristupilo primeni ovog akta. Odredbe ovog pakta utvrđuju individualna i kolektivna ljudska legislativnog karaktera, pored toga određene su i mere za nadzor nad njihovim poštovanjem i osnovan je Komitet za ljudska prava koji je nadležan za nadzor primene preuzetih obaveza od strane ugovornica.

Međunarodni pakt o građanskim pravima i političkim pravima u članu 14. predviđa sledeće:

²⁰⁴Etinski, R.(2002): *Pravo na pravično suđenje u svetlu prakse Evropskog suda za ljudska prava*, „Pravni život“, br. 12, str. 437-448.

“Svi su jednaki pred sudovima i sudovima pravde. Svako lice ima pravi da njegov slučaj bude raspravljan pravično i javno pred nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom, ustanovljenim na osnovu zakona koji odlučuje o osnovanosti svake optužbe podignute protiv njega u krivičnim stvarima ili o osporavanju njegovih građanskih prava i obaveza. Može se narediti isključivanje javnosti za vreme trajanja cele rasprave ili jednog dela u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, ili ako to interes ličnog života stranaka zahteva, ili još ako to sud smatra apsolutno potrebnim iz razloga posebnih okolnosti slučaja kada bi javnost štetila interesima pravde, ipak svaka presuda donete u krivičnim ili građanskim stvarima biće javna, osim ako interes maloletnika zahteva da se postupi drugačije ili ako se rasprava odnosi na bračne sporove ili starateljstvo dece.”²⁰⁵

Ovaj član jasno propisuje obavezu pravičnog suđenja u građanskim postupcima, ta pravičnost e sastoji od jednakog tretiranja svakog lica, kao i nezavisnosti i nepristrasnosti suda. Pored toga reguliše se i načelo javnosti postupka koje je izuzetno bitno pri ostvarivanju prava na pravičnost postupka. Pored propisivanja odredaba ovaj Pakt predviđa i obrazovanje Komiteta za prava čoveka, koji će se starati o poštovanju i unapređivanju predviđenih ljudskih prava na nacionalnom nivou. Države članice su obavezne da podnose izveštaje o merama koje su donele da bi unapredile prava predviđena Paktom kao i postignutim uspesima u ostvarivanju ovih prava. Svaka država članica ima pravo da podnese saopštenje kojim tvrdi da druga država članica ne ispunjava obaveze preuzete na osnovu ovog akta, pored toga i pojedinci imaju pravo da upute predstavke Komitetu koje će se razmatrati a ispunjavaju uslove koje spadaju u nadležnost tih država koje tvrde da su žrtve kršenja od strane države ugovornice bilo kog prava navedenog u Paktu.

5.2.3. Američka konvencija o ljudskim pravima i dužnostima

Američka konvencija o ljudskim pravima i dužnostima je usvojena 22.novembra 1969.godine na Konferenciji organizacije Američkih država u San Hozeu koju su organizovale države Severne i Južne Amerike. Konvencija je stupila na snagu 18.jula 1978. godine, ona u osnovi razrađuje i garantuje građanska i politička prava ali i ekonomska, socijalna, kulturna i druga prava koja su

²⁰⁵ *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*, RES.2200A(XXI), od decembra 1966. Godine, videti član 14.

inače zajamčena i Univerzalnom deklaracijom kao i Paktovima donetih u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija.

Američka konvencija o ljudskim pravima i dužnostima u članu 8. predviđa pravo na pravično suđenje: “Svako lice ima pravo na pretres, uz dužne garancije i u razumnom roku, od strane nadležnog, nezavisnog i nepristrasnog suda, prethodno osnovanog u skladu sa zakonom, bilo u postupku po obrazloženoj optužbi krivične prirode protiv njega ili za odlučivanje o njegovim pravima ili obavezama građanske, radne, fiskalne ili bilo koje druge prirode...”²⁰⁶

Iz ovog člana se jasno može zaključiti da je ovaj akt od krucijalne važnosti za garanciju prava na pravično suđenje na prostoru Sjedinjenih Američkih Država i da je on osnova za zaštitni mehanizam prava na suđenje u razumnom roku kao dela prava na pravično suđenje u građanskim postupcima. Preteča ovog akta je bila osnivanje Inter-američke komisije za ljudska prava 1959.godine sa ciljem zaštite i razvoja ljudskih prava.

5.2.4. Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda

Sistem zaštite ljudskih prava na prostoru Afrike se počeo razvijati malo kasnije nego što je to bio slučaj u Evropi i Americi. Organizacija afričkog jedinstva koja je osnovana 25. maja 1963. godine u Etiopiji je bila prva organizovana međudržavna organizacija na ovim prostorima, vremenom se razvijala, pa je 2002. godine prerasla u Afrički uniju. Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda je usvojena u junu 1986.godine na skupštini zemalja članica Organizacije afričkog jedinstva, a stupila je na snagu 21. oktobra 1986. godine.

Povelja garantuje pravo na pravično suđenje u članu 7. gde propisuje: “Svako ima pravo na pravnu zaštitu. To obuhvata:

²⁰⁶ Američka povelja o ljudskim pravima i dužnostima, član 8.

Pravo na pravnu zaštitu, koju sprovode nadležni sudovi u državi, od svih radnji koje ugrožavaju osnovna prava koja čoveku pripadaju na osnovu sporazuma, zakona, uredbi ili običajnog prava...²⁰⁷

Mehanizmi zaštite prava na pravično suđenje a time i pravo na suđenje u razumnom roku su takođe definisani Poveljom, pa je njome predviđeno osnivanje Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda koja bi se starala o zaštiti i unapređenju proklamovanih prava. Pored toga ustanovljen je i Afrički sud za ljudska prava koji je 2004.godine obrazovao regionalni sud Afričke unije država koji je nadležan da sudi za povrede ljudskih prava i prava naroda u skladu sa Poveljom.

5.2.5. Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji

Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji je objavljena 2000. Godine u Nici kao politička deklaracija koja nije pravno obavezujuća. Kasnije 2007.godine, kada je Lisabonskim ugovorom izvršena reforma EU, odlučeno je da Povelja postane pravno obavezujuća za sve zemlje članice do kraja 2009. Godine.

Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji u šestom poglavlju pod nazivom “Pravda”, reguliše pravo na suđenje u razumnom roku:

“Pravo na efikasan pravni lek i pravičan postupak uz člana 47:

- Svako onaj čija se prava i slobode garantovane propisima Unije krše, ima pravo na efikasnu pravnu zaštitu pred sudovima u skladu sa uslovima koji su predviđeni u ovom članu.
- Svako ima pravo na pravično i javno suđenje u razumnom roku pred nezavisnim i nepristransim sudom koji je zakonski ustanovljen. Svakom treba pružiti mogućnost da bude savetovan, branjen i zastupan.
- Onima koji nemaju dovoljno sredstava, moraju se učiniti dostupnim pravna pomoć u tolikoj meri koja je neophodna da bi im se obezbedio efikasan pristup pravdi.”

Zanimljivo je spomenuti i član 41. Iz petog poglavlja nazvano “Građanska prava”:

²⁰⁷ *Afrička povelja o ljudskih pravima i pravima naroda*, član 7.

“Svako lice ima pravo na nepristrasan, pošten i blagovremen tretman njegovih odnosno njenih stvari u institucijama i telima Unije.”

Član 41. jasno ukazuje na važnost “blagovremenog” rešavanja građanskih postupaka, jer u istom članu reguliše i pitanje naknade štete koju su prouzrokovale institucije Zajednice, ukazujući time na vezu između blagovremenog rešavanja postupaka i posledica ukoliko ova odredba ne bude ispoštovana, dajući time i mogućnost zaštite prava na suđenje u razumnom roku svakom licu kome je ovo pravo povređeno.

5.3. Nacionalni sistemi rešavanja problema suđenja u razumnom roku- uporedno pravo

Problem kršenja prava na suđenje u razumnom roku jeste globalnim problem, države širom sveta pokušavaju na različite načine da uredе ovu oblast. Osnovna razlika u načinu regulisanja kada se govori o pravu na suđenje u razumnom roku jeste podela na dva sistema prava, anglosaksonski i evropskokontinentalni pravni sistem. Navodi se da je ovaj problem mnogo manje zastupljen zemljama precedentnog prava, te da je kršenje prava na suđenje u razumnom roku dugo prisutan u kontinentalnom pravu te da ima opšteevropski karakter.²⁰⁸

Kada je reč o načinu rešavanja problema suđenja u razumnom roku, S. Carić navodi nekoliko faza ovog procesa. Prva faza jeste uočavanje postojanja ovog problema, gde će se nakon formiranja svesti da na nacionalnom nivou ne postoji efikasan pravni lek koji će regulisati ovu oblast krenuti u aktivno rešavanje time što će se doneti nove zakonske odredbe koje će na najbolji način pružiti pravnu zaštitu svakom pojedincu a istovremeno povratiti poverenje u pravosudni sistem. Evropski sud za ljudska prava u velikom broju slučajeva ima ulogu ukazivanja na postojanje ovog problema u određenoj državi uglavnom nakon što dođe do podnošenja predstavki za povredu ovog prava od strane pojedinaca. Drugi korak u procesu rešavanja problema suđenja u razumnom roku jeste izbor sistema koji je za jednu državu najefikasniji. Svaka država će na osnovu svojih karakteristika izabrati način regulisanja i zaštite ovog prava u unutrašnjem pravu, ono što je vrlo bitno jeste i jedna vrsta eksperimentisanja gde će se ukoliko jedan sistem ne pokaže pozitivan efekat biti zamenjen drugim sistemom regulisanja koji će dati bolje rezultate od prethodnog što je ujedno i treći korak koji se može podvesti pod

²⁰⁸ Harris, D.J., O'Boyle, M., and Warbrick, C.(1995): *Law of the European Convention of Human Rights*, London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, str. 229.

proverom sistema u praksi. Ovaj deo je poveren Evropskom sudu za ljudska prava koji donosi odluku o tome da li je određena država na pravi način regulisala zaštitu ovog prava, ukazaće na slabosti ali i predložiti nova rešenja. Poslednja faza jeste korektivna faza koja predstavlja korekciju i usavršavanje sistema nakon što je ESLJP dao svoje mišljenje, kritike ali i predloge za unapređivanjem zaštite prava na suđenje u razumnom roku.²⁰⁹

Uporednopravna analiza razlikuje tri sistema regulisanja ovog problema i to:

- Preventivni sistem

Preventivni sistem regulisanja kršenja prava na suđenje u razumnom roku karakteriše postojanje sredstava koja preventivno deluju na ovu pojavu, odnosno nastoje da spreče da uopšte dođe do kršenja prava na suđenje u razumnom roku. U praksi bi to značilo da u državama preventivnog sistema postoji pravno sredstvo u obliku zahteva za ubrzanja postupka koji se podnosi nadležnom organu. Odgovor na ovu vrstu zahteva uglavnom bude i rešenje na problem neopravdano dugog postupka, gde nadležni organ određuje rokove u kojima se moraju preduzeti određene procesne radnje ili se kao nadležan u postupku odredi drugi sud.

Kada je reč o ovom sistemu vrlo je bitno u što kraćem roku odgovoriti na zahtev za ubrzanje postupka zbog sprečavanja nastanka štetnih posledica po stranke u postupku. Preventivni sistem takođe ne isključuje mogućnost postojanja zahteva za naknadu štete koja je nastala zbog kršenja prava na suđenje u razumnom roku, već samo omogućava strankama u postupku da još u toku trajanja postupka preduzmu određene mere koje mogu doprineti bržem i efikasnijem donošenjem odluke.

- Kompenzatorni sistem

Kompenzatorni sistem rešava problem kršenja prava na suđenje u razumnom roku time što nastalu povredu ispravlja isplatom naknade zbog dugog trajanja postupka. Države koje pripadaju ovom sistemu smatraju da materijalnom kompenacijom mogu ispraviti kršenje ovog ljudskog prava. Vrlo je važno naglasiti razliku između ove vrste naknade i naknade koja se ostvaruje u nacionalnim pravima u nekim drugim situacijama i postupcima. Evropski sud za ljudska prava sprovodi nadzor gde utvrđuje da li je ova oblast regulisana u skladu sa Konvencijom, odnosno da

²⁰⁹ Videti: Carić, S.(2015)

li je ovaj način regulisanja kršenja prava na suđenje u razumnom roku efikasan. U suštini pored isplate materijalne naknade moraju se urediti i druge činjenice vezane za pokretanje ovog postupka da bi ovaj mehanizam zaštite prava na suđenje u razumnom roku bio dostupan svakom licu kome je ovo pravo povređeno, ta pitanja se odnose na pokretanje samog postupka, takse ali i način isplate ove vrste naknade.

- **Kombinovani sistem**

Kombinovani sistem regulisanja kršenja prava na suđenje u razumnom roku jeste najčešći sistem koje države primenjuju jer on obuhvata sistem prevencije zajedno sa sistemom kompenzacije. Postoje mnoga mišljenja koja smatraju da je kombinovani sistem najefikasniji i najdelotvorniji sistem zaštite prava na suđenje u razumnom roku jer je kombinacija postojanja sredstava za ubrzavanje postupka a onda i sredstava za isplatu naknade idealno rešenje ovog problema. Svako lice koje smatra da postupak u kojem učestvuje predugo traje ima određenu dozu pravne sigurnosti jer ima dve opcije, gde ukoliko zahtev za ubrzanje postupka ne bude bio delotvoran pravni lek onda u svakom trenutku ostaje još jedan način na koji može ostvariti zaštitu svog ugroženog prava.

Pored ove tri grupe kojima se jasno mogu pripisati pravni sistemi određeni država koje upravo karakterišu odlike jednog od ovih sistema regulisanja zaštite prava na suđenje u razumnom roku, postoje i države gde ovo pravo nije regulisano na jedan od ova tri načina, jer su same po sebi specifične ali neke od njih su isto tako okarakterisane od strane Evropskog suda za ljudska prava kao zemlje koje ne poseduju efikasno pravno sredstvo za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku.

Tabela 6. Kršenja prava na suđenje u razumnom roku u smislu „trajanja postupka“ (čl. 6.1.) prikazano po državama

1996-2006				1959-2010			
Države	Stanovništvo u milionima stanovnika	Ukupno presuda	Presude u kojima se konstatuje bar jedno kršenje	Trajanje postrupka	Ukupno presuda	Presude u kojima se konstatuje bar jedno kršenje	Trajanje postupka
Albanija	3,2				27	23	3
Nemačka	82,3	76	53	23	193	128	83
Austrija	8,4	141	111	45	287	215	81
Azerbejdžan	9,2				42	38	2
Belgija	10,7	67	50	33	162	113	55
Bugarska	7,5	116	109	45	375	343	141
Kipar	1,1	36	29	22	60	50	34
Hrvatska	4,4	101	72	41	191	154	80
Danska	5,6	20	5	2	34	13	8
Španija	46,1	32	24	6	91	56	11
Estonija	1,3	12	9	1	23	19	4
Rusija	143	207	197	47	1079	1019	141

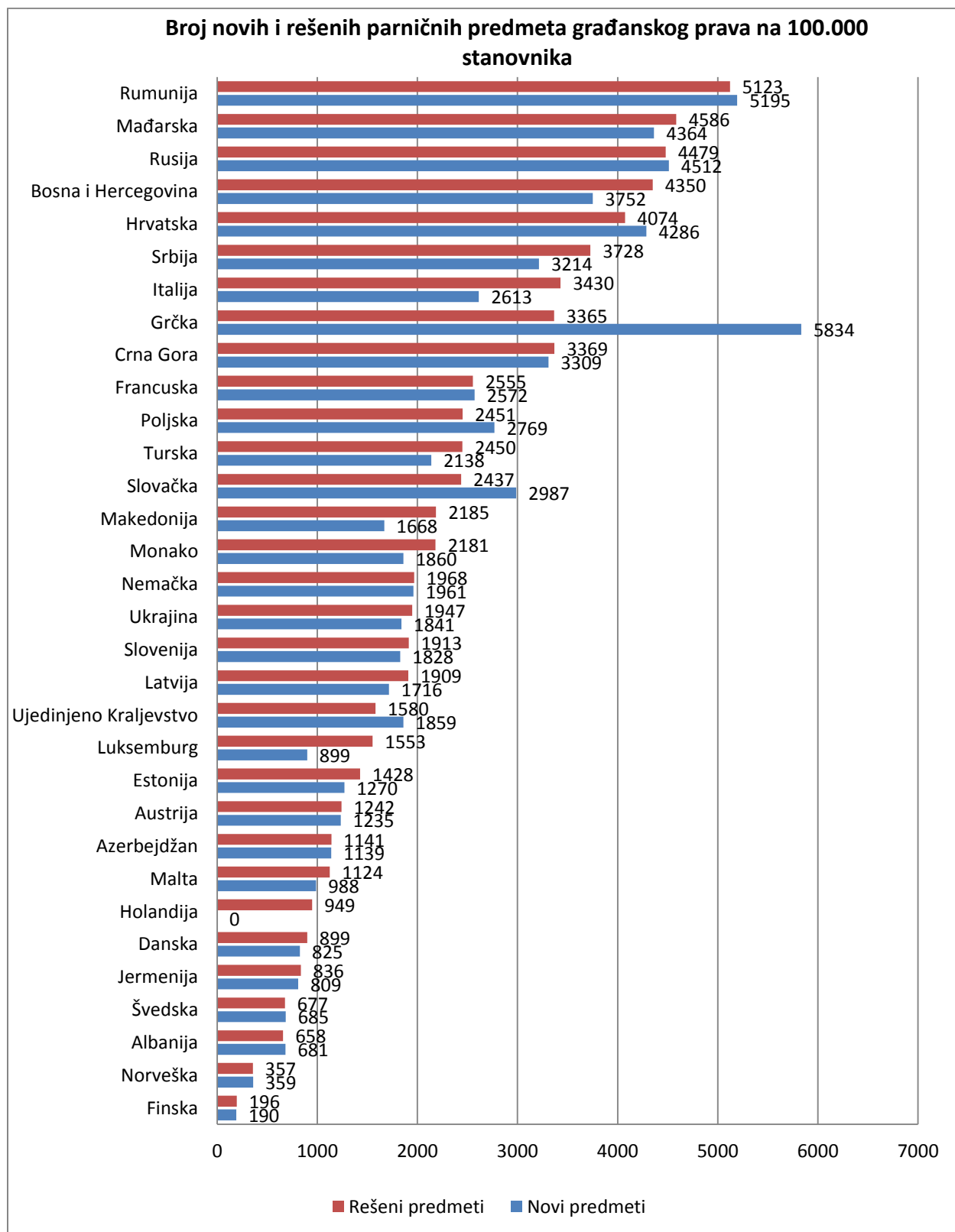
Finska	5,4		47	18	151	119	57
Francuska	62,8	541	431	245	815	604	279
Gruzija	4,4	10	9	2	39	32	5
Grčka	11,4	301	258	181	613	541	353
Mađarska	10	92	84	75	211	200	170
Irska	4,5	12	7	4	25	15	6
Italija	60,6	1648	1264	923	2121	1617	1139
Letonija	2,3	18	16	4	45	37	6
Makedonija	2,1	14	11	9	78	72	47
Lihtenštajn	0,4	4	4	1	5	5	2
Litvanija	3,3	30	23	7	65	52	19
Luksemburg	0,5	12	11	8	36	29	16
Malta	0,4	15	14	4	31	25	5
Moldavija	3,6	45	42	2	196	178	10
Norveška	4,9				28	20	2
Holandija	16,6	60	36	5	128	73	8
Poljska	38,3	378	318	210	874	761	397
Portugalija	10,7	131	74	59	206	128	77
Češka	10,5	117	106	73	158	142	77
Rumunija	21,5	186	152	13	791	719	78
Ujedinjeno Kraljevstvo	62,6	206	141	17	443	271	25
San Marino	0,3	10	8	2	11	8	2

Srbija	9,9				49	46	18
Slovačka	5,5	128	104	83	248	218	166
Slovenija	2	195	188	195	233	220	211
Švedska	9,4	35	13	5	95	47	12
Švajcarska	7,7	34	27	4	102	71	6
Turska	72,8	1310	1076	127	2573	2245	440
Ukrajina	45,4	263	258	32	717	709	193

U proseku su na nivou Evrope u 2012. sudovi prvog stepena bili u stanju da reše manje- više isti broj predmeta koliko je onih koji pristižu: oko 2.500 predmeta na 100.000 stanovnika. S druge strane se na nivou države ili entiteta mogu istaći bitna odstupanja. Kada se uzme u obzir obim građanskih (privrednih) postupaka kojima se bave sudovi prvog stepena, mogu se primetiti značajna odstupanja između država članica. Pojedinci naizgled imaju veću sklonost da pred sudovima rešavaju sporove (više od 3000 novih predmeta na 100.000 stanovnika) u državama centralne i istočne Evrope (Rusija, Litvanija, Češka, Hrvatska), državama Jugoistočne Evrope (Bosna i Hercegovina, Rumunija, Srbija), kao i u zemljama južnog dela Evrope (Španija, Italija, Grčka), nego što je to slučaj u zemljama severa Evrope (Finska, Norveška, Švedska, Danska, Holandija) i državama južnog Kavkaza (Gruzija, Azerbejdžan, Jermenija), gde se otvara manje od 1.000 novih predmeta na 100.000 stanovnika.²¹⁰

²¹⁰ Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ), www.coe.int/CEPEJ

Grafikon 7. Broj novih i rešenih parničnih predmeta građanskog prava na 100.000 stanovnika

U daljem radu će biti predstavljeni pravni sistemi određenih država gde će biti posebno istaknuti načini regulisanja prava na suđenje u razumnom roku ali i mehanizmi zaštite koji postoje u cilju pravnog regulisanja ove oblasti.

5.4.Pravo na suđenje u razumnom roku u zemljama anglosaksonskog pravnog sistema

5.4.1. Pravo na suđenje u razumnom roku u Velikoj Britaniji

Ukoliko se posmatra građanski pravni sistem u Engleskoj i Velsu 15 godina unazad može se uočiti da je pravosuđe ovih pravnih sistema bilo poprilično pasivno, jer su određeni koraci uglavnom bili preduzimani na zahtev stranaka. Postupci su bili zloupotrebljavani od strane stranaka koji su imali slobodu odlaganja koja se kosi sa odredbama EKLJP, što govori činjenica da je 1994.godine vreme trajanja građanskih parnica pred Visokim sudom u Londonu bilo prosečno 163 nedelje, a pred okružnim sudovima 80 nedelja. Odlaganje postupaka je u Velikoj Britaniji dugo bio veliki problem koji je bio prepoznat kao veliki neprijatelj pravde. Mnogi pravni mislioci su pravili detaljne analize o poteškoćama sa kojima se suočava pravosuđe u Velikoj Britaniji, uglavnom su svi prepoznavale jedan zajednički problem a to je ponašanje stranaka koje su smatrale parnicu bojnim poljem bez ikakvih pravila. Lord Woolf je 1995. godine načinio poseban izveštaj u kojem je naveo određena pravila po kojima se mora voditi svaki postupak:

- tretiranje stranaka na isti način;
- smanjenje troškova;
- određenje osnovnih karakteristika svakog predmeta i to:
 - vrednost spora,
 - važnost slučaja,
 - složenost predmeta spora,
 - finansijsko stanje stranaka.
- pravedno i blagovremeno postupanje;²¹¹

²¹¹ Lord Woolf's Final Report: <http://www.dca.gov.uk/civil/interfr.htm/>

Ova pravila su usvojena 1998. godine u aktu koji je nazvan *Civil Procedure Rules* (Pravila građanskog postupka) koji je stupio na snagu 1999. godine.

Parlament Velike Britanije je usvojio Akt o ljudskim pravima²¹² (*The Human Rights Act*) 1998. godine. Ovaj akt je pretočio prava koja su zagantovana u Konvenciji o ljudskim pravima u domaće zakonodavstvo. Akt zahteva od domaćih sudova da postupaju shodno jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava po pitanju svih oblasti koje su pod zaštitom Konvencije. Akt predviđa listu pravnih lekova za bolju zaštitu prava iz Konvencije u domaće zakonodavstvo. Smisao ovog akta leži u odgovornosti koju nose javne institucije, naglašavajući da ukoliko postupaju suprotno Konvenciji, oni krše zakon. Sudovi pružaju veliki izbor pravnih lekova, između ostalih bitno je spomenuti naknadu štete za povredu prava iz Konvencije o ljudskim pravima. Cilj ovih odredbi je bio da se smanji broj predstavlki u Strazburu time što će građani imati dovoljan broj pravnih lekova u domaćem zakonodavstvu koje mogu iskoristiti.

Akt o ljudskim pravima reguliše pravo na suđenje u razumnom roku, na osnovu člana 6. EKLJP, Akt precizno određuje da sudovi i tribunali u Ujedinjenom Kraljevstvu ne smeju neopravdano i nepotrebno odlagati postupke, već odluke moraju biti donesene u razumnom roku. U građanskim postupcima, obaveza suđenja u razumnom roku jeste postala deo sudskih postupaka u Engleskoj i Velsu, mehanizmi zaštite ovog prava jesu zahtev za ubrzanje postupka kao i kazna za učesnike u parnici koji su uzročnici neopravdanog odlaganja. Glavna kritika regulisanja ovog prava Aktom o ljudskim pravima jeste nepostojanje mogućnosti za naknadu štete zbog kršenja člana 6. EKLJP, što znači da iako sud ustanovi da je došlo do kršenja prava na suđenje u razumnom roku stranke u postupku nemaju nikakvo pravo na potraživanje naknade zbog štete koja je nastala neopravdano dugom parnicom. Sa druge strane lica kojima je ovo pravo ugroženo i žele dobiti materijalnu naknadu zbog kršenja istog mogu na drugi način ostvariti to pravo i to žalbom Sudskoj službi Njenog veličanstva (*Her Majesty's Court Service*), gde ukoliko se utvrdi postojanje kršenja prava na suđenje u razumnom roku, kompenzacija će biti odobrena licu koje je oštećeno.

Nepostojanje delotvornog pravnog sredstva po pitanju zaštite prava na suđenje u razumnom roku u Velikoj Britaniji jeste veliki problem sa kojima se ona suočava. Zaštita ovog prava se zadržava

²¹² The Human Rights Act 1998: <http://www.hmsc.gov.uk/acts/acts1998/19980042.htm/>

na normativnom nivou dok u praksi građanima nije obezbeđena sigurnost tokom upuštanja u građanske postupke za zaštitu prava i obaveza.

5.5.Pravo na suđenje u razumnom roku u zemljama kontinentalnog pravnog sistema

5.5.1. Pravo na suđenje u razumnom roku u Italiji

Italijansko pravosuđe je vrlo specifično što ga čini drugačijim od pravosuđa drugih Evropskih zemalja. U osnovi u Italijanskom pravosudnom sistemu javni tužioci su deo pravosuđa a ne deo izvršne vlasti. Sudije i tužioci su deo *magistrature*, i kao članovi istog tela oni se nazivaju magistrati. Više veće Magistrata je institucija koja je osnovana 1959.godine, sastoji se od 29 članova koji se biraju na četiri godine:

- 16 sudija i tužioca koji su izabrani od strane svojih kolega,
- 8 profesora prava ili advokata koje bira parlament i
- tri člana *ex officio*²¹³.

U poslednjih 20 godina italijanski sudovi su se suočavali sa rastom u pogledu složenosti i broja krivičnih ali i građanskih postupaka, što je rezultiralo i rastom trajanja postupaka. Po izveštajima Predsednika Kasacionog Suda i Ministra pravde u Italiji postoji 5.5 miliona građanskih i 3.2 miliona krivičnih postupaka koji još uvek nisu rešeni. Smatra se da postoji oko 40 hiljada slučajeva gde se krši pravo na suđenje u razumnom roku pred Italijanskim Apelacionim sudovima između 2001. i 2008.godine, a visina odštete iznosi oko 118 miliona eura. U pokušaju da se poboljša kvalitete sudova, parlament i vlada su učinile nekoliko reformi, uglavnom procesnih, koje su uticale na strukturu i funkcionisanje italijanskog pravosuđa. Neke od najvažnijih reformi su bile amandman iz 1999. koji je regulisao “pravo na suđenje u razumnom roku”, Pinto zakon iz 2001, građansko-procesne reforme iz 2003, 2006 i 2009., međutim ni jedna od ovh reformi nije imala pozitivan uticaj na dužinu trajanja sudskih postupaka.²¹⁴

²¹³U *ex officio* članove se ubrajaju: Predsednik Republike, Predsednik Kasacionog suda i Šef kancelarije Javnog tužioca

²¹⁴ Crozier M. (1969): *Le phenomene bureaucratique*, Paris, Editions du Seuil

Krajem 1999. godine donet je amandman na Član.111 gde je primenjen Član 6. Evropske Konvencije o ljudskim pravima, *pravo na suđenje u razumnom roku*. Ova odredba je značila da suđenje mora trajati razuman period iako *razuman rok* nije bio definisan ni u jednom dokumentu. Kasnije je Apelacioni sud u Torinu definisao i ograničio razuman rok u građanskim postupcima na tri godine, ovo pravilo je preuzeto iz prakse Evropskog suda za ljudska prava, koji smatra da je razuman rok za prvostepene postupke 3 godina a za drugostepene postupke 5 godina.²¹⁵ Pinto zakon je stupio na snagu 2001.godine, a imao za cilj sprečavanje smanjenje broja zahteva pred Evropskim sudom za ljudska prava, ali kao što je već navedeno, nove zakonske odredbe nisu rešile ni jedan problem, nasuprot tome opteretile su Apelacioni sud i izazvali deficit u budžetu za oko 118 miliona eura, povećale su broj predmeta u već opterećenim domaćim sudovima, izazvale su kašnjenje u plaćanju kompenzacija i što je najvažnije izazvale su duže trajanje postupaka. Ovaj zakon je samo privremeno ostvario svoju primarnu ulogu, smanjenja zahteva pred Evropskim sudom za ljudska prava, jer su propisani dodatni načini za korišćenje lokalnih pravnih lekova. Međutim, do kraja 2011. godine, oko 5,000 od 14,500 nerešenih predmeta pred ESLJP protiv Italije su se odnosili na tzv. 'Pinto postupke'. Pored toga, u 2011. godini, italijanska vlada je isplatila €200 miliona kao novčanu naknadu oštećenima, što je iznos koji je umesto toga mogao biti iskorišćen za sprovođenje neophodnih institucionalnih reformi i unapređenje efikasnosti pravosudnog sistema u celini.²¹⁶ Reforme u Pinto stilu dobro funkcionišu u sistemima koji su generalno dobri i gde je kršenje prava na suđenje u razumnom roku izuzetak koji se može pripisati neodgovarajućem upravljanju pojedinačnog predmeta Pinto zakon je bio skup i beskoristan koji je samo pokušao da sakrije probleme ispod tepiha.²¹⁷

Najbolji primer rešavanja problema trajanja postupaka je dao prvostepeni sud u Torinu, koji je jedan od većih sudova sa 160 sudija. Oni su promovisali tkz. Strazburški program, čiji je cilj bio smanjenje dužine trajanja postupaka u građanskim postupcima. Program se odnosio na jasna pravila i praksi koja mora biti implementirana od strane sudija i sudskog osoblja u borbi protiv nepotrebnih odlaganja. Posebna pažnja je bila usmerena na slučajeve koji su trajali više od tri godine, program je godinama unapređivan, ali osnova i glavni cilj je ostao isti. Najvažnija stvar

²¹⁵ Interview with Vladimiro Zagrebelsky, judge at the European Court of Human Rights (Urbino, November 2002).

²¹⁶ <http://mdtfjss.org.rs/sjfr/sr/preocena-spoljasnjeg-ucinka/3-3e-kvalitet-donosenja-odluka-u-predmetima>

²¹⁷ Carnevali, D. (2006): *La violazione della ragionevole durata del processo: alcuni dati sull'applicazione della 'legge Pinto'* in C. Guarnieri e F. Zannotti (eds), *Giusto processo?*, Milano, Giuffrè, str. 289-314.

je da se ovaj način pokazao efikasnim, pa je u Aprilu 2009.godine izveštaj ovog Suda pokazao da je manje od 5% građanskih postupaka traje više od tri godine, a da je više od 85% građanskih postupaka rešeno za manje od dve godine. Smatra se da je glavni uzrok za ovakav uspeh sistematična i tendenciozna lokalna inicijativa, koja je praćena primenom ključnih faktora u borbi za primenu prava na suđenje u razumnom roku.²¹⁸

5.5.2. Pravo na suđenje u razumnom roku u Poljskoj

Nakon što je Italija donela Pinto zakon, Poljska je sledeći njen primer, uzimajući određene elemente koji su se pokazali efikasnim iz ubrzo uvela slične odredbe u svoje zakonodavstvo. Nakon Poljske i Slovenija je preduzela slične korake u cilju skraćanja postupaka. Sve ove promene su imale za cilj usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa Evropskom Konvencijom koja garantuje pravična suđenja i između ostalog naređuje završetak postupaka u razumnom roku. U slučaju *Kudła v. Poland* Evropski sud za ljudska prava navodi da ukoliko u domaće zakonodavstvo ne predviđa pravni lek za povredu prava na suđenje u razumnom roku onda postoji kršenje Člana 13. Konvencije. Takođe se navodi da ukoliko u domaćem zakonodavstvu postoji pravni lek koji se može iskoristiti ukoliko dođe do kršenja prava na suđenje u razumnom roku onda se prvo moraju iskoristiti sva pravna sredstva koja postoje u domaćem zakonodavstvu da bi se mogao okrenuti postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava. U cilju implementiranja preporuka koje je Poljska dobila u prethodno spomenutom slučaju, Komisija za građansko pravo pri Ministarstvu pravde je pripremila nacrt akta koji se odnosi na kršenje prava na suđenje u razumnom roku. Ovaj Akt je stupio na snagu 17. Septembra 2004.godine i počeo se primenjivati u slučajevima nepotrebnog odlaganja postupaka. *Ratio legis* Akta iz 2004.godine je bio davanje mogućnosti Poljskim vlastima da postupaju na stepenu nacionalnog nivoa po povredi prava na suđenje u razumnom roku, čime bi smanjili broj predstavlki pred Evropskim Sudom.

²¹⁸Fabri, M.(2009): *Research Institute on Judicial Systems, National Research Council (IRSIGCNR)*, Bologna, Italy, The right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights, Bled, Slovenia, str. 21.

Na osnovu ovog Akta, stranka ima mogućnost da uputi žalbu, tražeći da se uklone činjenice koje nepotrebno odlažu postupak da bi se skratila dužina parnice, gde će se utvrđivati samo pravne i faktičke činjenice koje su bitne za slučaj. Kriterijumi koji služe za utvrđivanje postojanja neoptrebnog odlaganja parnice su zasnovani na sudskoj praksi Suda.

Pravilo je da žalbu razmatra predsednik suda, pa ukoliko utvrdi da zaista u određenom slučaju postoji nepotrebno odlaganje u izvršnom delu ili u delu donošenja presude, onda će je poslati regionalnom sudu u čiji nadležnost spadaju ove radnje. Na osnovu odredaba prethodno navedenog Akta, žalbe na kršenje prava na suđenje u razumnom roku mogu biti razmatrane samo ako je proces u toku, ali isto tako se mora naglasiti da stranka u slučaju koja je pretrpela neku štetu zbog neopravdano dugog trajanja postupka može zahtevati naknadu materijalne i nematerijalne štete nakon što se procedura završi. Odluka o žalbi mora biti donesena najduže dva meseca od dana podnošenja žalbe. Na osnovu istog zakona stranka može uložiti novu žalbu u istom slučaju 12 meseci nakon što je sud utvrdio neopravdano kašnjenje.

Od 17. Septembra 2004.godine kada je Zakon stupio na snagu, pa do 31. Decembra 2008. godine dospelo je 15 040 žalbi koje su se odnosile na predugo trajanje sudskih postupaka. Kategorija koja je najčešće bila predmet žalbi su bili građanski postupci koji su činili 61.03% a bilo je ukupno 9 185 žalbi.

Evropski Sud je konstatovao u slučaju *Charzyński v. Poland*²¹⁹ da je ovaj Zakon u velikoj meri efikasno pravno sredstvo za sprečavanje kršenja prava na suđenje u razumnom roku. Pored pozitivnih efekata koje Sud navodi posebno su spomenuti i slučajevi gde sudovi u Poljskoj nisu preduzeli potrebne mere. Pored posebne obuke sudija, kao u usklađivanja sudske prakse nacionalnih zakonodavstava sa Evropskim sudom, vlada je bila primorana da donošenjem novih Zakona unapredi pravni sistem. S tim u vezi 2009. godine se donosi amandman na Zakon koji stupa na snagu 1. maja iste godine. Glavna odredba amandmana se odnosi na mogućnost podnošenja žalbe zbog kršenja prava na suđenje u razumnom roku u pripremnom postupku ukoliko je došlo do nepotrebnog kašnjenja krivicom tužioca. Novi amandman uspostavlja i obavezu suda da naloži sprovođenje odgovarajućih mera u okviru ograničenog roka, kao i slanje žalbe na viši sud od onog kome je žalba podnesena.

²¹⁹*Charzyński v. Poland*, predstavka broj 15212/03, presuda od 1.marta 2005.godine

Ovaj pravni lek koji postoji u Poljskoj može biti dobar primer za druge države. U slučaju nepotrebnog odlaganja postupka svako lice koje je pretrpelo neku štetu iz tog razloga može lako i brzo ostvariti svoja prava pred nezavisnim sudskim organom. Ukoliko sud utvrdi postojanje kršenja ovog prava onda stranka koja je pretrpela neku štetu može dobiti odštetu i na taj način se ukloniti štetne posledice nastale kršenjem prava na suđenje u razumnom roku.²²⁰

5.5.3. Pravo na suđenje u razumnom roku u Nemačkoj

Nemačko pravosuđe poznaje pravo na suđenje u razumnom roku od 1970.godine. Ovaj princip je obavezivao sudije da preduzimaju određene parnične radnje u što kraćem vremenskom periodu. Na osnovu članova 278. i 279, Nemačkog građanskog zakonika (ZPO)²²¹, sud je dužan da u što kraćem vremenskom periodu omogući saslušanje stranaka, sa druge strane stranke su dužne da se odazovu bez neopravdanih odlaganja i propuštanja parničnih radnji. Sud takođe određuje rokove za preduzimanje određenih radnji, nastupa prekluzija, što znači da kršenjem rokova stranka gubi određena prava.

Nemačka ima 17 individualnih pravnih sistema, u njoj postoji 1089 sudova u kojima sudi 20 382 sudije. Od tog broj 459 su sudije federalnih sudova a 19 923 sudije ostalih sudova. Pravosudni sistem je organizovan u pet odseka i to: građanski i krivični sudovi, administrativni, socijalni, radni i finansijski sudovi. Svaki od ovih sudova (izuzetak je finansijski) odlikuje dvostepenost postupka, a vrhovni sud u trećem postupku odlučuje samo o pravnim pitanjima. U prvom stepenu sude lokalni sudovi i to za sporove u vrednosti do 5000 eura, svi sporovi veće vrednosti su u nadležnosti regionalnih sudova u prvom stepenu. Regionalni sudovi su nadležni u drugostepenom postupku za žalbe na postupke pred lokalnim sudovima. Sud najveće instance je Federalni sud u Karlsruheu. Žalba može biti upućena zbog pogrešno utvrđenih činjenica kao i pogrešne primene prava. Sudovi za građanske postupke imaju 3 stepena i to u prvom stepenu

²²⁰Albers, P.(2009): *The right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights*, Bled, Slovenia, str. 21.

²²¹ https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html

lokalni i regionalni sudovi u zavisnosti od vrednosti spora, u drugom stepenu regionalni sudovi i viši regionalni sudovi i u trećem stepenu Federalni sud.

Tabela 7. Podela sudova za građanske postupke

Federalni sud	
Viši regionalni sudovi	Ukupno 24 suda
Regionalni sudovi	Ukupno 115 sudova
Lokalni sudovi	Ukupno 650 sudova

Regionalni sudovi imaju 58 hiljada slučajeva godišnje, dok viši regionalni sudovi oko 53 hiljade godišnje. S tim u vezi postupci pred regionalnim sudovima traju prosečno 6.2 meseca dok pre višim regionalnim sudovima postupci traju prosečno 8.6 meseci. Prosečno trajanje prvostepenih postupaka pred lokalnim sudovima je 4.7 meseca, u regionalnim sudovima 13.9 meseci, a u istim sudovima drugostepeni postupci traju proseku 8.4 meseci. Postupci pred federativnim sudom traju u proseku od 12 do 18 meseci. Svake godine Federalni sud donese odluku po žalbi u 5000-6000 slučajeva.²²²

U velikom broju slučajeva pred Evropskim sudom za ljudska prava protiv Nemačke je naglašeno da Nemačka nema efikasno pravno sredstvo za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku. Reforma pravosuđa je izvršena 2002. godine kada je u pravosudni sistem Nemačke uneto nekoliko novina. U cilju efikasnijeg i bržeg rešavanja građanskih postupaka a time i zaštite prava na suđenje u razumnom roku doneto je nekoliko mera:

- 1) Suđenje od strane sudije pojedinca (Član 526.)

Na osnovu reforme pravosuđa iz 2002.godine dozvoljeno je da u određenim slučajevima sudi sudija pojedinac. Svrha ove odredbe je bila da se ljudski resursi u pravosuđu rasporede i organizuju na najefikasniji i najekonomičniji način. U prvostepenom postupku odluku donosi

²²²Ernst, R.(2012): *The appeal in German civil procedure and the length of the process: Facts and figures, problems and solutions*, Judge at the Higher Regional Court Berlin, str 3.

sudija pojedinac po pravilu, dok u drugostepenom postupku veće sudija imenuje jednog sudiju da samostalno odluči o žalbi.

2) Odbijanje žalbe bez saslušanja stranke

Još jedna novina iz reforme 2002. godine se pokazala kao izuzetno efikasan način za bržim donošenjem odluka. Naime uvedena je mogućnost odbijanja žalbe bez saslušanja stranke. Razlog uvođenja ovog pravila jeste pravilno raspoređivanja sudija i izbegavanja gubljenja vremena na saslušanje stranke koja po svim pokazateljima nema dovoljno jake argumente za žalbu na prvostepeni postupak. Zakon jasno određuje u kojim slučajevima se može odbiti žalba bez saslušanja stranke:

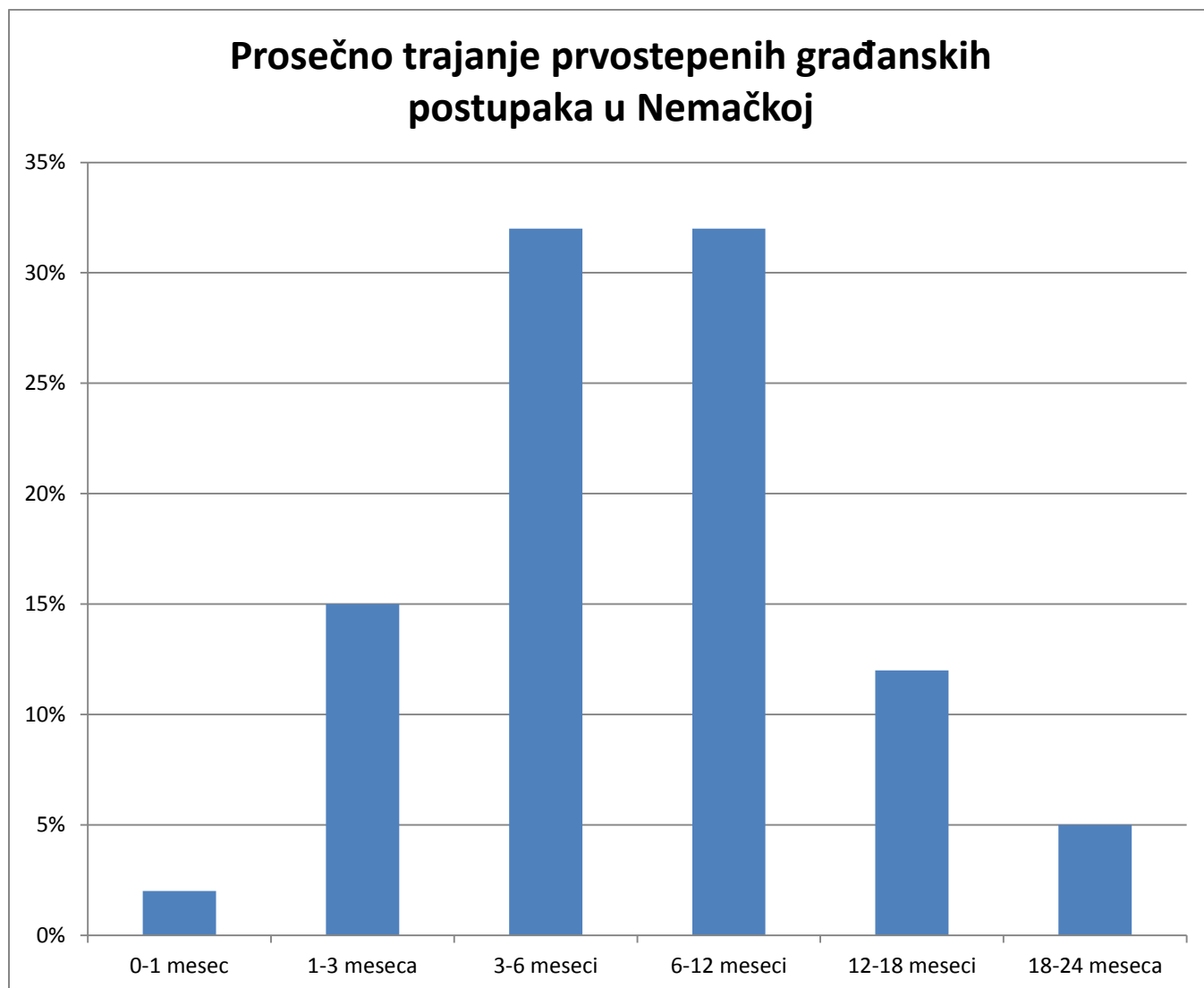
- ne postoji šansa da žalba bude usvojena;
- pravno pitanje nije od suštinskog značaja za slučaj;
- u žalbi se ne navodi zahtev za usmenom raspravom.

3) Žalba za naknadu štete zbog neopravdano dugih sudskih postupaka

Novina u procesnom pravu Nemačke jeste i zahtev za naknadu materijalne ali u određenim slučajevima i nematerijalne štete zbog kršenja prava na suđenje u razumnom roku. Svako lice koje pretrpi štetu zbog dugih postupaka ima pravo na razumnu naknadu štete. Dužina postupka i određivanje *razumnog roka* će se određivati u svakom pojedinačnom slučaju. Visina naknade je takođe određena i to 1200 eura za svaku godinu neopravdanog trajanja postupka, međutim visinu naknade sud može povećati ili smanjiti u zavisnosti od posebnih okolnosti slučaja.²²³

²²³ Ernst, R.(2012): 12.

Grafikon 8. Prosečno trajanje prvostepenih građanskih postupaka u Nemačkoj 2012.godine

Grafikon predstavlja prosečno trajanje prvostepenih građanskih postupaka u Nemačkoj prema istraživanju nastalom 2012. godine. On pokazuje da se 2% postupaka završi u periodu od 0-1 mesec, 15% postupka traje između jednog i tri meseca, 32% postupaka traju 3-12 meseci, dok 13% traje 12-18 meseci, samo 5% građanskih postupaka traju između 18-24 meseca. Na osnovu navedene statistike može se reći da nemački pravosudni sistem funkcioniše prilično dobro, i da se pravo na suđenje u razumnom roku poštuje u velikoj meri. Građanski postupci u prvom stepenu ne traju duže od godinu dana, odluka se u većini postupaka donese u periodu od 6 meseci. Ova slika međutim ne isključuje mogućnost da postoje sporovi koji traju predugo, jer je dužina postupaka nije ista u svim delovima Nemačke. Dužina postupaka je kraća i pravo na

suđenje u razumnom roku se više poštuje u severnim delovima Nemačke nego u Berlinu. Kada je reč o mehanizmima za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku, reformom pravosuđa uvedeni su novi instituti koji su skratili dužinu trajanja postupaka. Pored toga zahtev za naknadu štete zbog kršenja ovog prava u velikoj meri je doprineo unapređenju poštovanja ljudskih prava u Nemačkoj.

Mere koje je Nemačka donela u cilju prevencije povrede prava na suđenje u razumnom roku su se pokazale kao efikasne i delotvorne, što pokazuje i statistika koja govori od dužini postupaka kao i pozitivnom stavu Evropskog suda o njihovom pravosudnom sistemu. Ono što bi mogla Republika Srbija u narednom periodu da uradi po pitanju zaštite ovog prava jeste uvođenje novih odredbi po ugledu na Nemačku kojima bi se umesto suđenje od strane veća sudija u određenim postupcima sudili sudije pojedinci gde bi se na taj način došlo do bolje organizacije ljudskih resursa u pravosuđu a samim tim unapredila zaštita prava na suđenje u razumnom roku.

5.5.4. Pravo na suđenje u razumnom roku u Holandiji

Kao rezultat socijalnih kritika ali i nagomilavanja slučajeva u holandskim sudovima glavne reforme u pravosuđu su se implementirale od 1998-2002. Primena ovih reformi je bila poprilično originalna i one su išle u dva smera. Prvi smer reformi je određivalo Ministarstvo pravde a drugi smer je iniciralo samo pravosuđe. Deo reformi uveden od strane Ministarstva pravde je predviđalo veći budžetsa sudove, samim tim je omogućeno zapošljavanje novih sudija i sudskog osoblja.

Druga mera koja je uvedena tokom reformi je bila konkretno vezana za veliki broj nagomilanih slučajeva u pojedinim sudovima, tako da je 2000.godine formirana jedinica specijalnog osoblja da bi se smanjio broj nagomilanih predmeta iz oblasti građanskog prava. Osoblje koje je radilo na rešavanju ovog problema bilo je pod stalnom kontrolom 6 izabranih sudija. Građanski predmeti su preuzeti od nekoliko sudova koji su bili najopterećeniji, podaci govore da je u periodu od 2000-2004, 7500 odluka pripremljeno od strane ove specijalne jedinice. Kao rezultat ovih reformi je osnovano i Veće Sudija, 2002. Godine. Nakon 2004.godine Holandija uvodi još neke mere u cilju ubrzanja sudskih postupaka:

Imenovanje samo jednog sudije osnovnih sudova koji će suditi u većini slučajeva

Generalno pravilo za osnovne sudove jeste da u što većoj meri sudi samo jedan sudija. Ovako organizovani sudovi mogu brže rešavati slučajeve nego u situacijama kada u određenom slučaju sudi veće sudija koje se sastoji od tri sudije. Ovo pravilo je izuzetno bitno primeniti u prostim građanskim parnicama. Međutim Zakon jasno propisuje da je za određene složene i komplikovane vrste slučajeva obaveza da sudi veće sudija.

Primena LAMICIE modela i dodeljivanja finansijskih sredstava sudovima

U holandskom pravosuđu je primenjen *LAMICIE* model, koji sadrži 49 kategorija različitih predmeta. Za svaku kategoriju je određeno vreme pripreme i završetka slučaja. Ovaj model je takođe 2005. godine korišćen kao uvod u novu metodu finansiranja sudova. Za svaki od kategorija pored određenog vremena koje se predviđa za preduzimanje parničnih radnji predviđeni su i troškovi za svaku kategoriju. Svake tri godine se vrši revizija troškova u svakom pojedinačnom slučaju i na osnovu ga se prvobitni iznos smanjuje ili povećava.

Metode za merenje dužine postupaka

Holandsko pravosuđe je prethodnih godina mnogo ulagalo u unapređenju metoda za merenje trajanja dužine postupaka, na taj način su pokušali doći do informacija koliko treba vremena za svaki poseban slučaj da se donese presuda. Podaci do kojih su došli jesu da se građanski parnični postupci završavaju u proseku za 61 nedelju, a građanski vanpranični postupci u periodu od 6 nedelja.

Imenovanje sudija

Po holandskom pravu sudije se imenuju doživotno, njihova nezavisnost se garantuje holandskim zakonima kao i Konstitucijom. Za razliku od drugih država koji imenuju sudije određenog suda gde će vršiti tu funkciju, Holandija je uredila ovu problematiku na način da imenovane sudije pored doživotnog mandata imaju i pravo da kao sudije zamenici sude u drugim sudovima. Ovo znači da ukoliko se desi situacija da određeni sud nema dovoljno kapaciteta, drugi sud koji je rasterećeniji u tom smislu može poslati svog sudiju da tamo privremeno obavlja svoju dužnost. Uspostavljanje balansa između brzine i pravednosti jeste još jedan cilj holandskog zakonodavstva, u tom smislu u poslednjoj dekadi je uveden sistem kvaliteta *Rechtspraak*.

Glavni silj ovog sistema jeste davanje mogućnosti sudovima da kroz uvođenje novih metoda i mera unaprede kvalitet svojih usluga. On se sastoji od normativnog okvira, nekoliko novih mera i drugih sredstava.

Pim Alberts navodi 5 najvažnijih elemenata koji mogu ubrzati sudske postupke:

- Donošenje zakona koji će odrediti na konkretniji način rokove i samu dužinu postupaka.

To znači da u samom zakonu moraju postojati norme koje daju rok završetka postupka, uzimajući u obzir balans između kvaliteta i brzine. U praksi ovo znači da ubrzanje postupaka nije konačni cilj svih vrsta slučajeva, u nekim slučajevima brzina nije jedan od bitnih elemenata zbog složenosti samog predmeta, tačnost utvrđenih činjenica predstavlja mnogo značajniju stavku. Međutim, za razliku od ovih slučajeva postoje i slučajevi gde je suštinska važnost brzina, kao što su postupci prema maloletnicima, postupci porodični sporovi i dr.gde je u interesu maloletnog lica da se slučaj u što kraćem vremenskom periodu finalizuje i donese se pravosnažna presuda.

- Rešavanje slučajeva po prioritetu

U cilju realizacije normi koje regulišu dužinu postupka, neophodno je da postoji lista prioriternih slučajeva, što bi trebalo da znači da analizom svakog pojedinačnog slučaja sud treba odlučiti da na kojem će mestu na listi biti određen slučaj, a kriterijumi moraju biti u skladu sa društvenom značajem kao i specifičnostima koje ga odlikuju. U tom smislu sud će prvo rešavati slučajeve koji su na vrhu listu, jer od brzine postupka zavisi i uspostavljanje pravednosti, ili sprečavanje nastanka materijalne ili nematerijalne štete.

- Saradnja karika u pravosudnom lancu

Saradnja i koordinacija različitih činilaca koji su deo jednog pravosudnog sistema je neophodna za postizanje rezultata, ukoliko svaki aktor odradi svoj posao precizno i u razumnim vremenskim okvirima onda se može očekivati efikasan i brz kraj postupka, gde će se primenom efikasnosti i kvaliteta uspostaviti balans između brzine postupka i krajnjeg cilja, usposavljanje pravde.

- Digitalizacija i modernizacija sudskih postupaka

U skladu sa vremenom u kojem živimo i digitalnom erom koja je nastupila, potrebno je da pravosuđe načini još jedan korak napred gde će omogućiti digitalizaciju postupaka u smislu

možnosti podnošenja tužbi elektronskim putem, mogućnost praćenja toka postupka on-line, zamena pismenih podnesaka i dokumenata elektronskim, i dr.

5.5.5. Pravo na suđenje u razumnom roku u Republici Češkoj

Republika Češka je u poslednjim godinama razvila sistem brzog rešavanja postupaka kao odgovor na prigovore Evropskog suda iz presude *Hartman v. Czech Republic*²²⁴ iz 2003.godine, koji su se odnosili na neefikasno prvosuđe. Prigovori su imali za cilj ubrzanje procedure, pa je konkretno naveden “zahtev za uspostavljanje rokova za završetak procedure”. U ovoj presudi se navodi i da stranka u postupku koja je nezadovoljna može podneti žalbu predsedniku suda i zahtevati da viši sud odredi rok za preduzimanje određenih parničnih radnji. Na sličan način je ovo pitanje regulisano i u austrijskom pravu.

Nakon 2009.godine dve serije promena su napravljene. Prva serija promena se odnosila na uvođenje mogućnosti zahteva za naknadu štete. Zakon br. 160/2006 je regulisao mogućnost zahtevanja nematerijalne štete (materijalna šteta je do tad već bila zakonski regulisana) zbog krivice javnih službenika. Kao i što je navedeno u presudi *Vokurka v. Czech Republic* brzina i efikasnost sudskih postupaka predstavljaju važan deo zvanične procedure za koju je odgovorna država. Svi zahtevi za kompenzaciju se podnose Ministarstvu pravde. Podnosilac može pokrenuti građansku parnicu ukoliko Ministarstvo pravde postupi u roku od 6 meseci. U prethodno navedenoj odluci Sud je prepoznao *a priori* efekte ovog pravnog leka. Problem dugih parnica je opet došao do izražaja u odluci *Najvar v. Czech Republic*²²⁵. Ovaj slučaj je bitan jer zahtev podnet Sudu 3.marta 2009.godine, tri godine nakon donošenja Zakona 160/2006 koji daje mogućnost traženja kompenzacije u nacionalnom zakonodavstvu, zanimljivo je navesti da je od 27. Aprila 2006.godine kada je zakon 160/2006 stupio na snagu, Ministarstvo pravde dobilo 4750 žalbi. Broj žalbi na koje nije odgovoreno u roku od 6 meseci je bio 1290, dok su ostale žalbe razmotrene i nisu postojale nepravilnosti kod isplate odštete.

²²⁴ *Hartman v. Czech Republic* (no. 53341/99), 10. Jul 2003.godine

²²⁵ *Najvar v. Czech Republic* predstavka broj 302/06, presuda od 3. Mart 2009.godine

U ovoj zemlji problem kršenja prava na suđenje u razumnom roku je shvaćen kao multidisciplinarni fenomen kome se na taj način mora pristupiti, jer problem nepotrebnog odlaganja rešavanja određenih slučajeva imaju različite posledice na svakog pojedinca koji je učesnik u postupku.

5.6.Pravo na suđenje u razumnom roku u zemljama u neposrednom okruženju Republike Srbije

5.6.1. Pravo na suđenje u razumnom roku u Mađarskoj

Presednik parlamenta Mađarske je 23. Oktobra 1989.godine proglasio Republiku Mađarsku. Sledeće godine sudovi Mađarske su se suočavali sa problemima koji su bili drugačiji od onih u socijalističkoj eri ove zemlje. Ekonomske i socijalne promene su prouzrokovale veliki broj građanskih i krivičnih postupaka međutim niti zakonodavna niti sudska vlast nisu bili spremni da efikasno isprate ove procese. Sudovi su funkcionisali po građansko-procesnom zakonu iz 1952.godine, krivičnom zakonu iz 1973.godine i sudskim odredbama iz 1974.godine. sve ove činjenice su dovele do velikih kršenja člana 6. prava na suđenje u razumnom roku.

Mađarska je potpisala Konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama 6. Novembra 1990. A ratifikovala je 5.novembra 1992. Godine. To znači da istorija nastanka prava na suđenje u razumnom roku u Mađarskoj počinje tek 5. Novembra 1992.

Promene na Zakonu o parničnom postupku su počele 1995.godine, nove odredbe su regulisale ponašanja stranaka u postupku jer je uočeno nepotrebno odlaganjanje postupka zbog ovog elementa. Nove odredbe su obavezivale stranke da svoje blagovremeno preduzimaju parnične radnje u suprotnom sud može izreći kaznu stranki koja prekrši neki od zakonskih rokova. Međutim kazna za prekršioca u ovom slučaju nije prikladna mera koja bi zadovoljila drugu stranu, jer doprinos od kazni se priliv u budžet države, što znači da bi drugoj strani u postupku bila pričinjena nepravda. Iz ovog razloga donosi se nova odredba koja omogućuje sudu da odlučuje bez čekanja da stranke u postupku preuzmu određene radnje, ova odredba određuje i to da sud mora čekati da se izvrše određene parnične radnje ako taj period čekanja neće biti na štetu postupka, odnosno samih stranaka u postupku. Izmene na pravila postupka se odnose i na svedoke i veštake u postupku, gde sud može izreći kaznu i ovim licima ukoliko se ne pojave na

ročištu bez opravdanog razliga ili ga napuste bez dozvole, ili pak odbiju da daju odgovor na pitanja suda bez razloga uprkos zakonskoj obavezi da postupe po naredbi, što može dovesti do nepotrebnog odugovlačenja postupka.

Drugi deo promena po pitanju kršenja prava na suđenje u razumnom roku je počeo 1999.godine, gde je Zakonodavac prepoznao problem predugog trajanja postupaka zbog ponašanja suda. Iz ovog razloga po prvi put je u samom zakonu *The Civil Procedural Code* postavljen sahtev sudu da završi postupak u *razumnom roku*. Od tada sud ima obavezu da završi postupak u razumnom roku bez obaveze da istražuje istinu, zato što je teret stranaka da pribave dokaze sudu i tako usmere pravac postupka.

Prva predstava protiv Mađarske je podneta 1996-1997. U slučaju *Erdős v. Hungary* ²²⁶ glavni razlog za trajanje postupka jeste zahtevanje tumačenje veštaka za ne tako komplikovan predmet. Mišljene stručnog lica jeste potrebno za mnoga pitanja koja se potežu u svakom konkretnom slučaju, ali zahtevajući veštačenja bilo koje vrste produžava trajanje postupka, pa je nekada za stranku korisnije da uzme manju odštetu ali da se slučaj brže završi.²²⁷

Zbog ove vrste problema Građanski zakonik se promenio 1999.godine u pogledu oslobađanja suda da po službenoj dužnosti istražuje istinite činjenice bitne za postupak, već taj teret pada na stranke koje imaju obavezu da donesu sudu dokaze bitne za slučaj a sud mora završiti postupak u *razumnom roku*. Ove promene se odnose i na definisanje razumnog roka, gde se dužina trajanja postupka usklađuje sa Evropskom Konvencijom. U ovom zakonu se posebno uređuje i naknada štete izazvana ponašanjem suda koja mora sadžati tri elementa:

- nezakonito postupanje suda,
- šteta koju je pretrpela stranka u postupku,
- uzročna veza između radnje suda i štete.

Ovaj deo zakona se odnosi na situaciju kada sud ne donese presudu u razumnom roku, čime krši jedno od osnovnih ljudskih prava, stranka u postupku ima pravo da traži naknadu štete. Druga

²²⁶ *Erdős v. Hungary*, predstava broj 38937/97, presuda od 9.jula 2002. godine

²²⁷ Videti: Janis, M., Kay, R.,Bradley, A.(2000): *European human rights law*, Oxford University Press

promena koju je doneo novi Zakon bila je primećena u slučaju *Kútfalvi v. Hungary*²²⁸ a odnosila se na mišljenje veštaka koji su vrlo često zbog kašnjenja bili uzrok kršenja *razumnog roka*. Naime pre 2005. godine, sud nije imao pravo da umanji naknadu veštacima zbog kašnjenja, oni su samo mogli biti kažnjeni sa kaznom koja je bila izuzetno mala pa se smatralo da zbog toga ona nije imala dugoročnog efekta. Sud je takođe imao mogućnost da u slučaju da jedan veštak kasni sa davanjem stručnog mišljenja, da angažuje drugog veštaka, ali i u ovom slučaju bi sošlo do nepotrebnog odugovlačenja postupka. U slučaju Kútfalvi, jedan od razloga za izuzetno dugo trajanje postupka je bilo upravo čekanje na mišljenje dva veštaka duže od 30 dana kako je predviđeno zakonom. Zakonodavac je za ovaj problem smatrao da je najbolje rešenje mera smanjenja naknade koju bi veštak trebao dobiti nego izricanje kazne, pa su oni u trenutku angažovanja od strane suda upozoreni da moraju poštovati rok od 30 dana u suprotnom će im nakada za veštačenje biti umanjena. Nova zakonska odredba je u određenoj meri regulisala ovaj problem i uticala na smanjenje ovakvih slučajeva međutim ne u očekivanom intenzitetu, stoga je 2008. godine opet uspostavljeno izricanje kazne veštacima zbog kašnjenja. Obe mere se mogu izreći u istovremeno ukoliko sud to smatra potrebnim.

U mnogim slučajevima pred mađarskim sudovima je ustanovljeno postojanje nepotrebnog odlaganje postupka kako u krivičnim postupcima tako i u građanskim parnicama. Pre 1. Aprila 2006. godine, u ovoj zemlji nije postojao način na koji je stranka mogla delovati ukoliko je postupak trajao dugo, jedini način da se istakne ovaj problem je bio da stranka pokrene novi postupak protiv suda gde bi zahtevala da dobije naknadu štete zbog neopravdano dugog trajanja postupka. Aktom XIX. Iz 2006 godine Mađarska je uvela mogućnost prigovora zbog trajanja kako krivičnih tako i građanskih postupaka. Ovaj prigovor je bio moguć u sledećim slučajevima:

- Nepoštovanje rokova od strane suda,
- Nepoštovanje rokova od suprotne strane postupka a nepreduzimanje potrebnih mera od strane suda ,
- Nepotrebna odlaganja postupka od strane suda.

²²⁸ *Kútfalvi v. Hungary*, predstavka broj 4853/02, presuda od 5. januar 2005. godine

Ukoliko sud bude smatrao da je prigovor osnovan onda mora preduzeti potrebne mere u roku od 30 dana, međutim ukoliko smatrada je prigovor neosnovan u tom slučaju će o njemu biti odlučeno u drugostepenom postupku.

Tokom 2000-ih u mađaraskom pravosudnom sistemu se javio novi problem koji se odnosio na veliki broj slučajeva male vrednosti²²⁹ zbog čega su postupci trajali ekstremno dugo. U slučaju *Ajzert v. Hungary*²³⁰ vrednost postupka je bila svega 125 eura, međutim postupak je trajao 11 godina. Da bi se izbegle slične situacije donose se sledeće mere:

Za postupke vrednosti ispod 1.000.000 forinti(3.700 eura) prvo ročište mora biti održano u roku od 45 dana od podnošenja prijave.

Nacionalno Veće Pravde je donelo odluku br. 144/2008 kojom je odredilo da će nezavisni eksperti preuzeti istragu čiji je cilj otkrivanje razloga koji su izazvali neopravdano dugo trajanje postupka, a pored toga su imenovali 14 novih sudija u područjima centralne Mađarske gde su se ovi problemi u najvećoj meri i dešavali koji će pomoći da se reše slični slučajevi.

Generalno pravilo je da se slučajevi rešavaju po redu kako stižu u sud. Međutim mađarsko zakonodavstvo prepoznaje neke slučajevi koji se rešavaju po hitnom postupku i imaju prednost u odnosu na neke druge postupke zbog svojih specifičnosti. Pored suda koji rešava slučajeve po redosledu kojim smatra neophodnim, i stranke u postupku mogu predložiti da se njihov slučaj reši u što kraćem vremenskom periodu. Predsednik suda po slobodnom sudijskom uverenju odlučuje o *prigovoru hitnosti*. U slučaju *Vass v. Hungary*²³¹ ovaj prigovor je odbijen, pa je razmatrano da li se ovaj pravni lek može svrstati u efikasne metode protiv odugovlačenja preduzimanja parničnih radnji od strane suda. Da bi predsednik suda odobrio ovaj predlog stranke on mora uzeti u obzir lične prilike podnosioca, sve okolnosti slučaja, objektivne prilike aktivnosti suda, javni interes odluke kao i ranjivost maloletnika ukoliko je on stranka u postupku. Ukoliko predsednik suda odluči da se ubrza određena procedura, sudija na tom slučaju mora preduzeti hitne mere i pisati izveštaje svakog meseca dok se slučaj ne završi, pa ako dođe do

²²⁹ Npr. Kazne za nepropisno parkiranje čiji je iznos bio između 15 do 100 eura.

²³⁰ *Ajzert v. Hungary*, predstavka broj 18328/03, presuda od 26. marta 2007. godine

²³¹ *Vass v. Hungary*, predstavka broj 57966/00, presuda od 25. novembra 2003.godine

ovog ishoda ova mera se može smatrati vrlo efikasnom u cilju rešenja ovog problema. Godine 2009. pred Metropolitanskim sudom u Budimpešti svega 3% ovakvih hitnih predloga je prihvaćeno, uzimajući ovaj podatak u obzir ovaj način ne možemo svrstati u efikasne mere zbog odluka predsednika suda da se ovakvi predlozi usvajaju samo u ekstremnim situacijama, zbog pravednom postupanju u normalnim slučajevima gde bi došlo do sporijeg rešavanja zbog ovakvih *hitnih postupaka*.²³²

U mnogim slučajevima se javlja još jedan problem a to je neobjektivnost sudija, gde po mađarskim zakonskim odredbama ukoliko se ustanovi ovakva pojava ona može dovesti do isključenja takvih sudija sa slučaja. Ali i u ovakvim slučajevima može doći do zloupotrebe zakona od stranaka gde ukoliko se slučaj ne odvija u njihovu korist onda upućuju prigovor za neobjektivnost sudije nadajući se da će dobiti na vremenu ili da će novi sudija presuditi u njihovu korist. Ovakve situacije mogu usporiti postupak, što se može zaljučiti i u slučaju *Militaru v. Hungary*²³³. ovaj slučaj je posebno zanimljiv jer je reč brakorazvodnoj parnici gde je žena htela da se razvede od muža koji je po zanimanju bio advokat. Zahtev za razvod je podnet 13. Oktobra 1995.godine, ali muž je ubrzo uputio prigovor za neobjektivnost svih sudija i sudova koji su se pojavili u slučaju, to je razlog da se parnica odugovlačila pred prvostepenim sudom do 2003.godine, jer dok se ne odluči i progovoru za neobjektivnost ni jedan sudija ne može doneti odluku o slučaju. Uzrok za izuzeće sudija iz određenih postupaka jeste i rodbinska veza sudije i stranke. Zakonska odredba koja još postoji u građanskom zakoniku Mađarske po ovom pitanju jeste vrlo diskutabilna jer je neodređena i daje prostora za traženje izuzeća sudije po bilo kojem osnovu, ona glasi da sudija može biti isključen sa određenog slučaju ako nepristrasna odluka od njega ne može biti očekivana “zbog bilo kojeg razloga”.²³⁴

Pravo na suđenje u razumnom roku jeste deo prava na pravično suđenje koje je ustanovljeno kao jedno od osnovnih ljudskih prava regulisanom mnogim međunarodnim konvencijama. Pitanje koje se postavlja jeste da li je pravo na suđenje u razumnom roku zaista pravo svakog lica ili se više može definisati kao obaveza države koju ima prema svakog pojedincu. Na nacionalnom

²³² Više o: Berger, V., Kondorosi, F.(2006): *Az Emberi Jogok Európai Biróságának joggyakorlata, különös tekintettel a fair eljárás követelményeire*, Budapest

²³³ *Militaru v. Hungary*, predstavka broj 55539/00, presuda od 12. februara 2004.godine

²³⁴ Varga, I: *Breach of the reasonable time requirement in Hungarian law and in the practice of the European Court of Human Rights* (www.uab.ro/reviste-recomes-cote/reviste-drept)

planu mišljenja su podeljena. Mišljenje većine jeste da ovo pravo nije jeste jedno od apsolutnih prava koja se odnose na sva treća lica koja se moraju suzdržavati od njegove povrede a istovremeno ga poštovati.

Po novom građanskom zakonu Mađarske svaki pojedinac koji smatra da mu je povređeno pravo na suđenje u razumnom roku može tražiti naknadu nematerijalne štete, a da bi se utvrdila povreda ovog prava razlog dugog trajanja postupka mora biti kršenje rokova od strane suda.

Konvencija koja garantuje da svako ima pravo na pravično i javno suđenje u razumnom roku, je složena i teško primenjiva jer iako svaki građanin ima pravo na socijalnu sigurnost njena povreda se vrlo teško utvrđuje. S tim u vezi se može zaključiti da je država u obavezi da preduzme potrebne mere da osigura primenu prava na suđenje u razumnom roku u svakom pojedinačnom slučaju. Ali pored obaveze države postoji i pravo svakog lica da traži zaštitu ukoliko smatra da je prekršeno ovo pravo, gde država ne sme koristiti opravdanje da je preduzela sve moguće neophodne mere da se postupci završavaju u što kraćem vremenskom periodu.

5.6.2. Pravo na suđenje u razumnom roku u Hrvatskoj

Nakon što je Hrvatska postala član Evropskog saveta 1997. pravo na suđenje u razumnom roku je postalo pitanje koje se moralo rešavati na nacionalnom nivou. Brojni slučajevi su se našli pred Evropskim sudom za ljudska prava gde je utvrđeno da u Hrvatskoj postoji ozbiljno kršenje ovog prava, što dokazuje veliki broj nezavršenih slučajeva pred hrvatskim sudovima. Međunarodni subjekti su očekivali od ove zemlje da u što kraćem roku reformiše pravosuđe i prilagodi ga odredbama Konvencije što je obaveza svake zemlje članice. Ovaj zahtev je postao još ozbiljniji nakon slučaja *Kudła v. Poland*²³⁵, koji je bio uzrok izricanja obaveze svim državama članicama da regulišu pravo na suđenje u razumnom roku u nacionalnim zakonodstvima, primenjujući član 13. Konvencije, zbog velikog broja žalbi pred Sudom, posebno od strane državljana istočne i južne Evrope koje su postale nove članice ovog tela. Prvi slučaj na osnovu kojeg je primećeno

²³⁵ *Kudła v. Poland*, predstava broj 30210/96, presuda od 26. oktobra 2000.godine

duboko kršenj ljudskih prava od strane Hrvatske je bio slučaj *Rajak*²³⁶ koji je trajao 22 godine pre primene Konvencije i čekao još 4 godine na presudu pred sudom u Strazburu. Statistika govori da je 92% postupaka za kršenja ljudskih prava koji su pokrenuti pred Evropskim sudom protiv Hrvatske, kršenje Člana 6. Konvencije.²³⁷

Prvi pokušaj pravnog regulisanja ovog problema se desio 1999. Kada je donesen novi Ustavni zakon o Ustavnom sudu *Inter alia*, koji je predvideo ustavnu tužbu kao pravno sredstvo za povredu prava na suđenje u razumnom roku, međutim pored opšte odredbe u Ustavni zakon je umetnuta nova stavka koja je imala za cilj regulisati “nedonošenje akata u razumnom roku” i koji je glasio:

“Ustavni sud iznimno može pokrenuti postupak po ustavnoj tu.bi i prije negoli je iscrpljen pravni put ako utvrdi da je potpuno razvidno da se pobijanim aktom, odnosno nedonošenjem akta u razumnom roku grubo vrijeđaju ustavna prava ili slobode i da bi nepokretanjem postupka za podnositelja tužbe mogle nastupiti teške i nepopravljive posljedice.” (članak 59. st. 4. UZUS 1999).

Predmet koji se ubrzo pojavio pred Evropskim sudom, *Horvat*, pokazao je da ovo novo pravno sredstvo nije delotvorno i još jednom potvrdio da u Hrvatskoj ne postoji efikasno domaće pravno sredstvo koje pruža mogućnost zaštite prava na suđenje u razumnom roku.²³⁸ Vlada je uputila prigovor da stranka u ovom postupku nije iscrpila druga pravna sredstva, kao na primer zahtev za ubrzavanje postupka kod predsednika nadležnog suda ili Ministarstva pravde. Pored ovog pravnog sredstva u drugim predmetima *Crnojević*²³⁹, *Varičak*²⁴⁰ i *Freimann*²⁴¹, Vlada je navela i inicijativu Ustavnom sudu za ispitivanje ustavnosti zakona na osnovu kojeg su sudovi odlučivali. Međutim Sud je ocenio ova pravna sredstva neučinkovitim pa su prema tome odbijeni prigovori i doneta odluka da oni ne trebaju biti iscrpljeni pre obraćanja Evropskom sudu.

²³⁶ *Rajak v. Croatia*, predstavka broj 49706/99, presuda od 28. juna 2001.godine

²³⁷ Vlada RH i Ured za ljudska prava (2007): Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008 do 2011. godine, Zagreb, str. 9.

²³⁸ *Horvat protiv Hrvatske*, predstavka broj 51585/99, presuda od 26. jula 2001.godine

²³⁹ *Crnojević protiv Hrvatske*, presuda broj 71614/01, presuda od 29. aprila 2003.godine

²⁴⁰ *Varičak protiv Hrvatske*, predstavka broj 78008/01, presuda od 11. decembra 2003.godine

²⁴¹ *Freimann protiv Hrvatske*, predstavka broj 5266/02, presuda od 24. juna 2004.godine

Sud u Strazburu je jasno naveo da Hrvatska mora promeniti zakonske odredbe zbog nepostojanja efikasnog sredstva za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku, s tim u vezi izmene i dopune Ustavnog zakona o Ustavnom sudu su donesene 2002.godine, novi člana UZUS-a glasi:

“(1) Ustavni sud Ee pokrenuti postupak po ustavnoj tužbi i prije no što je iscrpljen pravni put, u slučaju kad o pravima i obvezama stranke ili o sumnji ili optužbi zbog kažnjivog djela nije u razumnom roku odlučio [...]

(2) U odluci kojom usvaja ustavnu tu.bu zbog nedonošenja akta u razumnom roku iz stavka 1. ovoga Članka, Ustavni sud će nadležnom sudu odrediti rok za donošenje akta kojim će taj sud meritorno odlučiti o pravima i obvezama ili o sumnji ili optužbi zbog kažnjivog djela podnositelja [...]

(3) U odluci iz stavka 2. ovoga Članka Ustavni sud će odrediti primjerenu naknadu koja pripada podnositelju zbog povrede njegova ustavnog prava [...]. Naknada se isplaćuje iz državnog proračuna u roku od tri mjeseca od dana podnošenja zahtjeva stranke za njezinu isplatu.”²⁴²

U slučaju Slaviček²⁴³ Sud je dao pozitivnu ocenu novog pravnog sredstva navodeći da je ustavna tužba načelno priznata kao delotvorno sredstvo za trajanje postupka, kao i da je novi zakon “jasan i ukazuje da je posebno zamišljen radi obraćanja problemu prekomerne dužine postupka pred domaćim telima.”

Novo pravno sredstvo ustavne tužbe kao kombinovanog pravnog sredstva koji istovremeno može pružiti novčanu satisfakciju i ubrzati postupak bilo je često navođen u pozitivnom kontekstu zajedno sa sličnim primerima iz Austrije, Španije, Poljske i Slovačke. Pored svih pozitivnih karakteristika, u nekim predmetima Ustavnog suda su primećene određene poteškoće i ograničenja. U predmetima *Šoć*²⁴⁴ i *Debelić*²⁴⁵ je konstatovano da Ustavni sud vrlo često odbacuje ustavne tužbe podignute na temelju UZUS-a ako je postupak u vezi s čijim je trajanjem podignuta tužba podignuta zaključen pre nego što je Ustavni sud odlučio o ustavnoj tužbi.²⁴⁶

²⁴² Izmene i dopune iz 2002. objavljene su u Narodnim novinama br. 29/2002.

²⁴³ *Slaviček protiv Hrvatske*, predstavka broj 20862/02, presuda od 4. jula 2002.godine

²⁴⁴ *Šoć protiv Hrvatske*, predstavka broj 47863/99, presuda od 9. avgusta 2003.godine

²⁴⁵ *Debelić protiv Hrvatske*, predstavka broj 2448/03, presuda od 26. maja 2005.godine

²⁴⁶ Odluka Ustavnog suda U IIIA-1535/2002 od 20. novembra 2002.godine

Nakon izmena i dopuna Zakona iz 2002.godine, broj ustavnih tužbi se povećao za nekoliko stotina, a najveći broj tužbi se odnosio na ustavne tužbe koje se pozivaju na trajanje postupaka. U cilju sprečavanja dugotrajnosti postupaka u vezi sa nerazumnim trajanjem, Ustavni sud je 2005. Inicirao nekoliko izmena u Zakonu o sudovima. Osnov promena bio je uvođenje još jednog pravnog sredstva za trajanje postupaka koji bi bio u nadležnosti sudske vlasti dok bi se Ustavnom sudu ostavile samo supsidijarne ovlasti.²⁴⁷ Novi Zakon o sudovima je donet ubrzo, stupio je na snagu krajem 2005.godine²⁴⁸ u kojem postoji novo poglavlje: “Zaštita prava na suđenje u razumnom roku” i dva članka, El. 27. i 28. ZS-a:

Članak 27.

“(1) Stranka u sudskom postupku koja smatra da nadležni sud nije odlučio u razumnom roku o njezinom pravu ili obvezi ili o sumnji ili optužbi za kažnjivo djelo, može neposredno višem sudu uputiti zahtjev za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku.

(2) Ako se zahtjev odnosi na postupak koji je u tijeku pred Visokim trgovačkim sudom Republike Hrvatske, Visokim prekršajnim sudom Republike Hrvatske ili Upravnim sudom Republike Hrvatske, o zahtjevu će odlučiti Vrhovni sud Republike Hrvatske.

(3) Postupak odlučivanja o zahtjevu iz stavka 1. ovoga članka je hitan.”

Članak 28.

“(1) Ako sud iz članka 27. ovoga Zakona utvrdi da je zahtjev podnositelja osnovan, odredit će rok u kojem sud pred kojim je postupak u tijeku mora odlučiti o pravu ili obvezi ili o sumnji ili optu. bi za ka.njivo djelo podnositelja zahtjeva, te odrediti primjerenu naknadu koja pripada podnositelju zbog povrede njegovog prava na suđenje u razumnom roku.

(2) Naknada se isplaćuje iz državnog proračuna u roku od 3 mjeseca od dana podnošenja zahtjeva stranke za njezinu isplatu.

²⁴⁷ Potočnjak, Ž.(2005): *Zaštita prava na suđenje u razumnom roku - neki prijedlozi za unapređenje hrvatskog sustava na temelju stranih iskustava*, Hrvatska pravna revija, vol. 5, br.4, str. 1 - 15.

²⁴⁸ *Zakon o sudovima*, Narodne novine, br. 150/2005, od 21. decembra 2005. (Zakon je stupio na snagu 29. decembra 2005.). Izmene i dopune objavljene su u Narodnim novinama br. 16/2007 i 113/2008.

(3) Protiv rješenja o zahtjevu za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku može se u roku od 15 dana podnijeti žalba Vrhovnom sudu Republike Hrvatske. Protiv rješenja Vrhovnog suda Republike Hrvatske žalba nije dopuštena ali se može pokrenuti ustavna tužba.” Međutim već 2008.godine delimično su izmenjeni članovi 28. i 29. Zakona o Sudovima²⁴⁹, gde se članu 27.dodaje odredba o primeni fleksibilnijih pravila vanparničnog postupka pa je rok u čl.28 smanjen s 15 na 8 dana.

Na samom početku primene novog zakona, u sudovima se uspostavila praksa prema kojoj je “razumno trajanje građanske parnice, koja po svojoj prirodi nije ni hitna ni složena i u kojoj nije bilo doprinosa trajanju od strane podnositelja, tri godine, dok se postupci na prvoj instanci i drugoj instanci smatraju jedinstvenom cjelinom”²⁵⁰

“Od 2009. do 2011. Godine Evropski sud nastavio je donositi presude u kojima je u odnosu na Hrvatsku utvrdio povrede prava na suđenje u razumnom roku. Istina, taj je broj u odnosu

na ukupni broj povreda nešto manji (6 u 2009. godini; 8 u 2010. godini; 3 u 2011. godini), no i dalje je povreda prava na suđenje u razumnom roku najučestalija povreda, koja je u ukupnom broju povreda zastupljena s 40% u odnosu na sve presude protiv Hrvatske donesene do 2010. godine. Još važnije, problem dugotrajnosti unatoč nastavljenim naporima za rješavanje tzv. „starih“ predmeta ostaje i dalje jednako prisutan u praksi hrvatskih sudova.”²⁵¹

S obzirom na postojanje složenog i višeslojnog sistema domaćih pravnih sredstava za zaštitu prava na suđenju u razumnom roku veća je mogućnost da se neka vrsta pravne zaštite ostvari, ali isto tako ova činjenica govori da je potrebno više vremena i napora kako bi se ispunio uslov iscrpljivanja domaćih pravnih sredstava.

²⁴⁹ Narodne novine, br. 113/2008 (izmjene i dopune stupile su na snagu 11. juna 2008.godine)

²⁵⁰ *Izješće o radu državnih odvjetništava u 2006.*, Zagreb, jun 2007., str. 59 (vidi <http://www.dorh.hr>).

²⁵¹ Uzelac, A.(2012): *O razvoju pravnih sredstava za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku afirmacija ili kapitulacija u borbi za djelotvorno pravosuđe*, Zbornik PFZ, 62, str. 393.

5.6.3. Pravo na suđenje u razumnom roku u Crnoj Gori

Međunarodno-pravni standardi definišu skup normi, odnosno pravila koja su usmerene ka efikasnoj i pravovremenoj sudskoj zaštiti pravičnog suđenja u crnogorskom pravnom sistemu. Obim i sadržina zaštite ovog prava nisu usko definisani međunarodnim standardima, pa je radi preciznijeg pregleda regulisanja ovog prava u pravnom sistemu Crne Gore potrebno proniknuti u praksu nadzornih tela i sistem implementacije, kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom planu.

Ocena standarda razumnom roka kao i pravičnog suđenja se vrši analizom rada institucija koje su prvenstveno zadužene za ostvarivanje pravde, a to su u pravom redu sudovi, gde postoji određena kontradiktornost jer primarnu odgovornost za implementaciju ljudskih prava ima država kao celina, a ne samo sudska vlast kao jedan segment pojedinačno. Evropski sud za ljudska prava u presudama koje su obaveznog karaktera za zemlju članicu ostavljaju slobodu samoj državi da uredi svoj pravni poredak na adekvatan način čime će obezbediti delotvornu zaštitu ljudskih prava i sloboda.

Unutrašnje pravo Crne Gore normativno je implementiralo pravo na pravično suđenje kroz odredbu 32, važećeg Ustava, koja glasi: "Svako ima pravo na pravično i javno suđenje u razumnom roku pred nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom."²⁵² Punu sadržinu ovoj ustavnoj garanciji daju odredbe potvrđenih i objavljenih međunarodnih ugovora kao i opštoprihvaćena pravila međunarodnog prava koja čine sastavni deo unutrašnjeg pravnog poretka. Ove odredbe imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primenjuju kada uređuju pojedine odnose različito od domaćeg zakonodavstva (član 9 Ustava). Odredba člana 17 Ustava Crne Gore rešava dilemu oko supremacije međunarodnog prava u odnosu na ustavno-pravni poredak, koji propisuje da se prava i slobode ostvaruju na osnovu Ustava i potvrđenih međunarodnih sporazuma čime se određuje konačan pravni okvir unutrašnjeg pravnog poretka Crne Gore.

Kada je reč o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, normativno uređenje ovih standarda vrši se kroz legislativnu delatnost i postupanje primarno sudskih institucija pa onda i svih ostalih državnih organa. Granice zakonskih ovlašćenja date su kroz materijalno i procesno

²⁵² "Sl. list CG", br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI

zakonodavstvo kojim se propisuje organizacija, nadležnost, način rada i postupak pre sudskim i drugim državnim organima u Crnoj Gori. U odnosu na proceno zakonodavstvo koje čini izvor prava u objektivnom smislu, potrebno je razlikovati norme koje uređuju organizaciju sudova i organa koji učestvuju u postupku i one koje uređuju postupak pre ovim organima. Ovom podelom se može ustanoviti razlika između građanskog i krivičnog procesnog prava u njihovoj strukturi, a ne nikako potencirati nezavisnost i samostalnost ovih podgrupa procesnog zakonodavstva koje su u normativnoj suštini značajno uslovljene i međusobno zavisne.²⁵³

Evropski sud nije vezan unutrašnjom pravnom klasifikacijom pravnog odnosa, već pozivom na materijalnu stranu i efekte akta države prema licu koje se žali na povredu prava.²⁵⁴ u domenu organizacije sudske vlasti u Crnoj Gori je u poslednjih nekoliko godina izvršen niz sistemskih reformi, kako u normativnom smislu tako i u smislu preduzimanja određenih mera da se sudska vlast učini efikasnijom i delotvornijom. Izveštaju o radu sudova u nekoliko poslednjih izveštajnih perioda pokazuju priličan zaostatak u rešavanju predmeta po svim oblastima. Naročito je izražen ovaj problem kod parničnih predmeta gde postoji evidentan trend rasta priliva iz godine u godinu. Evropski sud je zauzeo stanovište da postoji razumevanje u pogledu povećanja priliva predmeta naročito u periodu tranzicije, li da to ne može biti opravdanje državi koja mora urediti sudski sistem na način koji će omogućiti blagovremenu i efikasnu pravdu.²⁵⁵

Temelj građanskog procesnog zakonodavstva u Crnoj Gori čini Zakon o parničnom postupku.²⁵⁶ Ovaj zakon reguliše pravo na suđenje u razumnom roku u članu 11, gde navodi da je sud dužn nastojati da se postupak sprovede bez odugovlačenja, u razumnom roku, sa što manje troškova, kao i da onemogući svaku zloupotrebu prava koja strankama pripadaju u postupku. Ova zloupotreba se odnosi na nameru pričinjavanja štete drugome sa ciljem koji je u suprotnosti sa dobrim običajima, savesnošću i poštenjem. Ova odredba podlaže sankcionisanju, pri čemu je sud ovlašćen da izrekne novčanu kaznu ili primeni druge mere za održavanje procesne discipline koje su određene ovim zakonom. Ovaj zakon, za razliku od prethodnih propisuje znatno strožije rokove i teže posledice za njihovo propuštanje, čime se pokušalo poraditi na sporosti,

²⁵³ Čizmović, M., Đurićin, B.(1997): *Građansko procesno pravo*, Podgorica, str.23

²⁵⁴ *Feldbrugge protiv Holandije*, predstavka broj 8562/79 presuda od 29.maja, 1986.godine

²⁵⁵ Bjeković, S.(2009): *Pravo na pravično suđenje i suđenje u razumnom roku*, Zbornik pravnog fakulteta, br.39, str.67

²⁵⁶ "Sl. list RCG", br. 22/2004, 28/2005 - odluka US i 76/2006 i "Sl. list CG", br. 47/2015 - dr. zakon, 48/2015, 51/2017 i 75/2017 - odluka US

formalnosti i dugotrajnosti dotadašnjeg parničnog postupka. Problemi koji su bili karakteristični za parnični postupak u Crnoj Gori su široka lepeza pravnih sredstava koja su omogućavala ponavljanje postupka, neograničena mogućnost iznošenja novih činjenica i predlaganja novih dokaza kao i rasprostranjena praksa ukidanja odluka od strane žalbenih sudova i vraćanje predmeta na ponovno odlučivanje.²⁵⁷ Zloupotreba procesnih ovlašćeja koja su vodila ka odugovlačenju postupka i kršenju prava na suđenje u razumnom roku su u velikoj meri umanjena, čime je delimično rešen problem nagomilavanja zaostalih predmeta i institucionalnog kašnjenja u ostvarivanju pravde. Reforma građanskog procesnog zakonodavstva se ogleda i u isključivanju porotnika kao laičkih posmatrača, učešće sudija pojedinaca, kada je reč o praksi primene istražnog načela u suđenju ona je svedena na minimum, a teret dokazivanja je skoro isključivo pao na stranku. Međutim da bi se ova reforma efikasno spovala i delotvorno uticala na rešenje problema u pravosuđu nije samo pitanje promene zakona već i jačanje svesti i edukacije svih učesnika u postupku.²⁵⁸

Pod uticajem razvijene prakse Saveta Evrope i Konvencijskih standarda, crnogorsko zakonodavstvo je 2007. godine donelo Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku.²⁵⁹ Ovaj zakon na precizan i određen način uređuje ovu oblast i daje mogućnost intervencije na svim nivoima postupanja putem instituta kontrolnog zahteva za ubrzanje postupka koji se podnosi postupajućem sudu. U ovom postupak odlučuje predsednik suda ili sudija kojeg on odredi ako je u sudu, pored predednika više od deset sudija. Sudija može odbaciti zahtev kao neuredan ukoliko ne poseduje sve elemente propisane zakonom. Ukoliko zahtev bude usvojen onda se određuju rokovi za postupanje na vreme od petnaest dana pa do četiri meseca i u tom perioduse moraju preduzeti procesne radnje vezane za ubrzanje postupka. Na osnovu ovog zakona razvoj postupka se najvećim delom zasniva na delovanju suda.

Zakon i zaštiti prava na suđenje u razumnom roku u Crnoj Gori predviđa i tužbu za pravično zadovoljenje. Pravo na podnošenje ove tužbe ima lice koje je prethodno podnosilo kontrolni zahtev nadležnom sudu, kao i stranka koja objektivno nije bila u mogućnosti da podnese kontrolni zahtev. Ovaj zakon propisuje visinu nematerijalne štete, ona iznosi od tri do pet hiljada

²⁵⁷Đuričin, B.(2004): *Analiza izmena Zakona o parničnom postupku, Zbornik radova sa okruglih stolova posvećenih novom Zakonu o parničnom postupku*, Centar za obuku sudija Crne Gore, Podgovrica, str.11.

²⁵⁸ Đuričin, B.(2004):.19-20.

²⁵⁹ *Službeni list Crne Gore*, br. 11/07

aura. Ova odredba je izazvala brojne kritike, pa je postojao predlog da se izbací odredba gde se ograničava maksimalni iznos za pravično zadovoljenje, umesto toga da se ovo pitanje uredi sudskom praksom što bi nesumnjivo dalo veći legitimitet samoj presudi. Lica koja imaju pravo na zaštitu prava na suđenje u razumnom roku su stranka i umešač u građanskom sudskom postupku. Razuman rok prema članu 6 Konvencije u građansko-pravnim sporovima takođe zahteva ekspeditivnost vlasti, naročito kada je postupak od kritične važnostiza podnosioca predstavke ili se pak odlikuje nemogućnošću povratka u pređašnje stanje.

Crnogorsko sudstvo ima oskudne resurse za implementaciju Konvencijskog prava, međutim sa druge strane kvalitet kadra daje mogućnost iznošenja reformi, s tim u vezi osnovni zadatak jeste uspostavljanje ravnoteže između ove dve činjenice, rešavanje materijalnih i infrastrukturnih slabosti sudskih institucija, inovacija, modernizacija i implementacija novih informacionih tehnologija. Uzimajući u obzir sve navedene činjenice može se doći do zaključka da je Crna Gora na dobrom putu ka efikasnijem uređenju pravosudnog sistema, gde se u pravom redu ističe poštovanje na suđenje u razumnom roku kao samo jednog dela prava na pravično suđenje, što će u velikoj meri doprineti podizanju stepene poštovanja osnovnih ljudskih prava i sloboda.

5.6.4. Pravo na suđenje u razumnom roku u Sloveniji

Slovenska Konstitucija iz 1991.²⁶⁰ sadrži ekcesivno poglavlje o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (2. Deo, Članovi 14-65). Član 23. uređuje i pravo na suđenje u razumnom roku. Sva prava i slobode koja se garantuju Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda su regulisana i Slovenskom Konstitucijom. Konstitutivni sud je nadležan za žalbe za kršenje Konvencije, pa je s tim u vezi i nadležan za žalbe za kršenje prava na suđenje u razumnom roku.

Važnost zaštite prava na suđenje u razumnom roku je prepoznata na zvaničnom nivou, sa druge strane iako je ovo pravo regulisano u Sloveniji od 1991.godine, ono se često krši u postupcima pred slovenskim sudovima. Ovaj problem je posebno izražen u građanskim sporovima gde je Slovenija izuzetno opterećena dugim procesima, kao i velikim brojem predmeta koji se zbog

²⁶⁰ Official Gazette Nos. 33/91-I, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04 and 68/06.

toga nagomilava. Evropski sud za ljudska prava kao i Konsituonalni sud Slovenije su se usaglasili da postoji veliki nedostatak u funkcionisanju slovenskog pravosudnog sistema i da postoji često kršenje prava na suđenje u razumnom roku.²⁶¹ Evropski sud navodi da su razlozi za ovaj problem neadekvatni zakoni i nedostatak osoblja u pravosudnom sistemu. U Slučaju *Lukenda*²⁶² Sud je naveo u odluci da u legalnom sistemu Slovenije ne postoji adekvatno i efikasno pravno sredstvo protiv kršenja prava na suđenje u razmnom roku.

Nakon slučaja *Lukenda*, Konstitucionalni sud Slovenije je takođe doneo odluku u kojoj je potvrdio nagoveštaje Evropskog suda o nepostojanju efikasnog pravnog sredstva za povredu prava na suđenje u razumnom roku, iako su postojala dva mehanizma za zaštitu ovog prava. Prvi način je bio revizija administrativnog suda dok je parnica u toku i konstitutivna žalba onda kada se slučaj zaključi.²⁶³ Prethodno navedeni mehanizmi su se u većini slučajeva pokazali kao neadekvatni i neefikasni što jasno pokazuju i odluke Evropskog suda za ljudska prava. Pre donošenja Zakona 2006.godine, situacija u Sloveniji nije bila zadovoljavajuća, posebno jer za kršenje prava na suđenje u razumnom roku nije postojala naknada nematerijalne štete. Ova vrsta štete se dodeljivala samo u slučajevima navedenim u zakonu po principu *numerus clausus*, i to za smanjenje životnih aktivnosti, klevetu, nanošenje telesnih povreda, neosnovano lišenje slobode, kršenje ličnih prava, i smrti bliske osobe.²⁶⁴ Neki sudovi su pokušali da svrstaju povredu prava na suđenje u razumnom roku pod kategorijom „povreda ličnih prava“, međutim to nije uspeo jer ovo pravo nije lično pravo već spada u kategoriju ljudskih prava.²⁶⁵ Iz svega navedenog se može zaključiti da pre 2006. godine nije postojalo efikasno sredstvo za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku, ali se nije mogla ni tražiti naknada nematerijalne štete za istu, međutim posle 2006.godine kada je stupio na snagu *Zakon o varstvu pravice do sojenja brez nepotrebnega odlašanja*²⁶⁶ situacija je počela da se menja u pozitivnom smeru. Ovaj zakon je predvideo dve

²⁶¹ Mavčič, A.(2003): *The influence of the European Court on human rights case-law on Slovenian constitutional case-law: the right to fair trial*, Revue de justice constitutionnelle Est-Europeenne, numero special, str. 103-123.

²⁶² *Lukenda v. Slovenia*, predstavka broj 23032/02, presuda od 6. oktobra 2005.godine

²⁶³ Galič (2004): *Ustavno Civilno Procesno Pravo* (Constitutional Civil Procedure Law), GV Založba, Ljubljana, str. 373.

²⁶⁴ Član 179. *Zakona o obligacionim odnosima*

²⁶⁵ Čebulj (2000): *Ustavna pritožba zaradi kršitve pravice do sojenja v razumnem času* (“A Constitutional Complaint based on a Violation of the Right to Trial within Reasonable Time”), Podjetje in delo, No. 6-7, str. 1157.

²⁶⁶ “Zakon o varstvu pravice do sojenja brez nepotrebnega odlašanja” (ZVPSBNO); Official Gazette No. 49/06.

vrste pravnih sredstava i to jedan koji je namenjen za ubrzanje procedure i drugi koji ima za cilj pružanje mogućnosti oštećenoj strani naknadu materijalne i posebno nematerijalne štete.

U predmetu *Grzinčič*²⁶⁷ Evropski sud za ljudska prava je po prvi put imao priliku da ispita efikasnost novih pravnih sredstava pa je u spomenutoj presudi dao pozitivnu kritiku naglašavajući da je kombinacija ova dva pravna sredstva, najbolje rešenje za rešavanje žalbi povodom kršenja prava na suđenje u razumnom roku.

Uzimajući u obzir da Slovenija primenjuje kombinovani sistem zaštite prava na suđenje u razumnom roku gde pored preventivni pravnih lekova uključuje i kompenzatorne, može se reći da u normativnom smislu ona ima uređen mehanizam zaštite ovog prava, međutim problemi u praksi i dalje postoje, s tim u vezi govori i praksa Evropskog suda za ljudska prava. mnoge zemlje se susreću sa sličnim problemom primene zakonskih odredbi na efikasan način ali i sa problemom neizvršavanja odluka Evropskog suda za ljudska prava čime dolazi do samo pukog konstatovanja povrede prava na suđenje u razumnom roku. U sličnoj situaciji je i Srbija gde je Sud u mnogim slučajevima konstatovao problem u izvršavanju presuda Suda po pitanju povreda prava na suđenje u razumnom roku.

²⁶⁷ *Grzinčič v. Slovenia*, predstavka broj 26867/02, presuda od 3. maja 2007.godine

ŠESTI DEO

6. PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU U SUDSKOJ PRAKSI

6.1. Praksa Evropskog suda za ljudska prava

Primena Evropske konvencije za zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda se najbolje ogleda kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava, gde se kroz mnogobrojne predmete mogu uočiti i najsitniji propusti država po ovom pitanju. Pravo na suđenje u razumnom roku je zagarantovano članom 6 stavom 1 Konvencije koja ima karakter obavezne primene u pravnim sistemima država članica, s tim u vezi svaka država koja je ratifikovala Konvenciju dužna je da poštuje pravo na suđenje u razumnom roku ali i da obezbedi efikasan sistem zaštite ovog prava koji svaki pojedinac može iskoristiti ukoliko dođe do njegovog kršenja. Kao što je već navedeno u radu, postoje dve vrste sistema zaštite prava prava na suđenje u razumnom roku i to preventivni i kompenzatorni sistem, dok neke države kombinuju ova dva sistema. Ukoliko pojedinac ne postigne zadovoljavajuće rezultate u procesu zaštite prava na suđenje u razumnom roku pred domaćim sudovima, Evropski sud za ljudska prava daje mogućnost obraćanja po ovom pitanju podnošenjem predstavke. Pravna pretpostavka za podnošenje predstavke jeste iscrpljenost domaćih pravnih lekova, s tim da Evropski sud nagoveštava da pojedinac ima obavezu da iskoristi samo delotvorne pravne lekove pre podnošenja predstavke.

Kada je reč o neizvršenju presuda Evropskog suda za ljudska prava treba se osvrnuti na pojam pravosnažnosti koji je definisan u članu 44 Konvencije koja navodi da odluka postaje pravosnažna kada stranke odluče da neće predmet iznosititi na Veliko već, tri meseca nakon donošenja presude i kada panel od petoro sudija (kolegijum) odbije zahtev za obraćanje Velikom veću. Da bi došlo do izvršenja odluka potrebno je osigurati preduzimanje svih političkih i pravnih sredstava na nacionalnom nivou dok se na međunarodnom nivou o tome staraju organi Saveta Evrope koji vrše nadzor. Ratifikovanjem Konvencije, država članica preduzima obavezu počinovanja konačnoj odluci Suda koja se dostavlja Komitetu ministara zaduženi za nadzor izvršenja presuda Evropskog suda.

Kada je reč o problemu koji se javlja nakon donošenja presude, odnosno u procesu izvršenja presude Evropskog suda od strane države na koju se presuda odnosi njemu se treba vrlo pažljivo pristupiti, jer je vrlo česta pojava što je i sam Sud konstatovao u brojnim presudama. Naime nakon što sud donese odluku o određenom predmetu, ona se dostavlja Komitetu ministara koje se tiču povrede Konvencije kao i dodeljivanja pravične naknade. Slučajevi u kojima Sud utvrdi da postoji sistemski problem u pravnom sistemu države će imati prvenstvo u postupanju. Činjenica koja je često na meti kritičara jeste što većinu odluka u kojima se utvrdi kršenje Konvencije, Sud ostavlja državama članicama i Komitetu ministara da definišu mere izvršenja. Ono što se nudi kao rešenje jeste da Sud u svakoj svojoj odluci uputi države potpisnice Konvencije na način primene konkretno navedenih mera. Obaveze država na koje se presuda odnosi jeste podnošenje izveštaja o preduzimanju mera za sprovođenje odluka Suda, kao i isplaćivanje pravična naknade najkasnije u roku od tri meseca od dostavljanja odluke državi.

Sušтина izricanja sankcije u građanskim postupcima jeste povratak u pređašnje stanje, u tom smislu se države članice pozivaju da uspostave određene mere za postizanje ovog cilja. Analizirajući sudsku praksu može se zaključiti da je najefektivniji način za uspostavljanje pređašnjeg stanja ponovno ispitivanje slučaja, što Evropski sud vrlo često podstiče u svojim presudama gde utvrdi postojanje kršenje Konvencije, kao na primer u presudi *Papamichalopoulos v. Greece*²⁶⁸ gde se navodi da je sam princip povratka u pređašnje stanje jasno izražen u praksi Evropskog suda. Ukoliko Komitet ministara utvrdi da država ne poštuje odluke Suda onda će pokrenuti takozvanu proceduru kršenja (*infringement proceeding*)²⁶⁹, međutim glavna mana ove procedure jeste što se i nakon utvrđivanja neispunjavanja obaveze ne može izreći sankcija prema toj državi.

Na osnovu navedenih činjenica dolazi se do zaključka da država ima slobodu prilikom izbora mera koje će primeniti kako bi izvršila odluku Suda. U cilju efikasnijeg izvršenja, Evropski sud može istaći predloge koje bi država mogla sprovesti, kao na primer predlog za izmenu zakonodavstva međutim detalji su prepušteni državi koja ima obavezu da sanira povrede Evropske konvencije.

²⁶⁸ *Papamichalopoulos v. Greece*, predstavka broj 14556/89, presuda od 24.06.1993.godine

²⁶⁹ Milenković, J.(2016): *Pravo na pravično suđenje u građanskim sporovima prema članu 6 Evropske Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovih sloboda*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd, str. 223

6.1.1. Ocena ustavne žalbe od strane Evropskog suda za ljudska prava

Uvođenjem ustavne žalbe u svoj pravni sistem, Srbija je omogućila svojim građanima mehanizam za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku, međutim predviđanjem ovog pravnog leka nije dovoljan razlog za delotvornost ovog pravnog sredstva. Nakon uvođenja ustavne žalbe, Srbija se susrela sa mnogim problemima, od nagomilavanja predmeta i pretrpanosti ustavnog suda do rešavanja predmeta pukom konstatacijom da je pravo povređeno bez odgovarajućeg zadovoljenja.

Jedna od prvih presuda protiv Srbije u kojoj je utvrđeno dugo trajanje postupka je presuda *V.A.M. protiv Srbije*²⁷⁰, doneta 13. Marta 2007.godine. Predstavku je Evropskom sudu podnela državljanka tadašnje Državne Zajednice Srbije i Crne Gore koja se žalila na odugovlačenje postupka pozivajući se na član 6. i član 13 Konvencije, predmet je odmah dobio prioritet u rešavanju jer se radilo o sporu radi starateljstva nad maloletnim detetom, a uz to je i majka deteta bila HIV pozitivna. Postupak je započet 11. Februara 1999. godine pred Četvrtim Opštinskim sudom u Beogradu, a predstavka je podneta u novembru 2005. godine. U trenutku podnošenja predstavke postupak je još trajao. Naime nakon što je otac deteta odveo dete od majke bez njenog pristanka, državni organi su bili dužni da to protivpravno stanje i otklone.²⁷¹ Sud je takođe utvrdio da nije postojao valjan mehanizam koordinacije aktivnosti sudskih organa, nadležnog Centra za socijalni rad kao i organa Ministarstva unutrašnjih poslova. Posledice koje su proistekle iz ovakve situacije jesu onemogućavanje međusobnog kontakta deteta i majke, iako su ove dve kategorije zaštićene Ustavom Republike Srbije. Dete nije videlo majku punih osam godina, a u obrazloženju se navodi i da nije postojao ni jedan delotvoran unutrašnji pravni lek kojim bi podnositeljka ubrzala parnični postupak. Odgovor koji je došao od strane predstavnika države bio je ta da podnositeljka nije iscrpela sve raspoložive pravne unutrašnjeg zakonodavstva, a to su žalba predsedniku opštinskog suda, predsedniku okružnog suda, ministru pravde i Nadzornom odboru Vrhovnog suda Srbije, te kao poslednju instancu nije pokrenula žalbeni postupak pred Sudom Srbije i Crne Gore. Procenjujući delotvornost svih navedenih

²⁷⁰ *V.A.M. protiv Srbije*, predstavka broj 39177/05, presuda od 13.marta 2007. godine

²⁷¹ Lilić, S.(2007): *Da li je ustavna žalba efikasan pravni lek za suđenje u razumnom roku?*, Anali pravnog fakulteta u Beogradu, 2, str. 75.

pravnih lekova, zaključak Evropskog suda je bio da svi oni predstavljaju hijerarhijske žalbe koje nisu ništa drugo od puke informacije koja se dostavlja višoj instanci i gde ta viša instanca ima punu nadležnost da svoja ovlašćenja iskoristi kako nalazi za shodno. Sud je takođe potvrdio još jedanput svoj stav o žalbi Sudu Srbije i Crne Gore, gde je naveo da sud nije bio na raspolaganju 15. Jula 2005.godine, i da je ostao nedelotvoran sve do raspada Državne zajednice Srbije i Crne Gore, kao što je ustanovio u presudi *Matijašević v. Serbia*.²⁷² Na osnovu svega navedenog podnositeljka nije bila dužna da iskoristi navedene pravne lekove pre podnošenja predstavke, jer je u obavezi da iskoristi samo ona pravna sredstva koja su delotvorna. Jasno je da je u ovom slučaju povređeno pravo na suđenje u razumnom roku, što je Sud i konstatovao, kao i činjenicu da u pravu Srbije ne postoji delotvoran pravni lek za pritužbe podnositeljke predstavke u vezi sa dužinom trajanja postupka. Član 13. Konvencije garantuje delotvoran pravni lek pred domaćim zakonodavstvom protiv kršenja odredaba Konvencije, bazirajući se na pravo na raspravu u razumnom roku. Sud je između ostalog u ovoj presudi definisao “delotvoran pravni lek” kao pravno sredstvo koje je primenjivo za ubrzanje postupka pred sudovima pred kojima se o tom predmetu odlučuje ili ukoliko pravno sredstvo može pružiti adekvatnu pravnu satisfakciju za kršenje prava na suđenje u razumnom roku koja su se već dogodila, pored toga Sud još naglašava da je najbolje rešenje ovog problema prevencija pa tako bi idealno pravno sredstvo bilo pravni lek čiji je cilj ubrzanje postupka kako bi se sprečilo da on postane prekomerno dug. Prednost pravnih sredstava koja imaju karakter prevencije je velika nad pravnim sredstvima koja pružaju samo kompenzaciju, jer preventivni pravni lek sprečava nastanak buduće štete, dok komenzatorni pravni lek samo popravlja štetu nanetu kršenjem prava.

Presuda *Cvetković protiv Srbije*²⁷³ je doneta 10. juna 2008. godine. Evropski sud za ljudska prava je i u ovoj presudi utvrdio nepostojanje delotvornog pravnog leka u tom periodu kojim bi podnosilac mogao da iskoristi u cilju zaštite prava na suđenje u razumnom roku u parničnom postupku, preciznije u radnom sporu. Sud je utvrdio da u vreme kada je predstavka podneta, 2004. godine, podnosilac nije imao mogućnost obraćanja Ustavnom sudu, pa je na osnovu toga Sud došao do zaključka da su iscrpljena sva delotvorna domaća pravna sredstva.

²⁷² Predstavka broj 23037/04, presuda od 19. septembra 2006.godine

²⁷³ Predstavka broj 17271/04, presuda od 10. juna 2008.godine

U presudi *EVT protiv Srbije*²⁷⁴ koja je doneta 21. juna 2007. godine, Evropski sud za ljudska pravice utvrdio propust države da izvrši preudu koja je doneta 1996. godine. Predstavka je podneta 2004. godine, a Sud je i u ovoj presudi utvrdio da nije postojao delotvoran pravni lek da podnosilac predstavke ubrza izvršni postupak, obaveza podnosioca predstavke jeste da iscrpi sve domaće pravne lekove ali samo one koji su delotvorni, a obaveza države je da dokaže da su neiscrpljeni pravni lekovi bili dostupni u teoriji kao i u praksi u relevantno vreme. Sud odlučuje o delotvornosti pravnog leka prema dva kriterijuma, i to da li se može njime ubrzati postupak i da li se strani u sporu obezbeđuje pravična naknada za kašnjenja koja su se već desila. Evropski sud za ljudska prava je utvrdio nepostojanje delotvornog pravnog leka sa sličnom argumentacijom i u presudama *Ilić protiv Srbije*²⁷⁵ od 9. oktobra 2007. godine, u presudi *Marčić i drugi protiv Srbije*²⁷⁶ od 30. oktobra 2007. godine, kao i *ZIT protiv Srbije*²⁷⁷ od 27.11.2007. godine.

U presudi *Vinčić i drugi protiv Srbije*²⁷⁸, od 1. Decembra 2009. godine Evropski sud je ocenjavao delotvornost ustavne žalbe, a predmet se odnosio na različitu praksu Okružnog suda u Beogradu. Predstavka je podneta u oktobru 2006. godine. U ovom slučaju glavni problem u postupku je proizvelo protivrečno tumačenje od suda iste teritorijalne nadležnosti koje je izazvalo neusaglašeno odlučivanje o tužbenim zahtevima koje je podnelo više lica u istoj pravnoj situaciji. Stanje pravne nesigurnosti koje je izazvao ovaj događaj narušilo je jednu od suštinskih komponenti države zasnovane na vladavini prava a to je poverenje javnosti u sud. To je bio razlog da Sud utvrdi povredu prava na pravično suđenje, odnosno povredu čl. 6 st.1 Konvencije, jer je smatrao da je zbog sudske nesigurnosti podnosioc predstavke bio lišen pravičnog suđenja pred Okružnim sudom u Beogradu. Dalje Sud podseća na pravilo o iscrpljivanju domaćih pravnih lekova i između ostalog navodi da je pravno sredstvo bilo dostupno i da je moglo obezbediti naknadu licu kojem je povređeno pravo a time naneta određena šteta. Sud u ovom slučaju je stava da je ustavna žalba, u načelu, delotvorno pravno sredstvo u smislu značenja

²⁷⁴ Predstavka broj 3102/05, presuda od 21. juna 2007. godine

²⁷⁵ Predstavka broj 30132/04, presuda od 9. oktobra 2007. godine

²⁷⁶ Predstavka broj 17556/05, presuda od 30. oktobra 2007. godine

²⁷⁷ Predstavka broj 37343/05, presuda od 27. novembra 2007. godine

²⁷⁸ Predstavke br. 44698/06, 44700/06, 44722/06, 44725/06, 49388/06, 50034/06, 694/07, 757/07, 758/07, 3326/07, 3330/07, 5062/07, 8130/07, 9143/07, 9262/07, 9986/07, 11197/07, 11711/07, 13995/07, 14022/07, 20378/07, 20379/07, 20380/07, 20515/07, 23971/07, 50608/07, 50617/07, 4022/08, 4021/08, 29758/07 i 45249/07, presuda od 1. decembra 2009. godine

člana 35. Stav 1. Konvencije u vezi sa predstavkama podnetim počev od 7. avgusta 2008. godine. Ovaj datum se uzima kao početak objavljivanja prvih meritornih odluka Ustavnog suda za ljudska prava o osnovanosti žalbi o povredi prava na suđenje u razumnom roku u “Službenom glasniku”. Sud takođe konstatuje da u slučaju Vinčić i ostali protiv Srbije su podneli predstavke pre tog datuma što znači da nisu imali obavezu da iscrpe ovaj vid obraćanja pre obraćanja Strazburu. Ova odluka Evropskog suda za ljudska prava je izuzetno bitna jer u njoj prvi put Sud konstatuje da Srbija ima delotvorno pravno sredstvo za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku, pa tako smatra ustavnu žalbu delotvornim pravnim lekom za sve predstavke koje su podnete posle 7. avgusta 2008. godine.

6.1.2. Složenost slučaja kao kriterijum za ocenu poštovanja prava na suđenje u razumnom roku

Kao što je već navedeno u radu jedna od činjenica koja se uzima u obzir prilikom procene *razumnog roka* jeste i složenost konkretnog slučaja. Kompleksnost pravnih i faktičkih pitanja koja su raspravljana pred domaćim sudom se cene a slučaj se može okarakterisati kao složen zbog obimnosti dokaznog materijala, te brojnosti pravnih i/ili faktičkih pitanja koje je morao da raspravi domaći sud.²⁷⁹

U slučaju *Katte Klitsche v. Italy*²⁸⁰ koji se odnosio na planiranje razvijanja građevinskog zemljišta bilo je dosta složenih i pravnih i faktičkih pitanja. Naime u ovom slučaju je postojalo tri perioda u kojima je bilo zastoja a koji se mogu pripisati tuženoj državi, Sud nije ustanovio kršenja člana 6. Stava 1. Konvencije, iako je postupak trajao nešto više od osam godinaa vođen je čak pred četiri instance. U praksi Suda se uzimajući u obzir prirodu pravne stvari, trgovinski sporovi smatraju kao složeni slučajevi.

Složenost određenog postupka bude u mnogo slučajeva posledica obimnih veštačenja ili saslušanja velikog broja svedoka, već navedena presuda *V.A.M. v. Serbia* je dobar primer kako

²⁷⁹Carić, S.(2015):.114.

²⁸⁰ *Katte Klitsche v. Italy*, predstavka broj 12539/86, presuda od 27.oktobra 1994.godine

složenost pravne stvari utiče da dugo trajanje postupka. Ovaj postupak je uključivao razvod braka, vršenje roditeljskih prava nad detetom i izdržavanje deteta, a činjenica da je podnositeljka predstavke bila HIV pozitivna iziskivala je da slučaj vude vođen sa posebnom pažnjom.

Praksa Evropskog suda za ljudska prava je pokazala da su određeni predmeti koji se ravnopravno dobijali karakter složenih slučajeva zbog združivanja drugih predmeta. U slučaju *Diana v. Italy*²⁸¹ Sud je upravo konstatovao povredu prava na suđenje u razumnom roku zbog složenosti slučaja jer je primarnom predmetu o kojem se raspravljalo združeno još dva predmeta. S druge strane, u presudi *Mikuljanac, Mališić and Šafar v. Serbia*²⁸² Sud je konstatovao da iako je podneto tri identična tužbena zahteva u okviru jednog predmeta ne može se reći da se radi o složenom predmetu. U ovom slučaju domaći sud bi bio obavezan da spoji predmete u jedan jedinstven predmet ako bi podnosioci podneli odvojene tužbe povodom činjenično i pravno iste stvari.

U određenim slučajevima je ustanovljena povreda prava na suđenje u razumnom roku jer je utvrđeno da predmet nije bio složen iako je Tužena država isticala tu činjenicu kao opravdanje. U predmetu *H v. United Kingdom*²⁸³ slučaj pred domaćim sudovima je trajao dve godine i sedam meseci u dvostepenom postupku u predmetu koji se ticao usvajanja u mogućnosti kontakta sa detetom. Vlada je navela da je slučaj bio složen a tom prilikom je uzeta u obzir posebna pažnja koja se posvetila tom slučaju zbog njegove prirode. Sud je konstatovao da je došlo do povrede prava na suđenje u razumnom roku jer predmet nije bio složen a karakteriše ga izuzetna osetljivost jer se radi o postupku koji mora biti hitan. Sličan slučaj je bio i u predmetu *Guincho v. Portugal*²⁸⁴ koji je trajao tri godine i deset meseci u jednostepenom postupku za naknadu štete izazvane saobraćajnom nesrećom. U predmetu *Zimmermann and Steiner v. Switzerland*²⁸⁵ koji je trajao tri godine i šest meseci u žalbenom postupku u predmetu koji se odnosio na smetnju zbog zagađenosti vazduhom Sud je utvrdio povredu ovog prava pobijajući tvrdnje Tužene države da je reč o složenom slučaju kao opravdanju za predugo trajanje postupak koji po svojoj prirodi mora biti hitno okončan.

²⁸¹ *Diana v. Italy*, predstavka broj 11898/85, presuda od 27. februara 1992. godine

²⁸² *Mikuljanac, Mališić and Šafar v. Serbia*, predstavka broj 41513/05, presuda od 9. oktobra 2007. godine

²⁸³ Predstavka broj 11653/85, presuda od 08.07.1987. godine

²⁸⁴ Predstavka broj 8990/80, presuda od 10.07.1984. godine

²⁸⁵ Predstavka broj 8737/79, presuda od 13. jula 1983. godine

Složenost predmeta jeste vrlo često razlog za duže trajanje postupaka, međutim ova činjenica nikako ne sme biti opravdanje za duže i učestalije periode neaktivnosti domaćih sudskih organa, u složenim predmetima vlast ima veće šanse da opravda duže trajanje sudskih postupaka.

6.1.3. Ponašanje podnosioca predstavke kao kriterijum za ocenu poštovanja prava na suđenje u razumnom roku

Kada je reč o ponašanju podnosioca predstavke pred Evropskim sudom za ljudska prava ukoliko se desi da je on doprineo svojim ponašanjem dužem trajanju postupka ta činjenica može znatno oslabiti njegov položaj pred Sudom a u određenim slučajevima može doći i do odbijanja njegovog zahteva. U slučaju *Karra v. Greece*²⁸⁶, Sud je konstatovao da kada je reč o ponašanju stranaka u sporu jedanput je traženo odlaganje postupka, a u dva navrata je podnosilac predstavke kasnila sa zahtevom za utvrđivanjem novog datuma ročišta pred prvostepenim sudom u Atini, na osnovu toga se može zaključiti da je podnosilac predstavke svojim ponašanjem doprinela trajanju postupka četiri godine, i da odgovornost za taj slučaj nikako ne može pripisati državi. Slično ponašanje podnosioca predstavke u predmetu *Ciricosta and Viola v. Italy*²⁸⁷ je dovelo do konstatacije Suda da ne postoji kršenje prava na suđenje u razumnom roku zbog sopstvene krivice, naime reč je o sporu koji nastao povodom njihovog otpružtanja sa posla. Sudski postupak je trajao petnaest godina a Sud je utvrdio da nije došlo do povrede principa o suđenju u razumnom roku zbog ponašanja podnosioca predstavke koji su zahtevali odlaganje sedamnaest ročišta, pored toga nisu se ni protivili odlaganjima koje je predlegala suprotna strana u šest navrata.

Pored odlaganja ročišta, ovaj stav Sud je identičan i u slučajevima kada podnosilac rasprave nije pristustvovao raspravama kao što je slučaj sa presudom *Mangualde Pinto v. France*²⁸⁸. Nasuprot ovom slučaju gde Sud zbog izostanka prisustva sa ročišta nije utvrdio povredu prava na suđenje

²⁸⁶ *Karra v. Greece*, predstavka broj 4849/02, presuda od 2. juna 2006.godine

²⁸⁷ Predstavka broj 19753/92, presuda od 04.12.1995. godine

²⁸⁸ Predstavka broj 43491/98, presuda od 9.aprila 2002.godine

u razumnom roku, u drugom predmetu *Jevremović v. Serbia*²⁸⁹ izostanak sa samo jednog ročišta nije bio opravdanje za tuženu državu ukoliko ostali razlozi za dugo trajanje postupka leže na njenoj strani. Sud je u presudi konstatovao povredu člana 6 stav jer je postupak trajao više od tri godine i tri meseca.

Iz ovih slučajeva se može zaključiti da Evropski sud za ljudska prava ceni ponašanje podnosioca predstavke u svakom slučaju posebno na osnovu posebnih okolnosti. Dve odluke koje su donosene od strane Suda a u slučajevima protiv Srbije jesu posebno zanimljive jer je u jednoj odluci²⁹⁰ Sud proglasio predstavku očigledno neosnovanom zbog izostanka podnosioca sa četiri ročišta koja su praćena sa 13 bezuspešnih pokušaja da se podnosiocima predstavke uruči rešenje povodom njihovog izostanka sa ročišta kao i rešenje o odbačaju žalbe zbog neblagovremenosti. Sud je okvalifikovao ovaj vid ponašanja podnosioca predstavke kao izostanak saradnje sa domaćim sudovima. U drugom slučaju²⁹¹ podnositelj predstavke se nije pojavio ni na jednom ročištu jer kako je istakao zbog zdravstvenih problema nije bio u mogućnosti da prisustvuje, Sud nije prihvatio tvrdnju Vlade da se dugo trajanje postupka može pripisati neodgovornosti podnosioca predstavke. Na osnovu člana 262. Zakona o parničnom postupku saslušanje stranaka se mora održati samo onda ako ne postoji drugi način da se utvrde relevantne činjenice što znači da je sud pred kojim se vodio postupak imao drugih načina da pribavi dokaze ili da pribavi njegovu pismenu izjavu s obzirom na to da je punomoćnik podnosioca bio prisutan na svakom ročištu. U presudi se još navodi da zadatak suda nije da se raspituje o sposobnosti postupanja podnosioca stoga nesposobnost podnosioca da prisustvuje ročištima zbog lošeg zdravlja nije trebala da prouzrokuje trajanje postupka. Na osnovu sudske prakse po ovom pitanju, Sud je doneo odluku da je dužina postupka u ovom slučaju preterana i da ne ispunjava zahtev “razumnog roka”, prema tome utvrđena je povreda člana 6. stava 1. Konvencije.

U presudi *Rakić protiv Srbije*²⁹², Vlada je tvrdila da uzrok kašnjenja bil podnositeljka predstavke koja nije ispoštovala naloga suda i izabrala povoljnija sredstva izvršenja, međutim Sud je konstatovao da je podnositeljka svaki put na zahteve suda reagovala bez zakašnjenja na osnovu toga je donet zaključak da je u ovom slučaju došlo do povrede člana 6. Stava 1. Konvencije.

²⁸⁹ Predstavka broj 3150/05, presuda od 17. jula 2007.godine

²⁹⁰ *Skočajić i Bijelić protiv Srbije*, predstavka broj 9460/05, presuda od 18. septembra 2007. godine

²⁹¹ *Popović v. Serbia*, predstavka broj 38350/04, presuda od 20. Novembra 2007.godine

²⁹² Predstavka broj 78761/12 od 28. aprila 2015. godine

S. Carić navodi da na osnovu činjenice da u građanskom pravu vlada načelo dispozicije “napredovanje postupka zavisi u potpunosti od efikasnosti samih stranaka u sporu; ako ove privremeno ili trajno odustanu od rešavanja spora pred sudom, sudovi ne mogu samoinicijativno da nametnu natak.” Evropski sud procenjuje ponašanje obe strane u parničnim predmetima. Ukoliko je sam podnosilac doprineo dužem trajanju postupka zbog čestog preinačenja tužbe onda se na osnovu sudske prakse ovog Suda on ne može kriviti za to jer se on samo koristio pravnim sredstvima koje postoje u domaćem pravu da bi zaštitio svoje pravne interese. U slučaju *Pretto and Others v. Italy*²⁹³ Sud potvrđuje ovu činjenicu navodeći princip po kojem ukoliko podnosilac predstavke upotrebljava sva procesna sredstva ili koristi rokove koji su regulisani zakonom ne može biti odgovoran za prekoračenje “razumnog roka”.

Zloupotreba prava je pojava koja je vrlo česta u praksi Evropskog suda. Načini odnosno dilatorne taktike kojima pribegavaju podnosioci predstavki su mnogobrojne, a stav Suda na ovu pojavu je jasno prenesen u presudi *Union Alimentaria Sanders S.A v. Spain*²⁹⁴ gde se navodi dužnost podnosioca predstavke da poštuje izvršavanje proceduralnih koraka i da iskoristi mogućnosti koje postoje u domaćem zakonodavstvu za skraćivanje postupka ali isto tako da se suzdrži od bilo kakvih taktika odlaganja. Najčešće taktike odlaganja koje su poznate praksi Suda jesu česti i neopravdani zahtevi za izuzeće sudija, zahtevi za produženje rokova koje sud određuje za pojedine procesne radnje zatim stalno iznošenje novih predloga za izvođenje dokaza ali i zloupotreba prava na predstavku.

U slučaju *Ringeisen v. Austria*²⁹⁵ Sud je odlučio da nije povređeno pravo na suđenje u razumnom roku a kao obrazloženje ove odluke navodi činjenicu da je podnosilac predstavke podneo nebrojene zahteve i žalbe u kojima je zahtevao izuzeće sudija i određivanje drugog nadležnog suda. Pored ovakvog ponašanja podnosioca predstavke dugom trajanju postupka doprinela je i složenost slučaja.

Evropski sud za ljudska prava je u određenim presudama naglasio postojanje zloupotrebu prava na predstavku. U slučaju *Hadrabova and Others v. Czech Republic*²⁹⁶ podnosioci predstavke su

²⁹³ *Pretto and Others v. Italy*, predstavka broj 7984/77, presuda od 8. decembra 1983. godine

²⁹⁴ Predstavka broj 11681/85, presuda od 7. jula 1989. godine

²⁹⁵ Predstavka broj 2614/65, presuda od 16. jula 1971. godine

²⁹⁶ Predstavka broj 42165/02, presuda od 25. septembra 2007. godine

se žalili na dužinu parničnog postupka ističući nepostojanje delotvornog pravnog sredstva, Vlada Češke Republike je 2006. godine uvela novo pravno sredstvo o čemu je i obavestila Sud, međutim podnosioci predstavke nisu želeli koristiti novo pravno sredstvo već su ostali pri podnetoj predstavi Sudu. Nakon što je Vlada obavestila Sud da su podnosioci ove predstavke tražili naknadu na osnovu novog pravnog sredstva i dobili tražene iznose, Sud je proglasio predstavku neprihvatljivom navodeći u obrazloženju da su podnosioci bili dužni da obaveste Sud o svim okolnostima te da netačne i pogrešne informacije tretiraju kao zloupotrebu prava na predstavku.

U slučaju *Dragi Petrović protiv Srbije*²⁹⁷, Vlada je tvrdila da je podnosilac predstavke zloupotrebio pravo na predstavku jer nije dostavio Sudu sve činjenice koje su bitne za slučaj, posebno ističući propust predlaganja novog popisa imovine dužnika, međutim Sud tu informaciju nije smatrao značajnom jer se nije odnosila na samu suštinu predmeta pa je s tim u vezi doneo odluku da nema osnova za navod da je podnosilac predstavke zloupotrebio pravo na predstavku.

Na osnovu analize ova dva slučaja može se zaključiti da Sud može odbaciti predstavku kao neprihvatljivu ukoliko podnosilac predstavke izostavi određne informacije koje su od suštinskog značaja za slučaj ili ih predstavi pogrešnim. Podnosilac takođe mora obavestiti Sud ukoliko dođe do bilo kakvih promena koje su vezane za slučaj. Važnost informacija procenjuje Sud u svakom pojedinačnom slučaju i na osnovu toga donosi odluku da li je stranka zloupotrebila pravo na predstavku.

6.1.4. Ponašanje državnih organa kao kriterijum za ocenu poštovanja prava na suđenje u razumnom roku

Evropski sud za ljudska prava je u odluci *Napijalo v. Croatia*²⁹⁸ utvrdio osnovni princip u ponašanju sudskih i administrativnih organa pravilom da se prekoračen razumni rok može ustanoviti samo za ona odugovlačenja za koja je država odgovorna a da hronična pretrpanost i

²⁹⁷ *Dragi Petrović protiv Srbije*, predstavka broj 80152/12, presuda od 20. oktobra 2015. godine

²⁹⁸ Predstavka broj 66485/01, presuda od 13. novembra 2013. godine

zaostaci sa predmetima ne mogu biti prihvatljivi izgovori za prekomerno odlaganja postupaka jer je obaveza države da preduzme adekvatne mere. Ovaj stav Sud je mnogo ranije isticao presudi *Union Alimentaria Sanders S.A. v. Spain* koja je doneta 1989.godine, deset godina nakon što je Španija ratifikovala Konvenciju. Sud je dao pozitivan stav u nastojanju Španije da demokratizuje celokupan sistem, međutim odbrana da je zatrpanost sudova predmetima razlog za prekoračenje principa o suđenju u razumnom roku nije opravdana. Pored pretrpanosti sudova predmetima, Tužene države navode i činjenicu da tokom procesa reformi pravosuđa postupci traju duže. Carić navodi da ako se period u kojem se vršila reforma nije poklopio sa periodom u kojem se postupak odugovlačio onda ne može biti opravdanje za to odugovlačenje jer na državama leži obaveza da organizuje pravosuđe tako da ono može nesmetano da funkcioniše i da se ne dešavaju slučajevi u kojim se krši princip suđenja u razumnom roku.²⁹⁹

Ukoliko je predmet prošao kroz više sudskih instanci onda se posebno ceni situacija i postupci u svakoj instanci jer je ta činjenica doprinela na njegovo duže trajanje. U predmetu *Kuibishev v. Bulgaria*³⁰⁰ postupak je prošao kroz četiri stadijuma, a trajao je četiri godine i tri meseca, Sud je zauzeo stav da u ovom slučaju nije došlo do povrede prava na suđenje u razumnom roku, jer taj period nije nerazumno dug s obzirom da se vodio postupak pre četiri instance. Isti stav Sud potvrđuje u presudi *Krasuki v. Poland*³⁰¹ gde je takođe postupak prošao kroz četiri stadijuma, ali su se ročišta za sve vreme trajanja postupka održavača redovno što je pokazatelj da ni u ovom slučaju nije došlo do povrede člana 6.stava 1. Konvencije.

Kada je reč o instancionim suđenjima u praksi se primenjuje formula 3+2+1 koja je navedena u prvom delu rada i koja označava razumnu dužinu trajanja prvostepenog, drugostepenog i trećestepenog postupka. Na primeru *Supukova v. Slovakia*³⁰² može se videti kako se formula za procenu razumnosti roka pred nacionalnim sudovima primenjuje u praksi. U ovom slučaju, postupak za poništaj testamenta pred prvostepenim sudom je trajao tri godine i jedanaest meseci, dok je Vrhovnom sudu Slovačke trebalo 11 meseci da odluči o reviziji. Ukupna dužina trajanja ovog postupka je šest godina i pet meseci, pa je Sud zaključio da u ovom slučaju nije došlo do povrede prava na suđenje u razumnom roku ali da se u slučaju radi o neopravdanoj aktivnosti

²⁹⁹ Carić, S.(2015): 123.

³⁰⁰ Predstavka broj 39271/98, presuda od 30.septembra 2004. godine

³⁰¹ Predstavka broj 61444/00, presuda od 14.juna 2015.godine

³⁰² Predstavka broj 74963/01, presuda od 6.februara 2007.godine

sudova jer je došlo do sukcesivnog vraćanja predmeta na sud nakon ukidanja odluke nižestepenih sudova. Ukidanje odluka i vraćanje predmeta na ponovno suđenje je u praksi Suda vrlo česta pojava. U slučaju *Kostovska v. FYROM*³⁰³, Vlada je pokušala da ubedi Sud da od svakog ukidanja počinje da teče novi rok, što je Sud odbacio navodeći da bez obzira koliko je puta predmet vraćan na ponovno suđenje, postupak se za potrebe dužine njegovog trajanja posmatra kao celina.

Postoje situacije kada dugom trajanju postupka doprinose podnosilac predstavke i tužena država. U slučaju *Šundov v. Croatia*³⁰⁴ Sud je utvrdio upravo postojanje podeljene odgovornosti. Podnosilac predstavke je zahtevao dodatna veštačenja čak sedam puta tokom prvostepenog postupka, što je sud svaki put usvajao. Na sudu je odgovornost vođenja efiksnog postupka koji odlučuje da li će se odobriti zahtevi stranaka kad god one to požele, pa je delovanje suda koji je usvajao zahteve od stranke koja je neopravdano mnogo puta tražila veštačenje prolongiralo postupak.

U presudi *Zielinski v. Poland*³⁰⁵ Sud ističe obaveznost suda da efektivno kontroliše odvijanje postupka:

“Sud podseća da nečelo po kome se strankama u sporu prepušta inicijativa ne oslobađa sudije od obaveze da obezbede zahteve člana 6 u pogledu razumnog roka i smatra da je sud morao da preduzme neophodne mere da bi disciplinovao podnosioca predstavke i vodio računa da ovaj priloži svoje primedbe u odgovarajućem roku”

Kada Sud utvrdi propuste domaćih sudova kao i njihovu krivicu za neopravdano trajanje postupka neminovno je utvrđivanje povrede prava na suđenje u razumnom roku i dosuđivanje pravičnog obeštećenja. U presudi *Uljar and Others v. Croatia*³⁰⁶ slučaj je pred domaćim sudovima u dve instance trajao osam godina. Odbrana Vlade Hrvatske se zasnivala na činjenici da se radilo o složenom slučaju, u kojem je saslušano veliki broj svedoka i zahtevano izuzeće sudije. Sud je ove navode konstatovao kao neopravdane i utvrdio propust prvostepenog suda čija je obaveza bila da efektno kontroliše postupak, pored toga utvrđena je i neaktivnost istog suda u

³⁰³ Predstavka broj 44353/02, presuda od 15.juna 2006.godine

³⁰⁴ Predstavka broj 12876/03, presuda od 13.aprila 2006.godine

³⁰⁵ Predstavka broj 38497/02, presuda od 15.februara 2005.godine

³⁰⁶ Predstavka broj 32668/02, presuda od 8.marta 2007.godine

periodu od jedne godine što su dovoljno jaki argumenti da Sud utvrdi povredu člana 6.stava 1. Konvencije.

Državni organi su dužni da postupaju sa posebnom pažnjom u svakom procesnom koraku, čak i kada je sama jedna od stranaka u parničnom predmetu. Predmeti u kojima je Evropski sud za ljudska prava utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku krivicom državnog organa je bio i *Gheorghe v. Romania*³⁰⁷ gde je Sud utvrdio da je postojao spor okonadležnosti između apelacionog suda i prvostepenog suda, koji su jedna drugom prebacivali predmet do trenutka donošenja odluke od strane Vrhovnog suda da je za konkretan slučaj nadležan Apelacioni sud koji će presuditi o suštini spora. Na osnovu ovih činjenica utvrđena je povreda prava na suđenje u razumnom roku krivicom državnih organa koji su uticali na trajanje postupka. U slučaju *Martins Moreira v Portugal*³⁰⁸

6.1.5. Naknada nematerijalne štete zbog kršenja prava na suđenje u razumnom roku

Pravičnu naknadu za povredu prava na suđenje u razumnom roku može tražiti svaki podnosilac predstavke na osnovu člana 41. Konvencije.

“Kada Sud utvrdi prešaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo delimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti ptavično zadovoljenje oštećenoj stranci”.

Sud se rukovodi svojom praksom u sličnim situacijama pri određivanju visine naknade, najčešće je reč o sličnim merilima koja se uzimaju u obzir prilikom procene osnovanosti zahteva da nije suđeno u razumnom roku. U određenim slučajevima Sud je zbog dužine postupka i svih okolnosti slučaja utvrdio postojanje povrede prava na suđenje u razumnom roku ali je na ime nematerijalne štete dosuđena minimalna nematerijalna šteta, u nekim slučajevima stav Suda je da uopšte nije došlo do nematerijalne štete, dok u pojedinim slučajevima Sud je zbog posebnih okolnosti predmeta i neopravdano dugih postupaka dosuđivao veoma visoke novčane naknade na ime nematerijale štete. Prema izveštaju Visokog saveta sudstva na ime nematerijalne štete u

³⁰⁷ Predstavka broj 47650/12 , presuda od 16.decembra 2014.godine

³⁰⁸ Predstavka broj 11371/85, presuda od 26.10.1988.godine

2017. godini po presudama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu je dodeljeno 13.419.644,00 dinara, što je znatno manje nego u 2014. godini kada je na ime nematerijalne štete isplaćeno čak 249,824,087.96 dinara.³⁰⁹ Ove činjenice govore koliko je unapređeno poštovanje na suđenje u razumnom roku u poslednjih pet godina u Republici Srbiji kao i o važnosti poštovanja ovog prava, jer samim time što se odluke donose u razumnom roku, finansijsko opterećenje po državu biva manje.

Tabela 8. Naknada štete po osnovu povrede na suđenje u razumnom roku u presudama Evropskog suda za ljudska prava

Godina	Evropski sud za ljudska prava
2014.	249,824,087.96 dinara
2015.	109.468.795,91 dinara
2016.	47.380.145,00 dinara
2017.	13.419.644,00 dinara

U predmetu *Vidaković protiv Srbije*³¹⁰, podnosilac je podneo predstavku Evropskom sudu za ljudska prava gde je tvrdio da je postupak pred domaćim sudovima trajao prekomerno dugo, zbog čega je smatrao da mu je prekršeno pravo na suđenje u razumnom roku garantovano članom 6. stavom 1. Konvencije. Naime podnosilac se pre obraćanja Sudu, obratio ustavnom žalbom Ustavnom sudu, koji je odlukom od 22. decembra 2009. godine utvrdio da se radi o povredi prava na suđenje u razumnom roku pa je naložio nadležnom sudu da okonča postupak u što kraćem vremenskom periodu, pored toga Ustavni sud je utvrdio i da podnosilac ima pravo na naknadu nematerijalne štete zbog dužine postupka shodno članu 90. Zakona o Ustavnom sudu. U martu 2010. Godine, podnosilac je podneo zahtev za naknadu nematerijalne štete Komisiji za naknadu štete tražeći 350.000 dinara, da bu ubrzo ovaj zahtev precizirao na iznos od 3.500.000 dinara na ime štete. Nakon što nije dobio nikakav odgovor od Komisije za naknadu štete, u

³⁰⁹ <https://vss.sud.rs/sites/default/files/attachments/izvestaj%20vss%202017-08-03-2018.pdf>

³¹⁰ Videti predstavku broj 16231/07, presud od 24. Maja 2011.godine

septembru 2010. godine je pokrenuo posebnu parnicu shodno članu 90. Zakona o ustavnom sudu. Komisija je podnosiocu na ime nematerijalne štete ponudila iznos od 50.000 dinara 14. oktobra 2010. godine, kojim on nije bio zadovoljan tako da ga je odbio. Stav Evropskog suda za ljudska prava je bio da je prvi uslov iz prakse Suda zadovoljen, a to je činjenica da je Ustavni sud utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku, kada je reč o drugom uslovu koji se odnosi na adekvatnost i dovoljnost dosuđene naknade Sud je stava da je ponuđeni iznos od 50.000 niži u poređenju sa iznosima koje Sud dosuđuje. Predstavka je odbačena kao nedopuštena jer je Sud uzeo u obzir da je podnosiocu naknadu ponuđena za manje od četiri meseca od podnošenja njegovog zahteva Komisiji, datum koji je uzet kao dan podnošenja zahteva bio je mesec jun, kada je podnosilac poslednji put precizirao iznos a ne mesec mart kada je podnosilac prvi put podneo zahtev za naknadu štete. Kada je reč o visini iznosa, procena je izvršena u kontekstu životnog standarda u Srbiji a neizostavna je i činjenica da se naknada pred domaćim sudom brže dosuđuje nego u postupcima pred Evropskim sudom. I poslednji stav koji Sud ističe kao razlog za negativan odgovor na predstavku jeste činjenica da je Ustavni sud naložio sudu opšte nadležnosti da okonča postupak u što kraćem vremenskom periodu, što je sud i učinio za manje od dva meseca. U ovom slučaju se cenila aktivnost većeg broja domaćih organa i to Ustavnog suda, Komisije za naknadu štete, ali i suda opšte nadležnosti.

U slučaju *Milovanović protiv Srbije*³¹¹, koji je trajao više od devet godina i tri meseca na dva nivoa sudske nadležnosti, Sud je proglasio predstavku dopuštenom uprkos navodima Vlade da podnosilac ne može tvrditi da je žrtva povrede prava na suđenje u razumnom roku jer mu je već dosuđena naknada nematerijalne štete što je dovoljno obeštećenje za povredu ovog prava. Sud je naveo u presudi da naknada mora biti odgovarajuća i dovoljna u pogledu pravičnog zadovoljenja, a da tužena država nije ispunila ovaj zahtev ali ni da zahtev podnosioca na iznos od 75.000 EUR na ime nematerijalne štete nije realan pa je ovaj zahtev odbacio i dosudio iznos od 3.100 EUR na ime nematerijalne štete s tim što će se iznos umanjiti za već isplaćeni deo koji je iznosio 800 EUR. Sud je takođe konstatovao da je ovaj iznos koji je primarno dodeljen podnosiocu znatno niži od iznosa koje dosuđuje Sud za slična kašnjenja, međutim opravdanost visine iznosa se ceni u svetlu svih okolnosti predmetakao i životnog standarda u državi o kojoj je reč. Ovaj slučaj

³¹¹ Predstavka broj 19222/16, presuda od 19.decembra 2017.godine

pokazuje mogućnost obraćanja Evropskom sudu za ljudska prava za povredu prava na suđenje u razumnom roku iako je već utvrđena povreda ovog prava pred domaćim sudom ali i dosuđena naknada nematerijalne štete, s tim u vezi je i podnosilac predstavke smatrao naknadu nedovoljnom i nepravičnom što je i sam Sud konstatovao i u presudi utvrdio da Tužena država mora podnosiocu predstavke isplatiti dosuđeni iznos u roku od tri meseca. Naknada nematerijalne štete je dosuđena i u slučaju *Raguž protiv Srbije*³¹² gde Sud priznaje povredu prava na suđenje u razumnom roku i utvrđuje da je podnosilac pretrpeo određeni nematerijalni gubitak zbog utvrđenih povreda koji se mora nadoknaditi. Na osnovu člana 41. Konvencije Sud je dosudio 1.500 evra na ime nematerijalne štete procenjajući na osnovu pravičnosti. Iz navedenih slučajeva se može primetiti da podnosioci uglavnom u predstavkama navode izuzetno visoke iznose na ime nematerijalne štete što i sam Sud često ističe, na primer u slučaju *Rakić protiv Srbije*, podnositeljka predstavke je tražila 5.500 EUR na ime nematerijalne štete. Odluka Suda je da je podnositeljka pretrpela nematerijalni gubitak ali “konkretan traženi iznos, je međutim preteran”, na osnovu sudske prakse dosuđeno je 2.000 eura čime se pokriva nematerijalna šteta kao i troškovi.

Slučaj gde je Sud u presudi utvrdio postojanje kršenja prava na suđenje u razumnom roku i na ime nematerijalne štete dosudio jedan od najviših iznosa jeste slučaj *Giordany v. Italy*.³¹³ Ovaj postupak je trajao duže od 31 godinu, a Sud je dosudio iznos od 46.000 eura na ime nematerijalne štete podnosiocu predstavke.

Podnosioci predstavke imaju slobodu da sami odrede iznos nematerijalne štete koju potražuju. Evropski sud određuje visinu iznosa u svakom pojedinačnom slučaju na osnovu formule koju je predstavio u presudi *Apicella v. Italy*³¹⁴. Osnov ove formule čini iznos od 1000 do 1.500 eura za svaku godinu postupka. Iznos se uvećava za 2.000 evra:

- ako je odlučivanje u predmetu od izuzetnog slučaja za podnosioca predstavke;
- ako su u postupku po pravnim lekovima zanemarene faze u postupku koje sud uzima u obzir;

³¹² *Raguž protiv Srbije*, predstavka broj 8182/07, presuda od 7.aprila 2015. Godine.

³¹³ Predstavka broj 54280/00, presuda od 28.marta 2002.godine

³¹⁴ Predstavka broj 64890/06, presuda od 18.septembra 2012.godine

- kada je postupak po pravnom leku zbog kršenja prava bio neefikasan, bilo u fazi pre utvrđivanja povrede i dobijanja obeštećenja bilo u fazi izvršenja odluke o obeštećenju.

Osnovni iznos se može i umanjiti u zavisnosti od:

- broja sudskih instanci koje su postupale u predmetu;
- broja odlaganja u postupku koje je izazvao podnosilac predstavke;
- izostanka posebnog značaja odlučivanja u predmetu za podnosioca predstavke;
- životnog standarda u državi;
- naknade koja je dosuđena u vidu naknde štete pred državnim organom.³¹⁵

Iz svih navedenih primera se može zaključiti da kada Sud utvrdi povredu prava na suđenje u razumnom roku, može istovremeno dosuditi i pravično zadovoljenje u vidu naknade za nematerijalnu štetu ukoliko podnosilac navede zahtevu predstavci. Visinu naknade nematerijalne štete Sud dosuđuje na osnovu pravičnosti i slobodne procene. U slučaju da podnosilac ne istakne zahtev za naknadu Sud o tome neće voditi računa po službenoj dužnosti. Naknadu nematerijalne štete može dosuditi i domaći sud tužene države ali naknada mora biti zadovoljavajuća i pravična da bi je Sud prihvatio. Iz prakse Suda se istaknuti i slučajevi gde je Sud potvrdio presude domaćih sudova iako su dodeljene naknade mnogo manje od onih koje on dodeljuje, međutim zbog posebnih okolnosti predmeta ali i životnog standarda Tužene države Sud je određene iznose porglašavao pravičnim.

6.1.6. Sporovi kod kojih se zahteva posebna ekspeditivnost vlasti

U parničnim postupcima postoje određeni sporovi koji zahtevaju posebnu ekspeditivnost vlasti. Brzina u postupanju koja se očekuje od domaćih sudova je od velike važnosti za stranke u određenim vrstama građanskih postupaka, ako izostane ovaj faktor onda može doći do štete koja se ne može nadoknaditi. S tim u vezi i Evropski sud za ljudska prava klasifikuje određene predmete po kriterijumu hitnosti jer se uglavnom radi o postupku kod kojeg se zahteva brže

³¹⁵Carić, S.(2015): 136.

postupanje od uobičajenog. Postupci koji zahtevaju brzo donošenje odluke jesu prvenstveno slučajevi starateljstva nad decom kao i svi ostali slučajevi koji se tiču porodičnih odnosa a u kojima Sud ne može prihvatiti odlaganja ročišta za šest meseci. Slučaj *V.A.M. v. Serbia* je jedan od primera gde je došlo do kršenja prava na suđenje u razumnom roku u predmetu koji je morao biti rešen u što kraćem vremenskom periodu, kao posledice kršenja ovog prava došlo je do razdvajanja deteta i majke, dakle nastala je nenadoknativa šteta.

U slučaju *Hokkanen v. Finland*³¹⁶ podnosilac predstavke nije bio u kontaktu sa svojom ćerkom tri godine. Nakon smrti supruge, podnosilac daje ćerku njenim roditeljima na čuvanje dok on sredi određene probleme, međutim kada se vratio po nju, nije dobio dozvolu da je vidi. Uprkos postupku koji se vodio pred domaćim sudom podnosilac nije ostvario pravo starateljstva nad ćerkom. S obzirom da je postupak pred tri instance trajao više od 18 meseci, Sud je utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku u ovom slučaju i dosudio mu 100.000 finskih maraka na ime nematerijalne štete.

Ukoliko pravo Tužene zemlje ističe potrebu postupanja u određenim predmetima onda je obaveza brzog i pažljivog postupanja pojačana kao što je slučaj sa predmetom *Jevremović protiv Srbije*³¹⁷. Predstavka se odnosi na žalbu koju je podnela podnositeljka radi utvrđivanja očinstva i izdržavanja deteta. Osnov pokretanja postupka je bio dužina postupka i ne postojanje sredstva za ubrzanje istog. Predstavku su podnele dve osobe, majka i ćerka, a obe su posebno tražile naknadu nematerijalne štete i to prva 30.000 evra na ime pretrpljene materijalne štete i 40.000 evra za duševnu patnju, a druga 20.000 evra na ime materijalne štete i 10.000 evra za duševnu patnju. Činjenica da je postupak trajao više od tri godine i četiri meseca je bila dovoljna da Sud utvrdi povredu prava na suđenje u razumnom roku, prvoj podnositeljki je dodeljeno 5.000 evra na ime nematerijalne štete, a drugoj 1.000 evra, u preostalom delu predstavka je proglašena neprihvatljivom. Hitnost u postupku se na osnovu prakse Evropskog suda za ljudska prava zahteva u slučajevima starateljstva nad decom kao i slučajevima izdržavanja, što potvrđuje i ova presuda.

³¹⁶ Predstavka broj 19823/92, presuda od 23. septembra 1994. godine

³¹⁷ Predstavka broj 3150/05, presuda od 17. jula 2007. godine

Pored sporova koji se tiču porodičnih odnosa, u parničim stvarima se mogu izdvojiti i radni sporovi. U predmetu *Obermeier v. Austria*³¹⁸ Sud je konstatovao: "zaposleni koji smatra da je nepravedno suspendovan ima važan lični interes da odmah dobije sudsku odluku o zakonitosti takve mere". U ovom sporu koji je trajao devet godina, Sud je utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku, iako je okarakterisan kao složen slučaj koji je vođen pred nekoliko različitih sudova. Za razliku od ovog slučaja, Sud nije konstatovao povredu prava na suđenje u razumnom roku u predmetu *Stoidis v. Greece*³¹⁹ iako je trajao šest godina a vođen je pred tri instance. Praksa Suda svrstava i sporove u vezi sa penzijom u radne sporove kao što je slučaj *Borgese v. Italy*³²⁰.

Kod procene hitnosti određenog slučaja mora se voditi računa i o ličnosti podnosioca predstavke, odnosno ličnim karakteristikama podnosioca, ka što su životna dob, zdravstveno stanje i slično. Ukoliko je podnosilac predstavke lice koje u kasnoj životnoj dobi onda je hitnost u priznavanju nekog prava od krucijalne važnosti za slučaj. Tako je podnositeljka predstavke u predmetu *Jablonska v. Poland*³²¹ u trenutku pokretanja slučaja gde je tražila priznavanje imovinskih prava povređenih merama nacionalizacije imala 71.godinu. Sud je u ovom slučaju istakao dužnost domaćeg suda da hitno postupa. Pored starosti, bolest je još jedna od pretpostavki za hitno postupanje. Česti su slučajevi da podnosioci predstavke ističu kao argument za brže postupanje zaraženost HIV virusom. Stav Suda po ovo pitanju navodi se u presudi *A. And Others v. Denmark*³²²: "Nadležne sudske vlasti imale su pozitivnu obavezu da po članu 6 stav 1 da postupe brzo, kao što to zahteva sudska praksa u sporovima ove vrste." Slučaj koji je već više puta spomenut u raznim kontekstima, može služiti kao primer i po ovom osnovu, to je slučaj *V.A.M. v. Serbia*. I u ovom slučaju poodnositeljka predstavke je bila HIV pozitivna, međutim slučaj pred prvostepenim sudom je trajao čak 8 godina, tim povodom Sud konstatuje da je ova činjenica zahtevala da se slučaju pristupi sa posebnom pažnjom. U drugoj presudi³²³ povodom iste teme Sud navodi da pod takvim okolnostima i postupak koji traje samo dve godine može se smatrati nerazumno dugim.

³¹⁸ Predstavka broj 11761/85, presuda od 28.juna 1990.godine

³¹⁹ Predstavka broj 46407/99, presuda od 17.maja 2001.godine

³²⁰ Predstavka broj 12870/87, presuda od 26.februara 1992.godine

³²¹ Predstavka broj 60225/00, presuda od 9.marta 2004.godine

³²² Predstavka broj 20826/92, presuda od 8. Februara 1996.godine

³²³ *X v. France*, predstavka broj 289-B ,presuda od 23.mart1991. godine

U praksi Suda se posebna revnost zahtevala u predmetima gde je podnosilac predstavke zahtevao naknadu štete povodom teških telesnih povreda zadobijenih u saobraćajnoj nesreći. Slučaj *Silva Pontes v Portugal*³²⁴, podnosilac je doživeo saobraćajnu nesreću koja je ostavila mnoge ozbiljne posledice na njegovo zdravlje. Nakon komplikovane operacije u Londonu, jedna noga mu je ostala kraća za 5 cm zbog čega je 58% bio nesposoban što ga je spečilo da nastavi da radi. Sud je utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku, kao i nepoštovanja hitnosti postupka od strane domaćih sudova. Pored toga dosudio je i naknadu nematerijalne ali i materijalne štete podnosiocu kao i naknadu za troškove postupka.

Evropski sud za ljudska prava je i slučajeve traženja naknade zbog narušavanja zdravlja u vezi sa nesavesnim obavljanjem lekarske prakse klasifikovao pod prioritetnim slučajevima. U presudi *Marchenko v. Russia*³²⁵ podnosilac predstavke je vodio pred prvostepenim sudom postupak gde je tražio naknadu štete zbog nesavesnog obavljanja lekarske prakse, slučaj pred pomenutim sudom je trajao šest godina i tri meseca, a Vlada je za dužinu postupka okrivila podnosioca predstavke ističući da je zahtevima za odlaganje ročišta kao i nepojavljivanjem uzrokovao nerazumno trajanje parnice. Sud je na osnovu svih činjenica zaključio da je došlo do povrede prava na suđenje u razumnom roku jer je ova vrsta građanskog postupka zahtevala hitnost u postupanju, navodeći još jedanput činjenicu da je na sudu odgovornos pravilnog i efikasnog vođenja postupka što znači da sud određuje da li stranka može odložiti ročište i u kojim slučajevima.

U predmetu *Caloc v. France*³²⁶ podnosilac je podneo predstavku zbog postupka u kojem je zahtevao naknadu štete od države nastale usled nasilja pripadnika policije a koji je trajao sedam godina i tri dana. Sud je utvrdio postojanje povrede prava na suđenje u razumnom roku kao i obaveznost ekspeditivnosti domaćih sudova u ovom slučaju. Pored toga Sud je podnosiocu dosudio 60.000 franaka na ime nematerijalne štete i 10.000 franaka na ime sudskih troškova.

Na osnovu analize predmeta koji su navedeni u ovom poglavlju može se zaključiti određeni predmeti zbog bitnih karakteristika koje se odnose na važnost slučaja za stranke u postupku, zahtevaju hitnost u postupanju. Izostankom ekspeditivnosti može doći do štete koja se ne može

³²⁴ Predstavka broj 14940/89, presuda od 23.marta 1994.

³²⁵ Predstavka broj 29510/04, presuda od 5.oktobra 2006.

³²⁶ Predstavka broj 33951/96, presuda od 20. jula 2000.godine

nadoknaditi. Kada je reč o vrstama građanskih postupaka koji se moraju završiti u što kraćem vremenskom periodu u pravom redu su postupci čiji su predmet porodični odnosi, tu se posebno ističe postupak o starateljstvu nad decom i postupak za izdržavanja, u krug ovih slučajeva spadaju i radni sporovi zbog interesa uposlenika. Pri oceni o hitnosti postupka mora se voditi računa i o ličnim karakteristikama odnosno osobinama stranaka, jer starost ili bolest moraju biti jasne odrednice da se odluka u slučaju mora doneti u hitnom postupku. U praksi Evropskog suda za ljudska prava se javljaju još neki slučajevi koje je Sud okarakterisao kao hitne zbog važnosti donošenja odluke u što kraćem vremenskom periodu. Može se primetiti i da Sud dosuđuje izuzetno visoke naknade nematerijalne štete u ovim slučajevima baš zbog značaja pitanja o kojima se raspravlja za podnosioce predstavke.

6.1.7. Računanje rokova u praksi ESLJP

Pojam roka se po pravilu vezuje za procesne radnje i procesne faze u nacionalnom procesnom pravu. Pod uticajem evropskih standarda pravičnosti za postupak se u novije vreme vezuju rokovi određeni pravnim standardima ili razuman rok. U pravnom smislu, procesni rok se može odrediti kao jasno definisan vremenski razmak u kome treba ili u kome se ne sme preduzeti izvesna radnja.³²⁷ Procesni rokovi se odnose kako na organ koji vodi postupak tako i na stranke u postupku. Cilj određivanja i normiranja rokova jeste postizanje efikasne procedure i opšte discipline međutim primarni cilj jeste zaštitea stranaka u građanskom postupku. Pojam razumnog roka je autonoman, međutim poštovanje procesnih rokova ima uticaj na određenje povrede razumnog roka. S tim u vezi se i na osnovu poštovanja procesnih rokova ocenjuje ponašanje stranaka i suda u postupku.

Kod računanja razumnog roka vrlo je bitno od kada se računa početak i kojim se trenutkom rok okončava. U građanskim sporovima rok počinje da teče podnošenjem tužbe sudu, tj. dostavljanjem tužbe tuženoj strani, ali je moguće da rok otpočne da teče i pre toga.³²⁸ Kada je reč o završetku roka uzima se trenutak kada je postupak okončan pred najvišom sudskom instancom, tj. kada je odluka postala pravosnažna. Bez obzira da li je podnet ažalba ili je bilo

³²⁷Drenovak Ivanović, M.(2007): *Pravo na efikasnu pravnu zaštitu u razumnom roku u upravnom postupku*, u *Pravni kapacitet Srbije za evropske integracija*, knjiga 2, Pravni fakultet Univerzita u Beogradu, Beograd, str.167-180.

³²⁸ *Erkneri and Hofauer v. Austria*, predstavka broj 9616, presuda od 23.aprila 1987.godine

većanje, ključni trenutak je onaj kad je odluka stvarno izašla iz suda.³²⁹ U slučaju *Debelić v. Croatia*³³⁰ postupak pred Vrhovnim sudom se uzimao u obzir prilikom računanja roka za procenu razumnosti dužine trajanja postupka, zbog čega je Sud odbijao prigovore države da taj rok ne treba uzimati u obzir navodeći činjenicu da je revizija kao vanredno pravno sredstvo morala biti upotrebljeno da bi bio zadovoljen uslov iscrpljivanja domaćih pravnih sredstava. Kada je reč o prethodnim postupcima ili pregovorima, oni se ne računaju prilikom utvrđivanja početka roka jer se ne okončavaju obavezujućim odlukama.

Kada je reč o ustavnim sudovima, u presudi *Gavela protiv Hrvatske*³³¹ Sud ukazuje na kriterijum kojim se vodi prilikom procene da li postupak pred Ustavnim sudom potpada pod član 6. Stav 1. Konvencije:

“Sud ponavlja da postupak dolazi u domašaj čl.6 st.1. Konvencije čak i ako je vođen pred Ustavnim sudom, kad mu je ishod odlučan za građanska prava i obaveze.”³³²

U presudi *Pafitis and Others v. Greece*, Okružni sud u Atini je pitanje o kojem se raspravljalo pred tim sudom izneo na razmatranje Sudu evropskih zajednica, čime je prekinuo postupak dok nije doneta odluka 12. Marta 1996.godine. Posledica ove radnje bila je produženje procedure za dve godine, sedam meseci i devet dana. Evropski sud prilikom razmatranja ukupne dužine trajanja ovog postupka pred domaćim sudom nije računao ovaj period vodeći se članom 177. Ugovora o Evropskoj zajednici u vezi sa prethodnim postupkom pred Sudom evropskih zajednica.

U slučajevima ukidanja presuda bitno je istaći praksu Evropskog suda koji posmatra te predmete kao celinu bez obzira koliko puta je predmet vraćan na ponovno suđenje. Već spomenuti slučaj *Kostovska v. FYROM* je jasan primer stava Suda po ovom pitanju koji je odbacio predlog Makedonske vlade da od svakog ukidanja počinje da teče novi rok.

Sudski postupak počinje podnošenjem tužbe i dok ne nastupi pravosnažnost presude traje, sve okolnosti i činjenice koje se dese između ova dva trenutka su deo postupka i iz tog razloga predmet treba biti posmatran kao celina bez obzira što je došlo do situacije da predmet bude

³²⁹ *Ridi v. Italy*, predstavka broj 11911/95, presuda od 11. maja, 1990. godine

³³⁰ *Debelić v. Croatia*, predstavka broj 2448/03, presuda od 26. maja 2005. godine

³³¹ *Gavela protiv Hrvatske*, predstavka broj 33244/02, presuda od 11. jula 2006. godine

³³² Carić, S.(2015): 106.

vraćen na ponovno suđenje, jer stanje neizvesnosti u kojem je bilo lice o čijem se pravu ili obavezi odlučuje nije prestalo time što se postupak vratio na ponovno suđenje, naprotiv ova činjenica može da izazove još veće nepoverenje građana u pravosudni sistem, pa se tako rok mora sagledati od trenutka kada je postupak počeo do trenutka kada se pravosnažno odlučilo o pravima i obavezama određenog lica.

6.1.8. Problem izvršenje domaćih presuda u razumnom roku

U Srbiji postoji problem koji se odnosi na nemogućnost izvršavanja presuda domaćih sudova u kojima je došlo do utvrđivanja povrede prava na suđenje u razumnom roku ali i na neizvršavanje presuda Evropskog suda za ljudska prava po istom pitanju.

U presudi *Cvijetić v. Croatia*³³³, Sud navodi svoj stav po ovom pitanju: “očigledno je da država ugovornica nije organizovala svoj pravni sistem na takav način koji bi sprečio opstrukciju u izvršavanju pravosnažnih presuda njenih sudova”. Neizvršavanje pravosnažnih presuda je jasan pokazatelj nefunkcionisanja pravnog sistema jedne zemlje, odgovornost za ovaj problem leži na državnim organima a Sud prilikom utvrđivanja povrede Konvencije je u ovakvim slučajevima strožiji u proceni.

Ovaj problem se javio i u prvoj presudi protiv Bosne i Hercegovine³³⁴ gde se predmet odnosio na neisplatu stare devizne štednje. Naime domaći sud je pravosnažnom presudom naložio isplatu, ali do izvršenja nije došlo. Sud je zaključio da “tamo gde su sudovi konačno odlučili u predmetu, njihove odluke ne mogu biti dovedene u pitanje” čime se jasno ukazuje na obavezu i važnost izvršenja pravosnažne presude. U ovoj presudi Sud takođe konstatuje da državni organ ne može da se poziva na nedostatak finansijskih sredstava kao opravdanje za nepoštovanje presude, ali navodi i mogućnost da se zakašnjenje može opravdati posebnim okolnostima, međutim krajnji rezultat mora biti u skladu sa Konvencijom, odnosno ne sme doći do povrede suštine prava na suđenje u razumnom roku. Ukoliko pravni sistemi država nemaju efikasan mehanizam za

³³³ *Cvijetić v. Croatia*, predstavka broj 71549/01, presuda od 26.februara 2004.godine

³³⁴ *Jeličić v. Bosna and Hercegovina*, predstavka broj 41183/02, presuda od 31.oktobra 2006.godine

sprovođenje pravosnažnih presuda donetih od sopstvenih organa onda bi i samo pravo na sud, odnosno pravo pokretanja i vođenje građanskih postupaka bilo iluzorno.

U određenim slučajevima neizvršenje pravosnažne presude ima posebnu težinu jer se radi o osteljivim činjenicama, kao na primer neizvršenje presuda u porodičnim odnosima gde mogu nastati nepovoljne posledice po stranke u postupku koje se ne mogu ispraviti. U slučaju *Tomić v. Serbia*³³⁵ gde je sud dve godine bezuspešno pokušavao da izvrši pravosnažnu presudu kojom se poverava majci dete na negu i čuvanje. Evropski sud je u ovoj predstavki utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku i dosudio 10.000 evra na ime nematerijalne naknade štete kao i troškove sudskog postupka.

6.1.9. Neizvršenje presuda donetih u odnosu na preduzeća sa društvenim kapitalom

Evropski sud za ljudska prava je u odluci *Čekrlić i Milunović protiv Srbije*³³⁶ od 17. Maja 2011. Godine, razmatrao delotvornost ustavne žalbe i u stanovio: “Sud podseća na svoju ustaljenu sudsku praksu u smislu da se Tužena država dosledno smatra odgovornom *ratione personae* za neizvršenje presuda donetih protiv preduzeća sa većinskim društvenim kapitalom, što podrazumeva da srpski organi mogu, tim pre, biti odgovorni i u vezi sa onim preduzećima gde je kasnije došlo do promene akcijskog kapitala, što za posledicu ima pretežan državni i društveni kapital. Dalje, u okviru gore citirane prakse Suda, kad god se utvrde povrede Konvencije i/ili Protokola broj 1, podnosiocima predstavki se dosuđuje naknada materijalne i nematerijalne štete, pri čemu se od Tužene države zahteva da iz sopstvenih sredstava isplati iznose dosuđene pravosnažnim domaćim presudama.”

U odluci *Marinković protiv Srbije*³³⁷ i *Sekulić i Kučević protiv Srbije*³³⁸ Evropski sud za ljudska prava je potvrdio svoju praksu koju je ustanovio u vezi sa dugovima preduzeća sa društvenim

³³⁵ *Tomić v. Serbia*, predstavka broj 25959/06, presuda od 26. Juna 2007. godine

³³⁶ Predstavke br. 3716/09 i 38051/09, presuda od 17.maja, 2011.godine

³³⁷ Predstavka broj 5353/11, presuda od 22. oktobra 2013.godine

kapitalom. U ovim slučajecima sud je utvrdio povredu člana 6. Stava 1. Konvencije, pored toga konstatovao je i delotvornost ustavne žalbe za grupu predmeta protiv društvenih preduzeća u stečaju. Naime praksa Ustavnog suda je bila da posnosiocima ustavne žalbe dosuđuje ne samo naknadu nematerijalne štete već i iznos dosuđen pravonažnom presudom donetom protiv društvenih preduzeća, Evropski sud je izvršio analizu stavova i prakse Ustavnog suda koja je bila različita u zavisnosti od toga da li je preduzeće dužnik bilo u stečaju ili u postupku restrukturiranja. Podosioci predavki su u vreme donošenja presda pred domaćim sudovima bili zaposleni u preduzećima sa većinskom društvenim kapitalom, međutim donete presude kasnije nisu izvršene. U predmetim se radilo o preduzećima koja su bila u fazi restrukturiranja, Ustavni sud je odbacio zahteve tužilaca za naknadu materijalne štete, dok je u predmetima preduzeća u stečaju, državu obavezivao da isplati iz sopstevnih sredstava iznose dosuđene domaćim presudama. Kada je reč i ovoj presudi Evropski sud je smatrao da bi ovaj predmet morao da obuhvati naknadu i materijalne i nematerijalne štete pored utvrđivanja povrede, i da ustavna žalba nije delotvorna u slučajevima koji uključuju odgovornost Tužene države za neizvršenje presuda protiv društvenih preduzeća u postupku restrukturiranja. U ovim slučajevima država ne može kao opravdanje za neizvršenje sudskih odluka da navodi nedostatak sopstevnih sredstava ili nemaštinu dužnika, već je ona direktno odgovorna za dugovanja preduzeća kojima upravlja, činjenica da je u nekom trenutku preduzeće poslovalo kao privatno preduzeće se ne uzima u obzir. U predmetu *Solovzev v. Ukraine*³³⁹ Sud je istakao da se država ne može osloboditi od obaveze da izvrši presudu ukoliko je jedan deo svog udela u preduzeću prodala privatnom licu, već “država mora da osigura da će novi vlasnik poštovati zahteve, sadržane u članu 6. Stav 1. Konvencije i članu 1. Protokola 1, da pravosnažna obavezujuća sudska odluka ne ostane bez dejstva na štetu stranke.”

Za razliku od predmeta u vezi neizvršenja pravosnažnih sudskih presuda donetih protiv preduzeća u postupku stečaja i/ili onih koja su prestala da postoje, Sud je stava da je ustavna žalba delotvorno pravno sredstvo usklađeno sa praksom Evropskog suda.

³³⁸ Predstavka broj 28686/06, presuda od 15. oktobra 2013. godine

³³⁹ Predstavka broj 4878/04, presuda od 14. decembra 2006. godine

Već u novembru 2013. godine u odluci *Ferizović protiv Srbije*³⁴⁰ Evropski sud za ljudska prava je promenio svoj stav, pa je konstatovao da se ustavna žalba može smatrati delotvornim pravnim sredstvom u vezi sa neizvršenjem presuda protiv društvenih preduzeća u postupku restrukturiranja. To bi značilo da lica koja žele da se obrate Sudu ovim povodom, nakon ovog datuma, moraju prvo isrpiti ustavnu žalbu kao delotvorno pravno sredstvo u predmetima ove vrste. Prva odluka u kojoj je Ustavni sud usaglasio svoj pristup u vezi sa neizvršenjem presuda protiv društvenih preduzeća je bila Odluka Už. 1712/2010, koja je objavljena u “Službenom glasniku”, u kojoj je utvrđena povreda prava na suđenje u razumnom roku i povreda prava na mirno uživanje imovine, pa je na osnovu toga naloženo državi da oštećenom licu isplati naknadu nematerijalne štete, kao i iznose navedene u domaćoj presudi. Ustavni sud je doneo još dve odluke sa istim dejstvom u predmetima sa neizvršenjem pravosnažnih domaćih presuda donetih protiv društvenih preduzeća u restrukturiranju, i to 7. marta 2013. godine odluku Už. 1645/2010 i 9. maja 2012. godine odluku br. Už. 1705/2010.

6.1.10. Koncept pilot-presude u slučajevima povrede prava na suđenje u razumnom roku

Evropski sud za ljudska prava ima mogućnost da u slučajevima kada Sud primi veći broj predstavki koje su proistekle iz istog problema, primeni postupak za donošenje pilot-presude. Sud će pored toga što će utvrditi da li desila povreda Konvencije, prepoznati sistemsko postojanje problema u određenoj državi i u skladu s tim dati državi jasne smernice o merama koje će biti potrebno preuzeti. Činjenica koja karakteriše ovaj postupak jeste što sud može „zamrznuti“ postupanje po ostalim predstavkama proisteklim iz istog problema tako što će dati rok tuženoj državi u kojem mora rešiti problem na nacionalnom nivou. Ukoliko tužena država ne uspe u tom pokušaju, Sud će nastaviti postupanje po drugim predstavkama. Ovaj koncept ima za cilj ubrzanje rešavanja sistemskog problema koji se odnosi na veliki broj sličnih situacija koje se ponavljaju a prete da ugroze sistem koji je ustanovljen Konvencijom.³⁴¹

³⁴⁰ Predstavka broj 65713/13, presuda od 26. novembra 2013.godine

³⁴¹ Carić, S.(2015):142-143.

Pilot-presuda se pojavila posle slučaja *Broniowski v. Poland*³⁴²,obrazovala je praksa Suda, i nije bila normativno određena sve do 2011.godine kada je Sud usvojio posebno Pravilo 61 u Poslovniku kojim je regulisan ovaj pojam. U slučaju *Lukenda* doneta je pilot-presuda u kojoj sud navodi da je povreda prava na suđenje u razumnom roku prositekla upravo iz lošeg funkcionisanja pravnog sistema i prakse u Sloveniji. Kada je reč o ovoj presudi istina je da povodom njenog donošenja nije zaustavljen postupak u sličnim slučajevima iako je ubrzo nakon ove odluke Slovenija preduzela određene mere od kojih je najvažnije bila donošenje Zakona i zaštiti prava na suđenje u razumnom roku.

Evropski sud za ljudska prava je u nekoliko pilot-presuda protiv Bugarske konstatovao postojanje sistemskog problema u pravnom sistemu u vezi sa prekomernom dužinom postupaka. Pa je tako u presudi *Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria*³⁴³ Sud dao 12 meseci roka da Bugarska uvede delotvorno pravno sredstvo za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku. Ispunjenje ovog zahteva Sud prizanje u presudi *Balakchiev and Others v. Bulgaria*³⁴⁴ gde navodi da novo kompenzatorno sredstvo protiv prekomerne dužine postupaka koje je ova zemlja uvela delotvorno.

Najveći broj pilot-presuda je donet u vezi sa dužinom sudskih postupaka ali i sa neizvršavanjem domaćih pravosnažnih odluka, u predmetu *Burdov v. Russia*³⁴⁵ gde je utvrđen sistemski problem koji se odnosio na neizvršenje više od 200 presuda domaćih sudova. Zahtev koji se odnosio na Rusiju bio je uvođenje delotvornog pravnog leka u cilju rešavanja ovog proble u roku od šest meseci. U presudi *Fakhretdinov and Others v. Russia*³⁴⁶ Sud je proglasio da Rusija ima delotvorno pravo sredstvo koje je uvedeno zakonima iz maja 2010.godine i da podnosioci koji žele podneti predstavku Evropskom sudu moraju prvo iscrpeti ovaj pravni lek.

Primena koncepta pilot-presude se pokazala vrlo efikasna kod rešavanja sistemskih problema nepoštovanja suđenja u razumnom roku u određenim državama, gde je Evropski sud za ljudska prava pažljivom analizom pronalazio uzrok problema i u tom smislu usmeravao države za njegovim rešenjem ostavljajući im određen rok za preduzimanje radnji. Kao što se može

³⁴² *Broniowski v. Poland*, predstavka broj 31443/96, presuda od 22.juna 2004.godine

³⁴³ *Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria*, predstavka broj 48059/06 i 2708/09, presuda od 10.maja 2011.godine

³⁴⁴ *Balakchiev and Others v. Bulgaria*, predstavka broj 65187/10, presuda od 18.juna 2013.godine

³⁴⁵ *Burdov v. Russia*, predstavka broj 33509/04, presuda od 15.januara 2009.godine

³⁴⁶ *Fakhretdinov v. Russia*, predstavke broj 26716/09, 67576/09, 7698/10, presuda od 23.septembra 2010.godine

zaključiti svaka od navedenih država je uglavnom promenom nacionalne zakonske regulative uspela da ispuni zahteve Suda. Ovaj koncept se sa određenim korekcijama može primenjivati i u nacionalnim zakonodavstvima od strane vrhovnih sudova, gde će se prilikom ustanovljenja postojanja sistemskih problema u određenim sudovima dati rok u kojem se moraju rešiti postojeći problemi. Na taj način bi se celokupan pravni sistem mogao unaprediti jer bi bili prepoznati nedostaci u pravosudnim jedinicama pa bi se moglo raditi na njihovom rešavanju.

6.2. Sudska praksa sudova u Srbiji

Iz sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava se može zaključiti stav Suda prema pravosudnom sistemu u Srbiji. Iz presuda Suda u kojima je tužena država Srbija mogu se zaključiti određene upute koje se moraju sprovesti u pravosudni sistem. Organizovanje delotvornog sistema izvršenja sudskih odluka, u normativnom ali i u praktičnom smislu, kao i obezbeđenje njihovog izvršenja bez kašnjenja jesu glavne obaveze koje Srbija mora ispuniti. Na osnovu izveštaja Vrhovnog saveta sudstva na ime naknade štete po osnovu povrede prava na suđenje u razumnom roku po presudama domaćih sudova je isplaćeno 169.737.000,00 dinara, iz navedene tabele se može primetiti trend rasta u odnosu na 2015. i 2104. godinu, međutim kada je reč o 2017.godini ta brojka se smanjuje skoro za duplo što predstavlja pozitivan pomak Republike Srbije kada je reč o poštovanju prava na suđenje u razumnom roku.³⁴⁷

Tabela 9. Naknada štete po osnovu povrede na suđenje u razumnom roku u presudama domaćim sudova

Godina	Domaći sudovi
2014.	2,863,205.00 dinara
2015.	127.414.662,13 dinara

³⁴⁷ <https://vss.sud.rs/sites/default/files/attachments/izvestaj%20vss%202017-08-03-2018.pdf>

2016.	205.500.000,00 dinara
2017.	169.737.000,00 dinara

Dužnost podnosioca predstavke, prema praksi suda jeste iscrpljivanje samo onih pravnih sredstava koja su delotvorna u teoriji i praksi, koja su dostupna u odgovarajućem trenutku i putem kojih se može ostvariti naknada štete odnosno pravično obeštećenje. Ukoliko uzmemo ove kriterijume za analizu delotvornosti ustavne žalbe, ovi uslovi nisu ispunjeni prema odlukama Ustavnog suda. Postupak po ustavnoj žalbi obično traje tri godine, čime se krši pravo na suđenje u razumnom roku³⁴⁸. U drugoj presudi³⁴⁹ je utvrđeno da troškove za sastav ustavne žalbe podnosiocima sud uopšte ne priznaje. Što znači da iz analize domaćih presuda možemo zaključiti da ustavna žalba ne ispunjava uslov Suda da je “sprovedena u odgovarajućem vremenskom periodu” niti se može svrstati u “sredstva koja su dostupna”

Ustav Republike Srbije garantuje pravo na suđenje u razumnom roku, ova garancija se odnosi i na izvršavanje sudskih odluka, međutim na osnovu različitih izveštaja je jasno da upravo neizvršavanje sudskih presuda predstavlja činjenicu koja ometa rad pravosuđa, najčešće u radnim sporovima, razvoda braka kao i poveravanja dece. Situacija koja se javlja ovim povodom može da ugrozi poziciju ustavne žalbe kao delotvornog pravnog sredstva, jer Ustavni sud u procesu rešavanja ustavne žalbe o kršenju prava na suđenje u razumnom roku istovremeno krši ovo pravo. Osnovni razlog zbog kojeg se javlja ovaj problem jeste veliki broj zaostalih predmeta.

Činjenica koja uzrokuje neefikasnost rada Ustavnog suda jeste i način odlučivanja koji obuhvata svih 15 sudija. Novine koje je uveo Zakon o ustavnom sudu a odnose se na promenu sastava prilikom donošenja odluka bi trebalo da doprinesu većoj efikasnosti rada ove institucije. Ove odredbe predviđaju odlučivanje i u užem sastavu, tj. i u Velikom i u Malom veću.

Ukoliko je dužina trajanja postupka u određenom slučaju uzrokovana ponašanjem podnosioca zahteva kao stranke u postupku onda nije povređeno pravo podnosioca zahteva na suđenje u

³⁴⁸ UŽ. 775/2009, objavljena u "Službenom glasniku RS", br. 61/2012

³⁴⁹ UŽ. 888/2010, videti na zvaničnom sajtu Ustavnog suda RS

razumnom roku. Rešenjem Apelacionog suda³⁵⁰ odbijen je zahtev predlagača za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku. U obrazloženju rešenja se navodi da je parnični postupak pokrenut tužbom 8.7.2009. godine radi utvrđivanja stvarne službenosti prolaza. U postupku za utvršivanje kršenja prava na suđenje u razumnom roku je utvrđeno da se radilo o složenoj parnici i da je došlo do propusta u postupanju od stane suda, međutim zaključeno je da je dužina trajanja postupka u najvećoj meri prouzrokovana ponašanjem predlagača u postupku koji je sudu dostavljao nekoliko podnesaka zbog čega je došlo do odlaganja rasprava nekoliko puta jer je bilo neophodno mišljenje veštaka o ovim pitanjima, tog je utvrđeno da je predlagač tražio i izizeće sadašnjeg kao i prethodnog sudije što je dodatno doprinelo dužem trajanju postupka. Utvrđeno je da sud nije uticao na dužinu trajanja ovog postupka koji je trajao šest godina i tri meseca, i da su radnje stranke u postupku glavni uzroci predugog trajanja parnice, stoga je na osnovu svega navedenog zahtev predlagača za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku odbijen.

Rešenjem Vrhovnog kasacionog suda³⁵¹ je takođe odbijen zahtev kao neosnovan za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku jer je uvrđeno da je podnosilac zahteva glavni krivac za predugo trajanje postupka. Nakon što je Viši sud izvršio uvid u spise predmeta Osnovnog suda utvrdio je da su četiri pravna lica podnela predlog za izvršenje protiv izvršnog dužnika. Uzimajući u obzir sve bitne okolnosti slučaja Viši sud je utvrdio da podnosiocu zahteva nije povređeno ustavno pravo na suđenje u razumnom roku jer je svojim radnjama i ponašanjem doprineo dugo trajanju izvršnog postupka, već naprotiv podnosilaca zahteva je kao izvršni solidarni dužnik bio u obavezi da omogućiti sprovođenje rešenja.

Pored navedenih uzroka za odbijanje predloga često se dešava da se predlog odbije zbog podnošenja neuredne tužbe. U rešenju³⁵² kojim se odbija zahtev za utvrđivanje povrede prava na suđenje u razumnom roku se kao razlog navodi podnošenje neuredne tužbe i predlaganje odlaganja ročišta radi mirnog rešenja spora a zatim odustajanje od tih predloga, gde će odgovornost za navedene radnje snositi podnosilac zahteva a ne sud. Predmet tužbenog zahteva se osnodio na utvrđivanje udela u zajedničkoj imovini stečenoj u toku trajanja braka. Tužba je

³⁵⁰ Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Ržg 148/2014 od 27.11.2014. godine utvrđena na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine

³⁵¹ Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Ržg 543/2014 od 22.01.2014. godine utvrđena na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine

³⁵² Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Ržg 71/2014 od 18.09.2014. godine utvrđena na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine

podneta 24.05.2013 godine gde je glavni argument podnosioca zahteva to da prvostepeni sud nije postupao hotno i da je došlo do kršenja zakonskih rokova. Žalba je odbijena kao neosnovana jer je trajanju postupka doprineo isključivo predlagač zbog navedenih razloga.

Odgovornost podnosioca zahteva za dužinu trajanja sudskog postupka uzrokuje odbijanje zahteva za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku. Rešenjem Vrhovnog kasacionog suda³⁵³ se zbog ponašanja stranke koja je svojim procesnim radnjama doprinela trajanju sudskog postupka, odbija zahtev za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku kao neosnovan. Naime u obrazloženju rešenja se navodi da predlagač nije podneo potpunu dokumentaciju za veštačenje, dva ročišta su odložena zbog nesaglasnosti stranaka oko ličnosti veštaka. Pored toga predlagač nije istakao zahtev za ubrzanje postupka isticanjem naloga za presuđenje bez odugovlačenja. Na osnovu svega navedenog sud je utvrdio na je na dužinu postupka koji je trajao pet godina i pet meseci imao značajan doprinos predlagač, što je i razlog odbijanja zahteva za povredu prava ali i za naknadu štete koju je predlagač zahtevao u iznosu od 200.000,00 dinara.

Izuzetak od pravila odbijanja zahteva za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku zbog krivice predlagača zahteva može biti zbog hitnosti postupka i značaja prava koje se utvrđuje što se može videti iz sudske prakse. Analizirajući dužinu trajanja postupka, Vrhovni kasacioni sud je doneo rešenje kojim utvrđuje dužnost suda na efikasno sprovođenje postupka bez obzira što je lice o čijem se pravu odlučuje svojim radnjama doprinelo dužini trajanja postupka. Naime reč je o postupku za lišavanje poslovne sposobnosti koji je trajao više od deset godina, te je na osnovu svega navedenog utvrđeno postojanje povrede prava na suđenje u razumnom roku. Osnovnom sudu koji je vodio ovaj postupak je naloženo da okonča postupak u roku od 6 meseci, a predlagaču je određene primerena naknada za povredu ovog prava u iznosu od 300 eura u dinarskoj protivvrednosti. Iako je predlagač svojim postupcima uticao na dužinu trajanja postupka, sud je bio dužan da postupa efikasno jer se činjenica da je predlagač bio deset godina u neizvesnosti da li će mu biti oduzeta poslovna sposobnost nikako ne može opravdati. Vrhovni kasacioni sud je na osnovu prakse zaključio da u dosta slučajeva gde je utvrđena povreda prava na suđenje u razumnom roku krivicu snosi postupajući sud koji je neaktivnim i neefikasnim postupanjem doprineo povredi ovog prava. Spajanje i razdvajanje postupka, sprečenost

³⁵³ Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Ržg 173/2014 od 13.11.2014. godine utvrđena na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine

postupajućeg sudije, pribavljanje izveštaja, nepreduzimanje mera procesne discipline i nesipunjenost procesnih pretpostavki za održavanje glavnog pretresa jesu uzroci učestalog odlaganja suđenja.³⁵⁴

Na osnovu okolnosti svakog konkretnog slučaja se procenjuje razumno vreme za okončanje sudskog postupka. S obzirom da je razumno vreme relativna kategorija elementi koji utiču na njeno definisanje jesu složenost pravnih i činjeničnih pitanja, ponašanje podnosioca zahteva, značaj spora za podnosioca zahteva kao i postupanje suda. Vrhovni kasacioni sud je utvrdio da u parnici čiji je predmet utvrđivanje prava svojine koja je trajala 7 godina nije došlo do povrede prava na suđenje u razumnom roku, iz obrazloženja rešenja se može zaključiti da je osnovi razlog za odbijanje ovog predloga složenost predmeta, postojanje složenih činjeničnih i pravnih pitanja što zahteva izvođenje većeg broja dokaza stoga je neophodno više vremena za pravilno rešavanje zahteva. Takođe je bitno spomenuti da se radi o sporu u kome nije zakonom propisana hitnost u postupanju, ali i to da nije došlo do kršenja vremenskog okvira za okončanje prvostepenog postupka u trajanju od jedne godine i šest meseci. Sve ove činjenice idu u prilog pravičnosti rešenja o odbijanju zahteva tužioca.

Svrha zahteva za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku je potvrđena rešenjem Vrhovnog kasacionog suda³⁵⁵ gde se navodi da je ubrzanje postupka i određivanje primerene naknade kao vida satisfakcije svrha ovog zahteva, i to samo u slučaju ako se utvrdi da je došlo do povrede prava na suđenje u razumnom roku. Takođe se konstatuje da nakon pravosnažnog okončanja postupka pred sudom, predlagač ne može tražiti utvrđivanje povrede prava na suđenje u razumnom roku a ni naknadu za povredu tog prava, takav zahtev nije dozvoljen jer je reč o predmetu gde Vrhovni kasacioni sud rešava o sukobu nadležnosti, a na osnovu člana 8a stava 1. Zakona o uređenju sudova, rešavanje sukoba nadležnosti nije sudski postupak.

Još jedno pravilo koje se zaključuje iz prakse sudova u Srbiji jeste da stranka ima mogućnost da traži zaštitu prava na suđenje u razumnom roku samo u postupku u kome se odlučuje o njenim pravima i obavezama, dok u postupcima u kojima sud rešava pozitivni ili negativni sukob

³⁵⁴ Rešenje Vrhovnog kasacionog suda R4 , r /2014 од 21.10.2014. godine utvrđena 19.03.2015. godine na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku

³⁵⁵ Rešenje Vrhovnog kasacionog suda R4 , r 163/2015 од 21.10.2015. godine utvrđena 30.5.2016. godine na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku

nadležnosti između dva suda stranka nema to pravo. U rešenju VKS³⁵⁶ se navodi stav suda koji je našao da je zahtev za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku nedozvoljen. Ukoliko u postupku pred domaćim sudom dođe do utvrđivanja povrede prava na suđenje u razumnom roku onda Vrhovni kasacioni sud ne određuje okončanje postupka koje se računa danima, kako se to vrlo često ističe u žalbama jer bi u tom slučaju određivanje takvog roka bilo nedolotvorno. Sam nalog suda da se postupak hitno okonča je upozorenje sudiji da preduzme sve mere u cilju ubrzanja postupka,³⁵⁷

Iz svega navedenog se može zaključiti da Vrhovni kasacioni sud Srbije vrlo često utvrđuje povredu prava na suđenje u razumnom roku što govori o neefikasnosti sudova u Srbiji. Kao razloge za nerazumno trajanje postupka u sudskoj praksi možemo primetiti ponašanje stranka u postupcima i njihova neažurnost kod preduzimanju određenih parničnih radnji međutim ne sme se zanemariti ni ponašanje sudija koje je vrlo često u suprotnosti sa principim efikasnosti. Kao primer pozitivnog pomaka u ovoj oblasti Srbija se može ugledati na mnoge države koje konstantno rade na unapređenju efikasnosti suđenja, kao na primer Poljska koja je konstantnim ulaganjem u obuku sudija došla do pozitivnih rezultata. Pored toga jedno od rešenja bi moglo biti grupisanje sličnih slučajeva i njihovo procesuiranje u isto vreme. Objektivno gledano Srbija je uradila dosta stvari na unapređenju zaštite prava na suđenje u razumnom roku, međutim to ne znači da treba stati na tome, jer i dalje postoje nedostaci u sistemu po pitanju ove oblasti. Na ovu činjenicu jasno ukazuje i Evropski sud za ljudska prava

³⁵⁶ Rešenje Vrhovnog kasacionog suda R4 , r 177/2015 од 21.10.2015. godine utvrđena 16.09.2016. godine na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku

³⁵⁷ Rešenje Vrhovnog kasacionog suda RŽ , 1508/2015 од 30.09.2015. godine utvrđena 30.05.2016. godine na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku

SEDMI DEO

ISTRAŽIVANJE STAVA GRAĐANA O PRAVU NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU I FAKTORIMA KOJI UTIČU NA KRŠENJE OVOG PRAVA

7. Metodologija istraživanja

7.1. Problem istraživanja

Istraživanje koje je previđeno ovim radom ide u pravcu definisanja stava građana i njihove svesti o pravu na suđenje u razumnom roku ali i poverenju u pravosudni sistem. Analizom mišljenja dobijenih na osnovu istraživanja može se doći do saznanja o efektima zakonske regulative na lica na koja se odnosi, do faktora koji utiču na predugo trajanje građanskih parnica ali i do novih ideja i predloga o načinima za ubrzanje sudskih postupaka. Kvantativnom analizom se može proceniti u kojoj meri građani imaju poverenja u pravosudni sistem Republike Srbije, dok se kvalitativnom može proceniti efikasnost srpskog pravosuđa. Proučavanje ove problematike je od velikog značaja jer cilj pravednog i pravičnog pravnog sistema jeste izgrađivanje poverenja građana u organe pravosuđa. Postavlja se pitanje da li se jedna država može okarakterisati kao *pravna država* ukoliko se njeni građani osećaju nesigurno u njoj, u tom slučaju dok među stanovnicima nema poverenja u pravni sistem ne može se reći da postoji *vladavina prava*.

Na osnovu iznetih činjenica možemo odrediti sledeći problem istraživanja:

Kakav je stav građana o efikasnosti pravosudnog sistema Republike Srbije, uzrocima kršenja prava na suđenje u razumnom roku i načinima zaštite ovog prava.

7.2. Predmet istraživanja

U odnosu na određen problem istraživanja može se odrediti i *predmet istraživanja*:

Uređenje prava na suđenje u razumnom roku u Republici Srbiji i stav građana po tom pitanju.

7.3.Cilj istraživanja

Iz formulisanog predmeta istraživanja proizilazi sledeći *cilj istraživanja*:

Utvrditi koliko građani imaju poverenja u pravosudni sistem Republike Srbije i koje faktore smatraju glavnim uzrocima za predugo trajanje građanskih sudskih postupaka.

7.4. Hipotetički okvir istraživanja

U procesu stvaranja hipotetičkog okvira istraživanja potrebno je definisati opštu pretpostavku iz koje će biti izvedene i posebne pretpostavke.

Opšta pretpostavka bi glasila: Stav građana je da građanski sudski postupci traju predugo a da su glavni faktori za to stanje unutrašnje prirode, odnosno da su uzroci kršenje prava na suđenje u razumnom roku loša zakonodavna rešenja ali i neefikasan pravosudni sistem.

O okviru opšte pretpostavke, prva posebna hipoteza bi glasila: *Faktor koji doprinosi kršenju prava na suđenje u razumnom roku je neažurnost i neefikasnost sudija.*

Pojedinačne pretpostavke koje proističu iz ove hipoteze su:

1. Kvalitet izbora sudija utiče na okončanje postupka u razumnom roku
2. Pravosudni sistem nije organizovan na efikasan način

Druga posebna hipoteza istraživanja bi se mogla formulirati na sledeći način: *Prisustvo korupcije u pravosudnom sistemu utiče na kršenje prava na suđenje u razumnom roku.*

Pojedinačna pretpostavka koja proističe iz ove hipoteze jeste:

1. Smanjenjem korupcije se povećava stepen poštovanja prava na suđenje u razumnom roku

Treća posebna hipoteza istraživanja jeste: *Pravda i pravičnost moraju biti sastavni delovi svakog građanskog sudskog postupka.*

7.5.Karakter i uzorci istraživanja

Složenost fenomena kojim se naše istraživanje bavi zahteva istraživanje *interdisciplinarnog* i *multidisciplinarnog* karaktera. Druga odlika ovog istraživanja jeste da ima *teorijsko-empirijski* karakter. Za potrebe istraživanja korišćen je upitnik mešovitog tipa³⁵⁸, koji je obuhvatio uglavnom pitanja koja su zatvorenog tipa se ponuđenim odgovorima u cilju dobijanja preciznih odgovora. Upitnik sadrži 25 pitanja. Prvih četiri pitanja se odnose na lična svojstva ispitanika, na godinu rođenja, pol, nivo obrazovanja i profesiju, kojima će se odrediti struktura uzorka ispitanika. Od petog do desetog pitanja se nastoji utvrditi poverenje u pravosudni sistem Republike Srbije, efikasnost sudova i sudija kao i stav ispitanika o ujednačenosti sudske prakse u sudovima Srbije. Pitanja od broja deset do broja devetnaest se odnose na utvrđivanje svesti ispitanika o pravu na suđenje u razumnom roku, faktorima koji utiču na kršenje ovog prava kao i njihovom stavu o delotvornosti postojećih pravnih sredstava. Narednih tri pitanja se odnose na postojanje korupcije u pravosudnom sistemu i njenom uticaju na kršenje prava na suđenje u razumnom roku. Naredna dva pitanja nastoje utvrditi stav ispitanika o prisustvu pravde i pravičnosti u građanskim sudskim postupcima, i poslednje pitanje je otvorenog pitanja koje daje potpunu slobodu ispitanicima da predlože način kojim se mogu ubrzati sudski postupci.

Kada je reč o uzorku istraživanja on je biran nasumično, jer je cilj istraživanja ispitivanje stava svih građana bez obzira na nivo obrazovanja, zanimanje i pol o pravu na suđenju u razumnom roku i generalno njihovog poverenja u pravosudni sistem Republike Srbije. Broj ispitanika je 250, svi su rođeni i žive u Republici Srbiji. Struktura uzorka ispitanika je prikazana u sledećoj tabeli.

Tabela 10. Struktura uzorka ispitanika

³⁵⁸ Primer upitnika je dostupan u Prilogu 1

Sociodemografske karakteristike ispitanika N=250		Frekvencije <i>f</i>	Procenat %
Distribucija prema polu	1. Muški	100	40%
	2. Ženski	150	60%
Distribucija prema uzrastu (starosti)	1. Do 30 godina života	80	32%
	2. 31-40 godina	90	36%
	3. 41-60 godina	80	32%
Nivo obrazovanja	1. Nemam obrazovanje	0	0%
	2. Osnovna škola	5	2%
	3. Srednja škola	15	6%
	4. Viša škola	5	2%
	5. Fakultet	100	40%
	6. Imam naučni stepen	125	50%
Profesija	1. Nekvalifikovan radnik	5	2%
	2. Kvalifikovani radnik	5	2%
	3. Kancelarijski radnik	65	26%
	4. Specijalista	70	28%
	5. Nezaposlen	25	10%
	6. Domaćica	10	4%
	7. Student	70	28%

Obrazovna struktura ispitanika je na zadovoljavajućem nivou, čak 50% ima neki naučni stepen, dok 40 % ima završen fakultet. U ovom istraživanju je navedena činjenica od velikog značaja jer

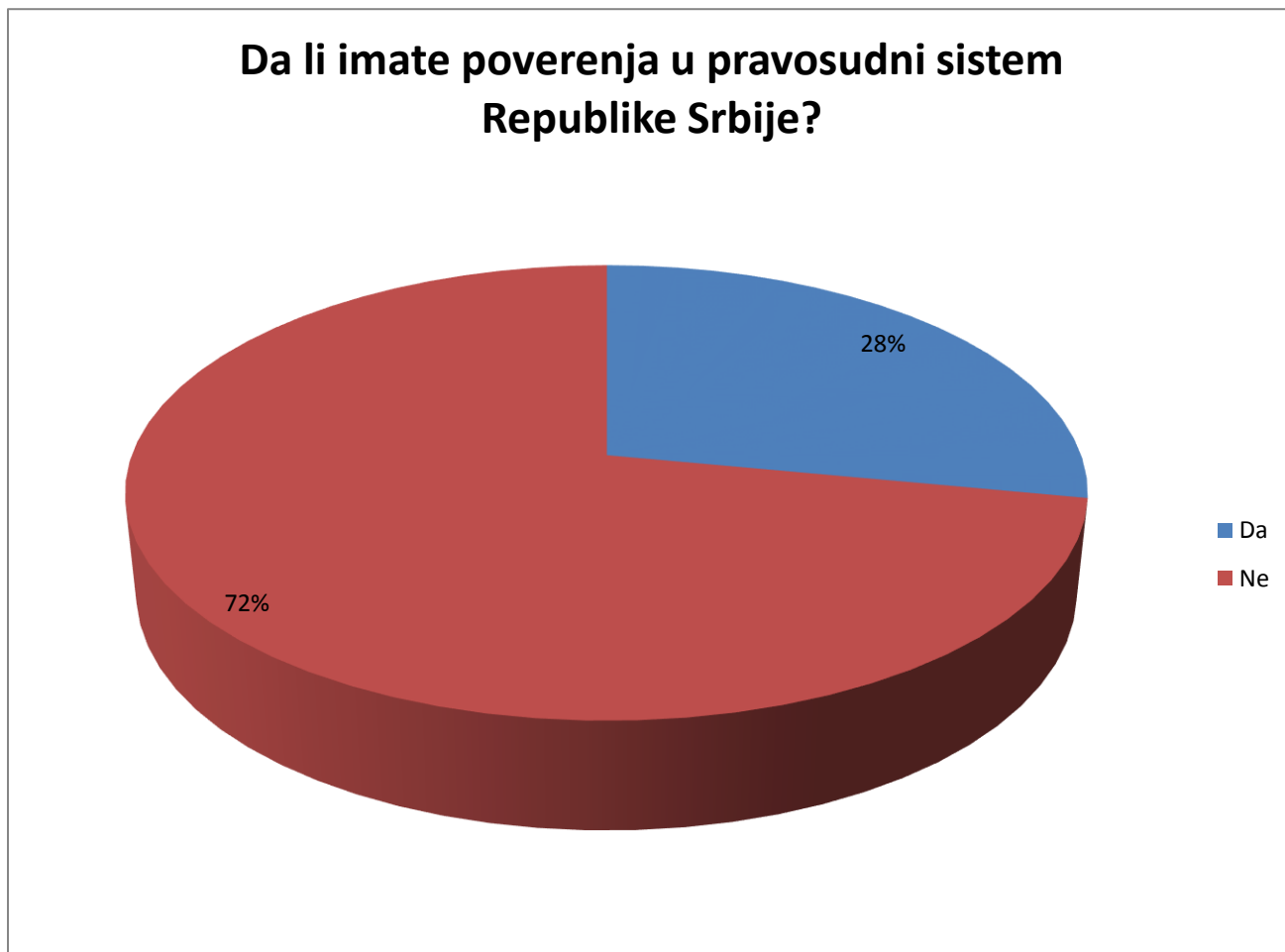
složenost predmeta istraživanja zahteva posedovanje određenog nivoa obrazovanja da bi se došlo do boljih i efikasnijih rešenja problema istraživanja. Kada je reč o uzrastu ispitanika, 32% odnosno 80 ispitanika spada u starosnu dob do 30 godina, 36% odnosno 90 ispitanika ima od 31-40 godina, dok preostali deo 32% odnosno 80 ispitanika ima od 41-60 godina. Ova činjenica govori u prilog tome da je uzorak ispitanika obuhvatio predstavnike svih starosnih nivoa podjednako. Takođe i podaci o profesiji govore da čak 28% ispitanika spada u grupu specijalista određene oblasti, isti broj ispitanika je još uvek u toku osnovnih studija, dok 10% ispitanika spada u grupu nezaposlenih. Svega 4% ispitanika jesu kvalifikovani i nekvalifikovani radnici a isti procenat, tj. 10 ispitanika jesu domaćice.

Navedeni podaci govore o obrazovanom, zreлом i iskusnom delu populacije čiji se stav može vrednovati i smatrati referentnim.

7.6. Rezultati istraživanja

Najvažnije pitanje koje je ključni faktor celokupnog istraživanja se odnosi na postojanje poverenja ispitanika u pravosudni sistem Republike Srbije. Sledeći dijagram pokazuje kakav je odgovor dobijen nakon sprovedenog istraživanja. Pitanje je bilo zatvorenog tipa sa ponuđena dva odgovora i to da ili ne, radi dobijanja preciznog rezultata.

Grafikon 9.

Kao što se može videti rezultati su vrlo zabrinjavajući, čak 72% ispitanika je odgovorilo da nema poverenja u pravosudni sistem. Ovaj procenat govori u prilog činjenici da je osećaj pravne nesigurnosti prisutan u velikoj meri, a razlozi koji su doveli do takvog stanja će biti predstavljeni kroz ovo istraživanje. Ne treba naravno zanemariti ni 28% ispitanika koji su kroz upitnik iskazali da imaju poverenja u pravosudni sistem države u kojoj žive, međutim ovi podaci nam ukazuju da pravni sistem koji postoji funkcioniše sa određenim nedostacima koji se moraju ukloniti radi ostvarivanja vladavine prava.

Sledeće pitanje glasi: *Da li smatrate da je sudska praksa ujednačena u svim regionima Srbije?* Postavljanjem ovako formulisanog pitanja nastojalo se utvrditi činjenicu koja je već duže vremena predmet mnogih rasprava, stav ispitanika je u velikoj meri doprineo u utvrđivanju tačnosti ove tvrdnje. I ovo pitanje je kao prethodno zatvorenog tipa sa ponuđenim pozitivnim i negativnim odgovorom.

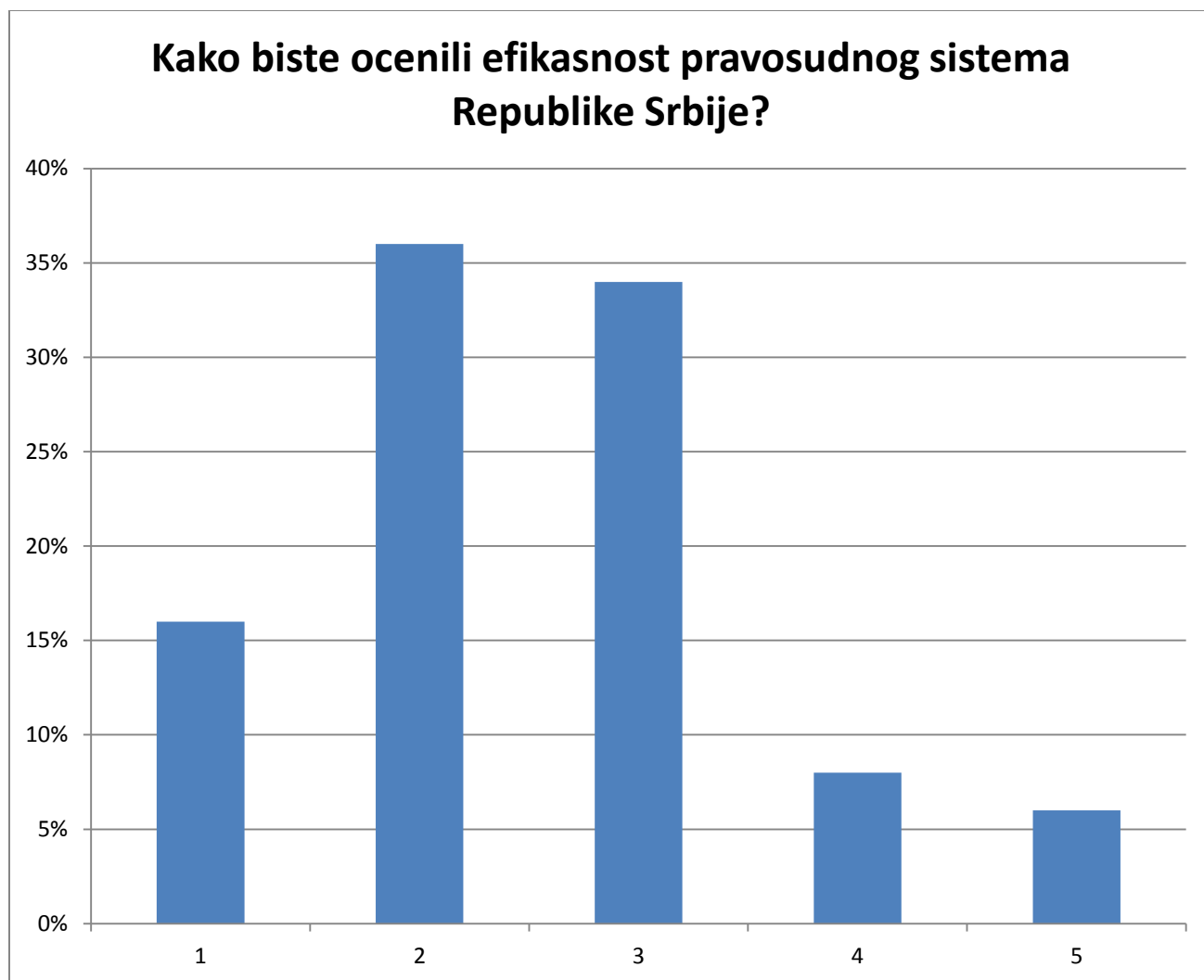
Grafikon 10.

Stav ispitanika po ovom pitanju je očekivan, jer 81,6% je izjavilo da ne smatra da je sudska praksa ujednačena u svim regionima Srbije. Činjenica je da u različitim delovima države postoje različiti problemi u sudskim jedinicama, u zavisnosti od kadra, broja predmeta ali i finansijskih sredstava kojih imaju na raspolaganju. Zakonske odredbe bi morale urediti ovu oblast na efikasniji način gde će se poseban akcenat staviti na bolju organizaciju ljudskih resursa kao i povećanje osoblja tamo gde je to potrebno.

Sledeće pitanje je usko povezano sa prethodna dva pitanja, a ono glasi: *Kako biste ocenili efikasnost pravosudnog sistema R. Srbije?* Pitanje je zatvorenog tipa, a ispitanicima je ponuđena skala od 1-5 da ocene stavku koja se traži u pitanju.

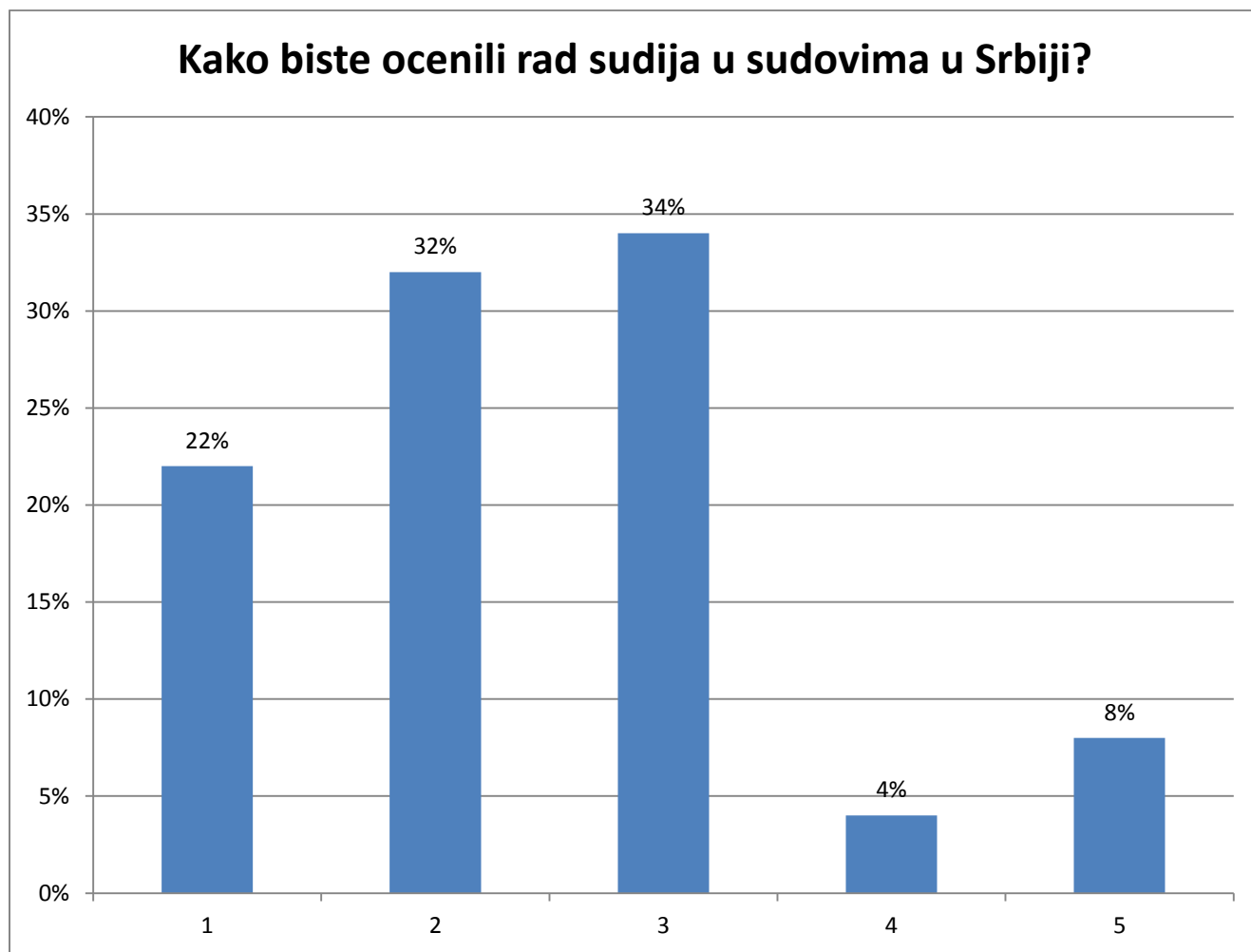
Grafikon 11.

Iz navedenog grafikona se može uočiti da je najveći broj ispitanika, 36% ocenilo efikasnost pravosudnog sistema ocenom 2, skoro isti broj, 34% je ocenilo ocenom 3, dok je vrlo mali broj ocenilo ocenom 4 i 5 (8% i 6%), dok je ocenom 1 ocenilo 16% ispitanika. Ovi podaci govore o tome da je 70% ispitanika ocenilo efikasnost pravosudnog sistema srednjom ocenom što je mnogo bolji rezultat od očekivanog, jer ukoliko se uzme u obzir veliki procenat ispitanika koji nema poverenja u pravosudni sistem, jedan od faktora može biti neefikasnost pravosuđa.

Pored ocenjivanja efikasnosti pravosudnog sistema ispitanici su u pitanju broj devet imali mogućnost i da ocene rad sudija u sudovima u Srbiji. Kao i kod prethodnog pitanja, ponuđena je skala od 1-5 za ocenu rada sudija. Pitanje broj devet glasi: *Kako biste ocenili rad sudija u sudovima u Srbiji?*

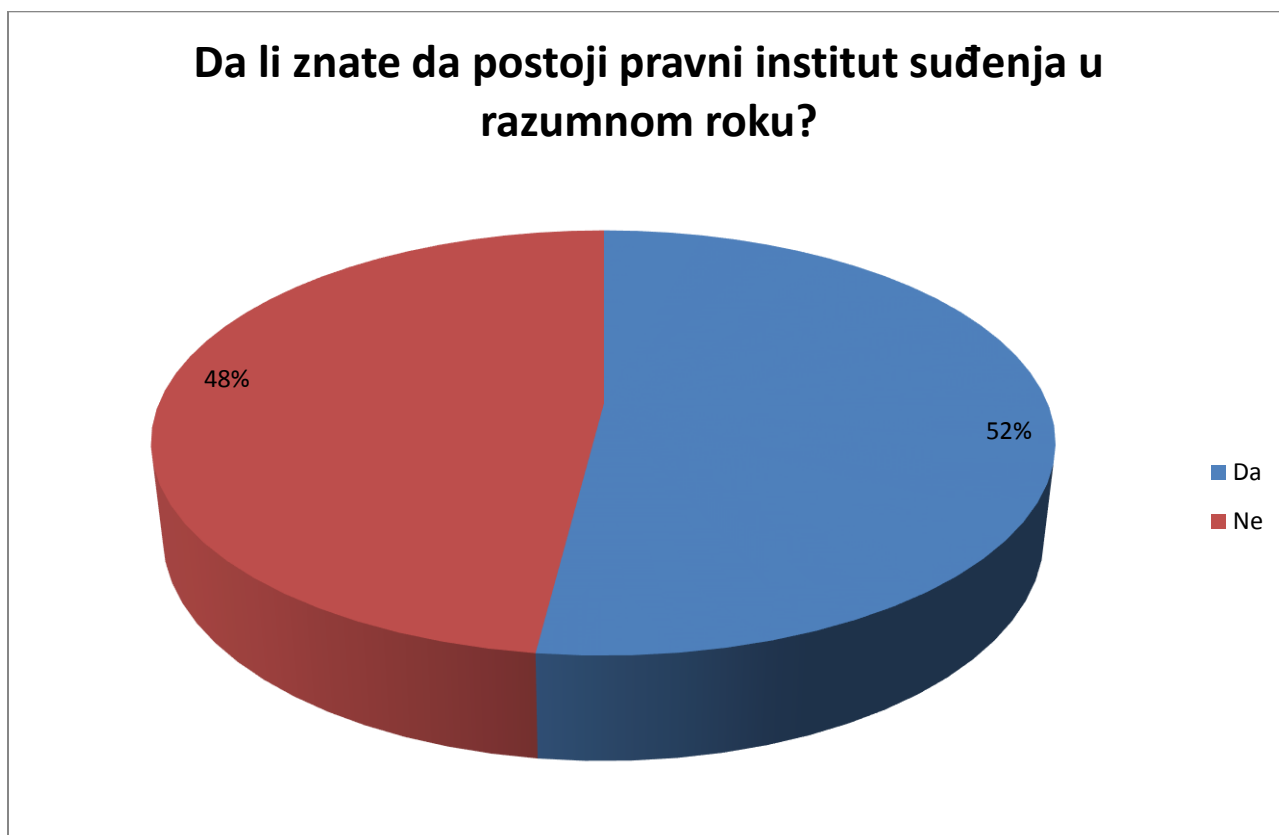
Grafikon 12.

Ukoliko uporedimo navedeni grafikon sa prethodnim grafikonom uočiće se određena sličnost jer je i u slučaju rada sudija srednja ocena 3 izbor najvećeg broja ispitanika 34%, skoro isti broj se opredio za ocenu 2, 32%, dok je ocenom 1 rad sudija ocenilo čak 22% ispitanika. I u ovom slučaju ocenom 4 i 5 je ocenilo ukupno 12 %, i to ocenom 4, 4% a ocenom 5, 8%. Još jedan faktor koji se mora uzeti u obzir kada se govori o uzrocima nepoverenja građana u pravosudni sistem jeste neefikasan i nezadovoljavajući rad sudija. Ove činjenice se moraju uzeti u obzir kod promene zakonskih odredbi iz ove oblasti, pa se za slučajeve gde se utvrdi krivica sudije za nepreduzimanje parničnih radnji u odgovarajućem roku koji mora jasno biti preciziran zakonom, treba uvesti odgovarajuća sankcija koja će se odnositi na odgovornog sudiju

Sledeća grupa pitanja se odnose na stav ispitanika o pravu na suđenje u razumnom roku. Naime statistika će pokazati koliko broj ispitanika zapravo zna za postojanje prava na suđenje u razumnom roku. Pitanje broj deset glasi: *Da li znate da postoji pravni institut suđenja u razumnom roku?* Pitanje je zatvorenog tipa, a ispitanici su mogli odgovoriti sa da ili ne.

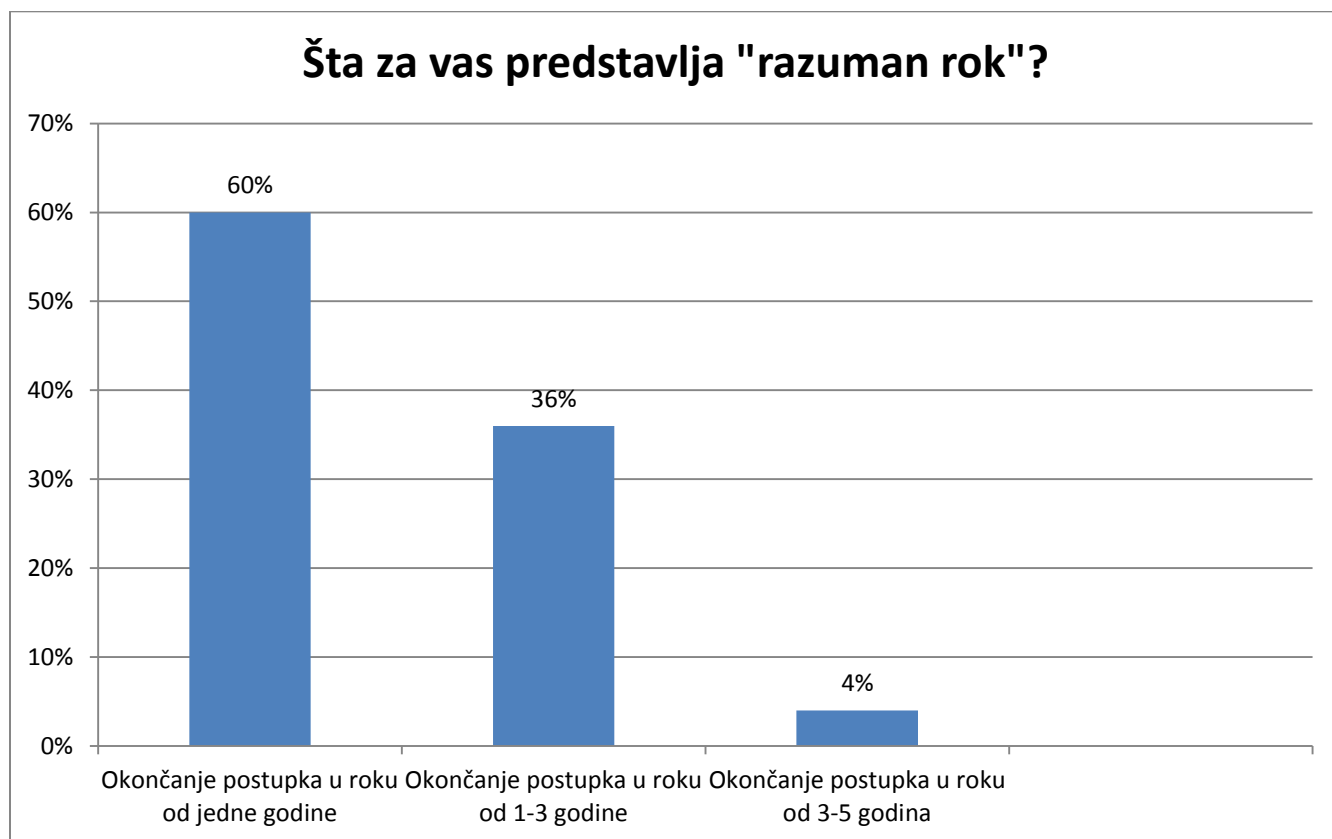
Grafikon 13.

Odgovori koji su dobijeni ovim pitanjem ukazuju da čak 48% ispitanika ne zna da postoji pravo na suđenje u razumnom roku, odnosno da je svako lice zaštićeno od neopravdanog trajanja građanskih sudskih postupaka. Sa druge strane 52% ispitanika je odgovorilo da zna za postojanje ovog prava. Ova činjenica je izuzetno bitna jer ona ukazuje na obavezu edukacije stanovništva o pravima koja poseduju, jer da bi neko tražio zaštitu određenih prava prvo mora znati da postoji ta mogućnost. Nepostojanje svesti građana o osnovnim ljudskim pravima je vrlo opasna stvar za celokupno društvo. Država mora kroz različite vladine i nevladine organizacije promovisati edukaciju građana o osnovnim pravima koja poseduju kao i načinu zaštite tih prava, a sve u cilju dostizanja ideala pravne države u pravom smislu te reči.

U skladu sa prethodnim pitanjem je koncipirano i pitanje broj jedanaest koje glasi: *Šta za vas predstavlja "razuman rok"*? Ovo pitanje je zatvorenog tipa a ispitanicima su ponuđena tri odgovora, prvi da je to okončanje postupka u roku do jedne godine, drugi odgovor okončanje postupka u roku od 1-3 godine i poslednji odgovor okončanje postupka u roku od 3-5 godina.

Grafikon 14.

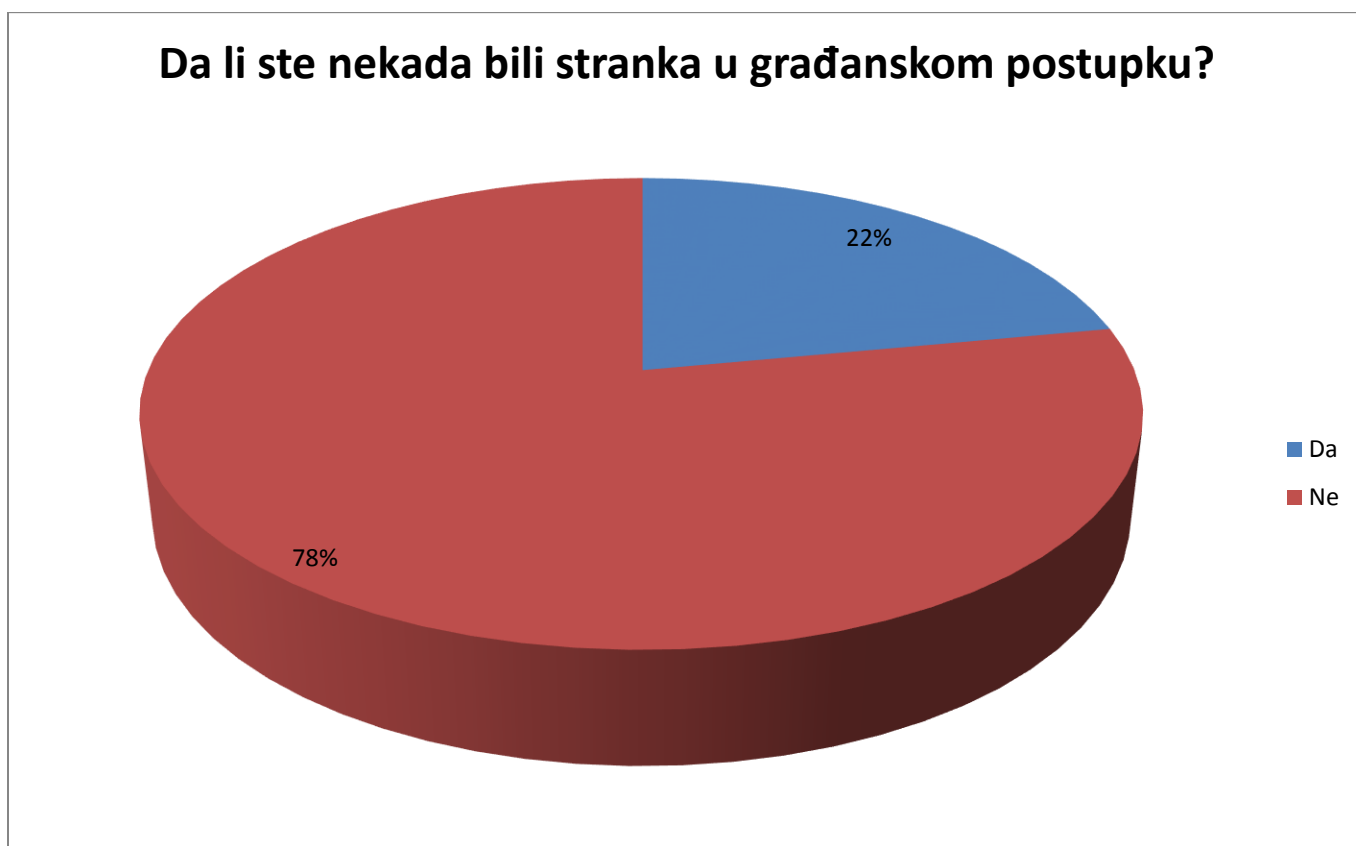

Okončanje građanskog sudskog postupka u roku do jedne godine "razumnim rokom" smatra čak 60 % ispitanika, 36% smatra da je "razuman rok" okončanje postupka u roku od 1-3 godine, dok samo 6% smatra da je "razuman rok" za okončanje postupka od 3-5 godina. Činjenica je da se razuman rok ne može precizno definisati, jer taj rok varira od slučaja do slučaja, međutim postoje neki vremenski okviri koji se moraju ispoštovati odnosno u kojima se parnica mora okončati. Ukoliko se radi o slučaju sa složenim pravnim i faktičkim pitanjima onda je jedna godina mali vremenski period da se okonča postupak, jer se u svakom slučaju pored okončanja postupka u što kraćem vremenskom periodu moraa voditi računa i o tačnom utvrđivanju

činjeničnog stanja kao i o ispravnosti donete presude. Pored toga moraju se uzeti u obzor i slučajevi koji zahtevaju ekspeditivnost u postupanju.

Sledeća dva pitanja se odnose na ispitanike koji su bili stranka u postupku. Pitanje broj dvanaest glasi: *Da li ste nekada bili stranka u postupku?* Ovo pitanje je zatvorenog tipa sa ponuđena dva odgovora, da i ne.

Grafikon 15.

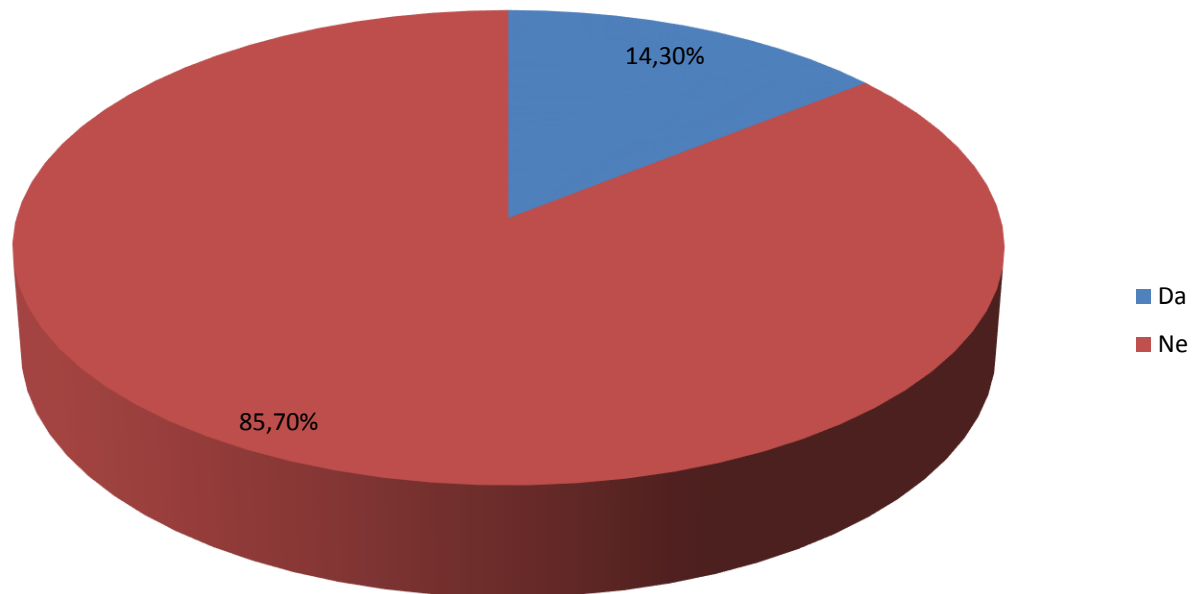

Statistika kaže da je 22 % ispitanika nekada bilo stranka u postupku. Ovaj podatak je važan iz razloga što je za vrednost dobijenih rezultata bitna činjenica da je jedan broj ispitanika bio stranka u građanskom postupku što znači da pored opšteg stava postoji i iskustvo pojedinaca odakle se može doći do određenih saznanja koja će dati novu dimenziju ovom istraživanju.

Iz ovog pitanja, za ispitanike koji su nekada bili stranka u građanskom postupku proističe i sledeće pitanje koje glasi: *Da li smatrate da je postupak okončan u razumnom roku?*

Grafikon 16.

Da li smatrate da je postupak okončan u razumnom roku?

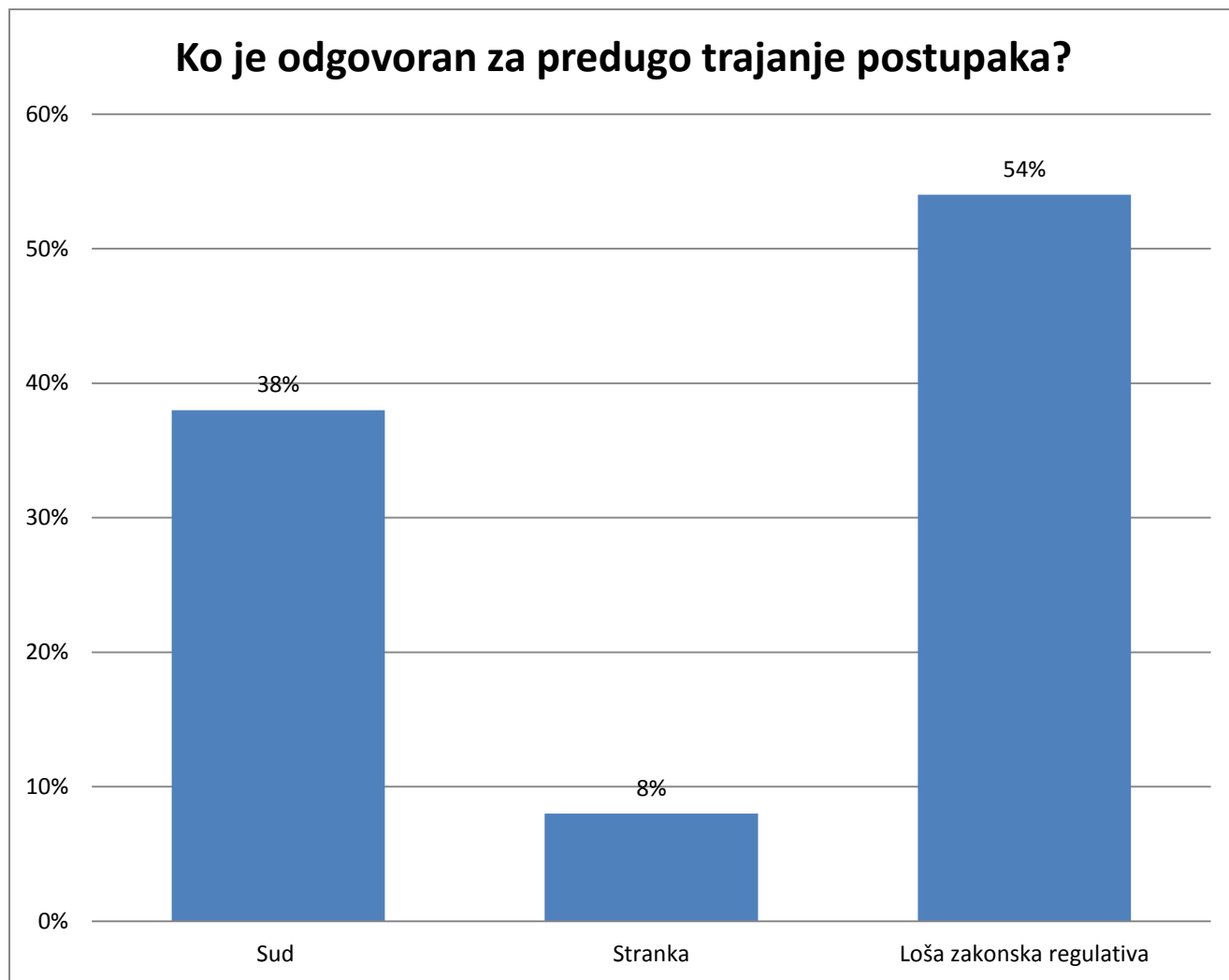

Od 22 % ispitanika koji su odgovorili da su nekada bili stranke u građanskom postupku, 14,3% je odgovorilo da je taj postupak okončan u razumnom roku dok je stav 85,7% ispitanika da postupak u kojem su učestvovali nije okončan u razumnom roku. Ovi podaci potvrđuju i ranije navode da u Srbiji jedan od najvećih problema pravosuđa jeste upravo kršenje prava na suđenje u razumnom roku.

Sledeće pitanje može biti vezano za ispitanike koji su već bili stranka u postupku i imaju iskustva u tom polju, ali može predstavljati opšti stav koji daje odgovor na sledeće pitanje: *Ko je*

odgovoran za predugo trajanje postupaka? Ovo pitanje je zatvorenog tipa, a ponuđena su tri moguća odgovora, gde se ispitanik mora odlučiti za samo jedan.

Grafikon 17.

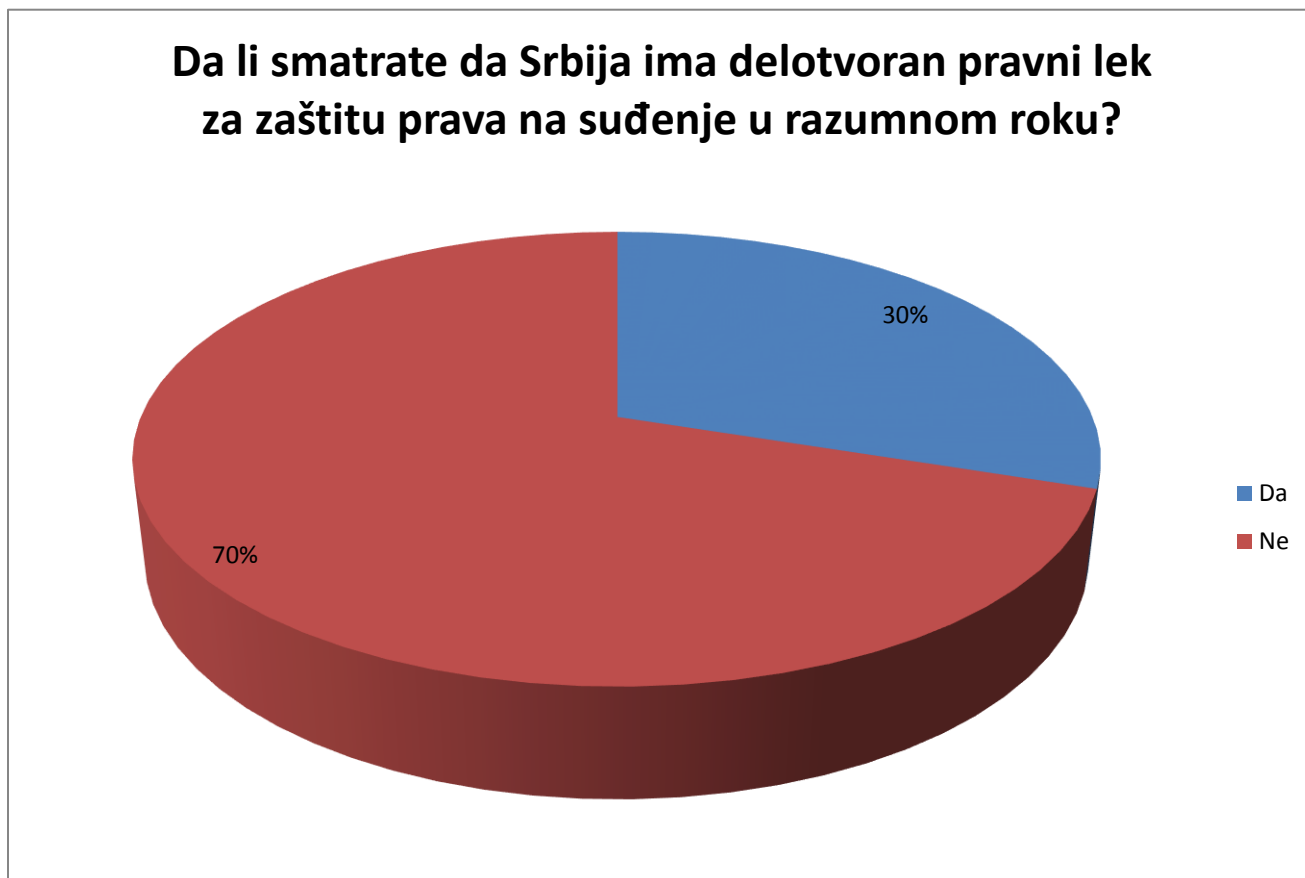

Na pitanje ko je odgovoran za predugo trajanje sudskih postupaka, najveći broj ispitanika, 54% je odgovorilo da je to loša zakonska regulativa. Drugi krivac sa 38% odgovora jeste sud a 8% ispitanika je odgovorilo da je to ipak krivica stranke u postupku. Objektivno gledano, posebno nakon sprovedene analize sudske prakse kako pred Evropskim sudom za ljudska prava tako i pred domaćim sudovima, može se zaključiti da u zavisnosti od slučaja sva tri faktora su nekada uzrok kršenja prava na suđenje u razumnom roku. Međutim, većinski stav ispitanika je u određenoj meri naučno utemeljen što se može zaključiti iz prethodnog teorijskog izlaganja.

Smisao se svodi na činjenicu koja se može istaći a to je da postoje valjana zakonska rešenja, niti bi sud mogao da proizvoljno postupi i na taj način utiče na predugo trajanje sudskih postupaka, niti bi stranka imala mogućnost da na određeni način zloupotrebljava pravo usmeravajući tok građanske parnice u svoju korist.

Sledeće pitanje glasi: *Da li smatrate da Srbija ima delotvoran pravni lek za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku?* Pitanje je zatvorenog tipa, a ispitanici su mogli odgovoriti sa da i ne.

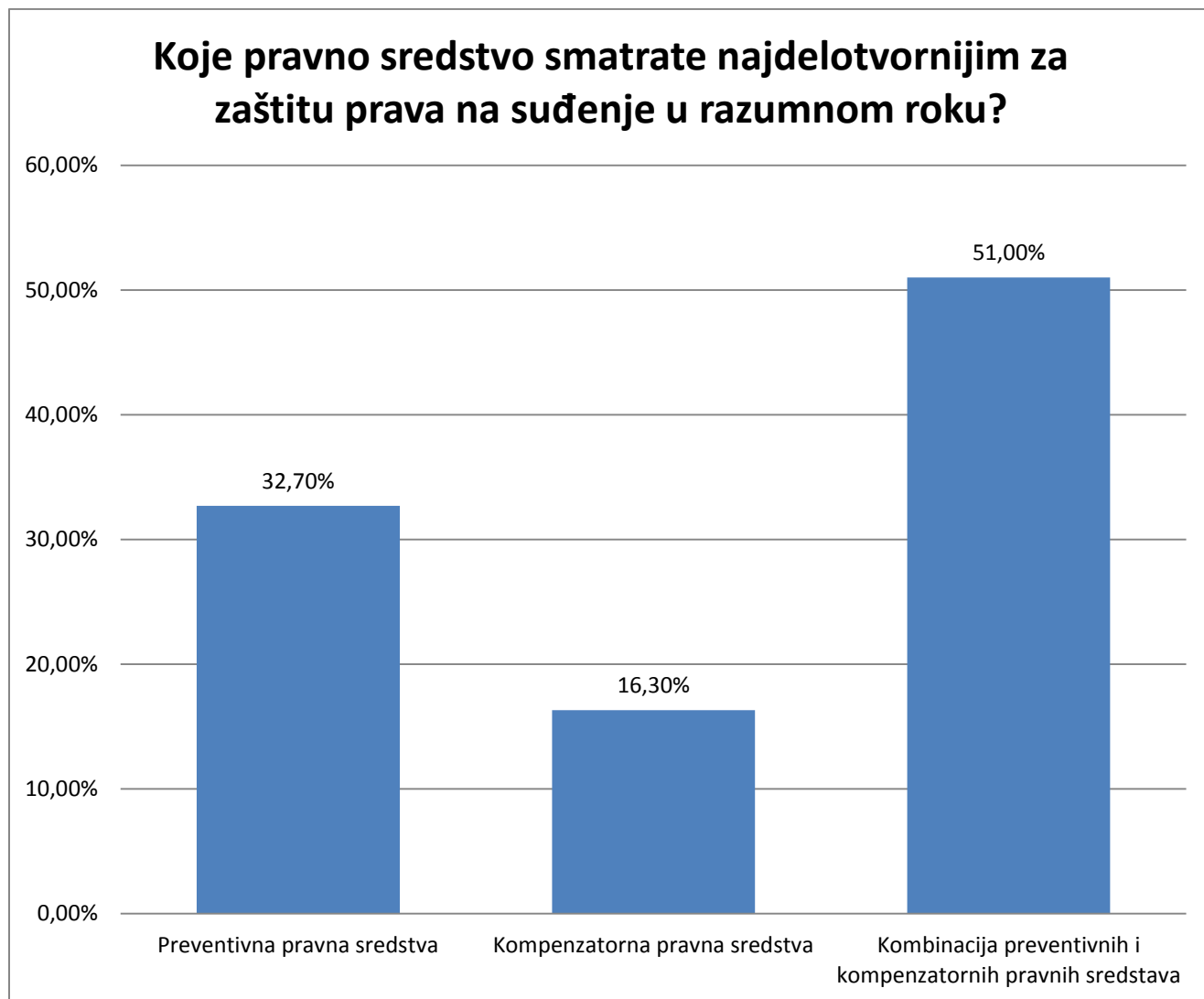
Grafikon 18.

Čak 70% ispitanika je na ovo pitanje odgovorilo negativno, smatrajući da u Srbiji ne postoji delotvorno pravno sredstvo za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku. Iako su donošenjem Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku uvedena i nova preventivna pravna sredstva pored kompenzatornih koja su postojala do tada, najveći broj ispitanika smatra da postojeća pravna sredstva nisu delotvorna i da Zakonodavac mora raditi na njihovom usavršavanju. Sa druge strane ne mali broj, 30% ispitanika smatra da su postojeća pravna sredstva ipak delotvorna.

Na ovo pitanje se nadovezuje i sledeće, šesnaesto pitanje u upitniku koje glasi: *Koje pravno sredstvo smatrate najdelotvornijim za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku?*

Grafikon 19.

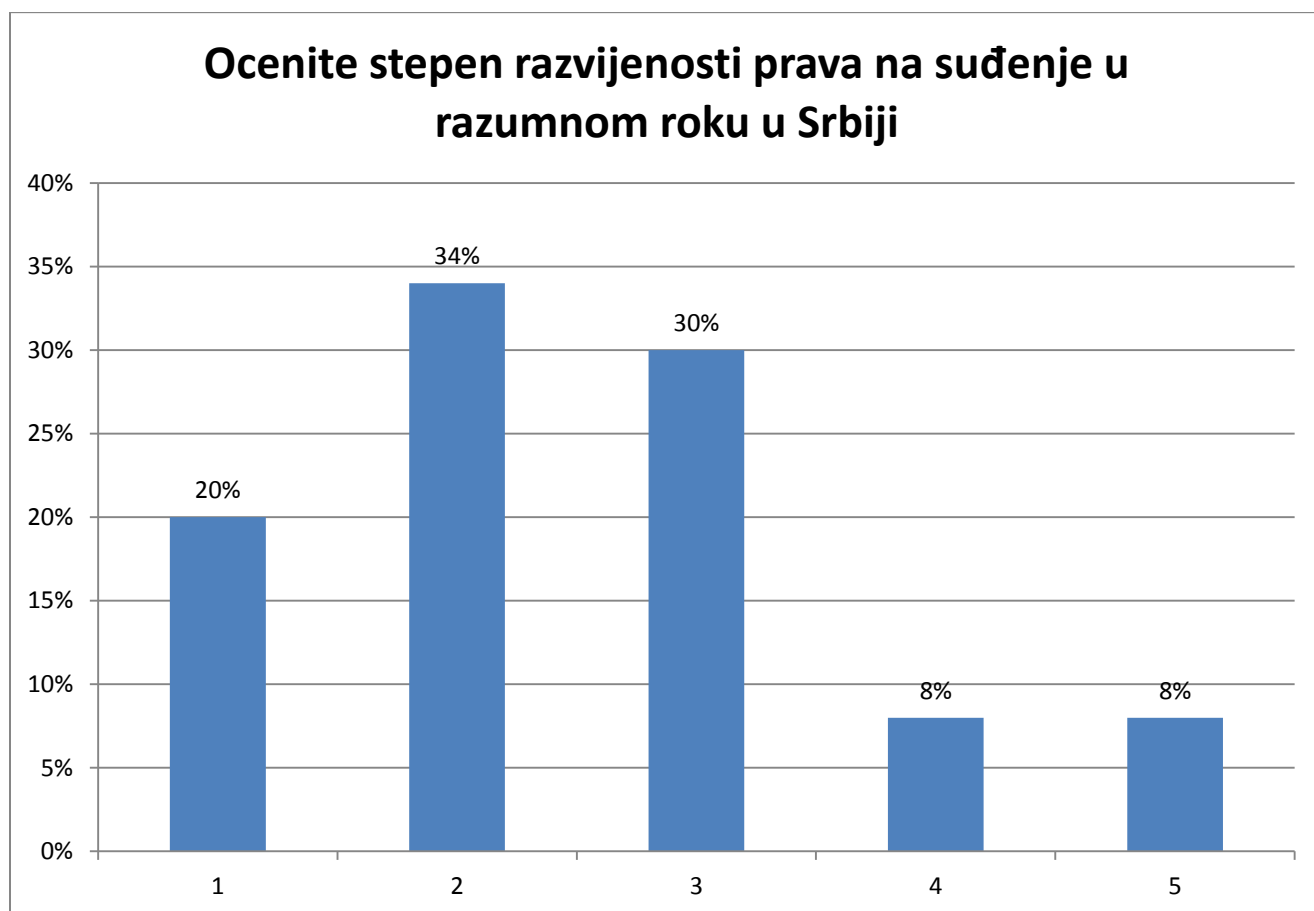

Iz navedenih odgovora se može zaključiti da više od pola ispitanika, 51% smatra da je kombinacija preventivnih i kompenzatornih pravnih sredstava najbolje rešenje za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku. Ovo mišljenje deli i Evropskih sud za ljudska prava koji je takođe utvrdio da je kombinacija ove dve vrste pravnih sredstava najbolje rešenje koje bi svaka država trebala primeniti u svom pravnom sistemu. Na drugom mestu po mišljenju 32,7% ispitanika su preventivna pravna sredstva. Ovaj odgovor je izuzetno bitan, jer je stav da je bolje da postoji način kojim će ubrzati parnicu nego da postoji sredstvo pomoću kojeg će tražiti naknadu za

nastalu štetu apsolutno ispravan, za postojanje samo kompenzatornih pravnih sredstava se odlučilo najmanji broj ispitanika i to svega 16,3%.

Na osnovu ovih konkretnih pitanja, ispitanicima je data mogućnost da u sedamnaestom pitanju ocene stepen razvijenosti prava na suđenje u razumnom roku u Srbiji na skali od 1-5. Pitanje glasi: *Ocenite stepen razvijenosti prava na suđenje u razumnom roku u Srbiji.*

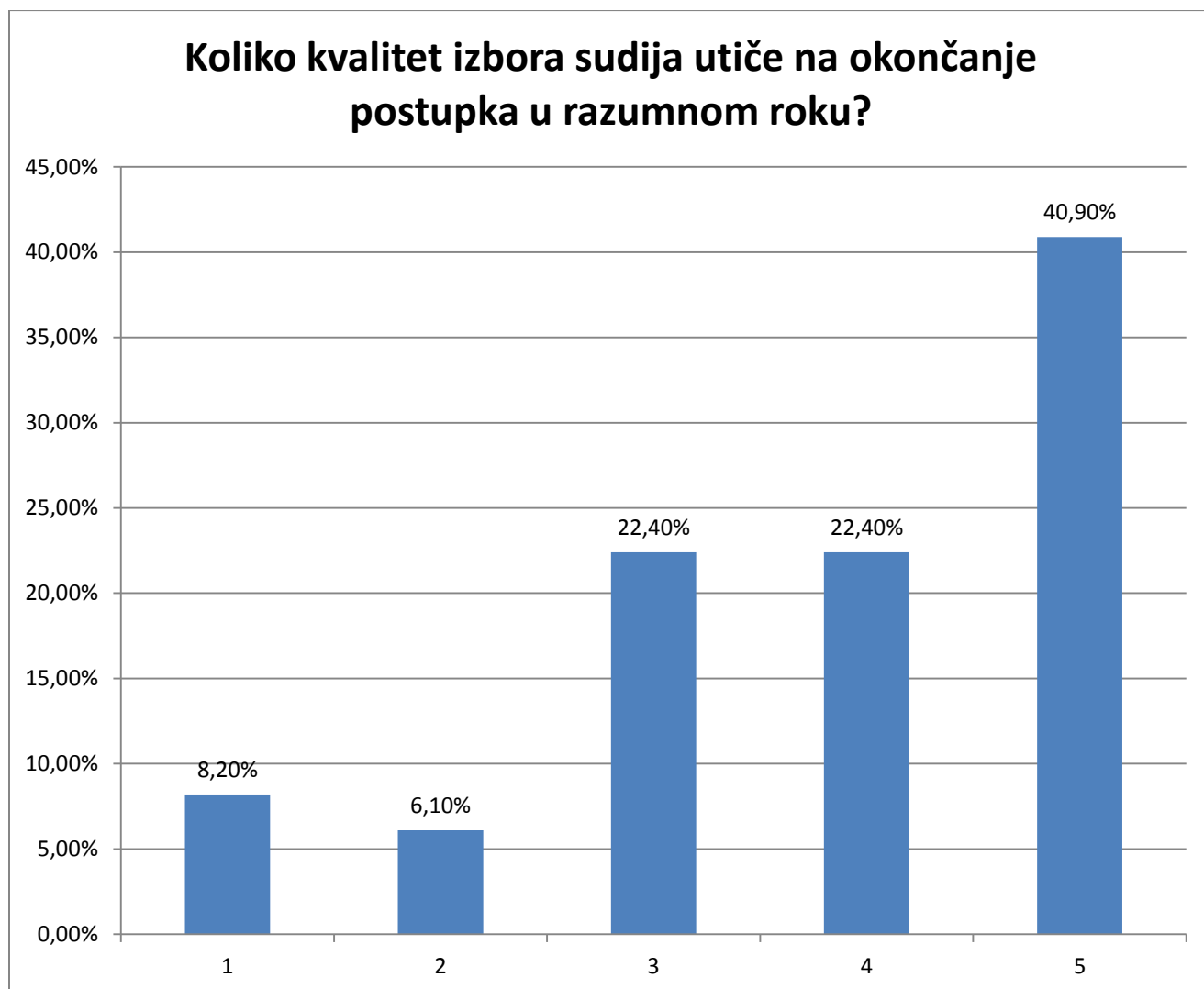
Grafikon 20.

Iz priloženog grafikona se jasno može videti da se najveći broj ispitanika opredelilo za ocenu 2, 34%, dok se sličan procenat opredelilo za ocenu 3, 30%. Veliki broj se opredelilo i za ocenu 1, 20%. Dok se za ocenu 4 i 5 opredelilo znatno manji broj ispitanika, po 8%. Ovi podaci govore da je stav ispitanika da je stepen razvijenosti prava na suđenje u razumnom roku na srednjem nivou, odnosno da se ono u jednoj meri razvilo ali još uvek nedovoljno, što znači da se akcenat u budućnosti mora staviti na unapređenje ovog prava.

Sledeće pitanje, broj osamnaest glasi: *Koliko kvalitet izbora sudija utiče na okončanje postupka u razumnom roku?* Pitanje je zatvorenog tipa, a ispitanici su imali priliku da na skali od 1 do 5 ocene koliko kvalitet izbora sudija utiče na okončanje postupka u razumnom roku.

Grafikon 21.

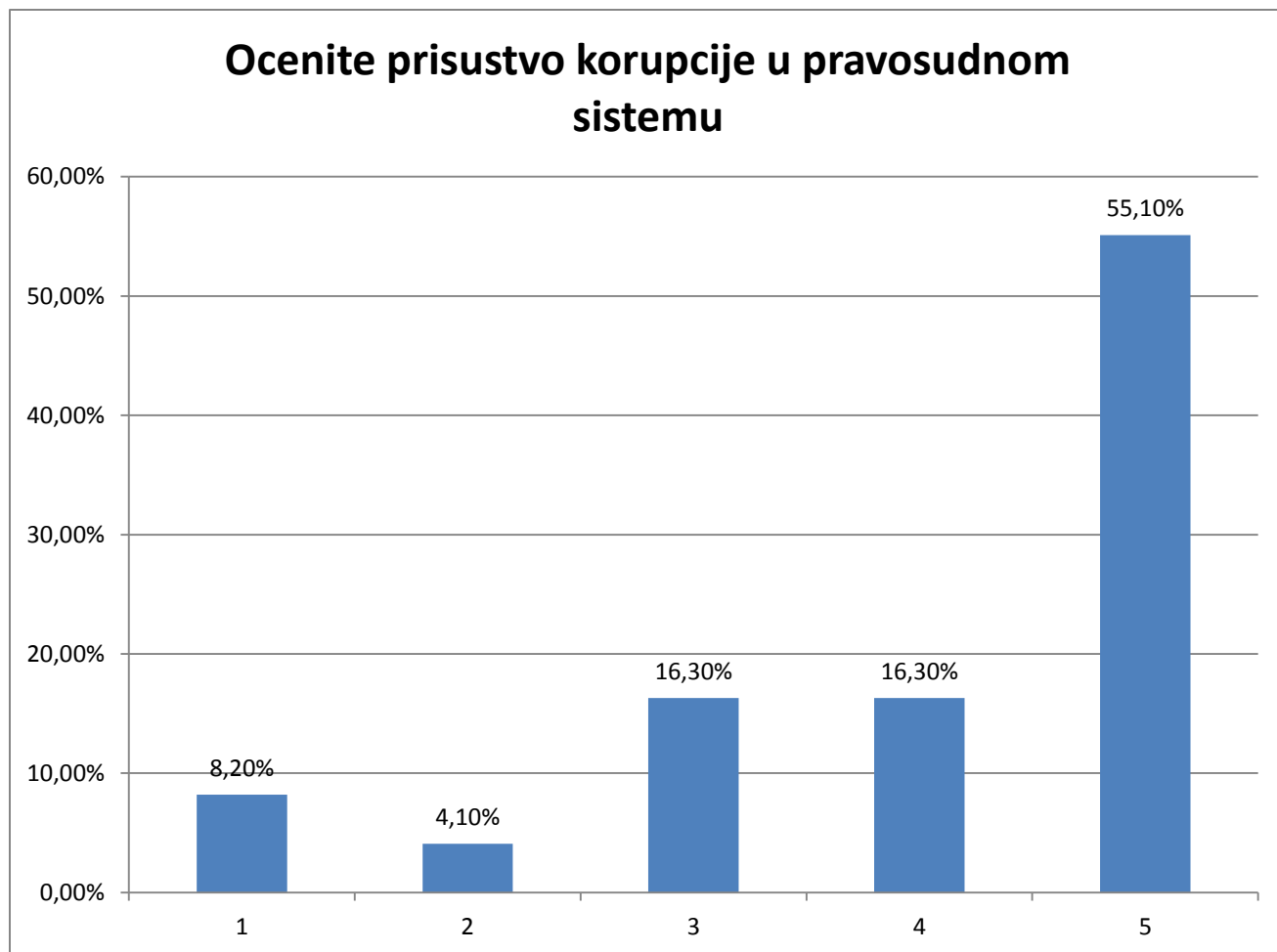

40.9% ispitanika se odlučilo za najviši stepen na skali po pitanju koliko kvalitet u izboru sudija utiče na okončanje postupka u razumnom roku, 22.4% se odlučilo za srednju ocenu smatrajući da ovaj faktor nema velikog uticaja na poštovanje prava na suđenje u razumnom roku, dok 14, 3% ispitanika odlučilo najniži stepen na skali, smatrajući da kvalitet u izboru sudija nema nikakvog uticaja na okončanje građanskih postupaka u razumnom roku. Na osnovu ovih podataka je evidentno da skoro polovina ispitanika smatra da se prilikom izbora sudija mora voditi računa o

njihovom kvalitetu jer je upravo to način na koji se sudovi mogu izboriti sa rešavanjem predmeta efikasno na kvalitetnim ali brzim metodama.

Sledeća grupa pitanja se odnosi na stav ispitanika o prisustvu korupcije u pravosudnom sistemu, s tim u vezi devetnaesto pitanje glasi: *Ocenite prisustvo korupcije u pravosudnom sistemu.*

Grafikon 22.

I kod ovog pitanja ispitanici su ocenjivali na skali od 1 do 5 prisustvo korupcije u pravosudnom sistemu Republike Srbije, pa je najveći broj ispitanika, čak 55,1% smatralo da je korupcija prisutna u velikoj meri odlučivši se za najveći stepen ponuđen na skali. Za najmanje ocene, 1 i 2 se odlučilo 14,3% ispitanika, dok se za srednje ocene odlučilo 16,3% ispitanika. Odgovori ispitanika na ovo pitanje jasno ukazuju da njihov stav o prisutvu korupcije u pravosudnom sistemu.

Kada je reč o uticaju korupcije na pravo na suđenje u razumnom roku, dvadeseto pitanje upravo je definisano u tom smislu: *Da li smatrate da pojava korupcije utiče na neopravdano dugo trajanje sudskih postupaka?*

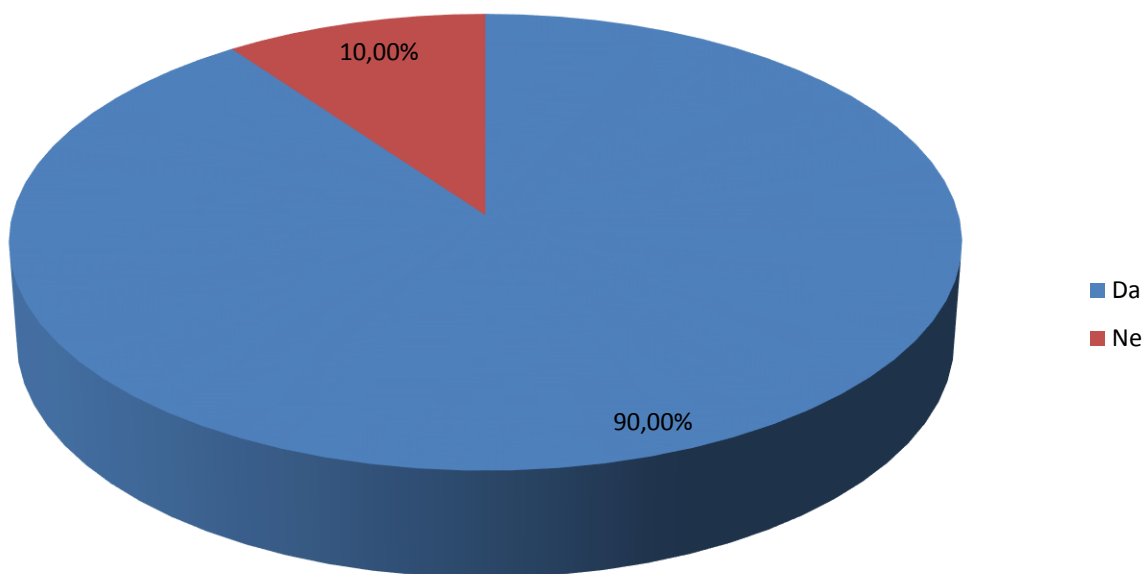
Grafikon 23.

Stav ispitanika po ovom pitanju je skoro nepodeljen, jer je 93,9% odgovorilo da prisustvo korupcije utiče na neopravdano dugo trajanje građanskih sudskih postupaka. Da bi dobili što precizniji odgovor sledeće pitanje je postavljeno na još konkretniji način: *Da li smatrate da će se smanjenjem korupcije povećati efikasnost u sudovima?*

Grafikon 24.

Da li smatrate da će se smanjenjem korupcije povećati stepen efikasnosti u sudovima?

Na pitanje da li će se smanjenjem korupcije povećati stepen efikasnosti u sudovima, 90% ispitanika je odgovorilo potvrdno, dok 10% ne smatra da ovaj faktor nema uticaja na efikasnost pravosuđa. Kada je reč o korupciji ona je jedan od najvećih problema svakog sistema u kojem se javi jer se smisao pravde i pravičnosti gubi trenutkom pojave korupcije. Stepem razvijenosti korupcije u velikoj meri zavisi i do vladajućih ekonomskih i političkih odnosa, s tim u vezi

sledeće pitanje glasi: *Da li smatrate da vladajući ekonomski i politički odnosi utiču na poštovanje prava na suđenje u razumnom roku?*

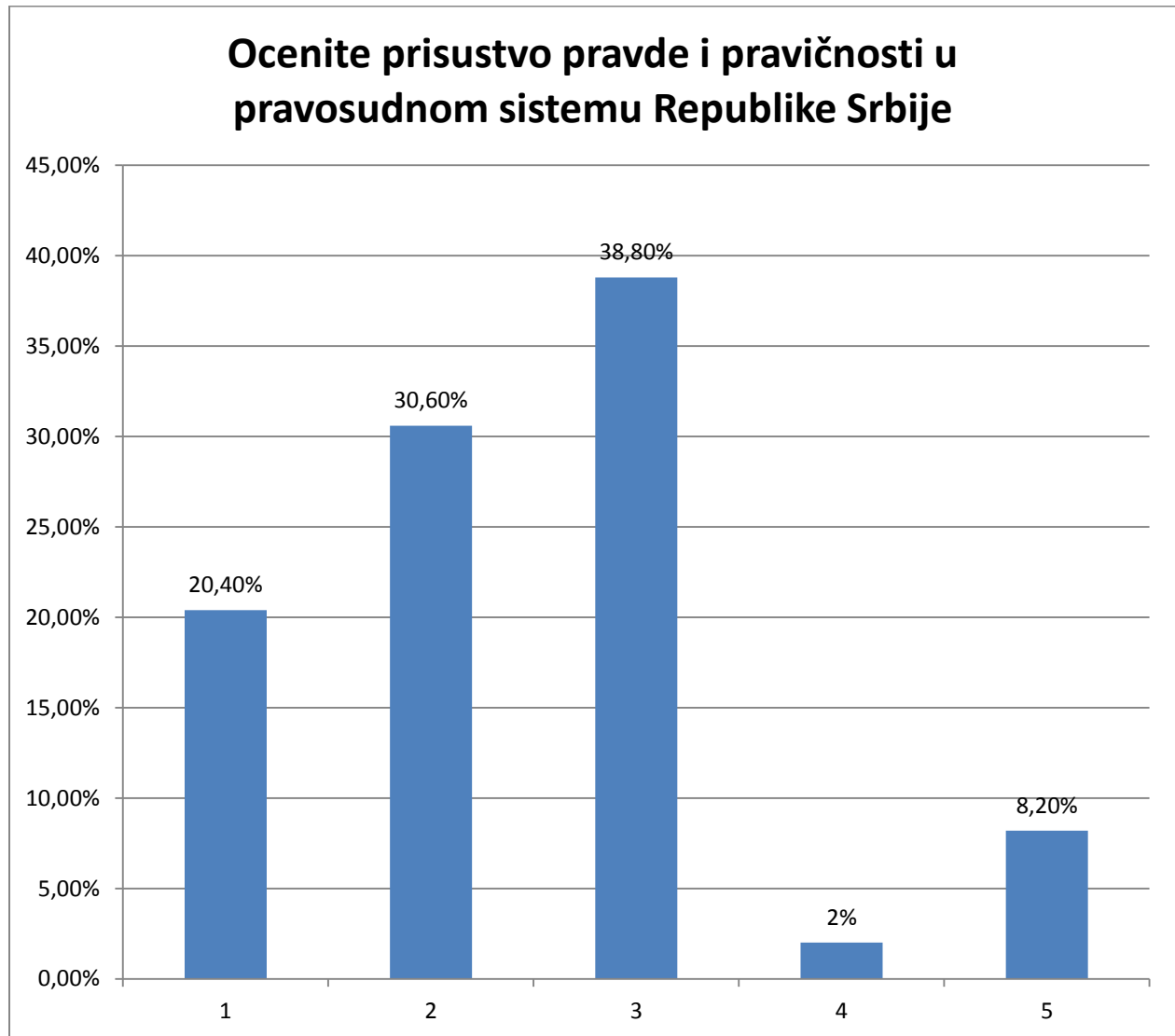
Grafikon 25.

Kada je reč o vladajućim ekonomskih i političkim odnosima i njihovom uticaju na poštovanje prava na suđenje u razumnom roku stav ispitanika prikazan u prethodnom grafikonu pokazuje da 89, 2% ispitanika smatra da aktuelni politički i ekonomski odnosi utiču na poštovanje ovog prava. Zavisno od ideologije kojom se vodi vladajući politički režim, celokupan državni sistem i

njegovi organi se razvijaju u skladu sa tim. Pored političkog režima, ekonomski odnosi u državi u velikoj meri utiču na razvijanje osnovnih ljudskih prava, samim tim i prava na suđenje u razumnom roku. Svi ovi faktori između ostalog doprinose prisustvu pravde i pravičnosti u državnom sistemu. U skladu sa tim pitanje dvadeset-tri glasi: *Ocenite prisustvo pravde i pravičnosti u pravosudnom sistemu Republike Srbije.*

Grafikon 26.

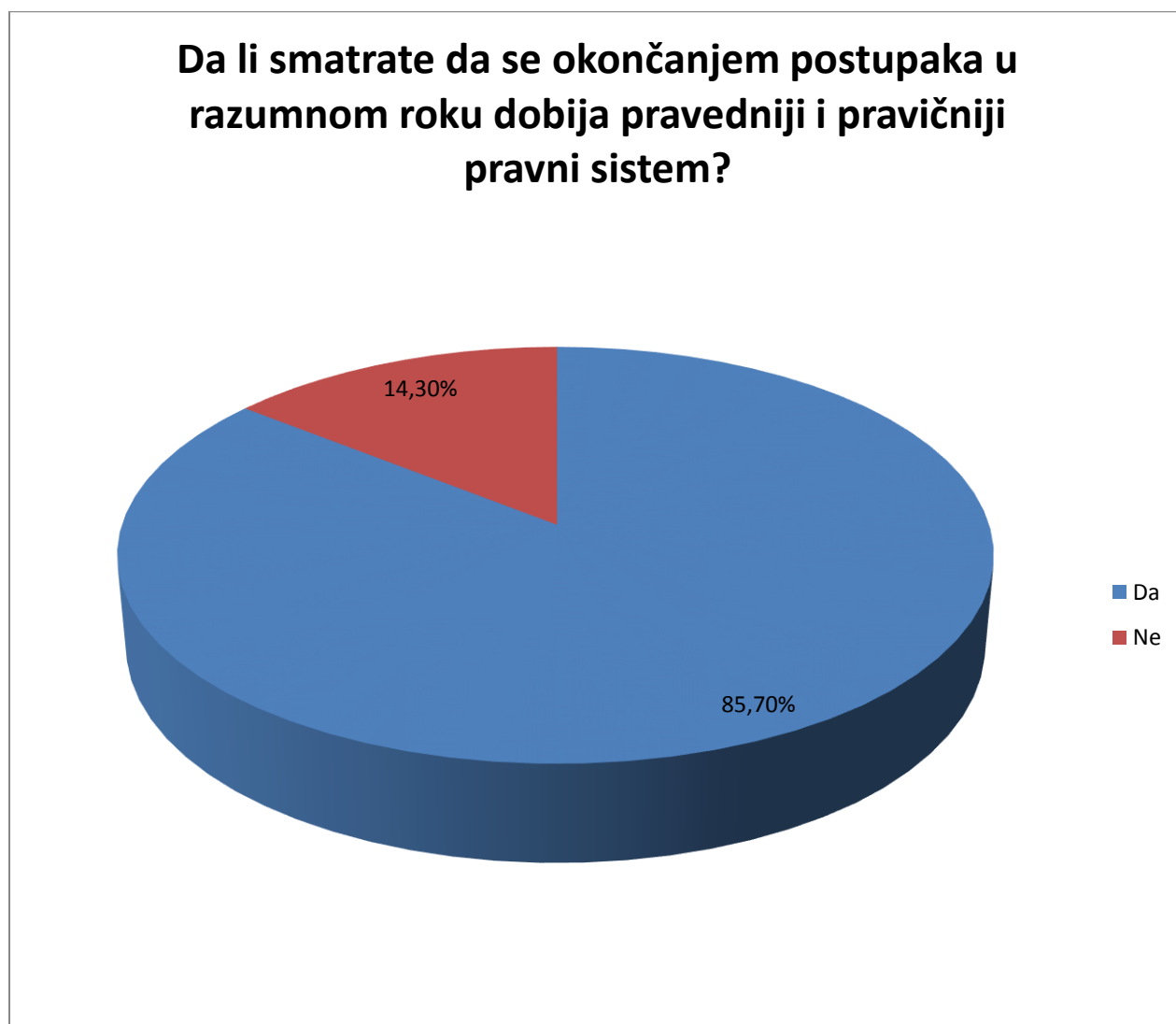

Najnižim stepenima ponuđenim u odgovoru, 1 i 2 u smislu ocene prisustva pravde i pravičnosti u pravosudnom sistemu Republike Srbije je ocenilo 51% ispitanika, smatrajući time da su ovi ideali u pravosuđu zastupljeni u vrlo maloj meri, skoro nikako. Za srednju ocenu 3 se odlučilo

38,8% ispitanika, dok je ocenom 4 i 5 prisustvo pravde i pravičnosti ocenilo ukupno 10,2% ispitanika. Ovi podaci su vrlo zabrinjavajući ako se uzme u obzir da se na pravdi i pravičnosti mora temeljiti sudska vlast kao posebna grana vlasti čiji je cilj postojanja uspostavljanje pravde.

Sledeće pitanje je usko vezano sa prethodnim i ono glasi: *Da li smatrate da se okončanjem postupka u razumnom roku dobija pravedniji i pravičniji pravosudni sistem?*

Grafikon 27.

Po pitanju uticaja okončanja postupaka u razumnom roku na pravednost pravosudnog sistema, 85,7% ispitanika je odgovorilo potvrdno smatrajući da će se pravosudni sistem postatati pravedniji i pravičniji ukoliko se građanske parnice budu okončavale u razumnom roku, jer će na

taj način pravda dobiti svoju formu a lica koja traže zaštitu građanskih prava i obaveza dobiti pravične presude. Sa druge strane 14,3% ispitanika je odgovorilo da se na ovaj način neće dobiti pravičniji i pravedniji pravosudni sistem, očigledno smatrajući neke druge faktore važnijim za ispunjenje ovih fenomena.

Poslednje pitanje je otvorenog tipa i glasi: *Šta predlažete kao rešenje za ubrzanje sudskih postupaka.* Ovo pitanje nije imalo karakter obaveznosti, a cilj je bio dati ispitanicima priliku da se izjasne o mogućem rešenju problema kršenja prava na suđenje u razumnom roku. Na ovo pitanje je odgovorilo 40% ispitanika, a mnogo odgovora je imalo sličnu konotaciju, stoga će se u sledećoj tabeli predstaviti dobijeni odgovori.

Tabela 10.

1.	Suzbijanje korupcije u pravosudnom sistemu.
2.	Uvođenje novih, strožijih zakonskih odredbi koje će regulisati pojavu mita i korupcije.
3.	Povećanje kadra u sudovima recipročno obimu posla.
4.	Povećanje nivoa stručnosti, edukacija i sticanje veština kod lica zapošljenih u sudovima
5.	Primena rigoroznih kriterijuma pri izboru lica za obavljanje sudskih funkcija.
6.	Izricanje visokih novčanih sankcija za sva lica koja su doprinela neopravdano dugom trajanju građanskog sudskog postupka.
7.	Novim zakonskim odredbama olakšati proceduru.
8.	Vođenje načelom ravnopravnosti stranaka.

9.	Edukovanje naroda o osnovnim ljudskim pravima, stavljajući naglasak na edukaciju o pravu na suđenje u razumnom roku i načinu njegove zaštite.
10.	Precizno konkretizovanje rokova za preduzimanje svake parnične radnje.
11.	Poštovanje postojećih zakonskih propisa.
12.	Utvrđivanje odgovornosti za svaki propust koji se desi tokom sudskog postupka, posebno kada dođe do kršenja prava na suđenje u razumnom roku i izricanje sankcija odgovornim licima

Odgovori koji su navedeni u tabeli predstavljaju stavove ispitanika o mogućim rešenjima za ubrzanje građanskih sudskih postupaka. Odgovori sa istim smislom nisu navođeni više puta već su svrstani pod jednim odgovorom. "Suzbijanje korupcije u pravosudnom sistemu" je bio najčešći odgovor ispitanika, očigledno smatrajući da je ovo najčešći problem koji se javlja u pravosuđu i koji je uzrok svih ostalih nepravilnosti koje se javljaju tokom sudskih postupaka, pored toga ispitanici su smatrali da uvođenjem novih, strožijih zakonskih odredbi koje će regulisati pojavu mita i korupcije može se na određen način stati na kraj ovoj pukotini u sistemu. Mnogi odgovori su se odnosili i na povećanje kadra u sudovima gde je to potrebno. Kada je reč o kadru stav ispitanika jeste i da se sudsko osoblje od predsednika suda pa do pripravnika mora neprestano usavršavati i edukovati što bi rezultiralo većim stepenom stručnosti a samim tim i efikasnosti u rešavanju predmeta. Pored toga postoje i stavovi da se moraju primenjivati rigorozni kriterijumi pri izboru lica za obavljanje sudskih funkcija. Jedan deo ispitanika je svoje odgovore bazirao na utvrđivanju odgovornosti kako sudija tako i stranaka u postupku, i izricanje sankcija za određene propuste kao najvažnijim sredstvom za ubrzanje postupaka. Što se tiče sankcija, ispitanici su stava da one moraju biti visoke novčane sankcije. Odgovori koji se tiču olakšanja sudskih procedura kao način ubrzanja građanskih sudskih postupaka su takođe bili česti, pa predlog za donošenje novih zakonskih odredaba koje se odnose na pojednostavljenje procedure izgleda kao vrlo efektan. Nekoliko odgovora je bilo usmereno u pravcu edukovanja naroda i podizanja svesti o osnovnim ljudskim pravima, a posebno edukovanje građana o postojanju prava na suđenje u razumnom roku i načinima njegove zaštite. Ovaj predlog izgleda

kao izuzetno dobar, s obzirom da se 52% ispitanika izjasnilo neobaveštenim o postojanju instituta suđenja u razumnom roku.

Ono što su ispitanici još naveli kao moguće rešenje za ubrzanje sudskih postupaka jeste i preciziranje rokova za preduzimanje svake parnične radnje kao i poštovanje postojećih zakonskih propisa. Kada je reč o preciziranju rokova ovaj segmenat je vrlo važan deo rada koji je već teorijski obrazložen, a dobija još više na značaju kada je i podržan od strane jednog dela građana, u ovom slučaju uzorku ispitanika koji su deo ovog istraživanja.

ZAKLJUČAK

Osnovna ideja koja je vodila stvaranju prava na suđenje u razumnom roku jeste postavka da spora pravda predstavlja izigravanje pravde i samog prava na pravično suđenje.³⁵⁹ Savremeno regulisanje ljudskih prava je nezamislivo bez prava svakog pojedinca da se prilikom odlučivanja o njegovim pravima i obavezama od strane nezavisnog i nepristrasnog suda u javnom postupku ne postupa u razumnom roku. Pravo na suđenje u razumnom roku jeste jedna od garancija prava na pravično suđenje, kao šireg prava. Međusobni odnos između različitih elemenata pravičnog suđenja sa pravom na odluku u razumnom roku može biti u koliziji pošto više prava u postupku neminovno dovodi do njegovog dužeg trajanja.³⁶⁰

O trajanju građanskih postupka u Srbiji nema pouzdanih podataka, međutim opšti utisak u opštoj i stručnoj javnosti jeste da postupci bez opravdanog razloga predugo traju. Prosečno trajanje parničnog postupka u Srbiji je “duže od tri godine” dok je ukupna efikasnost izvršenja izuzetno niska.

U teoriji ne postoji opšteprihvaćena definicija ovog ljudskog prava koje se u literaturi najčešće posmatra sa pozitivnopravnog aspekta. Međutim, njegov praktični značaj za savremeno društvo je neosporan. Prolongiranje nekog spornog pravog odnosa izaziva kod građana nepoverenje u sposobnost pravosudnih organa da sprovedu pravdu. Sudovi su obavezni da rešavaju otvorena pravna pitanja u razumnom roku jer protekom dužeg vremena odluka suda neće imati efekat koji bi imala da je doneta pravovremeno. Pored toga što odluka mora biti donesena u što kraćem vremenskom periodu mora se voditi računa da isto tako slučaj bude pažljivo ispitan i vođen da se nebi zbog nastojanja da postupak bude brzo završen zanemarila pravda.

Domaći propisi su po ovom pitanju u najvećem delu usklađeni sa međunarodnim standardima, ali to ne znači da dalje promene zakonodavstva nisu potrebne. Pored toga ne može se zanemariti činjenica da i stranke svojim dispozitivnim radnjama utiču na tok postupka, zakon pre svega mora biti precizan po ovom pitanju dok ključna uloga leži upravo na sudiji koji mora pravilno

³⁵⁹ Carić, S.(2015): 78.

³⁶⁰ Grabenwarter C.(2003): *Europäische Menschenrechtskonvention*, Verlag C.H. Beck, Munchen, Manzsche, Wien, str. 359.

tumačiti zakon i sprečiti eventualne zloupotrebe prava. Činjenica da je najveći broj presuda Evropskog suda, koji obezbeđuje poštovanje svih prava zaštićena Konvencijom, upravo izrečen zbog kršenja prava na suđenje u razumnom roku govori o neophodnosti izmene zakonske regulative u vezi sa građanskim postupcima, ali i kreiranja još delotvornijih pravnih lekova koji će efikasno štiti ovo pravo.

Pravo na suđenje u razumnom roku se može posmatrati sa nekoliko stanovišta i to sa stanovišta prava koja se odnose na postupajući sud, sa stanovišta stranaka u postupku i sa stanovišta samog sudskog postupka. Konvencija kao najsnažniji mehanizam zaštite garantuje pravo na suđenje u razumnom roku kako u građanskim to i u krivičnim postupcima. Predmet ovog rada se odnosi samo na sporove o građanskim pravima i obavezama. Vrsta domaćeg postupka pred Evropskim sudom za ljudska prava nije ključna jer se on vodi više materijalno-pravnim, nego formalno-pravnim kriterijumom. Kada je reč o obimu ovih prava koja su šticeena Konvencijom, u pitanju su radna prava, porodični odnosi, i imovinskopravni odnosi u okviru kojih su i ekonomski interesu, prava intelektualne svojih, obligaciona prava, prava na penziju i socijalna davanja i stvarna prava. U poslednjem delu rada je obrađena analiza presuda iz prakse Evropskog suda gde se može primetiti njen stalni razvoj i usklađenost sa društvenim promenama i potrebama, pa se u tom smislu dolazi i do širenja obima građanskih prava i obaveza.

Kad je reč o pojmu spora o građanskim pravima i obavezama onda postoje razilaženja u značenju koja mu daje Konvencija i u značenju koje mu daje srpski zakonodavac. Naime Evropski sud se vodi teorijom interesa pa u tom smislu i definiše građanska pravai obaveze, dok srpski zakonodavac se vodi elementima teorije subjekta. Zbog brojnih izgubljenih slučajeva države Srbije pred Evropskim sudom, od 2009. zakonodavac pokušava uskladiti svoje zakonske norme sa Konvencijom pa u tom smislu pomera težište na teoriju interesa. U Zakonu o parničnom postupku, Zakonu o vanparničnom postupku, Zakonu u Ustavnom sudu i Zakonu o izvršenju i obezbeđenju jasno se vidi talas pozitivnih pomaka ka harmonizaciji sa Evropskom konvencijom. Najvažniji korak srpskog zakonodavstva u procesu regulisanja ove oblasti u skladu sa Konvencijom jeste donošenje Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku. Ranije je Srbija spadala u države sa kompenzacijskim sistemom zaštite odugovlačenja sudskih postupaka, ali donošenjem ovog Zakona uvodi se novo pravno sredstvo prevencije. S obzirom da su očekivanja od ovog Zakona bila velika jer je njegov cilj bio okončavanje sudskih postupaka u

odgovarajućim vremenskim rokovima, postoje mnogo zamerke na ova zakonska rešenja koje bi mogle neutralisati pozitivne pomake koje je Zakon napravio u pravnom sistemu.

Ustavni sud je imao vrlo važnu ulogu u harmonizaciji domaćeg zakonodavstva koji je donosio odluke u skladu sa praksom Evropskog suda ali se i na njegov rad mogu uputiti ozbiljne zamerke. Pre svega Ustavni sud je ugrozio svoju nezavisnost odlučujući po određenim ustavnim žalbama kao i zakonitost osnivanja sudova u Srbiji. Pored toga zbog velikog broja slučajeva i preopterećenosti suda Ustavni sud je prekršio pravo koje ima obavezu da sam štiti. Jedan od velikih problema Ustavnog suda je bio i neizvršenje njegovih odluka zbog čega je često dovođena u pitanje delotvornost ustavne žalbe. Kao moguće rešenje predugog trajanja postupka po ustavnoj žalbi može se uvesti mehanizam filtriranja ustavnih žalbi gde će se određen broj posebno obučanih sudija baviti isključivo ovom problematikom. Pored toga ukoliko se utvrdi odgovornost sudije za kršenje prava na suđenje u razumnom roku u Zakon o sudijama se moraju uvesti odredbe koje regulišu obavezu regresa naknade usled utvrđene odgovornosti sudije za povredu prava a pored toga posebno regulisati sankcije koje će se primeniti ukoliko dođe do propuštanja od strane sudija. Kada je reč o Zakonu za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku u njemu treba posebno definisati standarni vremenski okvir za svaku kategoriju predmeta.

Iako je tokom poslednje decenije mnogo toga urađeno na unapređenju zaštite prava na suđenje u razumnom roku u Srbiji, krajnji rezultat je da postoje pravni lekovi međutim svaki od njih je nedovoljno obezbeđen. Uprkos pozitivnim pomacima, i dalje je veliki broj izgubljenih slučajeva pred Evropskim sudom protiv države Srbije koji se odnose na povredu prava na suđenje u razumnom roku, pri čemu je posebno naglašavan problem sa neizvršenjem domaćih sudskih odluka. Srbija mora naći način da postigne efikasniji rad sudstva, moguća rešenja ovog problema jesu povećanje broja sudija u sudovima gde postoji pretrpanost predmetima što onemogućava donošenje odluka u razumnom roku, pored toga sa postojećim resursima treba efikasno postupiti odnosno organizovati sudstvo na efikasan način, ako to znači pooštavanje sankcija za sudiju za kojeg bude utvrđeno da je odgovoran za kršenja prava na suđenje u razumnom roku, onda zakonodavac mora regulisati i zakonske odredbe po tom pitanju. Pored toga još jedan metod koji bi mogao u velikoj meri doprineti u rešavanju ovih problema jeste kompjuterizacija sudova na još većem nivou, obuka i edukacija sudija i pripravnčkog kadra čime što će istovremeno unaprediti sudstvo u dva pravca, osavremeniće celokupan pravosudni sistem a samim tim će brže

i efikasnije preduzimati određene radnje za koje je ranije trebalo više vremena. Pored toga svaki pojedinac će imati jednostavniji pristup sudu ukoliko dođe da apsolutne kompjuterizacije u pravosuđu.

Veliku važnost kod poštovanja prava na suđenje u razumnom roku kao jednom od ljudskih prava ima moć državnog aparata. Svaki pojedinac mora imati delotvoran mehanizam putem koga će se zaštititi ukoliko se desi da država ugrožava prirodna i neotuđiva ljudska prava. U tom smislu proces sprovođenja presuda Evropskog suda ne sme zavisiti samo od volje i spremnosti konkretne države koja je povredila pravo na suđenje u razumnom roku, a s obzirom na to da nadzor konvencijskih organa nad ovim procesom nije dovoljno efikasan, neophodno je uvesti rigoroznije sankcije državama koje ne pristaju da postupe po presudama Evropskog suda u cilju zaštite pravne tekovine ljudskih prava koja važe za sve ljude podjednako.

Istraživanjem koje je sprovedeno su potvrđene i hipoteze rada.

Opšta hipoteza koja je glasila: “Što se poštovanje prava na suđenje u razumnom roku više razvija, pravni sistem je pravedniji i uređeniji”, je potvrđena jer je jedan od segmenata pravne države i vladavine prava efikasno pravosuđe. Ovu hipotezu je potvrdio i stav 85,7% ispitanika koji su odgovorili da se okončanjem postupaka u razumnom roku dobija pravedniji i pravičniji pravosudni sistem.

Prva posebna hipoteza koja je glasila:”Stepen poštovanja prava na suđenje u razumnom roku u Republici Srbiji nije na zadovoljavajućem nivou” je potvrđena kako analizom presuda protiv Srbije pred Evropskim sudom za ljudska prava tako i istraživanjem koje je sprovedeno. Pa je na zahtev iz istraživanja da ispitanici ocene stepen razvijenosti prava na suđenje u razumnom roku u RS, 84% ocenilo sa niskim ocenama, 1, 2 i 3.

Druga posebna hipoteza koja glasi:“Na razvoj i primenu prava na suđenje u razumnom roku utiču vladajući ekonomski i politički odnosi” je potvrđena. Argumenti za ovu hipotezu jesu navedena teorijska razmatranja kao i sprovedeno istraživanje, gde je čak 89,8 ispitanika potvrdilo ovu konstataciju.

Treća posebna hipoteza koja glasi: “Suzbijanjem korupcije u pravosudnom sistemu Republike Srbije građanski sudski postupci će se rešavati brže i efikasnije.” Ova hipoteza je takođe

potvrđena sprovedenim istraživanjem jer je 55,1% ispitanika ocenilo prisustvo korupcije najvećem ponuđenim stepenom dok 90% ispitanika smatra da će se smanjenjem korupcije povećati stepen efikasnosti u sudovima.

Četvrta posebna hipoteza glasi: "Poštovanje na suđenje u razumnom roku zavisi od unapređenja celokupnog pravnog i pravosudnog sistema u Republici Srbiji." I ova, poslednja hipoteza rada je potvrđena. Utvrđeno je da je pravni sistem jedna neraskidiva celina koja se sastoji iz mnogobrojnih segmenata. Da bi celina funkcionisala na pravi način svaki od njenih delova mora da se prvenstveno temelji na principima pravde i pravičnosti, pa i da obavlja svoju delatnost u skladu sa tim. Upravo je to slučaj sa pravom na suđenje u razumnom roku, kada se svi segmenti pravnog i pravosudnog sistema usavrše to će neminovno uticati i na unapređenje poštovanja i primene prava na suđenje u razumnom roku.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Aristotel, (2003): *Politika*, prevod Ljiljana Crepajac, Beograd
2. Allott, A.(1980): *The limits of law*, London
3. Albers, P.(2009): *The right to trial within a reasonable timeand short-term reform of the European Court of Human Rights*, Bled, Slovenia
4. Boučer, D.(2011): *Prelaz od prirodnih prava do kulture ljudskih prava*, Ljudska prava – preispitivanje ideje, Beograd, str. 151-172
5. Bjeković, S.(2009): *Pravo na pravično suđenje i suđenje u razumnom roku*, Zbornik pravnog fakulteta, br.39
6. Berger, V., Kondorosi, F.(2006): *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata, különös tekintettel a fair eljárás követelményeire*, Budapest
7. Bećirović Alić, M.(2017): *Politika i mehanizmi zaštite ljudskih prava Evropske Unije*, Pravne teme, Časopis Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru, godina 5, broj 9, str.242-252
8. Carnevali, D. (2006): *La violazione della ragionevole durata del processo: alcuni dati sull'applicazione della 'legge Pinto' in C. Guarnieri e F. Zannotti (eds), Giusto processo?*, Milano, Giuffrè pp. 289-314.
9. Carić, S.(2012): *Komentar Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, Beograd: Paragraf Co i Paragraf Lex
10. Carić, S.(2015): *Pravo na suđenje u razumnom roku*, Službeni glasnik, Beograd
11. Carić, S. (2008): *Pravo na suđenje u razumnom roku*, Službeni glasnik, Beograd
12. Crozier M. (1969): *Le phenomene bureaucratique*, Paris, Editions du Seuil
13. Čebulj.(2000): *Ustavna pritožba zaradi kršitve pravice do sojenja v razumnem času* (“A Constitutional Complaint based on a Violation of the Right to Trial within Reasonable Time”), *Podjetje in delo*, No. 6-7
14. Čizmović, M., Đuričin, B.(1997): *Građansko procesno pravo*, Podgorica
15. Dimitrijević, P.(1963): *Pravosnažnost upravnih akata*, Beograd
16. Dijk, van P., Hoof, van G.J.H.(1998): *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 3rd edition, Kluwer Law International

17. Dijk, van P.(1988): *The interpretation of „civil rights and obligations“ by the European Court of Human Rights – one more step to take*, in: F. Matscher & H. Petzold (eds.), *Protecting Human Rights: The European Dimension – Essays in honour of G. Wiarda*, Carl Heymanns Verlag, Köln
18. Drenovak Ivanović, M.(2007): *Pravo na efikasnu pravnu zaštitu u razumnom roku u upravnom postupku*, u Pravni kapacitet Srbije za evropske integracija, knjiga 2, Pravni fakultet Univerzita u Beogradu, Beograd, 167-180.
19. Đuričin, B.(2004): *Analiza izmena Zakona o parničnom postupku*, Zbornik radova sa okruglih stolova posvećenih novom Zakonu o parničnom postupku, Centar za obuku sudija Crne Gore, Podgorica
20. Edel, F.(2007): *The length of the civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights*, Council of Europe Publishing
21. Evropska komisija za efikasnost pravosuđa(2006): *Dužina sudskog postupka u Evropi*, Strazbur
22. Etinski, R.(2002): *Pravo na pravično suđenje u svetlu prakse Evropskog suda za ljudska prava*, „Pravni život“, br. 12, str. 437-448.
23. Fabri, M.(2009): *Research Institute on Judicial Systems*, National Research Council (IRSIGCNR), Bologna, Italy, *The right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights*, Bled, Slovenia
24. Ferović, A.(2008): *Ustavno pravo*, Plav
25. Fabri, M., Langbroek, P.(2003): *Delay in judicial proceedings : a preliminary inquiry into the relation between the demands of the reasonable time requirements of article 6, 1 ECHR*, CEPEJ 20 rev.
26. Golubović, K.(2015): *Evropski standardi pravičnosti u upravnom zakonodavstvu i praksi*, doktorska disertacija, Beograd
27. Gomien, D.(2005): *Short guide to the European Convention of Human Rights*, 3rd edition, Council of Europe Publishing
28. Gorjanc Prelević, T.(2009): *Pravo na suđenje u razumnom roku*, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
29. Grabenwarter, C.(2003): *Europäische Menschenrechtskonvention*, Verlag C.H. Beck, Munchen, Manzsche, Wien

30. Godišnji izveštaj o radu sudova za 2017.godinu, Vrhovni kasacioni sud, Beograd, mart. 2018
31. Gajin, S.(2012): *Ljudska prava: Pravnosistemiški okvir*, drugo izdanje, Beograd
32. Galič. (2004): *Ustavno Civilno Procesno Pravo* (Constitutional Civil Procedure Law), GV Založba, Ljubljana
33. Harris D.J., O'Boyle M., and Warbrick C. (1995): *Law of the European Convention of Human Rights*, London, Dublin, Edinburgh: Butterworths
34. Interview with Vladimiro Zagrebelsky, judge at the European Court of Human Rights (Urbino, November 2002).
35. Ilić, P. G. (2012): *Oštećeni i standardi ljudskih prava u krivičnom postupku*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, vol. XV, br. 2
36. Jakšić, A. (2006): *Evropska konvencija o ljudskim pravima-komentar*, Beograd
37. Jakšić, A.(2012): *Građansko procesno pravo*, Beograd
38. Janis, M., Kay, R.,Bradley, A.(2000): *European human rights law*, Oxford University Press
39. Jerbi, S.(2009): „Business and Human Rights at the UN: What Might Happen Next?“, *Human Rights Quarterly* no 2, pp 299-320
40. Krivokapić, B.(2016): *Priroda ljudskih prava*, Megatrend revija, Vol. 13, no 2, str. 59-70
41. Kolaković Bojović, M.(2016): *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
42. Keča, R.(2013): *O oročavanju radnji suda u parničnom postupku*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, br.1
43. Keča, R.(2003): *O promenama Zakona o parničnom postupku*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, br. 3
44. Keča, R., Starović, B.(2004): *Građansko procesno pravo*, Novi Sad
45. Lilić, S.(2007): *Da li je ustavna žalba efikasan pravni lek za suđenje u razumnom roku?*, Anali pravnog fakulteta u Beogradu, br.2
46. Lok, Dž.(2002): *Dve rasprave o vladi*, Glava II, O prirodnom stanju, Utopija, Beograd
47. Lukić, R.(1966): *Ustavnost i zakonitost*, Savez udruženja pravnika Jugoslavije
48. Lukić, R.(1989): *Francuska revolucija i pravna država*, Arhiv za pravne i društvene nauke, broj 3, str. 237-2418

49. Lord Woolf's Final Report: <http://www.dca.gov.uk/civil/interfr.htm/>
50. Mitrović, D.M.(1996): Načelo zakonitosti-pojam, sadržina, oblici, Beograd
51. Marković, B.(1996): Suđenje po pravičnosti u opštem arbitražnom pravu, Anali pravnog fakulteta u Beogradu, br. 2-3, str.100-106
52. Martin, R.(2003): Rights and Human Rights, *Multiculturalism, identity, and rights*, Routledge: London, pp 176-192.
53. Milenković, J.(2016): *Pravo na pravično suđenje u građanskim sporovima prema članu 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Beograd
54. Marković, S. B.(2005): Pravičnost kao izvor prava, „Izbor sudske prakse“, br 7-8
55. Milošević, M.(2009): *Suđenje u razumnom roku-član 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, Institut za uporedno pravo u Beogradu, str.311-320
56. Mirić, F.(2017): *Povreda prava na suđenje u razumnom roku(Slučaj Ristić protiv Srbije)*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, br.75
57. Milojević, D.(2008): *Pravo na pravično suđenje*, „Bilten Vrhovnog suda Srbije“, Beograd
58. Marković, M.(1948): Teorija građanskog sudskog postupka, Beograd
59. Milutinović, Lj.(2009): *Suđenje u razumnom roku*, Pravni informator, on line izdanje časopisa, Intermex
60. Mol, N., Harbi, K.(2007): *Pravo na pravično suđenje, Vodič za primenu člana 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Priručnik o ljudskim pravima, br. 6 Saveta Evrope, Beograd
61. Mol, N.,Harbi, K.(2007): *The right to a fair trial*, Beograd
62. Manov, G.N.(1989): *Socialističeskoe pravovoe gosudarstvo: problemi i perspektivi*, Savjetskoje gosudarstvo i pravo, 6/89, no 3
63. Mowbray, A.R.(2007): *Cases and Materials on the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press
64. Mavčič, A.(2003): *The influence of the European Court on human rights case-law on Slovenian constitutional case-law: the right to fair trial*, Revue de justice constitutionnelle Est-Europeenne, numero special, p. 103-123.

65. Milenković, J.(2016): *Pravo na pravično suđenje u građanskim sporovima prema članu 6 Evropske Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd
66. Mol, N., Harbi, K.(2007): *The right to a fair trial*, Beograd, p. 22-32
67. Marić, D.(2015): *Načelo ekonomičnosti i pravo na suđenje u razumnom roku*, Zbornik radova „Odnos prava u regionu i prava Evropske unije“, Istočno Sarajevo
68. Obradović, G.(2007): *Pravo na suđenje u razumnom roku u radnim sporovima*, Pristup pravosuđu (Instrumenti za implementaciju Evropskih standarda u pravni sistem RS, Niš
69. Platon, (2006): *Zakoni*, prevod dr Albin Vilhar, Beograd
70. Politička enciklopedija(1975), Savremena administracija, Beograd
71. Prodanović, D.(1994): *Ideja o socijalističkoj pravnoj državi u okviru perestrojke*, Arhiv za pravne i društvene nauke, broj 3
72. *Pravo na suđenje u razumnom roku, zbirka izabranih presuda Evropskog suda za ljudska prava u slučajevima protiv Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije*, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2009
73. Palačković, D.(2009): *Zaštita prava na suđenje u razumnom roku*, Pravna riječ god. 6, br. 20
74. Petrušić, N.(2005): *Jurisprudencija Evropskog suda za ljudska prava u zaštitu prava na rešavanje građanskopravne stvari u razumnom roku*, u : *Evropski sistem zaštite ljudskih prava- iskustva i novi izazovi*, Niš
75. Petrović, B.(2016): *Pravo na pravično suđenje u Republici Srbiji*, doktorska disertacija, Beograd
76. Paunović, M., Carić, S.(2007): *Evropski sud za ljudska prava-nadležnost i postupak*, Beograd
77. Plavšić, N.(2013): *Zaštita prava na suđenje u razumnom roku pred Ustavnim sudom sa posebnim osvrtom na radne sporove*, Izbor sudske prakse br.10
78. Pterušić, N.(2009): *Pristup pravosuđu-instrumenti za implementaciju evropskih standarda u pravni sistem Republike Srbije*, Pravni fakultet u Nišu-Centar za publikacije, Niš
79. Popović, M.(2014): *Pravna priroda naknade zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku i kriterijumi za određivanje njene visine.*, Pravni instruktor, Paragraf, br. 71/72

80. Popović, D.(2008): *Evropski sud za ljudska prava (između 11. i 14. dodatnog protokola uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda)*, Beograd
81. Popović, V., Topić, B.(2008): *Mogućnost ostvarivanja zaštite ljudskih prava pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu*, „Pravni život“, br. 3-4
82. Popović, M.(2014): *Pravna priroda naknade zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku i kriterijumi za određivanje njene visine*“, Pravni instruktor, Paragraf br. 71/72
83. Popović, D.(2007): *Pilot-presude Evropskog suda za ljudska prava*, Beograd
84. Petrović, V.(2001): *Međunarodni postupci za zaštitu ljudskih prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd
85. Potočnjak, Ž.(2005): *Zaštita prava na suđenje u razumnom roku - neki prijedlozi za unapređenje hrvatskog sustava na temelju stranih iskustava*, Hrvatska pravna revija, vol. 5, br.4, str. 1 - 15.
86. Rakić-Vodinelić, V.(2010): *Građansko procesno pravo*, Službeni glasnik, Beograd
87. Radolović, A.(2008): *Zaštita prava na suđenje u razumnom roku*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci
88. Radičević, J.(2012): *Pravo na suđenje u razumnom roku u okviru prava na pravično suđenje*, master rad, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
89. Radolović, A.(2008): *Zaštita prava na suđenje u razumnom roku-realna mogućnost, preskupa avantura ili utopija*, „Zbornik Pravnog fakulteta“, Univerzitet u Rijeci, broj 1.
90. Ruso, Ž.Ž.(2011): *Društveni ugovor*, Filip Višnjić, Beograd
91. Ratner, S.R.(2001): „Corporations and Human Rights: A Theory of Legal Responsibility”, *Yale Law Journal* 3, pp 443-545
92. Stanković, G.(2013): *Postupak za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku*, Pravni informator broj 10.
93. Radovanov, A.(2012): *Građansko procesno pravo*, Novi Sad
94. Rajović, V.(2012): *Građansko procesno pravo*, Beograd
95. Rhee, C.H.(2004): *The Law's Delay*, Cambridge, Cambridge University Press
96. Ramusović, M.(2015): *Zaštita prava na suđenje u razumnom roku*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, master rad, Beograd
97. Rüdiger, E.(2012): *The appeal in German civil procedure and the length of the process: Facts and figures, problems and solutions*, Judge at the Higher Regional Court Berlin

98. Salma, M.S.(2015): *Suđenje u razumnom roku*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, broj 3
99. Stanković, G.,Dukić M.M.(2014): *Princip efikasnosti u građanskom sudskom postupku i vladavina prava*, Naučni skup sa međunarodnim učešćem "Pravo i društvena stvarnost",Pravni fakultet Priština – Kosovska Mitrovica
- 100.Stanković, G.(2011): *Zakon o parničnom postupku*, Predgovor, Službeni glasnik, Beograd
- 101.Stanković, G.(2013): *Građansko procesno pravo*, prva sveska, Parnično procesno pravo, Beograd
- 102.Stanković, G., Boranijašević, V.(2012): *Izvršno procesno pravo*, Kosovska Mitrovica
- 103.Stojanović, D. D.(1995): Opšta pitanja pravde i pravičnosti, „Pravni život“, br 1-2
- 104.Stanković, G.(1994): Princip pravičnosti i rešavanja sporova, „Pravni život“, br. 11-12, str. 1683-1695
- 105.Tasioulas, J.(2012): On the nature of human rights, videti u *G. Ernst and J-C. Heilinger (eds), The Philosophy of Human Rights: Contemporary Controversies (Walter de Gruyter)*, Gottingen
- 106.Tamanaha, Brian Z. (2004): *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*, Cambridge: Cambridge University Press
- 107.Tadić, LJ.(1993): *Odnos naše države prema pravu*, Pravni život, br. 7-8
- 108.*The ECHR in facts and figures* (2017), European Court of Human Rights
- 109.Uzelac, A.(2012): *O razvoju pravnih sredstava za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku afirmacija ili kapitulacija u borbi za djelotvorno pravosuđe*, Zbornik PFZ, br. 62
- 110.Vukadinović, G.(2016): *Pravna država i vladavina prava od začetaka do savremenih izazova*, Zbornik radova pravnog fakulteta u Novom Sadu, broj 3
- 111.Vuković D.(2011): *Društvene osnove pravne države:Primer Srbije*, Sociološki pregled, vol. XLV, no.3
- 112.Vodinić, V.(1976): *Lično pravo kao subjektivno pravo i kao grana prava*, Arhiv za pravne i društvene nauke, broj 3
- 113.Varady, T.(2004): *Međunarodna trgovinska arbitraža na evropskom prostoru*, referat izložen na okruglom stolu na temu: „Evropski sudski prostor“, Pravni fakultet Univerziteta u Mariboru

114. Vlada RH i Ured za ljudska prava, Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008 do 2011. godine, Zagreb, 2007
115. Weber, M.(1946): Essays in Sociology-Newyork:Oxford Un.Press
116. Živković, B.(2012): *Parnični postupak – suđenje u razumnom roku*, Pravni informator, Intermex, Beograd br. 5

Međunarodni normativni akti:

1. Afrička povelja o pravima čoveka i naroda od 27. juna 1981. godine, *Prava čoveka, zbornik dokumenata*, Beograd, 1991.
2. Američka Povelja o pravima (U.S. Bill of rights), amandman 6, videti na sajtu <https://www.constitutionfacts.com/us-constitution-amendments/bill-of-rights/>
3. CEPEJ Report on "European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice", str. 481, videti na zvaničnom sajtu Saveta Evrope http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Rapport_2014_en.pdf
4. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) od 4. septembra 1950, uvedena u naš pravni poredak Zakonom o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa dodatnim protokolima, uz kasnije izmene i dopune („Službeni list SCG – Međunarodni ugovori“ br. 9/03, 5/05 i 7/05-ispravka i „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, broj 12/10).
5. Evropska komisija za efikasnost pravnih sistema- Commission européenne pour l'efficacité de la justice (CEPEJ) Novi zadatak za pravosudne sisteme: rešavanje predmeta u optimalnom i planiranom vremenskom okviru- Okvirni program, CEPEJ (2004) 19 REV 2
6. Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ), www.coe.int/CEPEJ
7. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine UN, 16. decembra 1966. godine, ("Službeni list SFRJ", broj 7/71)*Magna Carta Libertatum* <http://www.constitution.org/eng/magnacar.htm>, pristupljeno 5.maja 2018. Godine

8. Poslovnik Evropskog suda za ljudska prava
9. Povelja o osnovnim pravima EU (Charter of Fundamental Rights of the European Union) 2007/C 303/01, *Official Journal of the European Union (C 303), Volume 50*, od 14.12.2007. godine.
10. Quolloquium on The Rule of Law asa Understood in The West, Chicago, 1957
11. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima od 10. decembra 1948. godine, *Prava čoveka, zbornik dokumenata*, Beograd, 1991.

Propisi Republike Srbije:

1. Ustav Republike Srbije (Službeni glasnik RS, br. 98/2006)
2. Zakon o parničnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 49/ 2013 - odluka US 74/2013 – odluka
3. Zakon o izvršenju i obezbeđenju, Službeni glasnik RS, br. 31/2011
4. Zakon o vanparničnom postupku, Službeni glasnik SRS, br. 25/82 i 48/88 i Službeni glasnik RS, br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon i 85/2012.
5. Zakon o uređenju sudova ("Sl. glasnik RS", br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 - dr. zakon, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011, 101/2013, 106/2015, 40/2015 - dr. zakon, 13/2016, 108/2016 i 113/2017)
6. Zakon o sudijama ("Sl. glasnik RS", br. 116/2008, 58/2009 - odluka US, 104/2009, 101/2010, 8/2012 - odluka US, 121/2012, 124/2012 - odluka US, 101/2013, 111/2014 - odluka US, 117/2014, 40/2015, 63/2015 - odluka US, 106/2015, 63/2016 - odluka US i 47/2017)
7. Zakon o ustavnom sudu („ Sl. glasnik RS “ broj 109/2007, 99/2011, 18/2013- odluka US u 40/2015-dr.zak.)
8. Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku ,Sl. glasnik RS, br. 40/2015
9. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o uređenju sudova-ZUS, SlužbeniGlasnik RS br. 101/2013

Uporednopravni propisi:

1. Nemački građanski zakonik (ZPO https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.htm)
2. Odluka Ustavnog suda Hrvatske- U IIIA-1535/2002 od 20. studenoga 2002
3. The Human Rights Act 1998: <http://www.hmsso.gov.uk/acts/acts1998/19980042.htm/>
4. Ustav Crne Gore, Sl. list CG", br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI
5. Zakon o parničnom postupku Crne Gore "Sl. list RCG", br. 22/2004, 28/2005 - odluka US i 76/2006 i "Sl. list CG", br. 47/2015 - dr. zakon, 48/2015, 51/2017 i 75/2017 - odluka US
6. Zakon o sudovima Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 150/2005, od 21. prosinca 2005. (Zakon je stupio na snagu 29. prosinca 2005.). Izmene i dopune objavljene su u Narodnim novinama br. 16/2007 i 113/2008.
7. Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 11/07
8. Slovenska Konstitucija iz 1991, Official Gazette Nos. 33/91-I, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04 and 68/06
9. Zakon o varstvu pravice do sojenja brez nepotrebnega odlašanja (ZVPSBNO); Official Gazette No. 49/06.
10. Zakon o ubrzanju parničnog postupka pred redovnim sudovima, Službeni list FNRJ br. 19/55

Odluke Evropskog suda za ljudska prava:

1. *Ajzert v. Hungary*, predstavka broj 18328/03, presuda od 26. marta 2007. godine
2. *Alimentaria Sanders S.A v. Spain*, predstavka broj 11681/85, presuda od 7. jula 1989. godine
3. *A. And Others v. Denmark*, predstavka broj 20826/92, presuda od 8. februara 1996.godine
4. *Apicella v. Italy*, predstavka broj 64890/06, presuda od 18.septembra 2012.godine
5. *Belilos v. Switzerland*, predstavka broj 10328/83, presuda od 29.aprila 1988.godina
6. *Broniowski v. Poland*, predstavka broj 31443/96, presuda od 22.juna 2004.godine
7. *Borgese v. Italy*, predstavka broj 12870/87,presuda od 26.februara 1992.godine

8. *Balakchiev and Others v. Bulgaria*, predstavka broj 65187/10, presuda od 18.juna 2013.godine
9. *Burdov v. Russia*, predstavka broj 33509/04, presuda od 15.januara 2009.godine
10. *Bentham v. Netherlands*, predstavka broj 8848/80, presuda od 32. oktobar 1985.godine
11. *Ciricosta and Viola v. Italy*, predstavka broj 19753/92, presuda od 04.12.1995. godine
12. *Cvetković protiv Srbije*, predstavka broj 17271/04, presuda od 10. juna 2008.godine
13. *Crnojević protiv Hrvatske*, predstavka broj 71614/01, presuda od 29. travnja 2003.godine
14. *Caloc v. France*, predstavka broj 33951/96, presuda od 20. jula 2000.godine
15. *Cvijetić v. Croatia*, predstavka broj 71549/01, presuda od 26.februara 2004.godine
16. *Charzyński v. Poland*, predstavka broj 15212/03, presuda od 1.marta 2005.godine
17. *Čekrić i Milunović protiv Srbije*, predstavke broj 3716/09 i 38051/09, presuda od 17.maja 2011.godine
18. *Diana v. Italy*, predstavka broj 11898/85, presuda od 27. Februara 1992.godine
19. *Debelić protiv Hrvatske*, predstavka broj 2448/03, presuda od 26. svibnja 2005.godine
20. *Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria*, predstavka broj 48059/06 i 2708/09, presuda od 10.maja 2011.godine
21. *Dragi Petrović protiv Srbije*, predstavka broj 80152/12, presuda od 20. oktobra 2015. godine
22. *Erkneri and Hofauer v. Austria*, predstavka broj 9616, presuda od 23.aprila 1987. godine
23. *Ferizović protiv Srbije*, predstavka broj 65713/13, presuda od 26. Novembra 2013.godine
24. *Erdős v. Hungary*, predstavka broj 38937/97, presuda od 9.jula 2002.godine
25. *Fakhretdinov v. Russia*, predstavka broj 26716/09, 67576/09, 7698/10, presuda od 23.septembra 2010.godine
26. *Freimann protiv Hrvatske*, predstavka broj 5266/02, presuda od 24. lipnja 2004.godine
27. *Feldbrugge protiv Holandije*, predstavka broj 8562/79 presuda od 29.maja, 1986.godine
28. *Guincho v. Portugal*, predstavka broj 8990/80, presuda od 10.07.1984. godine
29. *Gheorghe v. Romania*, predstavka broj 47650/12 , presuda od 16.decembra 2014.godine
30. *Gavela protiv Hrvatske*, predstavka broj 33244/02, presuda od 11. jula 2006. godine
31. *Giordany v. Italy*, predstavka broj 4280/00, presuda od 28.marta 2002.godine
32. *Grzinčič v. Slovenia*, predstavka broj 26867/02, presuda od 3. maja 2007.godine
33. *Hokkanen v. Finland*, predstavka broj 19823/92, presuda od 23.septembra 1994.godine

34. *H. v. The United Kingdom*, predstavka broj 9580/81, presuda od 08.07.1987. godine.
35. *Hadrabova and Others v. Czech Republic*, predstavka broj 42165/02, presuda od 25. septembra 2007.godine
36. *Hartman v. Czech Republic*, predstavka broj 53341/99, presuda od 10. jula 2003.godine
37. *Horvat protiv Hrvatske*, predstavka broj 51585/99, presuda od 26. Jula 2001.godine
38. *Ilić protiv Srbije*, predstavka broj 30132/04, presuda od 9. oktobra 2007.godine
39. *Jevremović v. Serbia*, predstavka broj 3150/05, presuda od 17. jula 2007.godine
40. *Jeličić v. Bosna and Herzegovina*, predstavka broj 41183/02, presuda od 31.oktobra 2006.godine
41. *Jablonska v. Poland*, predstavka broj 60225/00, presuda od 9.marta 2004.godine
42. *Karra v. Greece*, predstavka broj 4849/02, presuda od 2. juna 2006.godine
43. *Kudła v. Poland*, predstavka broj30210/96, presuda od 26. oktobra 2000.
44. *Kremzow v. Austria* , predstavka broj 12350/86, presuda od 21. septembra 1993. Godine
45. *Kútfalvi v.Hungary*, predstavka broj 4853/02, presuda od 5. januar 2005
46. *Kostovska v. FYROM*, predstavka broj 44353/02, presuda od 15.juna 2006.godine
47. *Katte Klitsche v. Italy*, predstavka broj 12539/86, presuda od 27.oktobra 1994
48. *Kuibishev v. Bulgaria*, predstavka broj 39271/98, presuda od 30.septembra 2004.godine
49. *Krasuki v. Poland*, predstavka broj 39271/98, presuda od 30.septembra 2004. godine
50. *Lukenda v. Slovenia*, predstavka broj 23032/02, presuda od 6. oktobra 2005.godine
51. *Matijašević v. Serbia*, predstavka broj 23037/04, presuda od 19. septembra 2006.godine
52. *Marinković protiv Srbije*, predstavka broj 5353/11, presuda od 22. oktobra 2013
53. *Mikuljanac, Mališić and Šafar v. Serbia*, predstavka broj 41513/05 presuda od 9. oktobra 2007. godine
54. *Militaru v. Hungary*, predstavka broj 55539/00, presuda od 12. februara 2004.godine
55. *Martins Moreira v Portugal*, predstavka broj 11371/85, presuda od 26.10.1988.godine
56. *Mangualde Pinto v. France*, predstavka broj 43491/98, presuda od 9.aprila 2002.godine
57. *Marčić i drugi protiv Srbije*, predstavka broj 17556/05, presuda od 30. Okobara 2007.
58. *Milovanović protiv Srbije*, predstavka broj 19222/16, presuda od 19.decembra 2017.godine
59. *Marchenko v. Russia*, predstavka broj 29510/04, presuda od 5.oktobra 2006.godine
60. *Najvar v. Czech Republic*, predstavka broj 8302/06, presuda od 3. marta 2009.godine

61. *Napijalo v. Croatia*, predstavka broj 66485/01, presuda od 13. novembra 2013. godine
62. *Obermeier v. Austria*, predstavka broj 11761/85, presuda od 28.juna 1990.godine
63. *Pafitis and Others v. Greece*, predstavka broj 20323/92, presuda od 26. Februara 1998.godine
64. *Papamichalopoulos v. Greece*, predstavka broj 14556/89, presuda od 24.06.1993.godine
65. *Popović v. Serbia*, predstavka broj 38350/04, presuda od 20. novembra 2007.godine
66. *Preto and Others v. Italy*, predstavka broj 7984/77,presuda od 8. decembra 1983.godine
67. *Ridi v. Italy*, predstavka broj 11911/95,presuda od 11.maja, 1990.godine
68. *Rajak v. Croatia*, predstavka broj 49706/99, presuda od 28. juna 2001.godine
69. *Ringeisen v. Austria*, predstavka broj 2614/65, presuda od 16. jula 1971. godine
70. *Raguž protiv Srbije*, predstavka broj 8182/07 od 7.aprila 2015. godine
71. *Rakić protiv Srbije*, predstavka broj 78761/12 od 28. aprila 2015. godine
72. *Roche v. United Kingdom*, predstavka broj 32555/96, presuda od 19 . oktobar 2005.godine
73. *Stoidis v. Greece*, predstavka broj 46407/99, presuda od 17.maja 2001.godine
74. *Sekulić i Kučević protiv Srbije*, predstavka broj 28686/06, presuda od 15.oktobra 2013.godine
75. *Silva Pontes v Portugal*, predstavka broj 14940/89, presuda od 23.marta 1994.godine
76. *Solovzev v. Ukraine*, predstavka broj 4878/04, presuda od 14. decembra 2006.godine
77. *Supukova v. Slovakia*, predstavka broj 61444/00, presuda od 14.juna 2015.godine
78. *Steel and Morris v. The United Kingdom*, predstavka broj 68416/01, presuda od 15.02.2005. godine
79. *Slaviček protiv Hrvatske*, predstavka broj 20862/02, odluka od 4. jula 2002.godine
80. *Skočajić i Bijelić protiv Srbije*, predstavka broj 9460/05, presuda od 18. septembra 2007. godine
81. *Šoć protiv Hrvatske*, predstavka broj 47863/99, presuda od 9. avgusta 2003.godine
82. *Šundov v. Croatia*, predstavka broj 12876/03, presuda od 13.aprila 2006.godine
83. *Tomić v. Serbia*, predstavka broj 37343/05, presuda od 27. novembra 2007. godine
84. *Tomić v. Serbia*, predstavka broj 25959/06, presuda od 26. juna 2007. Godine
85. *Uljar and Others v. Croatia*, predstavka broj 32668/02, presuda od 8.marta 2007.godine

86. *Vinčić and others v. Serbia* predstavke br. 44698/06, 44700/06, 44722/06, 44725/06, 49388/06, 50034/06, 694/07, 757/07, 758/07, 3326/07, 3330/07, 5062/07, 8130/07, 9143/07, 9262/07, 9986/07, 1197/07, 11711/07, 13995/07, 14022/07, 20378/07, 20379/07, 20380/07, 23971/07, 50608/07, 50617/07, 4022/08, 4021/08, 29758/07 i 45249/07, presude od 1. decembra 2009. godine
87. *Vidaković protiv Srbije* predstavka broj 16231/07, presuda od 24. maja 2011. godine
88. *V.A.M. protiv Srbije*, predstavka broj 39177/05, presuda od 13.03.2007. godine
89. *Vass v. Hungary*, predstavka broj 57966/00, presuda od 25. novembra 2003. godine
90. *Varičak protiv Hrvatske*, predstavka broj 78008/01, presuda od 11. decembra 2003. godine
91. *Wiesinger v. Austria*, predstavka broj 11796/85, presuda od 30.10.1991. godine
92. *X v. France*, predstavka broj 289-B, presuda od 23. marta 1991. godine
93. *ZIT protiv Srbije*, predstavka broj 37343/05, presuda od 27. novembra 2007. godine
94. *Zimmermann and Steiner v. Switzerland*, predstavka broj 8737/79, presuda od 13. jula 1983. godine
95. *Zielinski v. Poland*, predstavka broj 38497/02, presuda od 15. februara 2005. godine

Odluke sudova Republike Srbije:

1. Odluka ustavnog suda, Už. 775/2009, objavljena u "*Službenom glasniku RS*", br. 61/2012
2. Odluka ustavnog suda, Už. 888/2010, videti na zvaničnom sajtu Ustavnog suda RS
3. Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Ržg 148/2014 od 27.11.2014. godine utvrđena na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine
4. Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Ržg 543/2014 od 22.01.2014. godine utvrđena na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine
5. Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Ržg 71/2014 od 18.09.2014. godine utvrđena na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine
6. Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Ržg 173/2014 od 13.11.2014. godine utvrđena na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine
7. Rešenje Vrhovnog kasacionog suda R4 , r /2014 од 21.10.2014. godine utvrđena 19.03.2015. godine na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku

8. Rešenje Vrhovnog kasacionog suda R4 , r 163/2015 од 21.10.2015. godine utvrđena 30.5.2016. godine na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku
9. Rešenje Vrhovnog kasacionog suda R4 , r 177/2015 од 21.10.2015. godine utvrđena 16.09.2016. godine na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku
10. Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Rž , 1508/2015 од 30.09.2015. godine utvrđena 30.05.2016. godine na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku

INTERNET IZVORI:

1. <https://vss.sud.rs/sites/default/files/attachments/izvestaj%20vss%202017-08-03-2018.pdf>
2. <http://mdtfjss.org.rs/sjfr/sr/preocena-spoljasnjeg-ucinka/3-3e-kvalitet-donosenja-odluka-u-predmetima>
3. Varga, I., Breach of the reasonable time requirement in Hungarian law and in the practice of the European Court of Human Rights (www.uab.ro/reviste-recomes-cote/reviste-drept)
4. Zvanična stranica Ustavnog suda Srbije, http://www.ustavni.sud.rs/page/view/0-101278/najvise-zalbi-na-duga-suenja?_qs=%D0%B4%D1%83%D0%B3%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D1%92%D0%B5
5. <http://mdtfjss.org.rs/sjfr/sr/preocena-spoljasnjeg-ucinka/3-3e-kvalitet-donosenja-odluka-u-predmetima>
6. Length of court proceedings in Europe, study of case law of the European court of human rights, izveštaj usvojen od strane CEPEJ na osmom plenarnom sastanku u Strazburu 6-8 decembra 2006. godine, videti na zvaničnom sajtu Saveta Evrope <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1073329&Site=DG1-CEPEJ>,
7. *Izvešće o radu državnih odvjetništava u 2006.*, Zagreb, lipanj 2007., str. 59 (vidi <http://www.dorh.hr>).
8. *Compendium of best practices on time management of judicial proceedings*, CM/Del/Dec(2007)989/10.1, CEPEJ (2006), str. 13., videti na zvaničnom sajtu Saveta Evrope <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1091057&Site=COE>

Prilog 1

Upitnik korišćen za potrebe istraživanja

Stav građana o pravu na suđenje u razumnom roku i faktorima koji utiču na kršenje ovog prava

1. Godina rođenja?

2. Pol?

- muški
- ženski

3. Država rođenja?

4. Nivo obrazovanja?

- Nemam obrazovanje
- Osnovna škola
- Srednja škola
- Fakultet
- Imam naučni stepen(master, magistar, doktor)

5. Profesija?

- a. Nekvalifikovani radnik (zemljoradnik, čistač, dobavljač)
- b. Kvalifikovani radnik (zanatlija,...)
- c. Kancelarijski radnik
- d. Specijalista
- e. Nezaposlen
- f. Domaćica
- g. Student

6. Da li imate poverenja u pravosudni sistem Republike Srbije?

- Da
- Ne

7. Da li smatrate da je sudska praksa ujednačena u svim regionima Srbije?

- Da
- Ne

8. Kako biste ocenili efikasnost pravosudnog sistema Republike Srbije?

1 2 3 4 5

9. Kako biste ocenili rad sudija u sudovima u Srbiji?

1 2 3 4 5

10. Da li znate da postoji pravni institut suđenja u razumnom roku?

- Da
- Ne

11. Šta za vas predstavlja “razuman rok”?

- Okončanje postupka u roku od jedne godine
- Okončanje postupka u roku od 1-3 godine
- Okončanje postupka u roku od 3-5 godina

12. Da li ste nekad bili stranka u građanskom postupku?

- Da
- Ne

13. da li smatrate da je postupak okončan u razumnom roku?

- Da
- Ne

14. Ko je odgovoran za predugo trajanje postupaka?

- Sud
- Stranka
- Loša zakonska regulativa

15. Da li smatrate da Srbija ima delotvoran pravni lek za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku?

- Da
- Ne

16. Koje pravno sredstvo smatrate najdelotvornijim za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku?

- Preventivna pravna sredstva (žalba za ubrzanje postupka)
- Kompenzatorna pravna sredstva (naknada štete zbog kršenja prava na suđenje u razumnom roku)
- Kombinacija preventivnih i kompenzatornih pravnih sredstava

17. Ocenite stepen razvijenosti prava na suđenje u razumnom roku u Republici Srbiji

1 2 3 4 5

18. Koliko kvalitete u izboru sudija utiče na okončanje postupka u razumnom roku?

1 2 3 4 5

19. Ocenite prisustvo korupcije u pravosudnom sistemu?

1 2 3 4 5

20. Da li smatrate da pojava korupcije utiče na neopravdano dugo trajanje sudskih postupaka?

- Da
- Ne

21. Da li smatrate da će se smanjenjem korupcije povećati efikasnost u sudovima?

- Da
- Ne

22. Da li smatrate da vladajući politički i ekonomski odnosi utiču na poštovanje prava na suđenje u razumnom roku?

- Da
- Ne

23. Ocenite prisustvo pravde i pravičnosti u pravosudnom sistemu Republike Srbije?

1 2 3 4 5

24. Da li smatrate da se okončanjem postupaka u razumnom roku dobija pravedniji i pravičniji pravosudni sistem?

- Da
- Ne

25. Šta predlažete kao rešenje za ubrzanje sudskih postupaka
